



SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

21

2002

TOIMITUSKUNTA

Markku Palokangas
Antti Juutilainen, Ohto Manninen,
Pekka Saloranta, Anssi Saari

ENGLISH SUMMARIES

J. E. O. Screen

SOTAHISTORIALLINEN
AIKAKAUSKIRJA

21

Helsinki 2002

SOTAHISTORIALLISEN SEURAN JA
SOTAMUSEON JULKAISUJA

JOURNAL OF MILITARY HISTORY
21

PUBLISHED BY:
THE SOCIETY FOR MILITARY HISTORY AND
THE MILITARY MUSEUM OF FINLAND

ISSN 0357-816X

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 2002

LUKIJALLE

Sotahistoriallinen Aikakauskirja n:o 21 on sisältörakenteeltaan perinteinen Sotahistoriallisen Seuran vuosittain ilmestyvä kokoomajulkaisu, joilla on ensisijaisesti haluttu turvata kaupallisen kustannustoiminnan katveisiin jäävien mielenkiintoisten aiheiden ja toisaalta myös seuran omien jäsenten laatimien tasokkaiden kirjoitusten siirtyminen jälkipolville painetun tekstin muodossa.

Ansiot kirjan sisällöstä kuuluvat ennen kaikkea kirjoittajille, joita taas kerran on ollut tarjolla kiitettävän runsaasti. Yhteistyö heidän kanssaan on ollut miellyttävää ja mutkatonta. Toimituskunnassa sisältö on koottu yhteen tyyllisesti ja kielellisesti mahdollisimman tasapainoiseksi kokonaisuudeksi sekä varustettu englanninkielisillä tiivistelmillä. Tuloksiin on voitu olla tyytyväisiä, koska toimituskunnan jäseniksi ja kielenkääntäjiksi on onnistuttu seuran piiristä löytämään useita omien alojensa huippukykyjä.

Julkaisutoimikunnan kokoonpano on tämän näiteen ilmestymisen jälkeen asteittain muuttumassa. Vuodesta 1997 lähtien kuuden aikakauskirjan toimitustyötä johtanut ja aiemmin jo vuosina 1976–78 toimitussihteerinä toiminut maisteri Markku Palokangas siirtyy pois vastuutehtävästä. Nykyinen toimitussihteeriksi Anssi Saari jatkaa toistaiseksi tehtävässään, mutta tähän mennessä kolmen numeron käytännön toimitustyön hoitaneena hän on ilmoittanut irtautuvansa työn alla olevien julkaisujen aikanaan valmistuttua. Näille avainpaikoille toimituskunta tarvitsee jatkajia ja uutta verta, mieluiten Sotahistoriallisen Seuran omasta piiristä. Asiasta kiinnostuneiden toivotaan ottavan yhteyttä seuran johtoon.

Myös uusia aiheita ja kirjoittajia tarvitaan jatkossakin. Julkaisuiksi haluttavista valmiista kirjoituksista, mutta myös työn alla olevista aiheista ja ideoistakin toivotaan yhteydenottoa toimituskunnan puheenjohtajaan tai toimitussihteerin jatkotoimenpiteistä ja aikatauluista sopimiseksi.

Toimituskunta esittää Maanpuolustuksen kannatussäätiölle kunnioittavan kiitoksen seuran vuosijulkaisuun taas kerran saamastaan tuesta.

Lopuksi huomautettakoon, että kirjoittajilla on vastuu heidän esittämistään mielipiteistä.

TOIMITUSKUNTA

SISÄLLYS

J. E. O. SCREEN	
Mannerheim rykmentinkomentajana	7
RISTO ROPPONEN	
Lyhyt sota 1914? Euroopan suurvaltojen suhtautuminen ajan operatiiviseen muotiajatukseen ”lyhyeen sotaan” ensimmäisen maailmansodan alkaessa	27
MARKKU SALOMAA	
Suomalaiset punaupseerit Itä-Karjalan kansannousun kukistajina 1922	54
MAUNO JOKIPII	
Korkealta johdettu maa	71
PASI TUUNAINEN	
Riihimäen–Kouvolaan–Viipurin rataosan sotilaskuljetukset talvisodassa	109
VELI-MATTI SYRJÖ	
Propaganda jatkosodassa	169
JYRI PAULAHARJU & AIMO E. JUHOLA	
Tiedusteluilmakuvaus – kenttätykistön silmä	187
MARTTI PELTONEN	
Ilmavoimien tuki Suursaaren valtauksessa kevättalvella 1942	223
OLAVI MARTIKAINEN	
Muistelmia sotavankeudestani Neuvostoliitossa 15.9.1942–25.12.1944	267

CONTENTS

J. E. O. SCREEN	
Mannerheim as a regimental commander	7
RISTO ROPPONEN	
A short war in 1914? The attitude of the European Great Powers to the fashionable operational idea of "the short war" at the beginning of the World War I	27
MARKKU SALOMAA	
Finnish Red officers as suppressors of the Eastern Karelian national rising in 1922	54
MAUNO JOKIPII	
A country led from the top	71
PASI TUUNAINEN	
Military transport movements along the railway line Riihimäki–Kouvola–Viipuri during the winter war	109
VELI-MATTI SYRJÖ	
Propaganda during the Continuation War	169
JYRI PAULAHARJU & AIMO E. JUHOLA	
Air reconnaissance photography – the eye of the field artillery	187
MARTTI PELTONEN	
Air force support during the capture of Suursaari (Gogland)	223
OLAVI MARTIKAINEN	
Memoirs of my time as a prisoner of war in the Soviet Union, 15 September 1942–25 December 1944	267

MANNERHEIM RYKMENTINKOMENTAJANA

Gustaf Mannerheim toimi rykmentinkomentajana vain viisi vuotta kolmestakymmenestä palvelusvuodestaan Venäjän keisarillisessa armeijassa. Hän komensi 13. Vladimirin ulaanirykmenttiä tammi-kuusta 1909 helmikuuhun 1911, jolloin sai siirron H. M. keisarin henkikaartin ulaanirykmentin komentajaksi. Tässä tehtävässä hän toimi tammikuuhun 1914. Tätä Mannerheimin elämänvaihetta koskevaa lähdeaineistoa on käytettävissäni ollut niukasti. Hänen raporttinsa rykmenttensä tarkastuksista ja luultavasti hänen niille antamansa kirjalliset käskytkin saattavat olla jäljellä Moskovan sotilasarkistoissa. Mannerheimin venäläisestä urasta kirjoittanut professori Leonid Vlasov on kosketellut vain lyhyesti vuosia 1909–1914 eikä näytä lainkaan käyttäneen virallisia venäläisiä arkistolähteitä tuolta kaudelta. Mannerheimin omassa arkistossa ovat säilyneet hänen jäähyväiskäskynsä kummallekin rykmentille, vaikka se sisältää vain vähän muuta ainesta tuolta kaudelta. Professori Stig Jägerskiöld on käyttänyt elämäkertateoksessaan hyväkseen ruhtinas Leonid Vasiljevits Jeletskin ja Anatoli Leonidovitš Nossovitšin kertomuksia Mannerheimista. Nämä upseerit olivat palvelleet kaartin ulaanirykmentissä hänen alaisinaan. Jeletski esittää erityisen myönteisen käsityksen Mannerheimista rykmentinkomentajana. Onneksi näitä muutamia lähteitä voidaan täydentää Mannerheimin omaisilleen kirjoittamilla kirjeillä, joihin sisältyi melko runsaasti tietoja hänen toiminnastaan ja mielipiteistään rykmentinkomentajana.

Tässä esityksessä pyrin sijoittamaan Mannerheimin rykmentinkomentajakauden hänen Venäjän armeijassa luomansa uran puitteisiin ja tarkastelemaan samalla tuossa vaiheessa ratsuväkeen vaikuttaneita tekijöitä.

* (s. 1939) Doctor of Philosophy, Lontoon yliopiston School of Slavonic and East European Studiesin entinen kirjastonjohtaja. Julkaissut mm. teokset: Suomalaiset tarkk'ampujat. Suomen "vanha sotaväki" 1881–1901 (2000), Mannerheim (2001). Tekeillä Suomen Kadettikoulun historia 1812–1903.

Kunnianhimoisena ratsuväen aktiiviupseerina Mannerheim tietysti pyrki rykmentinkomentajaksi. Tämä ei välttämättä ollut aina ollut hänen tavoitteensa. Nuorena miehenä hän oli aikonut sijoittua johonkin kaartin ratsuväkirykmenttiin, mutta siirtyä sitten Nikolain yleisesikunnan akatemiaan (sotakorkeakouluun) ja sitten yleisesikuntaan. Avioliitto varakkaan Anastasia Arapovan kanssa poisti kiihokkeen uran edistämiseen yleisesikunnan kautta, eikä Mannerheim myöskään läpäissyt sotakorkeakoulun pääsyttutkintoa 1892. Tavanomainen ura rykmentissä merkitsi pitkää odotusta ennen nimitystä eskadroonan päälliköksi, jonka sotilasarvo oli štabs-rotmistr tai rotmistr (aliratsumestari tai ratsumestari). Eskadroonan päällikkyyden yläpuolella oli mahdollisuus kahteen nimitykseen, everstiluutnanttina (linjarykmenteissä) tai everstinä (kaartissa) rykmentinkomentajan apulaiseksi; komentajalla oli everstin (linjarykmenteissä) tai kenraalimajurin (kaartissa) arvo. Rykmentinkomentajaehdokkaista pidettiin luetteloa, ja siihen päässeet saattoivat joutua odottelemaan, ennen kuin heille tarjottiin rykmenttiä.

Mannerheimin ura ei edennyt sovinnaiseen tapaan hänen omassa rykmentissään, Chevalier-kaartissa. Hän jätti aktiivipalveluksen siinä luutnantin arvoisena 1897, jolloin hänestä tuli Keisarillisen hovitallihallinnon päällikön erikoisavustaja. Hän palasi varsinaiselle sotilasuralle tältä komennukselta 1903 ratsumestariksi ylennettynä. Tammikuussa 1903 hän kirjoitti veljelleen Johanille: ”En saa eskadroonan päällikkyyttä tänä talvena, vaan vasta syksystä lähtien. On kuitenkin mahdollista, että eskadroonan vastaanottamisen sijasta menenkin Upseeriratsuväenkouluun. Luullakseni se on urani kannalta parempi ratkaisu.”¹

Mannerheim todellakin siirtyi Upseeriratsuväenkouluun, mutta ei oppilaaksi kaksivuotiselle eskadroonapäällikkökurssille, kuten hän oli odottanut, vaan koulun pysyvän henkilöstön jäseneksi, sen mallieskadroonan päälliköksi. Mannerheim oli tästä innoissaan: ”Mallieskadroona on Venäjän ratsuväessä ainoa eskadroona, jonka päälliköllä on everstin arvo ja mahdollisuus siirtyä koulusta suoraan rykmentinkomentajaksi.”²

Mannerheim otti mallieskadroonan vastaan vt. päällikkönä kesäkuussa 1903. Hänen uransa keskeytyi kuitenkin jälleen; tällä kertalla syyinä oli Venäjän–Japanin sota, johon hän lähti vapaaehtoisena heti selvitettyään vaimonsa lähdettyä ongelmallisiksi muuttuneet raha-asiansa. Kaartin ratsumestarina Mannerheim oli linja-

rykmentin everstiluutnantin arvoinen, ja niinpä hänet siirrettiin everstiluutnanttina 52. Nešinin rakuunarykmenttiin, jossa hän aloitti sotapalveluksen Mantšuriassa lokakuussa 1904. Hän toimi rintamalla rykmentinkomentajan apulaisena ja komensi usein rykmenttinsä kahta eskadroonaa tai useampiakin sekä lähi- että kaukotiedustelutehtävissä.

Sotapalvelus vaikutti syvästi hänen myöhempään toimintaansa rykmentinkomentajana. Hän totesi, että monien ratsuväen upseerien aktiivisuudessa ja ammattitaidossa oli puutteita eivätkä he kiinnittäneet riittävästi huomiota alaitensa ratsastustaitoihin. Hän havaitsi, ettei ratsuväki pystynyt täyttämään täysipainoisesti perustehtäviään tiedustelua ja partiointia. Hän osallistui mittavaan ratsuväkioperaatioon japanilaisten rintaman takana – kenraali Mištšenkön johtamaan yli 7 000 miehen yllätysiskuun, jonka kohteena oli Jíngkóu tammikuussa 1905. Ratsuväkiryynnäköillä oli tärkeä sija vuosisadan vaihteessa sotakorkeakoulun päällikkönä toimineen kenraali N. N. Suhotinin hahmottelemissa ratsuväen käyttötavoissa. Häneen oli suuresti vaikuttanut ratsuväen syvälle vihollisen selustaan suuntaamien iskujen menestys Yhdysvaltain sisällissodassa. Mištšenkön retki jäi kuitenkin strategisesti arvottomaksi. Japanilaisten yhteyksille elintärkeää rautatieyhteyttä ei saatu katkaistuksi eikä myöskään Jíngkóun satamaa onnistuttu tuhoamaan. Mannerheimin ohella monet muutkin syytivät iskun epäonnistumisesta komentajaa hidastelusta ja rohkeuden puutteesta. Mutta vaikka Mannerheim havaitsikin Venäjän ratsuväen – ja armeijan johdon – virheet, hän ymmärsi myös sodankäynnin luonteen muuttuneen konekiväärin ja entistä paremman tykistön aikakaudella. Ratsuväen oli opittava taistelemaan jalkaväen tapaan; hevosesta oli tullut pikemminkin liikkuvuuden lisäämisen kuin vihollisen ratsu- tai jalkaväkeen kohdistettujen yllätysiskujen väline.

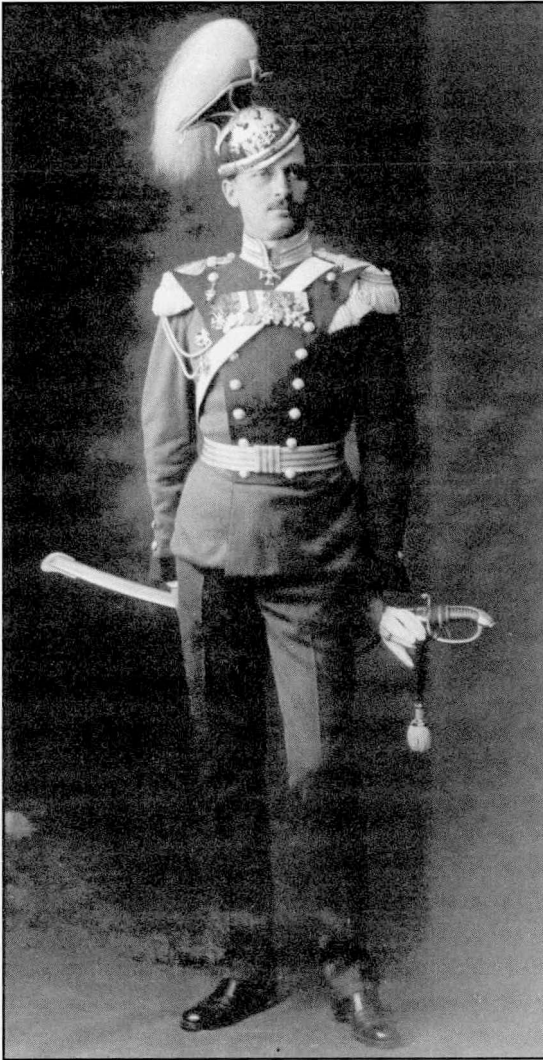
Kun Mannerheimin ylentämistä taistelukentällä osoitetun urhoollisuuden perusteella everstiksi esitettiin, hän alkoi heti pohtia pääsyä rykmentinkomentajaksi odottaen malttamattomasti ylennysesityksen läpimenoa. Huhtikuussa 1905 hän puntaroi mahdollisuuksiaan saada komentoonsa jokin Mantšuriassa toimiva kasakarykmentti.³ Siitä ei tullut mitään. Palattuuaan Eurooppaan hän sai ylennyksensä joulukuussa 1905 ja kuuli helmikuussa 1906 olevansa rykmentinkomentajaehdokkaiden luettelossa. Hän kirjoitti kuitenkin, että ”on mahdotonta määritellä, milloin saan nimityk-

sen, ehkä vasta kuukausien tai jopa vasta parin vuoden kuluttua”.⁴ Tässä epävarmassa tilanteessa hän oli valmis hyväksymään yleisesikunnan päällikön yllättävän ehdotuksen kaksivuotisesta tiedustelumatkasta Sinkiangiin (Xinjiangiin) ja Pohjois-Kiinaan 1906–08. Hän uskoi, ettei parempaa tarjousta ollut tulossa.⁵ Rykmentinkomentajuus siirtyi jälleen tuonnemmaksi.

Palattuaan Kiinasta Mannerheim huolestui jälleen mahdollisuuksistaan oman rykmentin saamiseen ja mainitsi tästä jopa keisarille sen audienssin päätteeksi, jonka hän oli saanut esittääkseen hallitsijalle raportin tutkimusmatkastaan Aasiassa. Hän ei varmastikaan maininnut huoltaan siitä, kestäisikö hänen terveytensä rykmentin komentajan tehtävästä aiheutuvat rasitukset; Mantšuriassa iskenyt reumatismi vaivasi häntä ensimmäisen maailmansodan vuosiin saakka.

Mannerheim oli toivonut saavansa komentoonsa rykmentin, jossa hän oli aloittanut uransa ja jonka nimenä oli nyt 5. Aleksandran husaarirykmentti, mutta suunnitelma raukesi marraskuun alussa 1908, kun rykmentin silloinen komentaja ei saanut toista virkaa.⁶ Mannerheim kieltäytyi ottamasta vastaan Puolaan Suwalkin kuvernementissa sijaitsevaan Wirballeniin sijoitettua rykmenttiä ja kuvasi paikkakuntaa veljelleen ”kaameaksi juutalaisloukoksi”.⁷ Vuoden 1908 lopulla hän saattoi toivoa varmasti saavansa joko ulaanirykmentin Varsovan tai husaarirykmentin Kiovan lähistöltä.⁸ Ollessaan lomalla Ruotsissa hän lopulta kuuli tammikuussa 1909 saaneensa nimityksen H. K. K. suuriruhtinas Mihail Nikolajevitšin 13. Vladimirin ulaanirykmentin komentajaksi. Nimitys julkaistiin 18.1.1909.⁹ Mannerheimin uusi rykmentti oli sijoitettu noin 40 km Varsovan itäpuolelle Novo Minskin (Minsk Mazowiecki) pikkukaupunkiin (asukkaita vain hieman yli 4 000). Hän kiiruhti lomaltaan rykmenttiinsä ja otti sen virallisesti komentoonsa 27.2.1909.¹⁰

Tullessaan ratsuväkirykmentin komentajaksi Mannerheim sai vastuulleen noin 1 000 miestä. Ratsuväkirykmentin kokoonpano oli suunnilleen sama niin rauhan aikana kuin sotavahvuudessakin. Sodan ajan kokoonpanoon kuului 36 upseeria, 5 sotilasvirkamiestä, 920 taistelujoukkoihin kuuluvaa sekä 60 niihin kuulumatonta aliupseeria ja miestä. Täyteen vahvuuteen kuului myös 1 062 hevosta sekä 34 erilaista hevosajoneuvoa. Hallinnollisesti ja taktista käyttöä varten rykmentti jakautui kuuteen eskadroonaan, joista kussakin oli neljä plutoonaa (joukkuetta).¹¹



Mannerheim 13. Vladimirin Ulaanirykmentin komentajana vuonna 1909. (Kuva: Sotamuseo)

Mannerheim as commander of the 13th Vladimir Uhlan Regiment in 1909.

Rykmentinkomentajan vastuu oli laaja-alainen, ja se määriteltiin ohjesäännössä varsin hämärästi.¹² ”Rykmentin komentajan on aina huolehdittava armeijan edusta, rykmentin kunniansta ja toimintavalmiudesta sekä taistelukyvyyn että taloudellis-hallinnollisen tilanteen kannalta”.¹³ Hänen oli kehitettävä alaiensa taisteluvalmiutta, innostettava heitä, pidettävä yllä hyvää henkeä heidän keskuudessaan, huolehdittava rykmentin taloudesta ja hallinnosta ja varmistettava, että rykmentti oli aina valmis liikekannallepanoon. Hänellä oli oikeus ylentää aliupseereita ja hyväksyä palvelukseen vapaaehtoisia. Rykmentin koulutuksen puitteet oli määritelty varsin yksityiskohtaisesti Ratsuväen koulutuskäsikirjassa.¹⁴

Rykmentin kuten Venäjän koko armeijankin toiminta jakautui talvi- ja kesäkoulutukseen. Talvikoulutus alkoi syyskelirikon päätyttyä ja päättyi viimeistään 15.4. (vanhaa lukua). Loppusyksyllä palvelukseen astuneet uudet alokat saivat peruskoulutuksensa talvella, jolloin muut kertasivat yksilöllistä koulutustaan. Tulevia aliupseereita koulutettiin rykmentin omassa aliupseerikoulussa ja erikoiskoulutusta järjestettiin myös mm. tiedustelijoille ja ratsastaville pioneereille. Upseerit ratsastivat maneesissa, kävivät miekkailu- ja voimisteluharjoituksissa, tutkivat ohjesääntöjä ja valmistelivat vaihtelevia taktisia harjoituksia. Koko henkilöstö osallistui harjoituksiin kentällä ja maastossa sään salliessa. Myös rykmentin nuoria hevosia koulutettiin järjestelmällisen ohjelman mukaisesti. Kesäkoulutus jakautui neljään vaiheeseen. Ensimmäisessä 4–6 viikon vaiheessa harjoitettiin eskadronittain, sulkeisharjoituksissa sekä jalan että ratsain ja taktisissa harjoituksissa samoin sekä jalkautuneina että satulassa. Toinen 4 viikon mittainen vaihe käytettiin rykmentin yhteisharjoituksiin, jotka päättyivät pieniin taisteluharjoituksiin ja ammuntoihin. Kolmannessa 3–6 viikon vaiheessa edettiin prikaatin tasolta divisioonan ja armeijakunnan taisteluharjoituksiin, ja neljännessä 2–3 viikon vaiheessa pidettiin kaikkien aselajien yhteiset sotaharjoitukset, joissa harjoitusjoukot oli jaettu taisteleviksi osapuoliksi. Rykmentin sisäisen koulutuksen vaiheessa komentajan oli harjaannutettava esikuntansa upseereita ja eskadronien päälliköitä näille rykmentissä kuuluviin tehtäviin.

Koulutuskierron aikana pantiin aika ajoin toimeen tarkastuksia. Talvisin rykmentinkomentaja tarkasti esim. alokat, aliupseerikoulun sen kurssin päättyessä ja nuoret hevoset. Kesäisin hän tarkasti eskadronat eskadronakoulutuksen päättyessä ja kiinnit-

ti erityisesti huomiota ratsastuksen tasatahtisuuteen ja rintama-suunnan vaihdosten nopeuteen. Divisioonankomentaja tarkasti talvikaudella upseerien ratsastustaidon ja alokkaat sekä kesäisin upseerien ratsastustaidon uudelleen. Hän tarkasti rykmentin ammunnat, ellei tähän tehtävään määrätty upseeria ammunnan tarkastajan toimistosta. Hän valvoi kahden päivän ajan rykmentin taktisia harjoituksia antaen sen suoritettavaksi kolme tai neljä tehtävää viitteellisesti osoitettua vihollista vastaan. Rykmentti voitiin arvioida asianmukaisesti koulutetuksi, ”jos se tarkastuksessa suorittaa vaaditun ohjelman täsmällisesti, älykkäästi, pitäen yllä täydellistä hiljaisuutta riveissä ja säilyttäen rykmentin osat tiiviisti toistensa tuntumassa”.¹⁵ Sen oli pystyttävä suorittamaan erityyppisiä hyökkäyksiä ratsuväkeä, jalkaväkeä ja tykistöä vastaan ja koontumaan nopeasti hyökkäyksen jälkeen.¹⁶ Tällainen koulutus-toiminnan malli ja normitus hallitsi Mannerheimin elämää rykmentinkomentajana seuraavien viiden vuoden ajan.

Aktiiviupseerin kannalta Puola oli edullinen palveluspaikka. Siellä järjestettiin suuria sotaharjoituksia, jotka tarjosivat tilaisuuden hankkia kokemusta sotatoimista Venäjän todennäköisimmällä sotänäyttämöllä. Nimityksestä alkoi Mannerheimin sotilasuran menestyksekkäin ja tyydyttävien vaihe. Hänen ensivaikutelmansa rykmentistä olivat myönteisiä. ”Aines on erinomaista, mutta kärsii Venäjän koko armeijalle ja etenkin ratsuväelle ominaisista puutteista.” Tekemistä oli runsaasti, ja hän uskoi tehtävää kiinnostavaksi, kunhan terveys-, raha- ja muut huolet eivät ahdistaisi liiaksi.¹⁷ Nämä ongelmat eivät kuitenkaan estäneet häntä soveltamasta ensi kerran käytäntöön koulutusta, taktiikkaa ja ratsastustaitoa koskevia tiukkoja vaatimuksiaan. Venäjän-Japanin sodan opetuksiset muistaen hän painotti ampumataittoa ja toimintaa jalkautumisen jälkeen.

Uusi divisioonankomentaja, kenraaliluutnantti, ruhtinas Georgi Aleksandrovitš Tumanov, josta tuli myöhemmin Mannerheimin ystävä, tarkasti rykmentin heinäkuussa 1910. Mannerheimin oli esiteltävä rykmentin harjoitusten tulokset. Hän kertoi veljelleen Johanille: ”Kaikki sujui loistavasti kuten tavallista... Huomenna lähden täältä marssille rykmentin kanssa, ja me aloitamme jälleen kerran vaeltelevan elämämme, jota vietämme joka vuosi 2–3 kuukautta... Harjoituksemme eivät pääty ennen lokakuun alkua.” Näytti mahdolliselta, että rykmentti komennettaisiin sen jälkeen huolehti-

maan turvallisuudesta keisarin ja keisarinnan Puolaan suuntautuvan metsästysmatkan aikana.¹⁸ Marraskuussa Mannerheim sai kuitenkin kuulla, että keisarillinen vierailu oli peruutettu. ”Tämä on ollut rykmentilleni pettymys. Olimme... nähneet melkoisesti vaivaa kohentaaksemme rykmentin esiintymiskelpoisuutta.”¹⁹ ”Esiintymiskelpoisuuden kohentamiseksi” tehdyn työn määrää voidaan vain kuvitella. Mannerheim valitteli samassa kirjeessä myös, että hänen oli uurastettava vuoden ikävimmässä tehtävässä, kirjoitettava yksityiskohtainen arviointi jokaisesta alaisestaan upseerista, joita oli kaikkiaan 45. ”Se on aivan pirullista.” Paperityö ei selvästikään miellyttänyt häntä, vaikka hän tosiasiaa suoritti sen äärimmäisen järjestelmällisesti. Mannerheimin arkistossa on vuodelta 1909 hänen omakätisesti kirjoittamansa rekisterikortti jokaisesta eskadroonanpäälliköstä.²⁰

Mannerheim vaati kaikilta ankaraa työtä, etenkin upseereilta, jotka arvioivat hänet ”pelottomaksi komentajakseen”, mutta itseään hän säästi kaikkein vähiten.²¹

Ankarana, mutta oikeudenmukaisena hän saavutti rykmentin luottamuksen ja tuli jopa suosituksi sen piirissä, vaikka ryhmentti oli aiemmin ollut hankalan joukko-osaston maineessa, sekä kohotti sen alhaiselta koulutustasolta sangen toimintakykyiseksi. Sanoi hin, jotka Tumanov kohdisti hänelle päiväkäskyssään, kun hän luopui Vladimirin ulaanirykmentin komentajan tehtävästä, sisältyy varmaan myös ylimääräistä kohteliaisuutta, mutta selvästikin divisioonankomentaja oli hyvin tyytyväinen alaiseensa. Tumanov totesi, että Mannerheimin kaksivuotinen kausi rykmentin komentajana oli tuottanut joka suhteessa merkittäviä tuloksia. ”Rykmentin loistava tila sekä taistelutaidon että taloudellis-hallinnollisten näkökohtien kannalta katsottuna osoittaa eversti Mannerheimin tehneen todella työtä, toimineen täsmällisesti ja ymmärtäneen oikealla tavalla tehtävänsä komentoonsa uskotun osaston kouluttamisessa ja kehittämisessä.” Hän oli erityisen innokas kohottamaan upseerien hevosten laatutasoa. Saapuessaan hän oli löytänyt rykmentistä muutamia hyviä hevosia, ja täysiverisiä oli varsin runsaasti. Kun hän lähti rykmentistä, sen useimmat upseerit ratsastivat täysiverisillä ratsuilla.²²

Mannerheimia oli toukokuussa 1909 pyydetty ottamaan vastaan Kišinjoviin sijoitetun 8. Lubnyn husaarirykmentin komentajan tehtävä, koska siellä sattuneet järjestyshäiriöt ja paljastuneet juonitte-

lut vaativat komentajaa, ”jolla on tehtävään erityisen hyvin soveltuvat ominaisuudet”.²³ Mannerheim kieltäytyi kunniaista, vaikka tarjous oli selvä osoitus siitä, että häntä pidettiin sotaministeriössä jo luotettavana osajana. Hän sai työstään Novo Minskissä odottamattoman, mutta sangen mieluisan palkinnon – hänelle tarjottiin H. M. keisarin henkikaartin ulaanirykmentin komentajuutta. Rykmentti kuului Varsovaan sijoitettuun Erilliseen kaartinratsuväkiprikaattiin.²⁴ Nimitys ratsuväen arvostetuimpiin kuuluvan rykmentin komentajaksi vahvistettiin 26.2.1911, ja 2.3. hän otti rykmentin vastaan. Samaan aikaan hänet ylennettiin kenraalimajuriksi, kaartinrykmenttien komentajien sotilasarvoon.²⁵

Hän kertoi veljelleen Johanille: ”Juuri tämän rykmentin toivoin saavani. Yleisesti katsoen ei rykmentin vaihtaminen ole mikään erityinen ilonaihe, kun taas joutuu alkamaan kaiken ihan alusta. Mutta olen tietoinen siitä, että minulla nyt on 3–4 vuodeksi tietty toimi, jossa minun ei tarvitse pelätä joutuvani ikätovereitteni syrjäyttämäksi.”²⁶ Mannerheim viihtyi tavattoman paljon paremmin Varsovassa kuin syrjäisessä Novo Minskissä (joka oli hänen mielestään ollut ”likainen ja varsin vastenmielinen” paikka),²⁷ ja vuodet Puolan pääkaupungissa kuuluivatkin onnellisimpiin hänen elämässään.

Kaartinrykmentin komentajana Mannerheim joutui olemaan säännöllisesti yhteydessä keisariin, ja hänet kutsuttiin mukaan metsästysretkille Skernevitsyyn (Skierniewice) ja Spalaan, keisarin metsästysmajalle Varsovan kaakkoispuolelle, rykmentin saadessa komennuksen sinne vartiotehtävään, mm. syyskuusta marraskuuhun 1912. Keisari osoitti arvostavansa Mannerheimin palveluksia nimittämällä hänet 18.10.1912 keisarin seurueen kenraalimajuriksi.²⁸ Virallisesti seurueen kenraalimajurit kuuluivat keisarillisen päämajan henkilöstöön, mutta heidän lukumääränsä vaihteli keisarin toivomusten mukaisesti, ja itse asiassa arvonimi oli osoitus hallitsijan henkilökohtaisesta arvostuksesta – usein sen saajat olivat kaartinrykmenttien komentajia – eikä siihen liittynyt mitään erityisiä sotilaallisia tai hovitehtäviä. Seurueen kenraalimajuri sai kuitenkin melko helposti audienssin keisarilta, ja oikeus kantaa hallitsijan monogrammin koristamia epoletteja kohotti kantajan arvovaltaa. Tämän arvonimen saaminen oli tavallaan Mannerheimin venäläisen uran huippukohta, ja hän oli varmasti siitä hyvin ylpeä.



Mannerheim H. M. Keisarin Henkikaartin Ulaanirykmentin komentajana vuonna 1911 Varsovassa. (Kuva: Sotamuseo)

Mannerheim as commander of His Majesty's Guard Uhlan Regiment in Warsaw in 1911.

Uuden rykmenttinsä johdossa Mannerheim kasvatti mainettaan kyvykkäänä sotilaana. Koulutus jatkui entiseen tapaan. Toukokuussa 1911 hän oli maastoharjoituksissa Lublinin kuvernementissa. Rykmentin harjoitukset olivat mieluisampia kuin esikuntaharjoitukset. Hän kertoi veljelleen joulukuussa 1911: ”Juuri nyt aikaani vie tavanomaista enemmän rykmentinkomentajille ja kenraaleille järjestetty ns. sotapeli. Kulutamme päivittäin 6–10 tuntia päämajassa leikkien olevamme sotilaita.”²⁹ Miellyttävämpi oli rykmentin vuosijuhla 13./26.2. Hän kirjoitti innoisaan kälylleen: ”Voit olla varma siitä, etteivät Hänen Majesteettinsa ulaanit ole tumpeloita, kun hyvää on saatava aikaan.”³⁰

Tarkastukset veivät hänen aikansa huhtikuussa 1913, jolloin hän toimi Erillisen kaartinratsuväkiprikaatin vt. komentajana. Niiden päätteeksi hänen oli laadittava pitkä päiväkäsky, ja tarkastusten ajaksi odottamaan jätetyt asiakirjatkin vaativat huomiota. Samaan aikaan hänen oli valmistettava toukokuun 4. päivänä alkaviksi määrättyjä joukkojensa maastoharjoituksia. Hän kirjoitti sisarelleen rasittuneena: ”Tuntuu siltä, ettei oikein tiedä, mihin tarttuisi ja mihin lopettaisi.” Harjoitukset tapahtuivat Kielcen seudulla, missä oli ”ihastuttavan kauniita metsäisiä harjanteita ja vuoria sekä vehreitä laaksoja”.³¹ Vuoden 1913 lopussa hänen oli harjoituttava liikekennallepanotoimia, toimintaa hälytystilanteissa ja järjesteltävä komentajien vaihdoksia. Taitavilla komennusten järjestelyillä hän onnistui saamaan eräitä rykmenttinsä jo ikääntyneitä everstejä ja eskadroonapäälliköitä siirretyksi muualle ja varmistamaan nuorempien ja vireämpien miesten nimittämisen heidän jättämilleen paikoille.

Mannerheim mainitsee muistelmissaan, että ”ratsuväen tarkastaja oli perusteellisesti katsastanut joukko-osastoni ja antanut mitä parhaan kiitosmaininnan kaartinulaanien koulutustasosta ja rykmentin yleiskunnosta”.³² Tämän tuloksen oli tuottanut vaativa, mutta hienovarainen johtamistapa. Hänen alaisensa ja myöhemmin hänen komentamansa prikaatin esikuntapäällikkö, ruhtinas Leonid Jeletski kirjoitti vuosia myöhemmin muistavansa, ”kuinka taitavasti Mannerheim johti rykmentin elämää ja kuinka hellittämättömästi hän valmisti sitä sodan työhön, ikään kuin olisi aavistanut, että rykmentin ennen pitkää oli taistelukentällä sovellettava hänen siihen juurruttamiaan oppeja ja sen useereille teroittamiaan sotakokemuksia Venäjän–Japanin sodasta”.³³ Mannerheim

tunsi ratsastusurheilun käytännöllisen arvon hyväkuntoisten, vahvojen ratsastajien kouluttamisessa ja lähtemällä itse innolla mukaan urheiluharrastuksiin kannusti upseereitaan – joita hän piti kiinnostuneina ja miellyttävinä – kehittämään ratsastustaitoaan. Syksyllä 1911 hän oli joulukuuhun saakka utterasti urheilun parissa upseereineen. Hän lähetti veljelleen Johanille valokuvan yhdestä hevosestaan ratsastettuaan upseereineen mäkisessä maastossa laukkaa 11–12 km.³⁴ Jeletskin mukaan ”Mannerheim... erityisesti koetti herättää upseereissa urheiluhenkeä ja johti aina itse ratsastusharjoituksia ja -kilpailuja. Hän otti aktiivisesti niihin osaa ja harrasti innokkaasti ratsastusurheilua kannustaen täten esimerkiksi muita. Kenraalin arvostaan huolimatta Mannerheim yhä oli yhtä etevä ratsastaja kuin nuorempaanakin”.³⁵

Jeletski oli saanut myönteisen ensivaikutelman Mannerheimista, kun tämä oli käyttänyt tarjoutunutta tilaisuutta hyväkseen tavataksaan kolme tulevan rykmenttinsä upseeria, jotka olivat Pietarissa hänen käydessään ilmoittautumassa keisarille uutena rykmentin komentajana. Jeletski oli kahden kumppaninsa kanssa istunut yli kaksi tuntia Mannerheimin huoneessa Europa-hotellissa, ”ja hän oli vieraanvarainen ja hilpeä isäntämme, piti keskustelua koko ajan käynnissä, oli kiinnostunut rykmentin elämästä ja palvelusolosuhteistamme sekä kertoi meille omista näkökannoistaan”.³⁶ Toimenkin hänen alaisenaan palvellut upseeri, A. L. Nossovits, on esittänyt käsityksensä Mannerheimista rykmentinkomentajana. ”Hän oli ankara ja erittäin vaativa päällikkö, joka hallitsi täydellisesti ja monipuolisesti kaikki palveluksen haarat, mutta hän osasi niin kuin ei kukaan muu pitää järkeviä vaatimuksia yllä työssä ja samalla osoittaa ystävällistä hyväntahtoisuutta vapaa-aikoina.” Tämä hyväntahtoisuus ilmeni myös siten, että hän lainasi alttiisti upseereilleen kirjoja laajasta ja monipuolisesta kirjastostaan.³⁷

Jeletski on vahvistanut Mannerheimin ystävällisyyden palveluksen ulkopuolella. ”Pienemmässä, intiimimmässä upseeriensa piirissä, kun oli käynnissä ystävällinen keskustelu tai istuttiin viinilasien ääressä, Mannerheim lakkasi olemasta päällikkö ja hänestä tuli vanhempi toverimme, mielenkiintoinen keskustelija ja aina valmis leikinlaskija.” Myöhemmässä elämänsä vaiheessa Jeletski yhä muisti ”Mannerheimin elegantin, uljaan hahmon; hän oli aivan yhtä sytyttävä esiintyessään rykmenttinsä edessä, oli sitten kyseessä katselmus, paraati, luento tai manööveri. Hän oli ankara ja

vaativa, mutta aina harkitseva, tyyni ja oikeudenmukainen, osasi arvostaa alaitensa palvelusalttiutta, ei kitsastellut kiittäessään, mutta ei myöskään epäröinyt rangaista, kun se koitui palveluksen parhaaksi.³⁸

Rykmentin tiiviin koulutusrutiinin katkaisivat ajoittaiset juhlat. Mannerheim sai 1909 kunnian johtaa ratsuväkiosastoa ruotsalaisista Pultavassa saadun ratkaisevan voiton 200-vuotispäivän paraatissa. Sekä hän itse että hänen perheensä jäsenet tajusivat hyvin tilanteen merkillisen ironisuuden. Vuonna 1912 hän osallistui Borodinon taistelun satavuotisjuhlaan rykmenttiään edustavan osaston kanssa ja oli samoin mukana Aleksanteri III:n suuren muistopatsaan paljastustilaisuudessa Moskovassa. Seuraavana syksynä hän vieraili Saumuriin sijoitetussa Ranskan ratsuväen sotakoulussa, jossa ratsastajien istunta esteratsastuksessa teki häneen suuren vaikutuksen.³⁹

Nämä vuodet olivat Mannerheimille erittäin antoisia sekä sotilaalliselta että sosiaalisten yhteyksien kannalta. Sotaharjoituksia pidettiin usein. Hän osallistui divisioonan puitteissa järjestettyihin mielestään ”harvinaisen huonosti” johdettuihin harjoituksiin kesällä 1911 ja saman vuoden syksyllä laajoihin sotaharjoituksiin Siedlcan ja Lublinin kuvernementtien rajaseudulla. Niissä oli mukana noin 100 ratsuväkieskadroonaa, ”jotka kilpailevat 12 aeroplaanin kanssa tiedustelupalvelussa”.⁴⁰ Venäjän armeija modernisoi kalustoaan ja taktiikkaansa. Vuoden 1912 uusi kenttäpalvelusohjesääntö korosti tulivoiman merkitystä, jätti tilaa yksilölliselle aloitteellisuudelle ja kiinnitti huomiota tiedusteluun ja kohtaamistaisteluun. Vuonna 1912 samoin voimaan tulleessa uudessa ratsuväen ohjesäännössä päädyttiin korostamaan jalkautumisen jälkeistä toimintaa, jonka Mannerheim oli jo ottanut rykmenttinsä koulutusohjelmaan Venäjän–Japanin sodan opetusten perusteella. Suurten ratsuväkijoukkojen käyttämistä ja ratsuväen itsenäistä toimintaa pidettiin enää mahdollisina vain poikkeustapauksissa.⁴¹ Ajan merkki oli myös konekivääriyksikön perustaminen kaartinulaanirykmenttiin Mannerheimin komentajakaudella.

Mannerheimia ei miellyttänyt ajatus Varsovan mukavan elämän jättämisestä ja siirtymisestä Pietariin prikaatinkomentajaksi, etenkin kun se ei olisi johtanut ylennykseen, koska hän jo oli kenraalimajuri. Vuoden 1913 lopulla siirto näytti kuitenkin varmalta.⁴² Hän on kertonut muistelmissaan torjuneensa tarjouksen Tsarskoje Se-

loon sijoitetun 2. kyrassieeriprikaatin komentajuudesta ja jääneensä odottamaan Varsovaan sijoitetun Erillisen kaartinratsuväkiprikaatin komentajan viran avautumista. Hän oli toiminut tämän prikaatin vt. komentajana jo useasti. Mannerheim on varmastikin ollut selvillä ylemmän johdon suopeudesta ottaessaan nimityksen torjumisen riskin. Hän olikin arvioinut tilanteen oikein ja sai 6.1.1914 Erillisen kaartinratsuväkiprikaatin komentajan tavoittelun tehtävän.⁴³ Tähän yhtymään kuuluivat H. M. keisarin henkikaartin Grodnon husaarirykmentti, henkikaartin 3. ratsastava patteri ja Mannerheimin oma ulaanirykmentti, jonka jäsenenä hän pysyi. Rykmentille antamassaan ylpeässä jäähyväispäiväkäskeyssä – tämän sävy oli tuntuvasti lämpimämpi kuin sen, jolla hän oli hyväksellyt ”suuresti rakastamansa Vladimirin rykmentin” ”kallisarvoiseksi kokemansa” komentajuuden jälkeen – hän vakuutti, että hänen kolme vuottaan sen maineikkaiden rivien johtajana olivat kiitäneet nopeasti ohitse. Hän lähti rykmentistä ”vilpittömästi ja syvästi valittaen”, mutta oli onnellinen pysyessään Hänen Majesteettinsa ulaanina ”kuolemaansa asti”.⁴⁴

Mannerheimin palvelusaika rykmentinkomentajana oli päättynyt, mutta yhteys kaartinulaaneihin jatkui. Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä hän sai nähdä, miten hänen heille antamansa koulutus kesti koetuksen taistelukentällä. Erillinen kaartin ratsuväkiprikaati sai tulikasteensa ensimmäisessä Krasnikin taistelussa 17.8.1914. Se sai tehtäväkseen torjua ylivoimaiset itävaltalaiset joukot, jotka pyrkivät saamaan haltuunsa liikenteen solmukohtan Krasnikin. Mannerheimin miehet pitivät puolensa, kunnes Venäjän etenevä jalkaväki vapautti heidät rintamavastuusta. Itävaltalaiset perääntyivät sekasortoisesti ja menettivät runsaasti miehiä myös sotavangeiksi. Mannerheimin joukkojen, etenkin kaartinulaanien, omat tappiot olivat suuret. Hän kirjoitti isälleen: ”Jalkaväen tuloon asti puolustuksen koko taakka oli minun ulaanirykmentilläni, joka oli ampunut melkein viimeisen patruunansa. Oli ilo nähdä heidät tulella.”⁴⁵ Myöhemmin, 29.8., Mannerheimin prikaati toteutti menestyksellisen koukkauksen Opolea (Opole Lubelskie) kohti ja sai itävaltalaiset pakokauhun vallassa luopumaan aikomastaan hyökkäyksestä Hodeljoen yli. Juuri saamansa koulutuksen ansiosta Mannerheimin entinen rykmentti oli epäilemättä hyvin sotakelpoinen.

Mannerheim oli kunnianhimoinen ja tehtäväänsä omistautunut upseeri, ja rykmentinkomentajuus oli merkittävä vaihe hänen ural-



Mannerheim tarkastamassa joukkojaan ensimmäisen maailmansodan aikana Puolassa. (Kuva: Sotamuseo)

Mannerheim inspecting troops in Poland during World War I.

laan. Vaikka hän oli selvästikin huolissaan terveydestään, tämä ei estänyt häntä suorittamasta tunnollisesti rykmentikomentajan fyysisesti vaativia tehtäviä. Älyllisesti ja johtamistaidoltaan hän ylitti viran asettamat vaatimukset. Hän saattoi arvostella esimiehiään, mutta pystyi selvästikin täyttämään heidän odotuksensa. Heidän arvostuksensa ja hänen omat ansionsa varmistivat hänen etenemisensä prikaatinkomentajaksi. Kenttäkomentajana osoitettu kelpoisuus vei hänet ensimmäisessä maailmansodassa ratsuväkidivisioonan ja lopulta – Venäjän vallankumouksen takia vain lyhyeksi ajaksi – ratsuväkiarmeijakunnan komentajaksi. Tällaisia armeijakuntia oli Venäjän armeijassa vain kymmenen.

Mannerheimin rykmentit saivat perusteellisen koulutuksen eivätkä pelkästään ohjesäännön, vaan myös hänen omien Mantšu-

rian sodan kokemuksiin pohjautuvien modernien käsitystensä mukaisesti; nämä käsitykset olivat tuolloin siirtymässä ratsuväen normeiksi. Hänellä oli selvä näkemys tuloksista, joihin hän pyrki, ja hän ajoi tahtonsa läpi yhdistelemällä taitavasti omakohtaisen esimerkin antamista, kovaa työtä, määrätietoisuutta ja tarvittaessa järjestelmän manipulointia. Hänen etenkin ratsastukseen suuntautunut urheiluinnostuksensa edisti rykmentin upseeriston yhteishengen tiivistymistä, samoin rykmentin perinteiden arvostaminen ja hänen viehättävä persoonallisuutensa. Mannerheim oli käytännön sotilas, viihtyi paremmin maastoharjoituksissa kuin osallistuessaan sotapeleihin. Hän ei pitänyt myöskään paperitöistä, mutta teki ne vastahakoisuudesta huolimatta ja osoitti olevansa niissä yhtä täsmällinen kuin mieluisammissa rykmentinkomentajalle kuuluvissa tehtävissä. Menneitä muistellessaan hän oli tyytyväinen siihen, että oli komentanut valiojoukkoja, joissa oli hyvät upseerit ja oiva henki.⁴⁶ Rykmenttien upseerit puolestaan muistivat hänen olleen kyvykäs komentaja ja hyvä toveri.

Suomentanut Heikki Eskelinen

Lähdeviitteet

- ¹ Johan Mannerheimille 4./17.1.1903. Kansallisarkisto. C. G. E. Mannerheimin arkisto. Grensholmin kokoelma, VAY 5622.
- ² Johan Mannerheimille 25.4.1903. Grensholmin kokoelma, VAY 5622.
- ³ Sophie Mannerheimille 6./19.4.1905. Mannerheimin arkisto, kansio 905.
- ⁴ Johan Mannerheimille 13.2.1906. Grensholmin kokoelma, VAY 5624.
- ⁵ Johan Mannerheimille 17.3.1906. Lainaus Stig Jägerskiöldin teoksesta Gustaf Mannerheim 1906–1917 (suom. Sirkka Rapola, Keuruu 1965), s. 17.
- ⁶ Johan Mannerheimille 10.11.1908. Grensholmin kokoelma, VAY 5624; Jägerskiöld, m.t., s. 131.
- ⁷ Johan Mannerheimille 21.11./4.12.1908. Grensholmin kokoelma, VAY 5624.
- ⁸ Johan Mannerheimille 26.12.1908. Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ⁹ Jägerskiöld, m.t., s. 132; Johan Mannerheimille [vuoden 1909 alussa]. Grensholmin kokoelma, VAY 5625; Jago Imperatorskoje Velitsestvo ... prikaz, 5./18.1.1909.
- ¹⁰ Poslusnoi spisok ... 1917. Mannerheimin arkisto, kansio 1.
- ¹¹ Handbook of the Russian Army 1914, 6. p. (Lontoo 1914, u. p. Lontoo 1996), s. 132, 266.

- ¹² Svod voennyh postanovlenii 1869 goda. Kn. V, Izd. 2-oje (Spb 1907), st. 416–68.
- ¹³ SVP, Kn. V, Izd. 2-oje, st. 417.
- ¹⁴ Nastavlenije dlja zaniatii s kavalerii (Spb 1904).
- ¹⁵ Nastavlenije, st. 32.
- ¹⁶ Nastavlenije, st. 142.
- ¹⁷ Johan Mannerheimille [vuoden 1909 alussa], Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ¹⁸ Johan Mannerheimille 11./24.7.1910. Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ¹⁹ Johan Mannerheimille 11.11.1910. Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ²⁰ Mannerheimin arkisto, kansio 601.
- ²¹ 13. Vladimirin ulaanirykmentin komentaja Mannerheimille 21.3.1911. Mannerheimin arkisto, kansio 601.
- ²² 13. Ratsuväkidivisioonon päiväkäskey 3./16.2.1911. Mannerheimin arkisto, kansio 601.
- ²³ Johan Mannerheimille 17./30.5.1909. Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ²⁴ G. Mannerheim. Muistelmat I (suom. Lauri Hakulinen avustajineen, Helsinki 1951), s. 152.
- ²⁵ Poslusnoi spisok ... 1917. Mannerheimin arkisto, kansio 1; Jego Imperatorskoje Velitsestvo ... prikaz, 13./26.2.1911.
- ²⁶ Johan Mannerheimille 1.2.1911. C. G. Mannerheim, Kirjeitä seitsemän vuosikymmenen ajalta. Valikoitunut Stig Jägerskiöld (suom. Aili Palmén, Helsinki 1983), s. 83.
- ²⁷ Palaemona Mannerheimille 5./18.11.1909. Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ²⁸ Jego Imperatorskoje Velitsestvo ... prikaz, 5./18.10.1912.
- ²⁹ Johan Mannerheimille 15.12.1911. Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ³⁰ Palaemona Mannerheimille 21.2.1912. Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ³¹ Sophie Mannerheimille 23.4., 13.5.1913. Mannerheimin arkisto, kansio 905.
- ³² Mannerheim, Muistelmat I, s. 152.
- ³³ Lainaus Stig Jägerskiöldin mukaan, m.t., s. 143.
- ³⁴ Johan Mannerheimille [loka/marraskuu 1911], 5.12.1911. Grensholmin kokoelma, VAY 5625.
- ³⁵ Lainaus Jägerskiöldin mukaan, m.t., s. 141.
- ³⁶ Kertomus ja lainaus Jägerskiöldin mukaan, m.t., s. 136.
- ³⁷ Kertomus ja lainaus Jägerskiöldin mukaan, m.t., s. 143.
- ³⁸ Lainaus Jägerskiöldin mukaan, m.t., s. 144.
- ³⁹ Johan Mannerheimille 22.4.[1913]. Grensholmin kokoelma, VAY 5626.
- ⁴⁰ Sophie Mannerheimille 18.7.1911; Johan Mannerheimille 12.9.1911; lainaukset Jägerskiöldin mukaan, m.t., s. 139–40.
- ⁴¹ Handbook of the Russian Army 1914, s. 132–35.
- ⁴² Sophie Mannerheimille 22.12.1913. Mannerheimin arkisto, kansio 905.
- ⁴³ Mannerheim, Muistelmat I, s. 152; Palaemona Mannerheimille 22.12.1913; Johan Mannerheimille 3.2.1914. Grensholmin kokoelma, VAY 5626; Poslusnoi spisok ... 1917. Mannerheimin arkisto, kansio 1.
- ⁴⁴ 13. Vladimirin ulaanirykmentin päiväkäskey 3.[16.]2,1911. Mannerheimin arkisto, kansio 601. Hänen Majesteettinsa keisarin henkikaar-

tin ulaanirykmentin päiväkäskey 31.1.[13.2.]1914. Grensholmin ko-
koelma, VAY 5664; Jägerskiöld, m.t., s. 144–45.

⁴⁵ Lainaus Jägerskiöldin mukaan, m.t., s. 181–82.

⁴⁶ Mannerheim, Muistelmat I, s. 237.

Summary

MANNERHEIM AS A REGIMENTAL COMMANDER

Baron Carl Gustaf Emil Mannerheim, Marshal of Finland (1867–1951) served in the imperial Russian army from 1887 to 1917. He was a regimental commander for just five of those thirty years' service, commanding the 13th Vladimir Uhlans from January 1909 to February 1911 when he went on to command the Life Guard Uhlans of His Majesty until January 1914. Both regiments were stationed in Poland, the latter in Warsaw.

This article sets Mannerheim's regimental command in the context of his career in the Russian army and also considers what influences were affecting the cavalry during this period.

After periods of regimental and non-regimental service Mannerheim became acting commander of the Demonstration Squadron of the Officers' Cavalry School in 1903. However, after the outbreak of the Russo-Japanese War in 1904 he volunteered for active service and fought in Manchuria as a lieutenant-colonel in the 52nd Nezhin Dragoons. His war experiences profoundly influenced his work as a regimental commander. He recognized the failure of the Russian cavalry to carry out effectively its duties of reconnaissance and screening and also the changed nature of warfare which necessitated an emphasis on dismounted action.

As a regimental commander he was able to implement what he regarded as the lessons of the Russo-Japanese War. By demanding but considerate leadership he brought both his regiments up to a high state of training and enhanced his reputation as a very able soldier. The emphasis on dismounted action which he introduced found formal expression in the new Cavalry Regulations of 1912 as the Russian army modernized its tactics.

Regimental command marked an important stage in Mannerheim's career, taking him from colonel to major-general. Intellectually and in leadership qualities he was more than equal to his duties. He could be critical of his superiors but was adept at satisfying their requirements. Their regard and his merits secured him command of the Guards Cavalry Brigade in Warsaw in 1914 while proficiency in battle took him on to command a cavalry division and then a cavalry corps during the World War.

As a regimental commander Mannerheim had a clear view of what he wanted done and drove through his will by a judicious blend of personal example, hard work, determination and, where necessary, manipulation of the system. His enthusiasm for equestrian sports helped build up regimental esprit de corps among

his officers, as did his recognition of the value of regimental traditions and his engaging personality. He was a practical soldier who undertook paper work reluctantly but with care. He looked back with satisfaction on having comanded crack troops, with good officers and excellent morale. His regimental officers remembered him as a capable commander and a good comrade.

R. Ropponen*

LYHYT SOTA 1914? EUROOPAN SUURVALTOJEN SUHTAUTUMINEN AJAN OPERATIIVISEEN MUOTIAJATUKSEEN "LYHYEEN SOTAAN" ENSIMMÄISEN MAAILMANSODAN ALKAESSA

"Lyhyen sodan" kuvitelma 1914

Saksan keskitys-marssi ensimmäisessä maailmansodassa tunnetusti perustui Saksan yleisesikunnan jo vuosia valmistelemaan kahden rintaman sotaa edellyttävään ns. Schlieffen-suunnitelmaan. Sehän otti huomioon venäläisten joukkojen hitaana pidetyn liikekannallepanon ja varasi itää varten defensiivin heikoilla saksalaisilla voimilla ja siirsi siellä sodankäynnin päätyön itävaltalaisille joukoille. Lännessä Saksan piti Belgian läpimarssilla muutamissa viikoissa lyödä Ranskan armeija ja mahdollinen englantilainen expeditiojoukko. Sen jälkeen kun Ranska oli poistettu vastustajien joukosta ja mahdollisesti sotaan tullut Englanti karkotettu mannermaalta, Saksan yleisesikunta suunnitteli saksalaisten voimien pääosan siirtämistä itään ja aikoi yhdessä itävaltalaisien joukkojen kanssa tuhota Venäjän armeijan ratkaisevasti Puolassa Galitsiasta ja Itä-Preussista käsin tehtävillä operaatioilla. Muutamissa kuukausissa Keskusvallat siis olisivat olleet voittajia.

Tilanne ennen vuotta 1914

Näin jälkeenpäin voidaan todeta näiden aikatauluodotuksien olleen pelkkiä haaveita, ja "vanhemman Moltken" (kreivi Helmuth Karl Bernhard von Moltke, Preussin yleisesikunnan päällikkö 1857–88) ajatuskulut muistaen ne kieltämättä ovat yllättäviä. Moltkehan oli ranskalais-saksalaisen sodan kokemusten ja uudistetun ranskalai-

* (s. 1930) filosofian tohtori, toiminut Sota-arkiston hoitajana 1968–1989 ja on sotilasarvoltaan reservin majuri.

sen sotaväkiorganisaation jälkeen katsonut, ettei sota ollut nopeasti voitettavissa tulevaisuudessa. Toive Ranskan nujertamisesta lyhyessä sodassa niin, että sen täytyi tehdä rauha, oli lopullisesti haudattu Ranskan armeijan vuosien 1875–76 varustautumisen jälkeen. Ei vain estosota vaan myös offensiivisen sodan mahdollisuus oli Saksalle tullut kyseelliseksi. Kysymykseen saattoi tulla vain sodankäynti rajoitetuin tavoittein. Nopea Venäjän lyöminen oli täysin mahdotonta. Pikemminkin Itävalta ehkä antoi siihen vielä mahdollisuuden. Siinä valossa Moltke laatikin seuraavat sotasuunnitelmansa. Ne olivat suunnitelmat tammikuulta 1877 ja joulukuulta 1878 ja tammikuulta 1879 Ranskaa ja Itävaltaa vastaan, helmikuulta 1877 ja huhtikuulta 1879 Ranskaa ja Venäjää vastaan sekä lisäksi eräänlainen sotapelin luonteinen yleisesikuntamatka”, joka kulki Reinin puolustuksen yli Mainin sivusta-aseman kautta Etelä-Saksaan tunkeutuvaa vihollista vastaan.¹

Vanhemman Moltken aikoihin sotilaspoliittiset olot olivat yksiselitteisiä. Hän oli käynyt vuosien 1866 ja 1870 sodat Saksan teknisen ja lukumääräisen paremmuuden pohjalta. Nämä olot olivat ratkaisevasti muuttuneet Schlieffenin toimiessa yleisesikunnan päällikönä (1891–1905).

Srategis-taktilliset syyt ”lyhyen sodan” ajatuksen syntyyn

Sotilaspoliittiseen kehitykseen Schlieffenin aikana poliittisesti vaikuttivat jälleenvakuutussopimuksen uudistamatta jättäminen ja 1892 seurannut Ranskan–Venäjän liitto. Se merkitsi alkua Euroopan keskustan saarroitukselle, mitä Bismarck aina oli pelännyt. Ranskan ja Venäjän tavoitteista ei ajan pitkään voinut olla epäselvyyttä; liittolaisen Italian asenne sen sijaan tuli yhä problemaattisemmaksi, Englannin taas selvemmäksi. Toimiaikansa viimeisinä vuosina Schlieffen piti Englantia tulevana vihollisena.

Myös sotilaalliset olot vastaavasti muuttuivat Saksan epäeduksi. Vähintäänkin yhtä vahva ja suorituskykyinen ranskalainen armeija oli nyt Saksaa vastassa. Venäjän armeija oli tullut vahvuudeltaan suuremmaksi. Ranskalaisten itälinnoitusten rakentaminen teki jokaisen hyökkäysyrityksen toivottomaksi, sitä vastoin se sodassa uhkaavalla tavalla tarjosi ranskalaisille joukoille etenemis mahdollisuuden Saksaan. Se satoi saksalaisia voimia länteen. Venä-

jän ratojen rakentaminen idässä ja linnoitusten rakentaminen Narwin, Bobrin ja Niemenin varsille samoin kuin lounaassa Itävaltaa vastaan muutti täysin tilanteen. Aikaisempi saksalainen sotilaallinen paremmuus oli yhä enemmän muuttunut heikkomuudeksi, millaista ei ollut nähty koko 19. vuosisadalla.

Schlieffenistä tuli ensimmäinen saksalainen heikkomuuden strategi, jonka oli ajateltava heikomman osapuolen tilannetta ja mahdollisuuksia vahvempaan nähden. Samalla hänestä myös tuli ”sisäisen tilan” strategi. Saksan asema vastustajien välissä ja siitä johtuva välttämättömyys taistella useampaan suuntaan päin samanaikaisesti – ja ylivoimaa vastaan – tuli määrääväksi. ”Sisäisen linjan” tilanteellahan on strategisesti oma logiikkansa, jonka ei tarvitse olla sopusoinnussa kulloinkin vallitsevan poliittisen todellisuuden kanssa – joskin sen on sopeuduttava hetken poliittiseen harkintaan ja vaatimukseen. Kysymyksessä on pakosta nopea päätös sekä nopea ja yllättävä toiminta, millä estetään ”tilan” ja ”ajan” hyväksikäyttö hitaaseen nujerretuksi tulemiseen. Epäily ja odotus olisivat vaarantamista. Sellaisia todellisuuksia oli pienessä ja suuressa. Ne säilyttävät merkityksensä niin kauan kuin elementit ”tila” ja ”aika” ovat strategisen pohdinnan perusteina.²

Silloin Schlieffenin aikaan sellaisia todellisuuksia oli. Jos halusi menestyksellisesti taistella ylivoimaista vihollista vastaan, oli (Saksan tilanteessa kahden vastustajan välissä) selvää, ettei saanut odottaa mihin nämä yhdessä ryhtyisivät. Pikemminkin oli paikallaan vaatimus nopeaan omaan toimintaan tavoitteena ratkaisevat menestykset. Tämä saavutettiin vain nopeasti liikkuvilla voimilla ja niiden keskittämisellä. Sotilaallisesti ajateltuna vain siten saatiin toivoa sen renkaan rikkomista, jonka vaaralliseen kiristykseen Saksan täytyi varautua odottamisen tapauksessa.

Deutsche Revueissa tammikuussa 1909 Schlieffen sitten julkisesti todisteli ajatuksiaan: pitkäksi venyvä sota ei olisi paikallaan aikana, jolloin kansakunnan elämä perustui kaupan ja teollisuuden jatkuvaan edistymiseen; nopean ratkaisun avulla seisahduksiin saatettu rattaisto täytyi jälleen saada käyntiin. Väsyysstrategia ei sovi, kun miljoonien ylläpito vaati miljardien käyttöä. Ratkaisevan ja tuhoavan menestyksen saavuttamiseksi on välttämätöntä hyökätä kahdelta tai kolmelta taholta, siis päätaistelulinjaa vastaan, ja toista tai molempia sivustoja vastaan. Tällainen hyökkäys oli suhteellisen helppo lukumääräisesti ylivoimaisen armeijan tehtäväksi.

Sellaisen ylivoiman saavuttamiseen kuitenkin voitiin niissä oloissa vain harvoin uskoa. Vahvaan sivustahyökkäykseen tarvittavat kei-not olivat saavutettavissa vain siten, että vihollisrintamaa vastaan tarkoitetut voimat tehtiin mahdollisimman heikoiksi. Ne eivät kuitenkaan saaneet rajoittua siihen – niin heikkoja kuin olivatkin –, että ne vain pidättelisivät vihollista. Rintamaa vastaan täytyi voida *hyökätä* joka tilanteessa. Kuvatessaan Schlieffenin pohdiskeluja Gerhard Ritter mainitsee, ettei kukaan voinut jäädä innostumatta offensiivijatuksen suurenmoisesta lennokuudesta muistiossa.³

Patruunavarastot olivat luotettavimmat reservit. Kaikki joukot, jotka oli säästetty tekemään ratkaisuhyökkäyksen, tulisi käyttää sivustahyökkäykseen. Mitä vahvempia nämä voimat olivat, sitä paremmin hyökkäys tulisi onnistumaan. Vihollissivustaa vastaan hyökätessä oli tärkeää tietää sen sijainti. Tämän toteaminen oli siihen saakka annettu ratsuväen tehtäväksi. Tulevaisuuden sodassa se toivottavasti tuli ohjattaville ilmalaivoille. Tiedustelutehtäväästään näin vapautuneen ratsuväen tehtäväksi tuli tulen – jota sillä oli tykeissään ja konekivääreissään – vieminen vihollisen selustaan. Ennen tämän tehtävän suoritusta sen tuli tuhota vihollisen ratsuväki.

Tilanne Euroopassa oli sellainen, että sotilaallinen rengas kuristi Saksaa. Poliittinen tilanne oli samanlainen. Kysymykseen tulevien valtojen välillä vallitsi vaikeasti poistettavia vastakohtia. Ranska ei ollut luopunut 1871 vannomastaan kostoalasta. Saksan kaupan ja teollisuuden valtava kasvu oli tuonut sille leppymättömän vihollisen – Ranskan. Venäjä tuli pysymään perityn germaanilaisvihansa ja vahvan lainatarpeensa vuoksi kiinni Ranskassa.

Schlieffenin artikkelia seuratessa voi vakuuttautua siitä, ettei häneltä ainakaan puuttunut kykyä visioihin. Hyvälle strategille ominaiseen tapaan poliittisen tilanteen, kaupan ja teollisuuden vaikutukset sodankäyntiin olivat hänellä mielessään, kun hän pohti Saksan tilannetta Euroopan keskilattialla. Verratessaan tilannettaan Moltken tilanteeseen 1870–71 hän totesi Preussin silloin omanneen huomattavan numeerisen ylivoiman; tulevaisuudessa asia olisi päinvastoin.

Napoleon oli ollut sitä mieltä, että vahvempi aina voitti, mutta Schlieffen huomautti tähän, että heikommallakin saattoi olla voiton ja hävittämisen ajatus. Napoleon ei hänen mukaansa ollut koskaan voittanut vahvempaa eikä edes samanvahvuista vastustajaa. Kun

näiden herrojen kokemuksista ei ollut apua Schlieffenille, hän palasi aina Fredrik Suureen saakka, jonka myös oli ollut taisteltava useampia rintamia ja ylivoimaa vastaan. Fredrik Suuri oli jo pyrkinyt säästämään maataan pitkältä sodalta. Venyvän sodan taistelutapa ei miellyttänyt häntä. Schlieffenin pohdiskelujen pohja kai oli yhä selvemäksi tullut tuntemus Saksaa ympäröivän vaaran lisääntymisestä, ja hänen tilannearvionsa todellakin osoitti tietynlaista visionääristä näkökykyä.

Aika oli perusteellisesti muuttunut siitä, kun kreivi Moltke oli 20 vuotta aiemmin voinut tehdä suunnitelmia poliittisen ja sotilaallisen paremmuuden tuottamalla varmuudella. Ajan olot juuri olivat niitä tekijöitä, jotka pakottivat Schlieffenin sotilaallisen heikkomuudentilan ajatusmielikuvaan. Hänen täytyi pitää Saksan olemassaolon reaalisena uhkana (ainakin hänen näkemyksensä mukaan) esiintyvää poliittista tilannetta, jossa ei ollut sitä valtionjohdtoa, joka olisi hankkinut hänelle – kuten Moltkelle aikoinaan – edellytykset valtakunnan sotilaalliseen turvallisuuteen. Hän ei voinut enää hyödyntää ”sisäisen linjan” etuja. Hänen oli pakko ottaa huomioon vaara, jonka Saksan saarto saattoi tuoda mukanaan. Ensimmäisenä saksalaisena sotilaallisena ajattelijana sitten Fredrik Suuren päivien Schlieffenin oli mietittävä huonomman taistelua parempaa vastaan – ja oikeastaan paremmuutta vastaan useamalla puolella samanaikaisesti.

Saksan asema sisälinjoilla jo viitotti menettelyn sellaisessa taistelussa. Schlieffen lienee melkein pakonomaisesti päätyneet odottamisen ja varmistamisen sijaan pyrkimään ajanvoittoon tavoitteenaan nopea ratkaisu toimintavapauden varmistamiseksi. Siten hänestä tuli ratkaisuun pyrkivän ja samoin niiden sodankäynnin periaatteiden tulkitsija ja opettaja, joita silloin tähän päämäärään pyrittäessä pidettiin tarpeellisina: voimien keskitystä, vastustajan heikkouksien löytämistä ja liikkuvan painopisteen mukaista vastustajaan vaikuttamista.

Schlieffenin kirjoitus osoittaa, että tilanne Euroopan keskustassa todella edellytti hänen mielestään jotain uutta ratkaisua. Hän kieltäytyi uskomasta diplomaattien tapaan hoitaa sotaa; hän katsoi heidän suorastaan aiheuttaneen Saksan probleemat ja että vain sotilaat kykenisivät ne ratkaisemaan. Schlieffen ja suuri yleisesikunta luottivat johdonmukaisesti vain sotilaallisiin keinoihin saavuttaa nopea, ratkaiseva voitto, jota siis pidettiin välttämättömänä.

Puolustaakseen riskialttiin strategian valintaansa Schlieffen mustamaalasi Jack Snyderin mukaan epäoikeudenmukaisesti rajalliset vaihtoehdot, jotka olivat sotilaallisesti ja poliittisesti oikeampia kuin hänen oma suunnitelmansa. Schlieffeniläisen lyhyen sodan doktriinin omaksuneen yleisesikunnan ahdasmielisyys johti sen yliarvioimaan sodan välttämättömyyden ja aliarvioimaan diplomatian roolia kansainvälisten riitojen ratkaisuisa.⁴

Schlieffen esitetään usein tällaisen lyhyen ja nopean sodan pääasiallisena edustajana, mutta myös Saksan vanha vastustaja *Ranska* oli samankaltaisen käsitystavan vallassa – ja jo edelliseltä vuosisadalta lähtien. On muistettava, että Ranska teki kaikkensa ollakseen sotilaallisesti ylivoimainen Saksaan nähden. Se tiesi sangen hyvin, että saavuttaakseen poliittiset tavoitteensa sen tuli alistaa itäinen naapurinsa täydellisesti. Se taas oli mahdollista vain kaikkien voimien ponnistuksella. Sen vuoksi Ranska tuli kehittämään voimiaan äärimmäisen tehokkaasti ja puolustautumaan katkerasti, jos siitä tulisi Saksan hyökkäyksen kohde. Jos se uskoi omaavansa voiton kortit, se ei kaihtaisi hyökkäyssotaakaan, vaan pyrki Saksan täydelliseen tuhoamiseen.⁵

Henkinen valmennustyö ranskalaisessa upseerikunnassa oli ollut sangen intensiivistä Ranskan–Saksan sodasta lähtien – vaikka ei välttämättä saksalaisvastaista. Sotilaskirjallisuus osoittaa, että pääasiallisena syynä Ranskan tappioon pidettiin offensiivisen hengen puuttumista. Ranskalainen doktriini oli sitten vuosien 1870–1871 kokenut muutoksiakin, mutta offensiivinen perusoppi säilyi muuttumattomana aina maailmansotaan saakka. Kaksi viimeistä ennen maailmansodan syttymistä ilmestynyttä strategian ja taktiikan oppikirjaakin olivat hymnejä offensiiville.⁶

Mikään tätä uutta ajattelutapaa kohtaan esiintynyt kriittisyys ei aiheuttanut muutoksia – sellainen pikemminkin vain vahvisti offensiivisen koulukunnan otetta. Ranskan uusin suunnitelma (N:o XVII) ruumillisti ”offensive à outrancein”, joka samalla Jack Snyderin mukaan oli suunnitelman yksi suurimpia virheitä.⁷

Uusi suunnitelma kattoi Ranskan valmistelujen jokaisen osan alueen: keskittämisen määräämisen, rajan vartiointin, kuljetuskoneiston ja tietoliikenteen. Offensiivisen koulukunnan vaikutus kaikkialla oli selvä. Ohjeet määräsivät lyhyesti, että kaikissa oloissa ylipäällikön tavoite oli viedä hyökkäys kaikilla yhdistetyillä voimilla Saksan joukkojen kimppuun. Tähtäimessä oli kaksinkertai-

nen offensiivi pohjoiseen ja etelään Metz-Thionville kompleksista. Ranskan ylipäällikkö varasi suunnitelman mukaan Saksan loukautessa Belgian puolueettomuutta riittävän joustavuuden kääntää pohjoinen offensiivi koilliseen, Luxemburgin ja Belgian Ardennien kautta. Huolimatta niiden äärimmäisestä sijainnista näiden offensiivisten operaatioiden odotettiin saavan aikaan ratkaisutaistelun, mikä oli niin mieluinen offensiivisille teoreetikoille. Kun tämä taistelu olisi voitettu, voittoja seuraisi nopeasti muuallakin.⁸

Samankaltainen strategis-taktillinen vaatimus lyhyestä sodasta heijastelee myös Saksan ja Ranskan liittolaisten ensimmäistä maailmansotaa koskevista operatiivisista suunnitelmista.

Itävalta-Unkarin yleisesikunnan päällikkö ja sikäläinen johtava sotilasajattelija Franz Conrad von Hötzendorff aikoi rauhanajan suunnitelmissa menetellä Venäjää vastaan offensiivisesti, etenkin, jos hän saattoi olla varma Saksan itäarmeijan hyökkäystuesta. Jos rauhanajan suunnitelmat osoittavatkin, kuinka moninaisia sotatapauksia Conradilla oli käsiteltävänä, samaa voi sanoa yleisesikunnan rauhanaikana suunniteltavana olleista operaatiosuunnitelmista ja niiden edellyttämistä keskitysmarsseista.

Tilanne oli selvin lounaassa. Italiaa vastaan tuli kahden vahvan armeijan marssia Isonzoon, yhden heikkomman Kärnteniin ja yhden vuoristosotaan varustautuneen armeijan kaakkoiseen Tiroliin. Samanaikaisessa yhteistoiminnassa sitten tuli vihollinen *tuhoavasti* lyödä itäisessä Venetsiassa.

Vähemmän yksinkertaista oli sotasuunnitelman tekeminen Serbiaa vastaan. Wienissä päädyttiinkin siihen, että menettely Serbiaa vastaan annettiin ministerineuvoston istuntoihin ja muihin sen kaltaisiin neuvotteluihin pohdittavaksi.

Sotaministeri Ritter von Krobatin, yhteinen finanssiministeri Ritter von Bilinski ja itävaltalainen ministeripresidentti, kreivi Stürgk puhuivat näissä koukouksissa *nopean aseellisen* menettelyn puolesta Serbiaa vastaan, joskin he olivat selvillä siitä, että siitä saattoi seurata sota Venäjää vastaan. Unkarin ministeripresidentti, kreivi Tisza aluksi vastusti tällaista menettelyä Romanian epävarman puolenvallinnan takia, mutta myöhemmin liittyi kollegoihinsa ja asennoitui niin ikään aloitettavan sodan puolelle.

Kun Conrad sitten 7.7.1914 ministerineuvostossa ilmoitti valmistautunutta siihen, että ensiksi mobilisoitiin Serbiaa vastaan ja sitten, jos oli tarpeellista, myös Venäjää vastaan, hän painotti ratkaisun

pikaista saamista (eli viidenteen mobilisointipäivään mennessä). Silloin ei vielä olisi odotettavissa mitään ajanhukkaa keskitysmarssissa Venäjää vastaan, mutta myöhemmin se jo oli paljon vaikeampaa.⁹

Myös *Venäjän* suunnitelmissa on havaittavissa samantapainen ajan läsnäolon tärkeys kuin muidenkin valtojen suunnitelmissa, joskin venäläisen liikekannallepanon hitaus oli päivän sotilaskeskusteluissa melkein irvistelyjen kohde.

Jo ennen sotaa, marraskuussa 1912, Moskovan, Kiovan ja Kazanin sotilaspiirien komentajat olivat kokoontuneet Moskovaan pohtimaan operatiivisia kysymyksiä mahdollisessa sodassa Itävalta-Unkaria vastaan. Kokouksessa tultiin siihen tulokseen, ettei uhkavassa sodassa ollut minuuttiakaan hukattavissa ja että vihollisuuksien alku oli siten järjestettävä, että venäläiset operaatiot jo olivat tulleet "täyteen kehitykseensä", ennen kuin ratkaisunhetki Serbiassa oli koittanut. Kokouspöytäkirjassa todettiin, että jos näin onnistuttiin menettelemään, voitiin luottaa venäläisten päävoimien häiriintymättömään kokoontumiseen tähän tilanteeseen tarkoitetulla linjalla (Lublin-Proskurow). Ajan saanti keskitysmarssia varten siis oli pääasia. Sillä vasta sitten, mikäli Venäjä menettäisi aikaa samanaikaiseen sodanalkuun Serbian kanssa, Kaksoismonarkia voisi heittää musertavan ylivoiman etelään lyödäkseen serbialaiset nopeilla iskuilla. Kaikki mahdollisuudet ajan hankkimiseksi operaatiovalmiutta varten oli käytettävä hyväksi. Lisäksi vastustajaa oli harhautettava uskomaan, että sota olisi vältettävissä – kaikki vain tarkoituksena olla itävaltalais-serbialaisessa ja saksalais-ranskalaisessa konfliktissa oikea-aikaisesti paikalla.¹⁰

Ranskalais-venäläisen sotilassopimuksen 1892 perustana olevat määräykset olivat pohjana myös näiden maiden yleisesikuntapäällikköjen välisissä neuvotteluissa, joita pidettiin vuodesta 1910 lähtien joka vuosi. Jo ensimmäisissä neuvotteluissa oli pidetty selvänä, että päävastustaja oli Saksa. Sitä vastaan molemmat sopimuspuolet tulivat käyttämään kaiken sotilasvoimansa. Kokouksissa edelleen todettiin, että ilmaisia "puolustussota", jonka nimisenä sopimus oli solmittu, ei pitänyt käsittää kirjaimellisesti. Se ei tarkoittanut, että osapuolet vain rajoittuisivat puolustaviin toimiin. Yhä uudestaan päivittäin korostettiin molempien armeijoiden tarkokkaita ja mahdollisimman yhtäaikaista hyökkäysoperaatioita.

Kaikki ranskalaiset yleisesikuntapäälliköt vaativat venäläisiltä edustajilta aina samaa: mahdollisimman suuret voimat hyökkäys-

operaatioon Saksaa vastaan ja sen toteutus ajateltavissa olevassa lyhimmissä ajassa. Venäjän päämajamestari Jurij Danilov myöntää, että ranskalaisten ja liittoutujienkin kannalta sellaisen vaatimuksen tarkoituksenmukaisuutta ei voinut kieltää: vain toteuttamalla hyökkäyksen tällä tavalla eli uhkaamalla suoranaisesti saksalaista maaperää sitomalla saksalaisia voimia enemmän tai vähemmän Saksan itärajalle vapautettiin Ranska uhasta joutua liian suuren painostuksen kohteeksi Saksan taholta. Toisaalta pyrkimys yhtäaikaan ranskalaisiin ja venäläisiin iskuihin Saksaan, joka taisteli ”sisäisillä linjoilla”, oli Danilovin mukaan looginen.¹¹

Venäjän sotilasjohtoon ensimmäiset operatiiviset ohjeet elokuussa 1914 edellyttivät Saksaa ja Itävalta-Unkaria vastaan kolmikärkistä offensiivia, missä loppuelementtinä oli improvisoituna luotu armeija Varsovan ympärille. Se huolehtisi offensiivista Saksan sydämeen sen jälkeen, kun kaksi muuta offensiivia olivat turvanneet sen sivustat ja yhteydet. Tämä hyökkäyksen kolmas akseli lisättiin viime hetkellä, koska otot elokuussa 1914 olivat todellisuudessa suotuisimmat kuin venäläiset suunnittelijat olivat otaksuneet. Saksan joukkojen käyttö Itä-Preussissa oli vähäisempää kuin oli odotettu, huomattavia itävaltalaisia voimia oli sidottu Balkanille, ja Italia, Romania ja Ruotsi olivat pysyneet puolueettomina. Venäläiset toivoivat voivansa rakentaa noin kymmenen divisioonan voiman Varsovan alueelle kolmen tai neljän viikon kuluessa mobilisaatiosta. Tämä keskitys pakotti osaksi vähentämään niitä voimia, jotka oli suunniteltu Itä-Preussin invaasiota varten.¹²

Sodan käynnistyksen jälkeen tämä kolmikärkinen etenemistapa osoittautui Venäjän käytettävissä oleville rajallisille voimille liian suureksi panostukseksi taistelun ensimmäisten viikkojen aikana. Liian varhain aloitetut offensiivit rasittivat erityisesti keuhkoa venäläistä joukkojen siirtämisen ja majoittamiskykyä. Kaiken epäonnistumisen yhdeksi ratkaisevaksi syyksi onkin sanottu päämajamestari Danilovin halua suorittaa hyökkäykset nopeasti. Hän nimittäin katsoi, että Venäjän oli otettava maksimihyöty Saksan sodan tilapäisestä heikkoudesta idässä. Jos sota jatkui pitempään, Venäjän tilanne vain heikentyisi – erityisesti mikäli Ranska mahdollisesti kärsisi vakavia vastoinkäymisiä. Näissä synkissä näkymissä Danilov luotti nopeisiin, ratkaiseviin voittoihin sodan alkuvaiheissa. Danilov tavallaan kompastui mieliajatteluunsa: mitä hän piti välttämättömänä, hän myös piti mahdollisena.

Venäläiset offensiivit eivät kaiken kaikkiaanakaan vastaneet suunnittelijoittensa odotuksia. Galitsia-operaatio menestyi aluevaltauksessa, mutta se epäonnistui Itävallan armeijan tuhoamisessa ja monarkian hajottamisessa. Se myös kulutti loppuun Varsovan armeijaryhmälle kolmannen venäläisen offensiivin kärkeä varten tarkoitetut voimat.¹³

Kaiken tämän sanotun tiivistäen Jack Snyder lausuu, että venäläisten strategiset tavoitteet ja tilanne antoivat heille kiihokkeet offensiiveihin sekä Saksaa että Itävalta-Unkaria vastaan. Samalla aikaisen offensiivin operatiiviset riskit, erityisesti Saksaa vastaan olivat huomattavat. Itä-Preussissa mm. olisi taisteltava tilannetta vastaan, jossa tiheä rataverkko antaisi paljon helpotuksia puolustajalle. Suurehko taistelu Galitsiassa olisi operatiivisesti yksinkertaisempi, mutta se vetäisi voimia Saksan-vastaiselta rintamalta. Se taas vaikutti Ranskan eloonjääntiin.¹⁴

Offensiivisen hehkun takana oli ennen kaikkea Ranska, mutta ahdistuneina Japanin sodan kurjan strategisen ohjauksen tuloksesta, nöyryyttävästä tappiosta, yleisesikunnan upseerit jälleen kerran turvautuivat sotasuunnitelmien laatimiseen tsaarivaltakunnan puolustuksen koordinoimiseksi. Lokakuussa 1906 yleisesikunnan operatiivisen osaston päällikkö kenraali M. V. Aleksejev laati yleisesikunnan päällikölle kokonaisluonnoksen valtakunnan puolustamisesta. Tämän luonnoksen lähtökohtana olivat eri maiden ja koaliitioiden – Kolmiliitto lännessä ja Ison-Britannian ja Japanin koalitio idässä – uhat tsaarivaltakunnalle. Siitä tilanteesta taas johtui, että Venäjällä olisi täytynyt olla mahdollisimman tehokas armeija ja laivasto, vaikka se oli juuri käydyin sodan jälkeen vasta voimiensa kokoamisen vaiheessa. Luonnos mm. edellytti teknillistämisen toteuttamista, aktiivisen laivaston luomista ja sotilasmassojen hyvinvoinnista huolehtimista mm. lukutaidon kohentamisella, mikä antaisi paremman imagon armeijalle.¹⁵

Tästä alkuvaiheesta (1906) lähtien suuren sotilasohjelman julkaisemiseen saakka 1912–13 ehdotus valmisti suunnan Venäjän armeijan reformille ja säänteli päähallinnon agendan strategiselle suunnittelulle.

Näinä reformin ja yleisesikunnan institutionaalisen debatin vuosina strategisen suunnittelun lähtökohdat samalla tulivat intensiiviseen teoreettiseen käsittelyyn maan tunnetuimpien sotilasajattelijoiden keskuudessa (lähinnä Nikolain Akatemiassa). Hyväksyen

käsityksen, että havaittujen kansallisten etujen tavoittelu sotilaallisin keinoin saattoi rivakasti saada miehet ja materiaalin rintamalle, nämä teoreetikot tunnistivat ”voiman ekonomian” ikuisen periaatteen äärimmäisen ilmaisun sodan valmistelussa. Tämän ekonomian muuan puoli oli offensiivisen strategian ihanne heti sodan alussa. Sotilastiede opetti vuosisataisella kokemuksella, että voittoon tarvitaan vastustajaa voimakkaampana läsnäoloa ratkaisevassa paikassa ratkaisevana hetkenä. Olettaen, etteivät sotaa käyvien poliittiset tavoitteet voittaneet tärkeydessä sotilaallisia tappioita, *ensimmäisessä* taistelussa voiton saavuttanut armeija oli tullut sellaisten sotilaallisten operaatioiden kehittämiseen, jotka olivat suhteellisen yksinkertaisia verrattuna defensiiviseen iskuun vastustajaa kohtaan. Tilan ja ajan ehdot ovat vain keinoja tuhota vihollinen tai heikentää sitä, kun sitä vastoin puolustustaistelu on altis olojen muutoksille. Muutamassa vuodessa Japanin–Venäjän sodan jälkeen sodan alun tappioista oli tullut asiaan kuuluva huoli Venäjän yleisesikuntaan. Muistellessaan aikoinaan venäläisten suojaoperaatioita Jalujoen varsia pitkin etenevää Japanin armeijaa vastaan sotaministeri V. A. Suhomlinov varoitti niistä: sitä erehdyttä ei tarvinnut toistaa.¹⁶

Voiman strategisen ekonomian toinen aspekti on teoreettisesti kuitenkin valtakunnan aktuellien sotilaallisten kykyjen luontaisen rajallisuuden huomioonotto, mikä saattaa määrätä strategisten voimien suhteellisen tehostoman käytön. Venäjän tapauksessa oli pitkien rajojen suojelemiseksi rataverkon ollessa verrattain harva teoriassa toistaiseksi hylättävä välitön offensiivi strategisen defensiivin hyväksi. Välittömän offensiivin lopullista hylkäämistä se ei kuitenkaan merkinnyt. Se vain merkitsi odottamista ja sellaisiin toimiin ryhtymistä, jotka hidastaisivat ja rajoittaisivat vastapuolen menestystä. Strategiseen defensiiviin menemistä voidaan pitää niiden valmistelujen jatkamisena, jotka rauhan aikana olivat jääneet kesken ratkaisevaa taistelua varten.¹⁷

Tässä on käsitelty Venäjällä vallinnutta sodan olemuksen ymmärtämistä. Tiedossa olleen teoreettisen defensiivisen strategian ratkaisun mahdollisuuden sijaan se 1914 kuitenkin päättyi offensiiviseen sodankäyntiin. Armeija oli periaatteessa valmisteltu ensimmäistä taistelua varten kuten Itävalta-Unkarin ja Saksankin armeijat. Ajatustakaan ei ollut uhrattu pitkälle sodalle.

Ranskan ja Venäjän yleisesikunnat olivat 1913 jo sopineet yhtäai-

kaisen hyökkäyksen periaatteesta lännestä ja idästä Saksaa vastaan. Tämän suunnitelman toteuttamiseksi Ranska oli rahoittanut Venäjän armeijan rakentamista, eivätkä ranskalaiset kenraalit olleet koskaan olleet turhan vaatimattomia toivomuksia esittäessään.

Ranskalaiset kenraalit eivät tietenkään määränneet Venäjän armeijaa, mutta sotilaslogiikka johti ranskalaiset ja venäläiset yhtäläisiin johtopäätöksiin – kun kerran sodan alun yhden ratkaisevan taistelun periaate oli hyväksytty. Venäläiset kenraalit joutuivat välillä juonitteluihinkin hallitusta kohtaan, jonka oppositio heijasteli pelkoa Venäjän kehittymättömyydestä, kyvyttömyydestä rahoittaa koko potentiaalisen miesvahvuuden aseistus tai rakentaa länsimaisen liikenneverkon tasoinen verkko Venäjälle.¹⁸

Finanssiministeri ehkä olisi ollut edellä mainitunlaisen defensivisen strategian tyypillisimpiä kannattajia, mutta sotilasjohtajat eivät tyytyneet palvelemaan vain maansa puolustuksessa, vaan he kehittivät laajalle ulottuvia valloitus suunnitelmia. Heidän kaukaiset imperialistiset unelmansa suuntasivat aina Turkin salmille ja edelleen meriaseman luomiseen Välimerellä. Sotilasjohtajat pyrkivät rakentamaan dominoivan aseman Persiaan ja saavuttamaan Persianlahden ja Intian valtameren. Heidän samankaltaiset ideansa koskivat Transkaspiaa. He eivät kuitenkaan koskaan onnistuneet tekemään unelmistaan valtakunnan virallista ulkopoliittikan osaa. Ammattidiplomaatit tajusivat, että kaikki yritykset toteuttaa näitä ideoita olisivat olleet kansallinen itsemurha: muiden suurvaltojen reaktiot olisivat olleet kohtalokkaita. Teoria, joka rakentui sodan ensimmäisen ratkaisevan taistelun voittamiselle, vaati mobilisaation merkittävää nopeuttamista. Kaikki valmistelut oli tehty lyhyttä sotaa varten sodan ensimmäisen ratkaisevan taistelun voittamiseksi. Sillä selvitettäisiin ongelmat, jotka vuosikymmeniä olivat diplomaatteja rasittaneet.¹⁹

”Berliiniin, Berliiniin” oli yleinen optimistinen huuto maakunnissa. Käsitys sodan pikaisesta voitosta oli vallalla ylemmissäkin siviilihallituspiireissä Pietarissa. Ministerit A. V. Krivošein ja I. G. Štšeglovitov esimerkiksi ilmoitavat vakaumuksensa nopeasta voitosta Saksasta. Krivošein katsoi mahdolliseksi melkein pitää tätä sotaa Venäjän siunauksena. Hallitus oli varsin vakuuttunut Venäjän sotilaallisesta varustautuneisuudesta, ja ensimmäiset menestykset – invaasio Itä-Preussiin ja Lvovin valtaus – hurmasivat kansan.

Samsonovin armeijan odottamaton tuhoutuminen sitten aiheutti-

äärimmäisen tyrmistyksen. Venäjällä ei kukaan siihen aikaan kuvitellut, että sota voisi päättyä tsaarivaltakunnan tappioon. Luottamus nopeaan voittoon vaihtui pessimismiin.²⁰

”Heinäkuun kriisiin” 1914 uudemman tutkimuksen mukaan Venäjän kiire mobilisaatioon selittyy lisäksi Schlieffen-suunnitelmalla ja Ranskan pakottavalla tarpeella saada Venäjän armeija toimintaan mahdollisimman pian. L. C. F. Turnerin mukaan väitettyä (Immanuel Geiss ja Fritz Fischer) Saksan ekspansion ja sodan halua täytyy punnita Ranskan aggressiivisten nationalistien, Ranskan yleisesikunnan itsevarmuuden ja tsaarin Venäjän šovinismin, korruption, poliittisen ja sotilaallisen kyvyttömyyden erikoislaatuista sekoitusta vasten.²¹

Strategis-taktillisessa mielessä *Englannin* osuus ensimmäisen maailmansodan syntyyn oli tavallaan kohtalonomainen, sillä ainakin Hans Delbrückin väitteen mukaan Englanti halutessaan olisi voinut estää sodan. Se ei kuitenkaan sietänyt Saksan halua rajoittaa Englannin maailmanmerien valtiutta ja sen vaatimusta Saksan mukaanotosta, kun maailman hallitsemista jaettiin kulttuurikansojen kesken.²² Englanti katsoi edukseen tuhota Saksan merentakaisen kaupan ja laivaston. Tämä teko lisäksi oli tehtävä *lyhyessä* ajassa, koska pitkäksi venynyt sota antaisi imperiumin sisällä velloville eripuraisuuksille tilaisuuden kapinan kypsyttelyyn (esimerkiksi Intiassa). Myös katsottiin, etteivät modernit teollisuusvaltiot voineet kestää pitkän konfliktin hajaannustilaa. Englannissa ajateltiin yleisesti 1912, että laivanrakennustoiminta sietäisi vain noin kuuden kuukauden sodan. Vain harvat pitivät sen pidempää kesto-aikaa toteuttamiskelpoisena.²³

Edellä on käsitelty niitä strategis-taktillisia näkökohtia, joiden perusteella maailmansodan aloituksessa mukana olleiden suurvaltojen sotilasjohto ja sotilasajattelijat päätyivät lyhyen ja tuhoavan sodan oppiin. Ajassa kuitenkin esiintyi muitakin ajatustapoja, jotka suosivat tällaista tehokkuutta ja nopeutta ratkaisuisissa. Englannissa lyhyen sodan etuja katsottiin – kuten edellä nähtiin – ehkä enemminkin kuin muiden maiden maiden tapauksissa – sosiaalisista ja taloudellisista näkökohdista. Samat kysymykset kyllä enemmän tai vähemmän askarruttivat muitakin suurvaltoja lyhyen sodan etuja pohdiskeltaessa, eikä se olekaan mikään ihme, sillä olihan totaalisen sodan olemus muuttunut verrattain paljon sitten ranskalais-saksalaisen sodan päivien.

Sosiaaliset ja taloudelliset näkökohdat lyhyen sodan ajatuksen eksponentteina

Ranskan yleisesikunta aikoi suunnitelmansa mukaan toteuttaa väkittömän offensiivin pyrkiäkseen lyhyeen sotaan. Sen idean takana olivat mm. ajatukset, joiden mukaan silloin liikekannalle pantavat armeijat eivät olleet mitään palkka-armeijoita, vaan siviiliarmeijoita. Niiden miehet tulivat kaikilta elämänurilta ja yhteiskunnan eri asteilta; heidät oli otettu perheistä, joiden toimeentulo ilman heitä olisi vaarassa. Sota toi yhteiskuntaan kurjuutta, sen johdosta elämä pysähtyi kokonaan. Tästä seurasi, ettei sota voinut kestää kauan, että se täytyi toteuttaa rajusti, sen täytyi nopeasti saavuttaa tarkoituksensa tai se jäi vaille tulosta. Mobilisoitujen massojen merkitys, niiden muonituksen vaikeus, maan sosiaalisen ja taloudellisen elämän katkeaminen – kaikki tämä pani etsimään ratkaisua mahdollisimman lyhyessä ajassa. Perinpohjaisesti suoritettu ratkaisutaistelu oli ainoa keino saada vastustajan tahto taittumaan.²⁴

Jos koottavan armeijan ominaisuudessa yhä enemmän alkoi näkyä ”kansa aseissa” -armeijan piirteitä, Ranskassa huomattiin tämän siirtymisen sisältävän tietynlaisia vaaroja upseerikunnan kannalta katsottuna. Sen siirtymisprosessin katsottiin uhkaavan ranskalaisen upseerikunnan perinteisiä arvoja ja etuja. Suojellakseen näitä uhattuja etuja Ranskan ammattisotilaat pyrkivät kehittämään organisatorisen ideologian, joka painotti offensiivisten operaatioiden välttämättömyyttä; niistä sitten huolehtisi ammattiarmeija. Upseerikunnan näkemyksen mukaan offensiivi oli avain menestykseen taistelulentällä ja vain ammattisotilaat olivat sopivia offensiiviin. Tästä organisatorisesta ideologiasta peräisin olleet ennakkomieltymykset tulivat yhä yltiöpäisemmiksi tunnetun Dreyfusin tapauksen jälkeen, joka enensi uhkaa traditionaalisia sotilaallisia instituutioita ja menettelytapoja kohtaan. Nämä ennakkomieltymykset olivat merkittävimpiä syitä Ranskan sodassa toteuttaman suunnitelma XVII:n erehdyksiin, joita olivat ”offensive à outrance”, tiedustelun epäonnistuminen ja ranskalaisten reserviläisten alikäyttö.²⁵

Edellä jo nähtiin Schlieffeninkin, joka tammikuussa 1909 julkiesti puolusteli käsityksiään ”Deutsche Revuessa”, pitäneen pitkää sotaa mahdottomana aikana, jolloin kansakunnan elämä perustui kaupan ja teollisuuden jatkuvaan edistymiseen. Väsytyssstrategia ei

sopinut, kun seisahduksiin saatettu valtakunnan koneisto piti saada jälleen nopeasti toimintaan.

Vaikka edellä kuvatun tapainen sodan olemuksen analysointi saattaa tuntua hieman keinotekoiselta, olisi houkuttelevaa saada vastaus kysymykseen, missä määrin edellisen vuosisadan yleinen ajattelutapa suurine ajattelijaidoleineen olisi voinut olla mukana vaikuttamassa. Vaikka mitään suoranaisia viittauksia heidän panoksestaan ei olekaan osoitettavissa, on lähellä ajatus, että kaikkialla tapahtunut muutos tehokkuuteen ja suorituskeskeisyyteen olisi vaikuttanut myös sotilaselämän alalle.

Yleinen ajattelutavan muutos

Johtavia 1700-luvun henkiä oli elähdyttänyt usko ihmisluonnon hyvyteen ja suuruuteen. Rousseau kulki sen uskon talutusnuorassa, kun hän halusi antaa demokratialle valtion rajoittamattoman johdon; Herder opetti ihmisluonnon loputonta kehityskykyä aina täydellisyyteen saakka. Tässä uskossa Kant kirjoitti 1795 – taistelevien joukkojen juuri murjoessa Eurooppaa – tutkielman ”Zum ewigen Frieden” ja Schiller samana vuonna kirjeet ”über die ästhetische Erziehung des Menschen”. Seuraavan vuosisadan ensimmäinen puolisko arvosti ja lisäsi ihmisyyden ihanteen testamenttia. Se hallitsi valtio-oppia, taidetta ja uskontoa, mutta sen vuosisadan puolivälistä lähtien alkoi ilmaantua oireita kovemmista ajoista. Usko Herran suomaan asioiden järjestykseen, jonka piti toteutua luonnossa ja historiassa, sai väistyä raa’emman ajatustavan tieltä. Darwin osoitti, että luonto oli täynnä taistelua olemassaolosta – siksi myös esiintyi heikomman kärsimystä. Kuten Darwin luonnossa Marx kansantaloudessa näki elementtien loppumattoman taistelun. Edellisen tekijän pääteos ilmestyi 1859, jälkimmäisen 1867; toisistaan riippumatta he tulivat tuloksiinsa ja saattoivat vanhat ihanteet hautaan. Nyt ”voima” oli luonnon ja historian rakennusmestari; se myös oli vallitsevan oikeuden luoja. Aika kulki teon ja menestyksen merkkien alla.

Nietzsche repi alas viimeisen puomin, hyvän ja pahan puomin ja teki ihmisen mielivallasta lainsäätäjän. Saksalaiset tunsivat jo aikaisemmin, että he olivat tulleet johdatetuiksi ihmisyyden ihanteilla toiminnassa heikkouden tilaan ja peräänkuuluttivat pelastavaa

tekoa. Kun maaperä oli kypsä, niittäjä syntyi heidän keskuudessaan: Bismarck niitti kypsän kylvön ja korjasi kansallisen yhtenäisyyden sadon. Hänen kanssaan koko sukupolvi pukeutui haarniskaan. *Taistelusta oli tullut maailmankatsomuksen elementti*. Samankaltaisen kehityksen kokivat myös runous ja taide.²⁶

Ajan hengen hektisyyden vaikuttamattomuus myös sotilasajatteluun tuntuu melkein mahdottomalta. Mitään suoranaisia viittauksia sellaisiin ajan kirjallisuudessa tosin ei ole tavattu kuten jo todettiin, jollei oteta lukuun saksalaisen sotilashistorioitsijan W. Görlitzin viittausta Julius Langbehnin teoksessa ”Rembrandt als Erzieher” (1891) esittämään väitteeseen ajan tieteen hajoamisesta kaikenpuoliseen spesialisoitumiseen. Se irtaantui ahtaasti rajatuille ammattialoille. Tiede ikään kuin kehittyi universaliteettista spesialiteettiin.²⁷ Görlitz toteaa, että kreivi Schlieffenin nimityksellä suuren yleisesikunnan päälliköksi (1891) voitti edellä mainitunlainen kehitys myös sotilaallisella alalla.²⁸

Schlieffen eli tietoisesti suljetussa maailmassa, jossa hän tunsu vain oman ammattialansa. Hänelle oli merkityksetöntä mitä sen maailman ulkopuolella oli. Hänen päähuolensa oli olemassa olevan kehittäminen. Erityisesti häntä esimerkiksi kiinnosti radio-vilkku-liikenne- ja puhelinlaitoksen kehitys – siis selvästi hän ajatteli eräiden siviilin erikoisalojen soveltamismahdollisuuksia sotilasalalla.²⁹ Näiden erikoiskiinnostuksien liittäminen hänen kuningasajatuksensa ratkaisevan iskun antamisesta sodan alkuvaiheissa kyläkin osoittaa elävästi edellä mainittujen muiden alojen, lähinnä henkisillä aloilla tapahtuneen kehitysajatuksen luisumista sotilasajattelunkin piiriin.

Lähtemättä tässä tarkemmin puuttumaan Schlieffenin suunnitelmaan – sitähan on kirjallisuudessa jo runsaasti kritikoitu – todettakoon aivan lyhyesti ja ehkä pintapuolisestikin, että teesi miljoona-armeijoiden sodan lyhydestä, koska se ei saanut olla pitkä, kätki raskaan ajatteluvirheen, eikä vain loogisessa suhteessa. Schlieffen näet uskoi, että miljoona-armeijat olisivat niin kalliita ylläpidettäviä, ettei mikään valta maailmassa kyennyt ajattelemaan sen kestämistä rahallisesti. Hän ei myöskään aavistanut, että miljoona-armeijat saattoivat aikaansaada talouden vahvan mobilisoinnin ja saada seurakseen suunnattomien uusien voimien vapautuksen. Tätä hän ei siis osannut ajatella, koska taloudelliset voimat olivat hänelle pohjimmiltaan kovin vieraita samoin kuin

koko massojen, demokratian ja sosialismin aika yleensäkin. Tosin taloussodan aluetta tuskin tunsii silloin yksikään yleisesikunta maailmassa. Schlieffenin näkemät sodat suuren yleisesikunnan päällikkönä: buurisota 1898–1902 ja venäläis-japanilainen sota 1904–05 jo osoittivat taipumuksen ratkaisujen viivyttelmissä. Mutta Schlieffen oli vakuuttunut, että johtamistaidolle täytyi onnistua uusilla massoilla tarpeen tullen voittaa suurikin taistelu useissa etapeissa, vaikka tämä kestäisikin monia päiviä tai viikkoja.³⁰

Samaan aikaan elänyt saksalainen kenraali ja tunnettu sotilas-kirjailija Colmar Freiherr v.d. Goltz myös totesi, että moderni sota yleensä esiintyi kansojen välisenä yhteentörmäyksenä, jossa pyrittiin vastustajan täydelliseen tuhoamiseen. Verettömistä sodista, jotka muistuttivat näyttämösankareiden näennäistaisteluita ei Goltz halunnut puhua yhtään mitään. Yritys säikähdyttää vihollinen sotajoukkomassojen liikutteluilla siinä määrin, että se saadaan taipuisaksi omaan tahtoon tai pyrkiä saavuttamaan voitto manöövereiden mahdollilla, ”taistelutta” ei enää johtanut tavoitteeseen. Oli myös huomattava, että moderneissa oloissa monet kansallisuudet ja valtiot menettelivät kuten yksityishenkilöt eli mieluummin menettivät henkensä kuin kunniansa. Kun kulttuuritila kansoilla oli tullut sellaiseksi, että kansa kärsi jokaisesta sodasta, taistelevien täytyi mahdollisimman nopeasti pyrkiä ratkaisuun eli pakottaa vastustaja hyväksymään rauhanehdot. Silloin tuli heti esille tuhoamisen välttämättömyys. Tuhoamisella tässä tarkoitetaan vastustajan asettamista sellaiseen psyykkiseen ja moraaliseen tilaan, että se heti tuntee olevansa kyvytön jatkamaan taistelua. Niin kauan kuin kansallisuusperiaate pysyi poliittisissa kuvioissa vallitsevana, nämä olot eivät muuttuneet, ja sota säilytti absoluuttisen hahmonsaa.³¹

Schlieffen sai ajatuksilleen toki muitakin puolustajia kuin edellä mainitut, mutta ehkä parhaiten saa yleiskäsityksen sivistyneen saksalaisen upseerin maailmankuvasta 19. vuosisadan lopulla suuren yleisesikunnan nuoremman upseeripolven edustajan ja sotilas-kirjailijan, eversti kreivi M. Yorck von Wartenburgin paljon luetusta kirjasta ”Weltgeschichte in Umrissen, Federzeichnungen eines Deutschen. Rückblick am Schluss des 19. Jahrhunderts” (ensi painos 1897). Siinä Yorck esitti Treitschken tavoin, ettei historiallisissa pohdiskeluissa pitänyt pyrkiä objektiivisuuteen. Lähtien anka-

rasti protestanttis-kristillisestä ja terävästi kansallisesta näkökulmasta hän halusi syvästä huolestuneisuudestaan valtakunnan ja kansan tulevaisuuteen nähden esittää ajan historian, joka oli poimuteltu maailmanhistoriallisen toogan laskoksiin. Monien johtavien sotilaspersoonallisuuksien tavoin Walderseestä Goltziin hän piti romaanisten kansojen ja slaavien maailmantaistelua germaanista Euroopan keskustaa vastaan väistämättömänä. Hän ei myöskään tunnustanut enää teesiä, jonka mukaan politiikan korkein taito oli sotien välttäminen. Hän otti sodan lujana todellisuutena, varsinkin kun Bismarckin lähdön jälkeen ei hänen mielestään enää ollut saksalaista politiikkaa. Näin sodan täytyi vääntäytyä irti politiikan herruudesta. Sotilaana Yorckilla oli sotilaan historiannäkemys, jonka julkisivu tosin sisälsi jo täysin militaristisen asenteen piirteitä. Hän toivoi voittoa suuressa tulevaisuuden sodassa ja vaati sen häikäilemätöntä hyväksikäyttöä.

Yorckin mukaan Preussin poliittinen ja maantieteellinen tila osoitti jo itsestään tien sille olla valtakunnan kilvenkannattaja kaikkia vihollisia vastaan. Suuri Vaaliruhtinas jo oli taistellut Puolaa, Ruotsia ja Ranskaa vastaan, Fredrik Suuri Itävaltaa, Ranskaa, Venäjää ja Ruotsia vastaan, Keisari Wilhelm I Tanskaa, Itävaltaa ja Ranskaa vastaan. Tässä joukossa jo tiedottomasti ilmeni kaikkien saksalaisten mahtipoliitikkojen pelko naapureiden tappavaa saarrosta kohtaan, jonka saattoi olla haastanut Saksan mahtipoliittika. Mutta ne suunnattomat taloudelliset energiat, jotka vuosien 1870–71 voitosta lähtien olivat Keski-Euroopan ytimessä tulleet vapaiksi, hämmästyttivät maailmaa ja täyttivät sen epäluulolla kaikkea senkaltaista voimaa ja pätevyyttä kohtaan. Sotilaan tavoin Yorck myös valitsi tässä tilanteessa ulospääsyn eteenpäin. Preventiivistä menettelyä jotakin vastustajaa vastaan hän piti siiveellisesti oikeutettuna, koska ei saanut odottaa, kunnes kaikki yhdessä hyökkäisivät Saksaan.³²

Jos Yorckin käsityksen voi katsoa leimanneen saksalaisen upseerikunnan enemmistöä ja jollain tavalla muidenkin suurvaltojen upseerikuntaa, on muistettava, että täysin kriiikkittömäksi lyhyen sodan ajatuksen utopia ei Euroopassa silti jäänyt. Purevimman haasteen "offensiivinen mania" ehkä sai ranskalaiselta eversti A. Grouardilta, jonka kriittisyys Napoleonin strategiaa kohtaan jo oli leimannut hänet harhaoppiseksi ranskalaisessa sotilaskirjallisuudessa. Grouard kumosi väitteet, joiden mukaan vain offensiivinen

toiminta tarjoaisi turvan, mahdollisen yleislääkkeen Ranskan sotilaalliselle tilanteelle. Hän ehdotti Ranskan paluuta defensiiviseen strategiaan, odottamaan tilaisuutta vastaiskuun. Sellainen voitiin tehdä Ardennien kautta ja sitten vaikkapa pysäyttää saksalaisten sivustaoperaatio. Terävässä kontrastissa offensiiviseen puhdasopisuuteen hän painotti, että siten Ranska vähintään vältti ratkaisutaistelun Venäjän ja Englannin avun tuloon saakka. Lyhyellä aikavälillä arvioituna hänen kriittisyytensä ei kuitenkaan aiheuttanut mitään muutoksia Ranskan uuteen suunnitelmaan (N:o XVII).³³

Venäläisistä kriitikoista kenraali Danilov ehkä oli huomattavin. Muistelmissaan hän kertoo, että hän halusi lausumisensa varoittaa – kuten hän sanoo – jo monen vallanneesta ”kevytmielisestä” suhtautumisesta sotaan, vaikka hänkään ei osannut odottaa sen kestävän neljä vuotta. Häneen ehkä ovat vaikuttaneet rintamakomentajien kertomukset, jotka hän päämajamestarina tietysti sai tietoonsa. Niissä Danilovin mukaan aina soi suhteellisen hyvienkin menestysten aikoina itseluottamuksen puutteen pohjasävel ja pessimismi. Samaten puuttui tarpeellista uskallusta ja menestyksenuskoa.³⁴ Danilovin tällainen käsitys armeijastaan tuskin sai hänet lyhyen sodan kannattajien puolelle – ainakaan jos sodan nopeana lopettajana piti olla Venäjän.

Nuorempi Moltkekin (kenraaliversti kreivi Helmuth Johannes Ludwig von Moltke, Saksan yleisesikunnan päällikkö 1906–1914) hyväksyi Schlieffenin idean vain eräin kohdin muutettuna. Puolueettomuusloukkaukset arveluttivat häntä, mutta hän ei muutaakaan ratkaisua löytänyt. Yleiseen käsitykseen modernien sotien lyhyestä kestosta hän ei yhtynyt. Hän ehdottikin 1907 sotaministerille monirintamasodassa esiin tulevien taloudellisten probleemien tutkimista. Niitä asioita pohtiva komissio perustettiinkin 1912, mutta käytännön tulos sen työstä jäi laihaksi. Keisarille hän oli 1905 yksityisesti jo selittänyt, että vastustaja oli tullut toisenlaiseksi kuin ennen oli. Silloin se voitiin kohdata ylivoimalla, mutta nyt oli koko valtakunta aseissa vastassa. Sodasta oli tullut kansojen sota, jota ei ratkaistu yhdellä taistelulla. Siitä oli tullut pitkä, vaivalloinen paini maan kanssa, joka ei luovuttanut, ennen kuin koko kansallinen voima oli lopussa. Se myös tuli uuvuttamaan Saksaa, vaikka tämä voittaisikin.³⁵

Keisarillisen Saksan armeijan upseeri, kenraaliversti Karl von Einem toteaa muistelmissaan, että Schlieffenin elämän päättymi-

nen ennen kuin hän oli ehtinyt johtaa armeijaansa sodassa, oli eräänlaista tragiikkaa. Samoin tragiikkaa oli se – ja juuri tämän armeijan kannalta – että se väärän toteutuksen johdosta päätyi vaikeaan kriisiin, vaikka se tässä suunnitelmassa omisti voiton avaimet.³⁶

Tämän kirjoituksen tarkoitus ei olen varsinaisesti liittyä Schlieffenin suunnitelman arvostelijoiden joukkoon, mutta on yhdyttävä siihen aivan yleisestikin esitettyyn ajatukseen, jonka mukaan kaikkien maailmansodan aloituksessa mukana olleiden valtojen suunnitelmissa tuskin osattiin oikein arvioida sodanajan kaupan ja teollisuuden vaatimuksia sekä aseteknisen kehityksen tasoa. Viimeksi mainittuahan pidettiin aivan liian korkeana. Väärää arviointia tapahtumain valossa katsottuna oli myös ratkaisevan merkityksen antaminen voitolliselle ensi iskulle, ja sehän oli mm. Schlieffenin suunnitelman ydinosa. Tällainen ajattelu tosin oli yleistä eurooppalaisten suurvaltojen yleisesikunnissa silloin, minkä tämäkin artikeli osaltaan osoittaa.

Schlieffenin suunnitelman merkitystä tarkasteltaessa kiinnittyi huomio siihen, kuinka vähän se loppujen lopuksi vaikutti Saksan ja Kaksoismonarkian sotilaallisiin suhteisiin, mikä tietysti on yllättävää. Ludendorff kirjoittikin kerran, että verrattaessa länsivaltojen liittoon itävaltalais-saksalainen kombinaatio oli poliittinen, mutta ei sotilaallinen liitto. Entente sitä vastoin oli sotilaallinen liitto.³⁷ Syy siihen oli paljolti Schlieffenin itsensä suhtautuminen itävaltalaisiin virkaveljiinsä: tultuaan nimitetyksi suuren yleisesikunnan päälliköksi Schlieffen ei todellisuudessa osoittanut pienintäkään pyrkimystä käsitellä itävaltalaisia tasa-arvoisina liitossa, kuten hän oli alussa luvannut. Kaksoismonarkian sotilasasiamiehenkin hän suhtautui ärsyttävästi vaikenemalla.³⁸

Schlieffenin vaiteliaisuus suututti itävaltalaiset kollegat siinä määrin, että kun ”nuorempi” Moltke otti Schlieffenin viran haltuunsa, hän päätti tehdä jotain wieniläisten mielipahan tyyntymiseksi. Kuitenkaan ei voida sanoa, että Moltke olisi onnistunut aikeissaan mitenkään perusteellisella tavalla eli parantamaan kommunikointia kahden armeijan välillä.³⁹ Kommunikaatio ja konsultaatio näiden kahden armeijan välillä todellakin rajoittui von Moltken ja Conrad von Hötzendorffin henkilökohtaiseen kirjeenvaihtoon 1908–1914. Kuinka vähän nämä kaksi armeijaa olivat valmistautuneet tehokkaasti yhteiseen sotaan, osoittaa Saksan Wienin-sotilas-

asiamiehen everstiluutnantti kreivi Kageneekin raportti elokuun 1. päivästä 1914 Moltken ylipäämajamestarille kreivi Walderseelle, että olisi korkea aika näiden kahden yleisesikunnan suoraan neuvotella eräistä välttämättömistä seikoista kuten mm. mobilisaatiosta ja tarkasta joukkovahvuudesta. Hän otti vapauden myös sanoa sen, että nämä toimenpiteet oli tehtävä mahdollisimman nopeasti.

Monet eturivin sotilaskirjailijat (esim. Hans Delbrück ja Gerhard Ritter) ovatkin sanoneet, että Schlieffenin suunnitelma oli uhkapeiliä ilman menestymisen mahdollisuuksia. Mutta Moltke vain uskoi, että Saksa voittaisi sodan lännessä neljässä kymmenessä päivässä eikä ilmeisesti ollut tullut ajatelleeksi muunlaista tapausta.⁴⁰

Todellisuudessa maailmansota kuitenkin kehittyi varsin toisenlaiseksi kuin ”offensiivisen manian” potilaat olivat Euroopan suurvalloissa otaksuneet. Hämmästyttävintä tässä kehityksessä ehkä oli saksalais-itävaltalaisen sotilasyhteistyön ontuvuus. Sen juuret olivat aivan ilmeisesti syvällä jo Schlieffenin epäilevässä suhtautumisessa itävaltalaisiin kollegoihinsa.⁴¹ Ludendorffin ihmettelee, ettei mitään yhteistä operatiivista suunnitelmaa koskaan ollut Saksan yleisesikunnan pelon vuoksi, ettei Wienissä salaisuus säilyisi.⁴² Vuotoja siis pelättiin olevan odotettavissa, jos itävaltalaisiin luotettiin liikaa.

Tuskin kukaan saksalainen valtiomies on suhtautunut ensimmäiseen maailmansotaan sellaisena kuin se sitten puhkesi toiveikkaasti eikä siis kukaan ole sitä välttämättä ”tahtonut”. Asiastahan on paljon keskusteltu kirjallisuudessa viime vuosina. Ainoa toive Saksan valtakunnalle ja sen liittolaisille oli ”ihme”. Monet saksalaiset ajattelivat Fredrik Suurta ja hänen kamppailuaan samankaltaista ylivoimaa vastaan ja toivoivat sen vuoksi parasta mahdollista päätöstä, Hubertusburgin rauhan kaltaista päätöstä 1763. Tuudit-tautuivatpa monet saksalaiset mitä rohkeimpiin toiveisiin alueellista laajentumisista ennen kaikkea Euroopan mantereella. Lännessä sota oli jo joutunut pysähdyksiin 1914, ja voidaan kai sanoa, että diplomaattisestikin se oli Saksalle menetetty samana vuonna. Ensimmäisen Marnen-taistelun tappioiden jälkeen sodan sotilaallinen voittaminen ei näyttänyt enää mahdolliselta. Taloudellisesti se näytti toivottomalta Yhdysvaltain liittyttyä siihen. Toivonkipinä näkyi uudessa kommunistisessa Venäjässä, jota tosin keisarillinen Saksa ei kyennyt rakastamaan, mutta jos se pystyisi tämän maailmanvallan kanssa solmimaan halvan rauhan, joka saattaisi antaa

sille käyttöön idän taloudelliset resurssit, silloin se kykenisi vielä kauan puolustautumaan toista vastustajaansa vastaan ja täten saavuttamaan lännessä taistelemalla sovittelurauhan, mitä jotkut ententenkin valtiomiehet kuten lordi Lansdowne pitivät parhaana ratkaisuna.

Tänä päivänä yleisesti jo tiedetään, että käsitys lyhyestä sodasta ja yhden voittoisan taistelun merkityksestä oli osoittautunut täysin vääräksi; ensimmäistä maailmansotaa ei voitettu millään hienoilla strategisilla ratkaisuilla tai suorituksilla, vaan suurella sodanai-kaisella sotamateriaalin tuotannolla. Rauhan aikana ennen vuotta 1914 oli aivan liikoja kuviteltu aseteknisen kehityksen kovasta noususta ja tasosta. Vuoden 1914 taso osoittautui pian riittämättömäksi. Sodan loppupuolella tuotettiin sotavälineitä kymmenen kertaa enemmän kuin 1914, ja silloinkin puhuttiin kilpavarustelusta.

Tämä artikkeli tuskin tuo esiin mitään uusia piirteitä 19. vuosisadan operatiivisesta perinnöstä Euroopassa, mutta näin koosteena esitettynä osaltaan ehkä auttaa ymmärtämään myös 20. vuosisadan sodan kuvaa.

Lähdeviitteet

- ¹ Eberhard Kessel: Moltke, Stuttgart 1957, s. 649.
- ² Tässä katsauksessa on pääosin seurattu Eberhard Kaulbachin artikkelia "Schlieffen. Zur Frage der der Bedeutung und Wirkung seiner Arbeit" (Wehrwiss. Rundschau 1963, 139 ff); myös Frhr. von Freytag-Loringhoven: Graf Schlieffen. Leipzig 1920 ja Friedrich von Boetticher: Graf Alfred Schlieffen. Berlin 1933 (passim).
- ³ Gerhard Ritter: Der Schieffenplan. Kritik eines Mythos. München, 1956, 1956, 47–48.
- ⁴ Jack Snyder: The Ideology of the Offensive. Military Decision Making and the Disasters of 1914. Cornell Studies in Security Affairs, London 1984, s. 155–156.
- ⁵ Friedrich von Bernhardi: Deutschland und der nächste Krieg. Stuttgart u. Berlin 1913, s. 172–173, 174.
- ⁶ Lieutenant-colonel de Thomasson: Le Revers de 1914 et ces causes. Nancy-Paris-Strasbourg, 1919, s. 46–47.
- ⁷ P. Kennedy (Ed.): The War Plans of the Great Powers 1880–1914. London 1979, s. 144–145; Snyder, 1984, s. 104.
- ⁸ Kennedy, 1979, s. 147–148.
- ⁹ Rudolf Kiszling: Die Mobilmachung der europäischen Mächte im Sommer 1914. Österreich-Ungarn. (Berliner Monatshefte 1936, s. 198 ff.)

- ¹⁰ Gunther Frantz: *Wie Russland 1914 mobil machte*. (Berliner Monatshefte 1936, s. 282–283, 284.)
- ¹¹ Jurij Danilov: *Russland im Weltkrieg 1914–1915*, Jena 1925, s. 109–110, 111.
- ¹² Snyder, 1984, s. 160–161.
- ¹³ Snyder, 1984, s. 161, 164.
- ¹⁴ Snyder, 1984, s. 157, 160.
- ¹⁵ Carl Van Dyke: *Russian Imperial Military Doctrine and Education 1832–1914*. NY, 1990, s. 145–146.
- ¹⁶ Van Dyke, 1990, s. 146.
- ¹⁷ Van Dyke, 1990, s. 147.
- ¹⁸ Pertti Luntinen: *French Information on the Russian War Plans 1880–1914*, Helsinki 1984, s. 199, 202, 204–205.
- ¹⁹ Luntinen, 1984, s. 204, 205–206.
- ²⁰ V. I. Gurko: *Features and figures of the past. Government and opinion in the reign of Nicholas II*. (The Hoover Library on War, Revolution and Peace. Publication No. 14.) Stanford, California 1939, s. 542–543, 544.
- ²¹ Kennedy, 1979, s. 266 (Saksan väitetystä ekspansio- ja sodanhallusta ks. I. Geiss: *Julikrise und Kriegsausbruch 1914 eine Dokumentensammlung*, F. Fischer: *Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf 1967, 88 ff.)
- ²² Hans Delbrück: *Krieg und Politik 1914–1916*, Berlin 1918, s. 32–33.
- ²³ Friedrich von Bernhardt: *Deutschland und der nächste Krieg*, Stuttgart und Berlin 1913, s. 174; Kennedy, 1979, s. 130.
- ²⁴ Maréchal F. Foch: *Des Principes de la Guerre*, 1919, s. 37; de Thomason, 1919, s. VII.
- ²⁵ Snyder, 1984, s. 104.
- ²⁶ Heinrich Friedjung: *Das Zeitalter des Imperialismus 1884–1914, I*, Berlin 1919, s. 6 ff.
- ²⁷ Lulius Langbehn: *Rembrandt als Erzieher*. Leipzig 1891, s. 1.
- ²⁸ Walter Görlitz: *Der deutsche Generalstab. Geschichte und Gestalt 1657–1945*. Frankfurt a/M., 1950, s. 167.
- ²⁹ Görlitz, 1950, s. 172–174.
- ³⁰ *ibid.* s. 175.
- ³¹ Colmar Freiherr v.d. Goltz: *Krieg und Heerführung*, Berlin 1901, s. 13–14.
- ³² Görlitz, 1950, 169 ff.; (M. Yorck von Wartenburg: *Weltgeschichte in Umrissen, Federzeichnungen eines Deutschen. Ein Rückblick am Schluss des 19. Jahrhunderts, toinen painos 1898*, s. 110, 418, 422 f, 438 ff, 486–494. *Tekijän nimi saattaa esiintyä kirjallisuudessa joskus muodossa "York auf Wartemberg"*, mutta tässä nimi on tarkistettu "Rangliste der Königlich. Preuss. Armee für 1907" mukaan.) Kysymyksessä on ehdottomasti sama henkilö. (Ks. vielä Brockhaus *Enzyklopädie* Nr. 20, s. 542.)
- ³³ Kennedy, 1979, s. 144–145.
- ³⁴ Danilov, 1925, s. 88, 188–189.
- ³⁵ *Handbuch zur deutschen Militärgeschichte 1648–1939*, Bd. 3, Abschnitt V, München, 1979, s. 81; H. von Moltke: *Erinnerungen, Briefe, Dokumente*, Stuttgart 1922, s. 308.
- ³⁶ Generaloberst Karl von Einem: *Erinnerungen eines Soldaten*, Leipzig, 1933, s. 145.

- ³⁷ Erich Ludendorff: *Kriegführung und Politik*, Berlin, 1923, s. 63.
- ³⁸ Gordon A. Craig: *Die preussisch-deutsche Armee 1640–1945*, Düsseldorf, 1960, s. 315; sama: *The World War I, Alliance of the Central Powers in Retrospect: The Military Cohesion of the Alliance*, *The Journal of Modern History*, 1965, s. 338.
- ³⁹ Craig, 1965, s. 337–339; Ludwig Beck: *Studien*, 1955, s. 102.
- ⁴⁰ Craig, 1965, s. 339.
- ⁴¹ Craig, 1960, s. 315; sama 1965, s. 337.
- ⁴² Ludendorff, 1923, s. 63; Craig, 1965, s. 337.

Lähteet

- BECK, LUDWIG: *Studien*, 1955.
- BERNHARDI, FRIEDRICH VON: *Deutschland und der nächste Krieg*, Stuttgart und Berlin 1913.
- BOETTISCHER, FRIEDRICH VON: *Graf Alfred Schlieffen*. Berlin 1933.
- CRAIG, GORDON, A.: *Die preussisch-deutsche Armee 1640–1945*, Düsseldorf 1960.
- Sama: *the World War I. Alliance of the Central Powers in Retrospect: The military Cohesion of the Alliance*. *The Journal of Modern History*, 1965.
- DANILOV, JURIJ: *Russland im Weltkriege 1914–1915*, Jena 1925.
- DELBRUECK, HANS: *Krieg und Politik 1914–1916*, Berlin 1918.
- DYKE, CARL VAN: *Russian Imperial Military Doctrine and Education 1832–1914*, NY 1990.
- EINEM, KARL, GENERALOBERST VON: *Erinnerungen eines Soldaten*, Leipzig 1933.
- FOCH, F, MARECHALE: *Des principes de la guerre. Conferences faites en 1900 a l'ecole superioire de la guerre*. Nancy–Paris–Strasbourg, 1919.
- FRANTZ, GUNTHER: *Wie Russland 1914 mobil machte*. Berliner Monatshefte 1936.
- FREYTAG-LORINGHOVEN, FRHR. VON: *Graf Schlieffen*. Leipzig 1920.
- FRIEDJUNG, HEINRICH: *Das Zeitalter des Imperialismus 1884–1914*, I, Berlin 1919.
- GOLTZ, COLMAR, FREIHERR V. D.: *Krieg und Heerführung*, Berlin 1901.
- GURKO, V. I.: *Features and figures of the past. Government and opinion in the reign of Nicolas II*. The Hoover Library on War, Revolution and Peace. Publication No.14. Stanford, California 1939.).
- GÖRLITZ, WALTER: *Der deutsche Generalstab. Geschichte und Gestalt 1657–1945*. Frankfurt a/M 1950.
- Handbuch zur deutschen Militärgeschichte 1648–1939*, Bd.3, Abschnitt V. München 1979.
- KAULBACH, EBERHARD: "Schlieffen". *Zur Frage der Bedeutung und Wirkung seiner Arbeit*. Wehr.wiss. Rundschau 1963.
- KENNEDY (ed.): *The war plans of the great powers 1880–1914*. London 1949.
- KESSEL, EBERHARD: *Moltke*. Stuttgart. 1957.
- KISZLING, RUDOLF: *Die Mobilmachung der europäischen mächte im Sommer 1914. Österreich-Ungarn*. Berliner Monatshefte 1936.
- LANGBEHN, J.: *Rembrandt als Erzieher*. Leipzig 1891.

- LUDENDORFF, ERICH: Kriegführung und Politik. Berlin 1923.
- LUNTINEN, PERTTI: French Information on the Russian War Plans 1880–1914. Helsinki 1984.
- MOLTKE, H. VON: Erinnerungen, Briefe, Dokumente. Stuttgart 1922.
- RITTER, GERHARD: Der Schlieffenplan. Kritik eines Mythos. München 1956.
- SNYDER, JACK: The Ideology of the Offensive, Military Decision Making and the Disasters of 1914. Cornell Studies in Security Affairs. London 1984.
- THOMASSON, LIEUTENANTCOLONEL, DE: Le revers de 1914 et ces causes. Nancy–Paris–Strasbourg 1919.
- YORCK VON WARTENBURG, M. VON: Weltgeschichte in Umrissen, Federzeichnungen eines Deutschen. Ein Rückblick am Schluss des 19. Jahrhunderts. Toinen painos 1898.

Summary

A SHORT WAR IN 1914? THE ATTITUDE OF THE EUROPEAN GREAT POWERS TO THE FASHIONABLE OPERATIONAL IDEA OF 'THE SHORT WAR' AT THE BEGINNING OF WORLD WAR I

We are commonly used to regarding the decisiveness of winning the first battle as the core of the so-called Schlieffen Plan by which victory in World War I would fall to the Central Powers in a few weeks. However, more precise research shows that at the start of World War I this idea of the short war was actually in the minds of all the participating great powers – not least that of France, whose military literature ever since the Franco-Prussian War of 1870–71 shows the principal reason for the defeat of France to have been the lack of the offensive spirit in French military thought. French doctrine after the Franco-Prussian War may also have experienced changes but the basic offensive doctrine remained unaltered right up to World War I. Even the last two textbooks on strategy and tactics which appeared before the outbreak of the World War were like hymns to the offensive. No criticism which appeared of this new mode of thought caused any changes – perhaps it only strengthened the grip of the offensive school in the French general staff. The operational plan (No. XVII) which took France to war embodied the '*offensive à outrance*', which at the same time might in fact have been one of the plan's greatest mistakes.

When the French general staff began to undertake an immediate offensive in accordance with the plan in order to aim for a short war, one of the thoughts behind the idea was that the armies then mobilized were not professional but civilian armies. Their men represented all walks of life and different levels of society. War was known to bring misery to society. Life stopped entirely because of it. Hence it followed that war could not last long, it had to be carried out quickly and violently. It had to attain its aim quickly or it would be without result. The significance of the mobilized masses, the difficulty of feeding them, the interruption of the country's social and economic life, all necessitated seeking a decision in the shortest time possible. A decisive battle, comprehensively won, was the only means to break the opponent's will. Similar reasons are also to be found among the other great powers which were aiming for a short war.

Nevertheless, the utopia of the idea of the short war was not completely without its critics in Europe. Perhaps the '*offensive*

mania' received its greatest challenge from the French Colonel A. Grouard. Even the younger Moltke (who was chief of the general staff on the outbreak of the World War) approved Schlieffen's plan with the alteration of only a few points. The violations of neutrality made him wary but he did not find a better solution. He did not subscribe to the general idea of the short duration of modern wars.

Perhaps this article as a summary of the operational inheritance of the nineteenth century will assist understanding of the twentieth-century image of war.

Markku Salomaa*

SUOMALAISET PUNAUPSEERIT ITÄ-KARJALAN KANSANNOUSUN KUKISTA-JANA 1922

Itä-Karjalan ja Vienan-Karjalan kansannoususta tuli vuonna 2002 kuluneeksi 80 vuotta. Vuoden 1921 syksyllä alkanut ja talvella 1922 kukistettu kansanousu on monilta yksityiskohdiltaan hyvin tunnettu tapahtumasarja, mutta vähemmän tunnettua on, että sen kukistamisessa pääroolissa oli suhteellisen pieni suomalaisten punaupseerien ja punaupseerikursсилаisten joukko.

Vuoden 1918 punaisten ja valkoisten ”jatkosota”

Keitä suomalaiset punaupseerit sitten olivat ja miksi heitä koulutettiin ja kuka heidät värväsi? Mikä merkitys punaupseerien ja kurssilaisten Vienan-Karjalan operaatiolla oli?

Venäjäälle keväällä 1918 paenneet Suomen punaiset vedettiin lähes heti mukaan bolševikkien valtajärjestelmään. Suomen kommunistinen puolue perustettiin juuri tätä varten. Siitä tuli merkittävä järjestö, jonka johdatuksella suolaisia värvättiin neuvostovallan puolelle.

SKP oli alusta asti käytännössä vain bolševikkipuolueen suomalaiskansallinen apuelin. SKP:n jäsenet liitettiin samalla myös bolševikkipuolueen jäseniksi. SKP:n ja puna-armeijan yhteistoiminnalla oli alusta asti luonnollinen yhteys. Oli myös poliittisten pakolaisten etuja mukaista ottaa osaa neuvostovallan luomiseen, puolustamiseen ja laajentamiseen.

Vladimir Lenin ja Eino Rahja sopivat Kremlissä 31. heinäkuuta 1918 suomalaisten punaupseerien koulutuksesta. Aloite oli Vladi-

* (s. 1954) valtiotieteen tohtori, kirjoittanut mm. teokset: Punaupseerit. SKP:n ja puna-armeijan sotilaallinen yhteistoiminta kansalaissodasta talvisotaan 1918–1940 (1992) ja Teräksenkovaa politiikkaa. Läntisiä arviointeja Venäjän sotilaspolitiikan suunnasta (1995) sekä useita tieteellisiä artikkeleita suomalaisista Neuvostoliitossa ja tämän päivän turvallisuuspolitiikasta.

mir Leninin ja se liittyi bolševikkien laajempiin suunnitelmiin luoda puna-armeijasta kansainvälinen vapautusarmeija.

Kansainvälisiä joukko-osastoja taisteli kaikkialla Venäjän kansalaissodan rintamalla ja ulkomaista syntyperää olevia punaupseereita ryhdyttiin kouluttamaan Pietarin kansainvälisessä Sotakoulussa 20. marraskuuta 1918 lukien. Suomalaiset perustivat ensimmäiset joukko-osastonsa puna-armeijaan vielä vuoden 1918 kuluessa, ja lopulta suomalaisista koottuja rykmenttejä oli kolme, joiden lisäksi oli monia erillisiä komppanioita ja pataljoonia. Niissä palveli kansalaissodan aikana arvioni mukaan yhteensä noin 10 000 suomalaista. Niistä yksi, joka kantoi syksyllä 1919 numeroa jalkaväkirykmentti 6, osallistui puolentoista vuoden ajan Karjalan ja Vienan taisteluihin englantilaisia ja valkoisia venäläisiä vastaan.

Eräin muutoksin suomalaisille annettiin punaupseerikoulutusta aina vuoden 1935 marraskuun 6. päivään asti, jolloin valmistuneita oli noin 1 400 eli likipitään sama määrä kuin oli vastaavana aikana valmistunut Suomen kadettikoulusta. Punaupseerikurssit keskeyttäneitä oli lisäksi noin 200, joka osoittaa, kuinka heikoista aineksista punaupseereita koulutettiin. Värväystä puna-armeijan ja punaupseerikursseille hoiti keskitetysti SKP:n sotilasjärjestö, jolle kuului myös suomalaisten joukko-osastojen poliittinen valmennus ja valvonta. Kansalaissodan ajan kurssit olivat lyhennettyjä yhdeksän kuukauden pikakursseja, koska kurssilaisia tarvittiin rintamalla, mutta yleensä kurssilaiset palasivat jatkokursseilta samaan sotakouluun ja pääsivät suoraan toiselle vuosikurssille. Kurssit noudattivat puna-armeijan normaalikoulujen opetusta. Jalkaväkilinjalta koulutus kesti kolme vuotta ja teknisellä linjalla eli teknisissä ase-lajissa kuten sapööri- (pioneeri-), tykistö-, ja panssarilajeissa neljä vuotta.

Punaupseerien oma aktiivisuus oli käytännössä SKP:tä tuloksellisempaa ja he toimivat paljolti itsenäisesti joukko-osastoja perustessaan ja niitä kouluttaessaan. Yhtään osastoa ei perustettu SKP:n päätöksellä.

Punaupseerikurssilaisen sosiaalinen valikointi oli selkeän tarkoituksellista. Noin 5/6 heistä oli lähtöisin perinteisestä ruumiillista työtä tekevästä ammattiryhmistä. Kurssilaisissa oli kaksi sosiaalista päätyyppiä; ensinnäkin Etelä-Suomen teollisuuskaupunkien vähäväräinen työläisnuori ja toisaalta rajaseutujen maata omistamaton maalaisnuori, joiden siihenastiseen elämäнкаareen verrattuna

ura suuravalta-armeijan riveissä saattoi tarjota houkuttelevia näkymiä. He olivat samaa ikäluokkaa, keskimäärin vuosina 1890–1899 syntyneitä, kuin vuoden 1917 vallankumousten varsinainen suoritusporras eli asevelvolliset. SKP:n tai NKP:n jäseniksi heistä liittyi joko kurssilaisaikana tai palvelusaikanaan 3/4.

Itä-Karjalan ja Vienan suomalaiset vaativat oikeuksiaan

Tartossa käydyissä rauhanneuvotteluissa Venäjän kanssa 1920 Suomi koetti sitkeästi taivutella Venäjää jättämään Itä-Karjalan kysymyksen kansanäänestyksellä ratkaistavaksi. Lopulta Tarton rauhansopimuksessa 14. päivältä lokakuuta 1920 (10. § ja 11. §) Venäjä sitoutui muodostamaan suomalaisten asuttamasta Itä-Karjalasta autonomisen alueen, jonka väestölle Venäjä myös tunnusti kansallisen itsemääräämisoikeuden.

Tähän alueeseen Suomi puolestaan suostui palauttamaan miehittämänsä Repolan ja Porajärven kunnat.

Mutta Venäjä, joka jo ennen rauhantekoa oli perustanut Karjalan Työkansan Kommuunin bolshevikkihallinnon mallin mukaan, ei täyttänytään rauhansopimuksen ehtoja. Sillä oli kokonaan muut suunnitelmat, mitkä paljastuivat lopullisesti Vienan taistelujen jälkeen, kun neuvostojohto muutti vuodesta 1923 lukien kommuunin Karjalan Autonomiseksi Sosialistiseksi Neuvostotasavallaksi.

Tämän painostuksen alla alueen ei-sosialistista suomalaista väestöä, jotka olivat yleensä itsenäistä elinkeinotoimintaa harrastavaa väkeä, rasittivat sotakommunismien tuotanto- ja luovutus pakot. Se yritti puolustaa rauhansopimukseen perustuvia etujaan, jolloin syntyi useita aseellisia yhteentörmäyksiä. Huomattavin niistä oli kansannousu syksyllä ja talvella 1921–1922.

Kansannousu sai alkunsa syvällä Itä-Karjalassa, Vienan-Karjalan ja Aunuksen väliseutujen itäpitäjissä. Lyhyessä ajassa olivat Vienan-Karjalan läntiset pitäjät vapautuneet. Suomalaisia vapaaehtoisia siirtyi rajan yli suojelemaan karjalaisia, ja heidän toimintaansa voi ymmärtää muun ohella myös kenraali C. G. E. Mannerheimin 23. päivänä helmikuuta 1918 Antrean asemalla pitämällä ns. miekantappipuheella, missä hän lupasi vapauden Vienan-Karjalan suomalaisille.

Mutta vapaaehtoisjoukon sotaonni kääntyi, kun suomalaiset pu-

naupseerikurssilaiset komennettiin neuvostovallan avuksi. Vuoden 1922 ensi päivinä Repola oli jälleen neuvostovallan käsissä, sitten Porajärvi ja helmikuussa koko Itä-Karjala, kun suomalaiset vapaaehtoisjoukot oli ajettu Itä-Karjalasta.

Suomi vei asian Kansainliiton käsiteltäväksi Geneveen, missä oli paikalla myös karjalaisten edustaja, mutta Kansainliitto antoi asiasta vain epämääräisen lausunnon. Itse taisteluissa ei käytettävissä olevien tietojen mukaan paljon karjalaisia kaatunut, mutta Neuvosto-Venäjän poliittisen poliisin eli Tshekan käynnistettyä puhdistusoperaatiot joutui suurempi määrä itäkarjalaisia, lähinnä vienankarjalaisia, jättämään kotinsa ja elinkeinonsa ja siirtymään poliittisiksi pakolaisiksi Suomeen.

Siirtyjiä lienee ollut alkuvaiheessa 12 000, mutta kaikki Tarton rauhansopimuksen amnesian sallimat entiset punaiset paluumuuttajat mukaan lukien yhteensä jopa 33 000 henkeä.

Antikaisen hiihtopataljoonan häikäisevä sotaonni

Moskova reagoi heti, kun suomalainen vapaaehtoisjoukko oli ylittänyt rajan lokakuussa 1921. Asia oli useasti esillä bolshevikkipuolueen keskuskomitean politbyroon istunnoissa, ja puoluejohtaja Lenin seurasi ja johti tapahtumien kulkua. Sota-asiankomissaari Lev Trotski (1877–1940) lähetti heti 28. marraskuuta 1921 Pietarin Sotilaspiirin sotaneuvostolle sähkeen, missä hän määräsi ”valko-karjalaisten bandien nopean ja perusteellisen likvidoinnin”.

Sotilaspiirien esikunta ryhtyi laatimaan operaatiosuunnitelmaa ja näissä kokouksissa oli tiettävästi läsnä armeijakunnan komissaari Eino Rahja, joka oli toiminut aiemmin myös Kansainvälisen Sotakoulun komissaarina, ja oli tällöin (1922) sotilaspiirin sotaneuvoston jäsen.

Samaan aikaan ulkoasiainkomissaari Georgi Tshitsherin (1872–1936) käynnisti poliittisen offensiivin ja jopa ehdotti Leninille, että saisi ilmoittaa Suomen hallitukselle, että Neuvosto-Venäjä katsoo tapahtuneen merkitsevän rintaman avaamista Neuvosto-Venäjää vastaan.

Kun operaatiosuunnitelma oli tehty ja sille oli saatu Moskovan vahvistus, Pietarin Kansainvälisen Sotakoulun virolaissyntyinen johtaja Alexander Inno ja silloinen komissaari, entinen Helsingin

poliisipäällikkö, Kustaa Rovio (1887–1938) saivat kutsun sotilaspiirin esikuntaan. Inno palveli divisioonan komentajan sotilasarvossa ja Rovio puolestaan tuolloin prikaatin komissaarin sotilasarvossa.

Kansainvälisellä Sotakoululla kävi tammikuun 4. ja 5. päivien välisenä yönä 1922 hälytys. Inno ja Rovio ilmoittivat, että sotakoulun suomalaisista kurssilaisista on määrätty heti perustamaan hiihtopataljoona ja lähtemään ”Karjalan Rintamalle”.

Itäpäivällä koulun pihamaalla seisoi 170 miestä taisteluvarustuksessa ja valmiina lähtöön. Seuraavana aamuna erikoisjuna saapui Petroskoihin, missä pataljoonalle luettiin päiväkäsky, jonka mukaan sen tuli hyökätä Repolaan ja ”hajottaa kaikki matkalla vastaan tulevat rosvolaumat”, ”likvidoida valkoiset valtaelimet” sekä ”pidättää” tutkimuksia varten joukkueen verran vihollisia.

Ennen lähtöä kurssipataljoonasta jätettiin pois kuormasto ja sairastuneet sekä myös heikot hiihtäjät. Hiihtopataljoonaan jäi 122 kurssilaista ja 14 valmistunutta punaupseeria, joten pataljoonan vahvuudeksi jäi 136 miestä. Kukin mies pakkasi mukaan kiväärin, 200 patruunaa, 1–2 käsikranaattia sekä kuuden päivän muonannoksen. Omien varusteiden lisäksi mukaan otettiin ahkioihin yhdeksän kevyttä konekivääriä ja niistä jokaiselle 600 patruunaa. Pataljoonan komentajaksi määrättiin vasta äskettäin jatkokurssilta valmistunut 23-vuotias punaupseeri Toivo Antikainen (1909–1941). Hänen kauluslaatoissaan oli kolme neliötä eli pataljoonankomentajan arvomerkit, mitkä vastasivat siis kapteenia.

Antikainen oli osallistunut vuosien 1918–1919 taisteluihin Vian-Karjalassa sekä Pietarin edustan taisteluihin ja vielä Kronstadtin sotilaskapinan kukistamiseen. Hän oli ollut lisäksi johtamassa SKP:n ns. revolveriopposition jäsenten pidätyksiä Pietarissa. Koska hän oli yksi SKP:n perustajajäsen, ei hänelle määrätty rinnalleen komissaaria, vaan Antikaisen adjutantiksi määrättiin toinen yhtä kokenut punaupseeri ja kolmen neliön mies Simo Susi (1896–1938), jonka tausta oli Tshekan palveluksessa, mutta juuri tällöin hän oli sotakoulun opetusupseerina.

Ensimmäisen komppanian päälliköksi määrättiin myös kokenut punaupseeri ja jo 1917 Talvipalatsin valtauksen osallistunut Johannes Heikkonen (1892–1938), josta tuli myös Antikaisen varajohdaja. Toisen komppanian päälliköksi määrättiin Kuusamosta kotoisin ollut ja Vian punakaartissa palvelleet punaupseeri Erkki Kar-

Toivo Antikainen "Kiimasjärven"-retkellä tammi-helmikuussa 1922.

Toivo Antikainen during the 'Kiimasjärvi Expedition', January-February 1922.



jalainen (1892–1939), joka loi myöhemmin uraa Tshekassa, ja konekiväärikomppanian päälliköksi Toivo Manner (1894–1927). Nämä muut joukon johtajat eivät olleet enää SKP:n jäseniä, vaan suoraan bolshevikkipuolueen jäseniä.

Hiihtopataljoona lähti liikkeelle 11. tammikuuta 1922 lumipuvuissa ja täydessä taistelutarustuksessa. Etenemisen ajaksi konekiväärit oli jaettu ensimmäisen ja toisen komppanian kesken, koska konekiväärien vetäminen ahkioissa olisi käynyt liian raskaaksi yksin konekiväärikomppanialle. Ensimmäisenä hiihti tiedustelujoukkue, jota johti erittäin kokonut punaupseeri Akseli Anttila (1897–1953), niin ikään suoraan bolshevikkipuolueen jäsen.

Suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen esikunta sijaitsi Kiimasjärven kylässä. Sen puolustuksesta saatiin tietoja kolmelta vangilta, jotka otettiin suomalaisten etuvartiosta. Koska valtaus vaati kaikki hiihtojoukon miehet, ei voitu jättää yhtään miestä vankeja vartiomaan. Myöskään vankeja ei voitu ottaa mukaan, eikä toisaalta myöskään jättää yksin jälkeen. Vangit sidottiin kuusien juurille Antikaisen antaman käskyn mukaan, kun hiihtojoukko lähti ryhmittymään hyökkäykseen. Paikalle jätettiin nuori, mutta kokenut

punaupseeri ja bolshevikkipuolueen jäsen Toivo Vähä (1901–1984), joka Antikaisen käskyn mukaisesti joukon poistuttua viiksi van-
kien kurkut suomalaisella puukolla. Hän tunnusti murhat omissa
muistelmissaan ”Silminnäkiä”, mitkä Oleg Tihonov on julkaissut
(Svidetel, Petrozavodsk 1990, sivut 224–225).

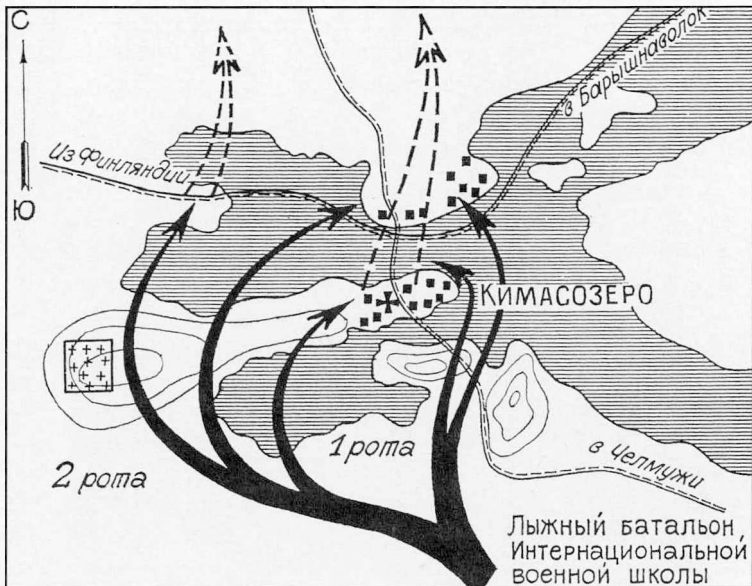
Yksi vangeista oli Antti Marjoniemi, jonka murhasta Antikainen
puolestaan tuomittiin myöhemmin jäätyään kiinni Suomessa.

Hiihtopataljoona oli valmiiksi ryhmittäytyneenä varhain aamulla
20. tammikuuta. Ensimmäinen komppania hyökkäsi suoraan jär-
venjään yli kylään ja toinen komppania kiersi vasemmalta lahden
suojassa ja hyökkäsi pitkin kannasta kohti niemenkärjessä olevaa
kylää. Yllätys oli täydellinen. Suomalaiset havaitsivat hyökkääjän
vasta, kun nämä olivat nousemassa kylään. Laukaustenvaihtoa
kesti noin 20 minuuttia. Esikuntaväki ehti hädin tuskin itse päästä
karkuun, mutta vartiokomppaniasta jäi 30 vankia. Suomalaisia
kaatui viisi, mutta hyökkääjät säilyivät tappioitta. Suomalaisen
vapaaehtoisten ampumatarvikevarasto, apteekki ja elintarvikeva-
rasto jäivät sotasaaliiksi, samoin toistakymmentä hevosta.

Suomalaisia sotavankeja pataljoona käytti tien tallaamiseksi lu-
meen perässä tulevalle kuormastolle. Lumitietä tarvittiin myös jäl-
jessä tuleville puna-armeijan kolonnille, jotka miehittivät vallatut
kohteet. Niiden perässä tulivat Tshekan joukot, jotka ryhtyivät
paikallisen siviiliväestön puhdistusoperaatioihin; kuulusteluihin,
oikeudenkäynteihin ja tuomioiden jakamiseen.

Kiimasjärven odottamaton menestys oli ratkaiseva sotilaallinen
ja moraalinen isku vapaaehtoisille. Se pakotti vapaaehtoisjoukot
yleiseen evakuointiin kaikilla lohkoilla. Ampumatarvikkeiden puu-
te ja pelko paluutien katkeamisesta pakotti vapaaehtoiset vetäyty-
mään.

Antikaisen hiihtopataljoonan saaman tehtävän mukaan seuraava
kohde oli suomalaisten lyöminen Pääkönniemestä, joka sijaitsi 25
kilometriä itään Kiimasjärvestä. Pataljoona saavutti Pääkönnie-
men 27. tammikuuta. Tällä kertaa hyökkääjiä osattiin odottaa ja
tulitaistelua käytiin tunnin ajan, kunnes kurssipataljoona sai tuli-
ylivoiman ja siirtyi hyökkäykseen. Rynnäkkö oli suoritettava kilo-
metrin levyisen jään yli, mutta se onnistui suomalaisiin tarttuneen
pakokauhun vuoksi, vaikka suomalaisilla oli määrällinen ylivoima.
Puolustajista kaatui viisi ja hyökkääjistä neljä. Useita suomalaisia
vapaaehtoisia joutui haavoittuneina vangeiksi. Kurssilaisista haa-



Antikaisen hiihtopataljoonan 1. komppanian (1 рота) ja 2. komppanian (2 рота) hyökkäysurat Kiimasaarven kylään sekä suomalaisten vapaaehtoisten perääntymisurat (katkoviivalla).

The attacks on Kiimasaari village by 1 company (1 рота) and 2 company (2 рота) of Antikainen's skiing battalion and the Finnish volunteers' withdrawals (broken lines).

voittui kuusi. Pataljoona sai jälleen tuntevan sotasaaliin.

Seuranneissa takaa-ajotaisteluissa suomalaisia kaatui vielä muutama ja useita jäi vangeiksi. Kurssilaisia haavoittui myös. Kurssilaisten suureen taistelutahtoon vaikutti ennen muuta asetelma; vastakkain olivat entiset Suomen punakaartilaiset ja pääasiallisesti suojeluskuntalaisista koostunut valkoinen joukko. Antikaisen pataljoona sai operaationsa päätökseen 10. helmikuuta. Pataljoona palasi hiihtäen suoraan Muurmannin radalle 23. helmikuuta, missä Eino Rahja odotti heitä junineen. Siitä alkoi paluukuljetus Pietariin.



Kurssilaisten voittoisan "Kiimasjärven retken" johtajat. Vasemmalta komppanianpäällikkö Erkki Karjalainen, komentajan adjutantti Simo Susi, komppanianpäällikkö Jukka Heikonen sekä hiihtopataljoonan komentaja Toivo Antikainen, joka toimi myös pataljoonan komissaarina.

The leaders of the students' victorious 'Kiimasjärvi Expedition'. From the left: company commander Erkki Karjalainen, the commander's adjutant Simo Susi, company commander Jukka Heikonen and the skiing battalion's commander Toivo Antikainen, who also acted as battalion commissar.

Hiihtoretken pituus oli ollut 980 kilometriä, minkä lisäksi kaukoidustelijat hiihtivät 250 kilometriä ja taistelutiedustelijat 150 kilometriä. Taistelijaa kohti hiihtomatkaa kertyi keskimäärin 1 100 kilometriä. Suomalaisten vapaaehtoisten tappiot olivat 117 kaatunutta ja vangittua. Toivo Antikaisen pataljoonan tappiot olivat 11 kaatunutta ja 10 haavoittunutta.

Punaisen Lipun kunniamerkki oli kansalaissodan ajan korkein kunniamerkki.

The Red Banner Medal was the highest decoration during the Civil War period.



Pietariin saavuttuaan joukko sai neuvostojohdolta ylenpalttisia huomionosoituksia ja vähän myöhemmin lisäksi vielä Punaisen Lipun kunniamerkkejä (27 kpl) ja taskukelloja (73 kpl). Antikainen sai kaiken tämän lisäksi vielä komennuksen sotakorkeakouluun Moskovaan ja hän nousi SKP:n keskuskomiteaan. Myös sotakoulu sai osansa: lipun ja siihen kiinnitetyn kunniamerkin.

Vastavuoroinen ”vapaaehtoisretkikunta” Suomen Lappiin

Einio Rahja oli esitellyt 18. tammikuuta 1922 Pietarin sotilasneuvostossa, jonka jäsen hän siis oli, ajatusta lähettää vapaaehtoisjoukkoa vastaavasti punainen aseistettu joukko tasapainottamaan tilannetta Pohjois-Suomen rajan yli. Neuvostojohdanto antoi sähköitse heti tukensa ajatukselle. Jo samana päivänä lähetettiin suuri joukko punaupseereita ja kurssilaisia pohjoiseen. Rahja siirtyi adjutantteineen perässä 20. tammikuuta.

Tämän retken johtajaksi määrättiin punaupseeri Frans Johan (Janne) Myyryläinen (1881–1938), joka käytti retkellä nimeä ”Jahvetti Moilanen”. Myyryläinen eli ”Moilanen” oli valmistunut sotakoulusta syksyllä 1921 ja liittynyt bolshevikkipuolueeseen joulukuussa 1922, mutta hänellä ei ollut lainkaan taistelukokemusta.

Hänen joukkonsa oli kuitenkin poliittisesti valikoitua ja se järjestettiin 67 miehen pataljoonaksi. Se vaihtoi kuitenkin heti asepuvut siviilivaatteisiin. Yllättävää on, että sen riveissä oli kaksi Saksassa koulutettua jääkäriä (Petter Järventaus ja Emil Kvick). Myyryläinen itse oli entinen metsätyön johtaja, joka tunsikin Lapin metsätyömaat ja metsurien mielialat. Myyryläisen vahvuuksiin puolestaan kuului, että hän oli rohkea, hyvä näyttelijä, erinomainen järjestelijä ja kurin suhteen vaativa.

Joukko jaettiin useaan noin 10 miehen joukkueeseen, jotka tulivat hiihtäen ja hevosten vetämien aserekien kanssa Kurtin kohdalta rajan yli 29. tammikuuta 1922. Mukana oli kivääreitä ja neljä kevyttä Lewis-konekivääriä. Kolonna saavutti Sallan 30. tammikuuta, mistä retki jatkui seuraavana päivänä. Tavoitteena oli suuri A/B Kemi O/Y:n Värriön metsätyömaa, minne joukko saapui 1. helmikuuta kenenkään kiinnittämättä siihen erityistä huomiota.

Varhain aamulla se ryhtyi tehtävänsä. Työjohtajien ja konttorihenkilökunnan pirtin ovi temmattiin auki ja sisään astui kaksi aseistautunutta miestä, joista toinen esittäytyi ”Jahvetti Moilaseksi” ja toinen ”Kalle Karhuksi”. ”Moilasella” oli käsissään kaksi munakäsikranaattia ja ”Karhulla” yksi sekä mauser-pistooli. ”Moilanen” ilmoitti kategorisesti, että ”vallankumous on puhjennut koko Suomessa” ja että johtajien olisi parasta antautua. He antautuivatkin kun näkivät, että aseistetut miehet piirittivät pirttiä. ”Moilanen” puolastaan takavarikoi työmaan kassan ja tavaravaraston.

”Moilaseksi” joukko sai kootuksi noin 600 metsuria, joille hän luki tyhjään amerikkalaisen laardilaatikon päällä seisten vallankumouspuheen, mistä episodi on saanut nimekseen ”läskikapina”. Myös ”Karhu” puhui. Sen jälkeen ”Moilanen” luki ”SKP:n valtuutettuna” mahtipontisen julistuksen, jossa vielä kerran hyökättiin Karjalan vaapaaehtoisjoukkoa vastaan. Yhtiön rahoilla, varastotavaralla ja suurilla lupauksilla ”Moilanen” ryhtyi värväämään vapaaehtoisia johtamaansa ”Pohjolan Punaiseen Sissipataljoonaan”. Jalkamiehille maksettiin 150 markkaa ja hevosmiehille 350 markkaa. Iltapäivällä värvättyjä ryhdyttiin aseistamaan ja järjestämään komppa-

nioihin. Värvätynkeitä oli 250, jotka jaettiin neljäksi komppaniaksi. Koko kolonnasta tuli kuitenkin suurempi, koska kaikille ei riittänyt kivääreitä. Pataljoona lähti puolenyön aikaan 2–3. helmikuuta vetäytymään takaisin rajaa kohti, eikä ryhtynyt vallankumouksen tekoon.

Ensimmäisinä hiihtivät kärki- ja sivustavarmistajat ja heidän perässään tuli noin 300 hevosen vetämä kuormasto. Kuormaston perässä marssivat aseistetut jalkamiehet, joille ei riittänyt suksia ja jotka olivat muutenkin huonoimmin varustettuja ja iäkkäämpiä kuin etujoukon miehet. Pääjoukosta irtaantui punaupseerien vetämä 30 miehen hiihto-osasto, joka koukkasi Raahe O/Y:n työmaan sekä A/B Ytterstfors-Munksundin ja vielä And.Kurt & C:o A/B:n työmaitten kautta. Myös niiden kassat ja tarvikevarastot takavariokoitiin. Näiltä työmailta miehiä tuli lisää ja koko kolonnan suuruus kasvoi 400–500 henkeen.

Paluumatkalla joukko yllätti neljä rajavartijaa, jotka se vangitsi. Sallaan joukko saapui aamulla 5. helmikuuta ja vasta siellä se joutui ensimmäisen kerran laukausten vaihtoon vangitessaan paikallisen rajavartioesikunnan. Yksi ”Moilasan” värväämistä miehistä haavottui ja hänet jätettiin Sallan sairaalaan. Tässä vaiheessa ”Moilasan” joukon ongelmaksi oli muodostunut värvättyjen karkaileminen. Monen perheellisen metsurin mielessä ”Moilasan” vallankumouspuhe oli jo haihtunut ja mies oli hiljaa jättäytynyt joukosta. Sallassa laskettiin pataljoonan vahvuudeksi 340 henkeä ja 70 hevosta.

Rajan yli joukko siirtyi 7. helmikuuta. Rajalla sitä vastaan oli saapunut parin sadan miehen osasto puna-armeijan vakinaisia joukkoja. Tällöin inventoitiin joukon vahvuudeksi enää 258 henkeä, joista 234 miestä, 15 naista ja 9 lasta. Miehistä aseissa oli enää 180. Lopulta ”Moilasan” joukko päättyi Knäsöön Murmannin radan varrelle. Asekuntoisille miehille ryhdyttiin antamaan sotilaskoulutusta 15. helmikuuta lukien. Oli tarkoitus, että joukosta muodostettaisiin puna-armeijan osasto, joka lähetettäisiin tukemaan Antikaisen pataljoonan operaatiota. Antikainen hiihteli samaan aikaan etelämpänä.

Kuukauden kuluttua ”Moilasan” joukon saapumisesta ilmestyi Knäsöön Eino Rahja, joka kertoi, ettei puna-armeija tarvitse osastoa, koska Antikaisen pataljoona oli jo tehtävänsä tehnyt.

Eino Rahja valikoi näistä uusista tulokkaista Pietarin Kansain-

välisen Sotakoulun kurssilaisiksi 215 miestä, joista käytettävissä olevien tietojen mukaan ainakin 156 myös valmistui punaupseeriksi. Rahjan värväämien kurssilaisten joukossa oli yksi Saksassa koulutettu jääkäri (Frans Kiiskilä) ja yksi Lapin rajavartioston alikersantti. Loput läskikapinassa Neuvosto-Venäjälle tulleista hajosivat pitkin Karjalan metsäyömailta.

Myös Myyryläinen alias ”Moilanen” palkittiin Punaisen Lipun kunniamerkillä, mutta hänen sotilasuransa päättyi. Edessä oli komennus Uhtuan piirin puoluekomitean sihteeriksi.

Lopputuloksena Itä-Karjalan täydellinen tragedia

Tuskin yhdelläkään edellä mainituista suomalaisista punaupseereista oli ollut minkääläistä käsitystä kansainvälisestä oikeudesta, vaikka he ehkä jossain määrin olisivat tunteneet Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisiä sopimuksia. Heille tuskin oli kerrottu, mitä Karjalan autonomiasta oli sovittu ja mitä kansanäänestyksellä olisi ajettu, koska se olisi voinut demoralisoida joukkoa.

Kovin pitkäaikaisiksi saavutuksiksi edellä mainitut kaksi operaatiota eivät myöskään muodostuneet. Moskova määräsi, mitä Karjalan tasavallassa tapahtui – jopa piirikuntia myöten.

Myöskään Antikaisen tai Myyryläis-Moilasen joukon maine ja kunnia eivät olleet pysyviä. Mikä oli heidän kohtalonsa?

Stalinin ajan puhdistuksissa ammuttiin vuosina 1936–1939 lähes kaikki edellä mainituissa joukoissa olleet miehet. Alexander Innosta ja Kustaa Roviosta alkaen.

Hengissä selvinneitä oli kourallinen; Antikainen itse, joka istui turvassa vankilassa Suomessa; Toivo Vähä, joka istui tyrmässä Minskissä jo kuolemaan tuomittuna, kunnes talvisota syttyi ja pelasti hänet; Akseli Anttila, joka oli Espanjan sisällissodassa; muuan Emil Toikka, joka oli Anttilan tiedustelujoukkueessa ja oli myös Espanjassa; sekä muuan punaupseeri Valter Valli, joka oli tullut läskikapinassa Neuvosto-Venäjälle. Vallikin vangittiin, mutta häntä ei saatu tuomituksi edes pitkänkään tutkinnan jälkeen. Satunnaisesti saattoi selvitä muitakin, mutta pääsääntö oli kuolemantuomio.

Luonnollisen kuoleman kautta ehti puhdistusten alta poistua kaksi punaupseeria; Toivo Manner ja Eino Rahja.

Paradoksaalisiksi edellä kuvatut punaupseerien operaatiot tekee se, että punaupseerit toimivat myös omia etujaan vastaan de jure ja de facto. Jos he olisivat tukeneet Itä-Karjalan todellista ja pysyvää autonomiaa länsimaisten oikeuskäsitysten mukaisesti eikä bolshevikien retoristen utopioiden mukaisesti, olisi Karjalan tasavallalla ja sen asukkailla ollut edes teoreettiset mahdollisuudet torjua Stalinin ajan kansallisuuspoliittiset puhdistukset – tai ainakin he olisivat voineet laillisesti pyytää apua Suomen valtiolta tukea, suojelusta ja apua.

Tässä näky kuinka Leninin oppi lähti siitä, että valta on otettava heti, enemmistön ehti saada myöhemminkin. Suorittajaportaalla ei ollut mitään mahdollisuuksia rationaaliseen päättelyyn, vaan heidän ajatusmaailmansa pyöri Leninin irrationaalisten lupauksen varassa. Proletariaatin diktatuurin piti olla välivaihe, vaan miten kävi?

Punaupseerit olivat yksinkertaisesti Kremlin kiertolaisia, joita käskettiin ja komennettiin, milloin minnekin. Itsenäistä ajattelua ei sallittu. Moskova ei tarvinnut heidän aivojaan, vaan heidän taitojaan.

Kääntäen ajatellen ainoa myönteinen piiri tässä kaikessa oli, että Kreml ei päästänyt SKP:tä syyttämään vallankumoussotaa Suomen ja Neuvosto-Venäjän välille, mitä SKP oli aktiivisesti ajanut perustamiskokouksestaan lähtien. Perustava kokous oli pidetty Moskovassa 25. elokuuta – 5. syyskuuta 1918. Sen ohjelmassa sosiaalidemokratia ja parlamentarismi hylättiin lopullisesti ja tavoitteeksi omaksuttiin aseellinen vallankumous ja luja työväen diktatuuri.

Kuitenkin nyt SKP pidettiin tosiasiallisesti täysin sivuraiteilla koko operaation ajan. Neuvostoliiton oma puoluehallinto päätti, mihin sotilaallista voimaa käytetään, ja sotilashallinto puolestaan, miten sotilaallista voimaa käytetään.

Kun punaupseerit soittivat Kansainvälistä konekiväärillä, SKP:n toimistossa saatiin tyytyä kyntämään ja kylvämään vallankumousta vain kynällä.

* * *

Oheinen kirjoitus perustuu Markku Salomaan esitelämään Kuusamon tie Vianaan -symposiumissa 9.8.2002.

Summary

FINNISH RED OFFICERS AS SUPPRESSORS OF THE EASTERN KARELIAN NATIONAL RISING IN 1922

Finnish Red officers played the main role in the suppression of the Eastern Karelian and Viena (Northern) Karelian national rising which lasted from the autumn of 1921 to the winter of 1922. Finns who had fled to Russia in connection with the foundation of the Finnish Communist Party there in 1918 were enlisted on the Soviet side and, through that, also into the Red Army. An attempt was made to create an international liberation army out of the Red Army. In 1918 Finnish units were founded and the training of Finns as Red officers was begun.

During the Civil War about 10,000 Finns fought in the ranks of the Red Army. Red officer training was given to Finns up to 1935, by which time about 1,400 had been produced. Social selection for the officers' courses was based principally on manual labouring groups, of which two main types can be distinguished – poor young workers from the industrial towns of southern Finland and landless young countrymen from the frontier regions. Those on the courses were on average born in 1890–99 and 75 per cent of them joined the Soviet Communist Party or the Finnish Communist Party while on the course or during their service.

In the Treaty of Tartu of 1920 Russia undertook to form an autonomous area out of Finnish-inhabited Eastern Karelia, together with the area's right of self determination, but this stipulation was not implemented. Instead the Karelian Autonomous Socialist Soviet Republic was set up in 1923. The area's non-socialist population of Finnish origin was oppressed and in consequence a national rising broke out in the autumn and winter of 1921–22. At first the western parishes were liberated with the help of Finnish volunteers who crossed the frontier but, with the aid of men on the Finnish Red officers' courses who were ordered to the area, Soviet Russia reconquered Eastern Karelia by February 1922. Not many Karelians were killed in the fighting but as the result of the cleaning-up operations carried out by the Soviet authorities about 33,000 Eastern Karelians were forced to leave their homes and move to Finland.

The movement of Finnish volunteers across the frontier into Eastern Karelia in October 1921 caused a quick reaction from Moscow. The 'White Karelian bandits' in the area 'had to be rapidly and thoroughly liquidated'. The military district headquarters began to draw up a plan of operations which after its completion was

sanctioned by Moscow. As the result of this an alarm took place on the night of 4/5 January 1922 during which Alexander Into, the leader of the Petrograd International Military School, and commissar Kustaa Rovio announced that the order had been given to form a skiing battalion from the Finns on the course. The final strength of the battalion was 136 men and Toivo Antikainen, a Red officer and one of the founder members of the Finnish Communist Party, was appointed commander. The battalion was transported first by train to Petrozavodsk, where according to an order read there the aim was to attack Repola. The skiing battalion's first point of attack was the headquarters of the Finnish volunteers located in Kiimasjärvi village on 20 January. It was captured without loss. A little more resistance was encountered at Pääkönniemi on 27 January. The operation came to an end on 10 February. After returning to Petrograd the troops received several honours from the Soviet leadership.

Eino Rahja's idea of sending an armed Red force across Northern Finland's frontier to balance the situation obtained the immediate support of the Soviet leadership on 18 January 1922 and was implemented already on the same day. The Red officer Frans Johan (Janne) Myyryläinen was ordered to command a battalion of 67 men. During the expedition he used the name 'Jahveti Moilanen'.

On 1 February the force, which had moved in groups of approximately ten men, reached the Kemi Company's logging site at Värriö, where the following morning 'Moilanen' and 'Karhu' captured the buildings of the foreman and the office staff and seized the site's money and stores. 'Moilanen' began to enlist volunteers for the 'Northern Red Ranger Battalion'. About 250 men were assembled. He succeeded in getting more men from other logging sites to such an extent that finally the strength of the entire column was about 400-500. However, the desertion of those recruited constituted a problem and in consequence the strength of the force was down to 258 men when it crossed the frontier on 7 February. It became evident that the Red Army did not need 'Moilanen's' detachment because Antikainen's battalion had already accomplished its task. Nevertheless, Rahja selected 215 of these newcomers as students at the Petrograd International Military School. Myyryläinen was rewarded with the Red Banner Medal and was appointed party committee secretary in Ukhtua district.

Moscow's authority was maintained in the Karelian Republic in spite of these operations. Almost all the men who had served in the units mentioned above were killed in Stalin's purges of 1936-39. During their operations the Red officers were also working against their own interests. By acting in accordance with the Bolsheviks' rhetorical utopias they lost the even theoretical possibilities which the Karelian Republic and its inhabitants would have had of repulsing the Stalin era's nationality purges with possible help from

Western countries. One favourable feature can be distinguished in this activity in which 'the Red officers were the satellites of the Kremlin'. This was that the Kremlin did not allow the Finnish Communist Party to ignite a revolutionary war between Finland and Soviet Russia but 'the Finnish Communist Party bureau had to be content with ploughing and sowing the revolution only with the pen'.

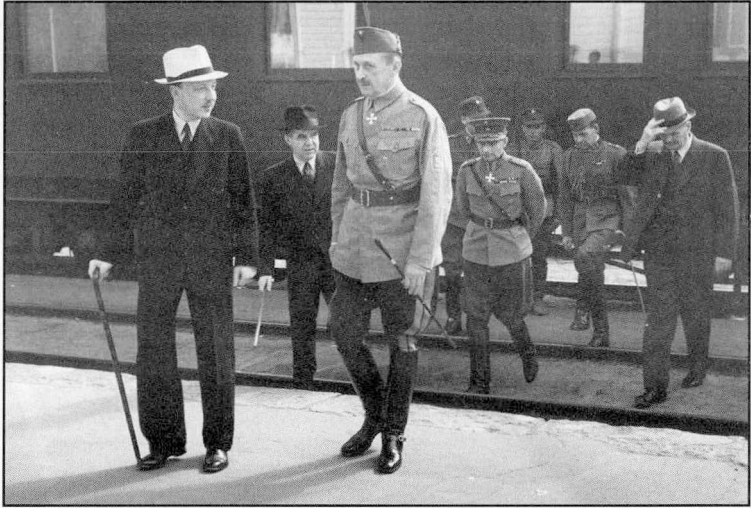
KORKEALTA JOHDETTU MAA

Sota-aikana 1939–1945, jolloin esimerkiksi päätöksenteon nopeus ja tehokkuus tuli maan kohtaloiden kannalta tärkeämmäksi kuin rauhan aikana, jolloin helposti voitiin ottaa asioiden formaalisen käsittelyn vaatima aika ja elää pykälien mukaan, syntyi niin sanoakseni pakon edessä uusia käytäntöjä, jotka tehostivat päättämisprosessia. Tarkoitukseni on seuraavassa tarkastella melko yleisellä tasolla ylimmän johdon tilanteen vaihteluita eri sotavuosina. Huomautan, että olen liikkeellä historioitsijana. Jos olisin hallintojuristi, kuva tulisi varmaan erilainen, mutta sen puolen jätän alan asiantuntijoille.

Eduskunta

Ennen sotia oli liikkeellä paljon ajatuksia, kuinka laajamittainen ilmasota kaupunkeja ja teollisuuskeskuksia vastaan tulee ratkaistaan seuraavan maailmansodan (ns. Douhet'n oppi). Sehän tavallaan toteutui Saksassa 1944–1945. Suomessakin varauduttiin 1930-luvun lopulla yleisesti ennakolta väestönsuojeluun ja evakointeihin sekä siviiliväestön että tärkeiden virastojen osalta.¹ Suomen eduskunta oli jo syys-lokakuussa tehnyt tärkeät päätökset mm. sotatilan julistamisesta. Kun sota 30.11. alkoi Helsingin pommituksilla, eduskunta siirrettiin suunnitelmien mukaisesti evakoon Kauhajoelle, siis Etelä-Pohjanmaalle asti. Eduskunta toimi täällä normaalisti, muodollisesti hyvässä rauhassa, mutta kaukana Helsingin hallituksesta ja myös ulkopoliittisesta tapahtumisesta. Se katsoi yleisesti joutuneensa paitsioon, tapausten nopeuden vuok-

* (s. 1924) filosofian tohtori, Jyväskylän yliopiston Suomen historian emeritusprofessori. Kirjoittanut muun muassa laajat teokset Panttipataljoona, suomalaisen SS-pataljoonan historia (1968) ja Jatkosodansynty (1987) sekä lukuisia muita tieteellisiä sotahistorian tutkimuksia.



Tasavallan presidentti Ryti ja sotamarsalkka Mannerheim seurueineen Mikkelissä kesällä 1941.

President Ryti and Field Marshal Mannerheim with the prime minister and senior staff in Mikkeli in 1941.

si syrjään todellisista vaikutusmahdollisuuksista, mikä ilmeisesti piti pitkälle paikkansa. Järjestelyä purettiin jo 19.2.1940, jolloin eduskunta siirtyi takaisin Helsinkiin. Oli selvää, ettei evakuointia myöhemmin uusittaisi.²

Talvisodan aikainen presidentti- ja ylipäällikkövaltainen ulkopolitiittinen tilanne jatkui välirauhan aikana. Talvisodan loppupäivinä tapahtunut vahinko, kun eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kautta tapahtunut vuoto rauhanehdoista vei ennakkotiedot niistä liian aikaisin Ruotsin lehtiin, otettiin syyksi koko eduskunnan syrjään jättämiseen pitkäksi aikaa ulkopolitiikasta. (Pari tiedotusmiestä pantiin kyllä vankilaan, ja heidän väitettiin varomattomuudellaan aiheuttaneen Käkisalmen ja Sortavalan menetyksen, koska Neuvostoliitto tiesi kiristää rauhanehtojaan.)³ Epäilemättä eduskunta ei välirauhan aikana tästä ja muista syitä saanut tietää kaikkea, joka sille olisi kuulunut.

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat osoittavat muodollisesti varsin vilkasta toimintaa, ensi vuosipuoliskolla 1941 yhteensä 17 kokousta. Kokoukset olivat yleensä yleensä aivan rutiinikokouksia.

Yksi oli vaalikokous ja neljä sellaisia kokouksia, joissa rutiinimaisesti käsiteltiin kaukaisten maiden kanssa solmittuja kauppaja maksusopimuksia. Hallituksen vuoden 1940 kertomuksesta (siis talvisodan käsittelystä) syntyi sen sijaan lihava riita, jota maaliskuuhuhtikuussa ratkottiin seitsemässä kokouksessa. Lopputuloksena oli neutraali yhden sivun lausunto, jossa hallituksen katsottiin noudattaneen oikeaa ulkopolitiikkaa. Viidessä kokouksessa oli ulkoministeri Wittingin tärkeää informaatiota ulkopolitiikasta. Hän kuitenkin esitti asioita tahallisen epämääräisesti, usein arvoituksellisen humoristisesti, niin että monet kansanedustajat epäilivät hänen olevan heille yliolkainen. Useat asiat otettiin vasta jälkikäteen esille, jolloin ulkoasiainvaliokunta ei päässyt käyttämään sille kuuluvaa ratkaisuvaltaa. *Alpo Rusi* on väitöskirjassaan syyttänyt hallitusta ja pääesikuntaa suorastaan tarkoituksellisesta eduskunnan syrjimisestä keväällä 1941. Itse olen kirjoittanut seuraavasti: ”Näennäisen korrektisti, mutta vastoin lain henkeä, eduskunta istuntokaudella 1940–1941 pidettiin tosiasiaa syrjässä tärkeimmästä ulkopoliittisesta päätöksenteosta, vaikei rutiineista.” Yksi tärkeä asia oli sotatilan lakkauttaminen Moskovan rauhan jälkeen. Siitä puhuttiin eduskunnan käytävillä, mutta hallitus ei esittänyt siitä mitään eduskunnalle, jolloin ei mitään myöskään tapahtunut. Sotatila pysyi voimassa⁴.

Sen sijaan normaalimuotoja noudatettiin ns. *taloudellisen valtalain* säätämässä. Hallituksen esitys siitä on annettu jo edellisen hallituksen toimesta 3.12.1940, ja käsittely oli vilkkaimmillaan maaliskuuhuhtikuussa 1941. Ideana oli korvata monet poikkeussäännökset yhdellä vakinaisella lailla. Eduksi katsottiin, että taloudelliset asiat säännösteltäisiin sen jälkeen siviilisäännöksillä, kun tähän asti niihin oli käytetty sotilaallista sotatilalakia. Keskustelussa valtion valtuuksia lisäävä laki sai kannatusta sekä oikealta että vasemmalta laidalta, mutta keskustassa epäroitiin. Sosiaalidemokraatit pelkäsivät lakko-oikeuden menetystä, maalaisliitto maalaistuotteiden hintojen keinotekoista alentamista, ruotsalaiset ja edistys yksilön oikeusturvan vähentämistä. Täysistunnoissa 1.4. ja 22.4.1941 saatiin kuitenkin täpärä kompromissi aikaan, koska hal-

lituspulaa pelättiin ulkopoliittisesti kireänä aikana. Presidentti vahvisti valtalain 6.5.1941 ja sen piti olla voimassa vuoden 1942 loppuun. Sille tuli myöhemmin harvinaisen pitkä vaikutusaika. Yhä uusien uusintojen avulla se pysyi voimassa vuoteen 1956 asti ja se muodosti siis puolitoista vuosikymmentä hallituksen suurien taloudellisten valtuuksien selkärangan.⁵

Eduskunnan rooli Suomen sotaan joutumisessa jäi lähinnä toteavaksi. Hallituksen sisäpiirin päätös lähteä Saksan mukaan, jottei täydellä puolueettomuudella jouduttaisi samanaikaiseen sotaan sekä Saksaa että Neuvostoliittoa vastaan, oli tehty touko-kesäkuun vaihteessa. Se julkistettiin koko hallitukselle 9. kesäkuuta eikä kohdannut vastarintaa; vastuu oli sen jälkeen koko hallituksen. Eduskunnan ulkoasiainvaliokuntaan asia tuotiin 13. kesäkuuta. Siellä ulkoministeri Witting selitti rehellisesti tilanteen. Ankaraa arvostelua esiintyi siitä, että asia tuotiin eduskunnalle niin myöhään, että mitään ei ollut enää tehtävissä. Reaalikysymyksissä sen sijaan ei nähty arvosteltavaa. Koska kaikista puolueista oli edustajia ulkoasiainvaliokunnassa, täytyy ajatella koko eduskunnan tämän jälkeen tunteneen tilanteen, esimerkiksi Saksan joukkojen tulon Lappiin ja muut sodan enteet. Jos puolueet todella olisivat olleet ratkaisevasti toista mieltä, niiden olisi tietenkin normaalisääntöjen mukaan viimeistään tässä vaiheessa täytynyt kaataa hallitus ja valita parempi. Mitään tämän suuntaistakaan ei yritetty. Vastuu maan linjasta siirtyi näin 13. kesäkuuta 1941 eduskunnan leveille harteille. Suomi oli tietenkin jo sitä ennen suorittanut joukon sotilaallisia varotoimenpiteitä, mutta Suomen suuri mobilisaatio, joka loi peruuttamattoman tilanteen, tehtiin kuten tunnettua vasta 17. kesäkuuta 1941, neljä päivää myöhemmin.⁶

Saksan aloitettua sotatoimet, ns. Barbarossa-hyökkäyksen Neuvostoliittoon 22. kesäkuuta 1941, Suomi aluksi väitti olevana puolueeton ja sai siten kolmen päivän lisäajan kuljettaakseen joukkonsa rajalle ilman pommituksia. Eduskunta kutsuttiin 22.6. koolle 25. päivän illaksi, jolloin hallitus antaisi tiedonannon. Koska Neuvostoliitto aloitti Suomen suurisuuntaiset pommitukset päivällä 25.6., pääministeri Rangellin laajan ulkopoliittisen puheen loppu voitiin muuttaa toteamukseksi sodan alkamisesta. Eduskunnalla ei ollut asiaan huomauttamista, mutta todettava on, että edelleen oli paljon asioita (esim. saksalaisyhteistyön varhainen alkaminen), jotka oli päätetty aikaisemmin ja ylempänä ja joista eduskunta ei tällöin-

kään ollut selvillä. Eduskunta oli silloin maatalouslomien ja mobiilisaatioasioiden takia pahasti alivahvuinen – läsnä oli 101 ja poissa 99 edustajaa. Esimerkiksi kolmeneljäsosaa IKL:stä ja lähes puolet kokoomuksesta puuttui tästä istunnosta. Vajaalukuinen eduskunta, joka äänesti Suomen sotaan liittymisestä, oli siis lievästi vasemmistövärinen (koska säännökset eduskunnan päätösvaltaisuudesta puuttuivat, kummallakaan asialla ei ollut juridista merkitystä).⁷ Yhteensä on todettava, että eduskunta ei instanssina juurikaan päässyt reaalisesti vaikuttamaan jatkosodan alkamiskysymyksiin. Ne päätettiin ylempänä.

Hallituksen sisäpiiri

Presidentin vaihdos, kun Kallio oli 27.11.1940 omasta aloitteestaan eronnut ja pian sen jälkeen kuollut ja Ryti oli 19.12. suurella enemmistöllä valittu presidentiksi hänen loppukaudekseen, aiheutti myös hallituksen uudelleenjärjestelyn.

Rytin ministeristö jäi Rangellin uutta hallitusta nimitettäessä 4.1.1941 käytännössä pääosaltaan paikalleen: ulkoministerinä Witting, puolustusministerinä Walden, valtiovarainministerinä Pekkala, jne. Molemmat uusvalinnat olivat tärkeitä tiettyjen ryhmien tyydyttämiseksi. Siirtoväen takia siihen kuuluva ministeri oli tärkeä. Kansallisen yhtenäisyyden täydentämiseksi IKL:n ottaminen ensi kertaa hallitusvastuuseen puolueen pienentymisestä huolimatta oli hyvin harkittua; se oli myös Saksalle mieluista. Vastavasti kun Ryti onnistui puhumaan – luvaten tukea siirtoväen asutussasioissa – ruotsalaisen puolueen edustajan von Bornin jatkaamaan hallituksessa, tämä ei ainoastaan tynnyttänyt suomenruotsalaisia, vaan vaikutti myös edullisesti Ruotsin puolella.⁸

Rangellin uusi hallitus vastasi siinä määrin Rytin hallitusta, että esimerkiksi *ulkoasiainvaliokunta* jäi ennalleen vain puheenjohtajan vaihtuessa: Rangell, Witting, Walden, Pekkala ja Kukkonen. Rytin yritys sotasyllisyysoikeudessa selittää, että ”Rangellin mainitsema *sotakabinetti* tarkoitti valtioneuvoston ulkoasiainvaliokuntaa”, on likimääräistä puhetta, joka ei täsmää. Viralliseen järjestelmään sisältynyttä ulkoasiainvaliokuntaa ei näet voitu tällöin käyttää salaisimpien asioiden luottamukselliseen pohdiskeluun, koska siihen kuului hallituksen sisäisen opposition edustaja, sosiaalide-

mokraattien vasemmistosiipeen kuuluva ministeri Mauno Pekkala. Saatuaan tietää vastustamistaan asioista hän olisi saattanut ajoissa hälyttää sosiaalidemokraatit ja muut hallituksen mahdolliset vastustajat. Hallituksen sisärenkaan silloinen politiikka tähtäsi yleensä siihen, että arimmat asiat esitettiin koko hallitukselle ja koko eduskunnalle vasta valmiina tosiasioina.

Tosiasiallisesti hallituksen sisäpiiri – Englannin käytännöstä lainattu sana *sotakabinetti* tarkoitti tätä välirauhan aikana spontaanisti syntynyttä hallituksen sisärengasta – keskuudessaan hoiteli erityisesti ulkopoliittikkaan kuuluvat, mutta myös muut tärkeimmät asiat. Siihen kuuluivat Ryti, hallituksesta Rangell, Witting ja Walden. Hallituksen ulkopuolelta sisäpiiriin tuli venäläisten painostuksesta eron saanut ministeri Tanner, joka piti yhteyksiä muuten syrjään jäävään vasemmistoon, sekä sotilaista marsalkka Man-nerheim. Sotakabinetti käsitti siis kuusi henkeä, vajaa puolet ministerien määrästä. Totean lopuksi lyhyesti, että eräät historioitsijat puhuvat mieluummin sisäpiiristä kuin sotakabinetista, mutta hallinto-oikeuden tutkijat käyttävät vapaasti tätä aikaisten itsensä kehittämää havainnollista termiä, vaikka sen merkitys on hiukan moniselitteinen.⁹

Pääosa hallituksesta kyllä havaitsi jäävänsä ulkopoliitikasta si- vuun, kuten esim. Fagerholmin muistelmista hyvin näkyy¹⁰, mutta voi sanoa ministereiden itse tyytyneen tähän asiintilaan.

Presidentti

Välirauhan ajan poliittiseen elämään vaikutti suuresti presidentti Kyösti Kallion 28.8.1940 saama halvauskohtaus, jonka jälkeen hän ei enää käytännössä palannut hallitustehtäviä hoitamaan. Päämi- nisteri Risto Ryti joutui koko loppuvuoden hoitamaan oman toimen- sa ohella presidentin tehtäviä. Kun Ryti tässä kaikin tavoin onnis- tui, hänet totuttiin näkemään valtionpäämiehen asemassa, millä on täytyntä olla vaikutusta tulevasta vaalista keskusteltaessa.¹¹ Seu- rannut vaali tuli sikäli poikkeukselliseksi, että suurvallat osallis- tuivat siihen mielipiteineen enemmän kuin koskaan aikaisemmin tai myöhemmin on tapahtunut. Näin tekivät sekä Neuvostoliitto että Saksa ja Englanti, jotka ristiin eliminoivat muut ehdokkaat paitsi Rytin. Täten Ryti tuli 19.12.1940 valituksi komealla 288

äänen enemmistöllä eräiden muiden saadessa vain mitättömiä haajääniä. Tähtäkin kannalta Rytille tuli hyvät mahdollisuudet toimia voimakkaasti virassaan.¹²

Talvisodan pääministeristä Risto Rytistä tuli suurella äänivyöryllä 19.12.1940 Suomen presidentti. Hän oli ensimmäinen neljän voimakkaan presidentin sarjassa, jotka nostivat Suomen jo lainsäädännöllisesti huomattavat valtionpäämiehen valtuudet käytännönsäkin erittäin korkealle. Muutos 1930-lukuun näkyi erityisesti ulkopoliitiikan alalla, jossa aikaisemmat presidentit olivat tyytyneet yleisen valvojan osaan antaen ulkoministereiden hoitaa käytännön kysymykset, tärkeimmissä asioissa yhdessä pääministerin kanssa. Näin oli korostuneesti ollut esim. Kallion aikana, jolloin Holsti hoiti ulkopoliitiikan melko itsenäisesti.

Kun pääministeri Rytistä tuli presidentti, hän kuitenkin sopi entisen Suomen Pankin apulaisensa ja uuden pääministerin Rangellin kanssa, että hän edelleen hoitaisi henkilökohtaisesti Englannin ja USA:n lähettiläiden merkitykselliset informoinnit, niin kuin oli tähänkin asti pääministerinä tehnyt. Tämä johtui siitä, että anglosaksit eivät halunneet henkilökohtaisista syistä neuvotella luottamuksellisesti liian saksalaisystävällisenä pitämänsä ulkoministeri Wittingin kanssa, vaikka olivat häneenkin muodollisissa suhteissa.¹³ Rangell ei käytännönsäkään paljon puuttunut hänelle suhteellisen outoon ulkopoliitiikkaan. Toisaalta Ryti ei näytä pidättäneen ulkoministeriltä Saksan tai muiden valtioiden lähettiläiden informointia itselleen. Niin Wittingillä säilyi erittäin läheinen kontakti Blücheriin, joka oli tärkein välittömästi hänen huolekseen jäänyt ystävällisen suurvallan edustaja Helsingissä. Kun Neuvostoliiton edustaja oli huhtikuuhun asti jäykällä kannalla Suomen suhteen, kunnes miestä vaihdettiin, itään päin ei UM:ssä tahtonut syntyä intiimiä yhteistyötä; huhtikuusta eteenpäin taas Ruotsin uusi edustaja oli vastaavasti kriittinen ulkoministeriä kohtaan. Näin tavallaan Rytin vaalin ja harrastuksien vuoksi Suomen ulkoasioiden hoito muodostui sellaiseksi, kuin se välirauhan aikana oli: presidentti hoiti tärkeimmät informaatiot anglosaksisiin maihin päin, ulkoministeri taas Saksaan, ja muihin suuntiin suhteet olivat ”virallisella kannalla”.

Pankkimiehenä ja talouselämän tuntijana Rytillä oli tietenkin vahva ote näihin tärkeisiin aloihin ja tavallista oppineempuna juristina monipuoliseen lainsäädäntötyöhön. Kun Rytillä oli vielä poliiti-

tistakin kokemusta eduskuntavuosiltaan, hänellä oli mainiot edellytykset virkaansa. Tarmokkaana miehenä hän myös sovelsi kaiken käytäntöön ja oli näin tunnustetusti ”vahva mies” välirauhan ajan Suomessa. Tätä korosti esimerkiksi Paasikivi kirjoittaessaan ulkopolitiikasta 17.3.1941: ”(Witting ...) ei johda mitään, Ryti määrää kaiken.”¹⁴

Seuraavassa on kuitenkin vielä palattava hänen valtuuksiinsa sotilasalalla.

Sotamarsalkka

Suomen hallitusmuodon mukaan presidentti voi sodan aikana luovuttaa hänelle muuten kuuluvan sotavoimien ylipäällikkyyden toiselle henkilölle. Presidentti Kallio olikin talvisodan syttymispäivänä 30.11.1939 käyttänyt tätä mahdollisuutta ja nimittänyt marsalkka Mannerheimin ylipäälliköksi. Presidentti antoi vielä 7.12. erityisen määräyksen, jossa ylipäällikön tehtävät ja valtuudet tarkasti määriteltiin. ”Ylipäällikkö oli nyt tasavallan presidenttiin rinnastettavissa suhteessaan hallitukseen sekä siitä riippumaton”, toteaa valtiotieteilijä Kullervo Killinen. Moskovan rauhan jälkeen tämä presidentin valtuuksien luovutus olisi perustuslain mukaan pitänyt peruuttaa; tämä siitäkkin huolimatta, että maan sisäistä sotatilaa jatkettiin. Ylipäällikön presidentin valtaan perustuvia valtuuksia ei kuitenkaan peruutettu.¹⁵ Miksi?

Asialliset syyt ovat helposti ymmärrettäviä ja painavia. Sotatila jatkui Euroopassa, ja Suomen tilanne saattoi milloin tahansa johtaa uuteen selkkaukseen.¹⁶ Vaikka kenttäarmeija melko nopeasti kesäkuun loppuun mennessä kotiutettiin, haluttiin, että puolustusvoimien uudelleen järjestelyä ja puolustuksen monipuolista organisoinnista johtaisi voimakas ja tottunut käsi. Jos Mannerheim olisi välillä ”lomautettu”, hän ei uuden kriisin tullen olisi ollut tavalla kaikista perillä kuin jatkuvasti virassa ollessaan. Lisäksi Mannerheim oli talvisodan johdosta arvovaltansa kukkuloilla, ilmeisesti hänen laajoissa poliittisissakin piireissä todella toivottiin jatkavan. Hallitus joutui valtuusasiassa toimimaan tavallaan Mannerheimin ehdoilla.

Asiakirjoissa on hyvin vähän tietoa, mitä tässä sentään tärkeässä asiassa tehtiin, miten lain kirjaimen syrjäyttämiseen oikeastaan

jouduttiin. Olisihan ollut mahdollista esimerkiksi perua entinen järjestely ja perustaa Mannerheimia varten erillinen ja arvovaltainen ylipäällikön virka, presidentin alainen korkeimman sotilaan toimi, niin kuin Ruotsissa syksyllä meneteltiin.¹⁷

Taustatekijänä on ensinnä mainittava Suomen puolustusministerin vaihdos maaliskuussa 1940. Talvisodan aikana puolustusministeri Niukkanen oli jo käytännössä jäänyt jonkinlaiseksi armeijan hankintojen toteuttajaksi, jolla ei ollut paljon muita omia vaikutusmahdollisuuksia. Äänestettyään lisäksi karjalaisena Moskovan rauhaa vastaan hän erosi hallituksesta.

Heinrichsin muistaman mukaan uutta hallitusta muodostettaessa oltiin koko ajan kosketuksessa Mannerheimin kanssa. Ryti oli maininnut Gripenbergille jo 21.3., että Mannerheimin jatkaminen ylipäällikkönä oli periaatteessa ratkaistu. Puolustusministeriksi tuli, ilmeisestikin Mannerheimin suosituksesta, tunnettu teollisuusmies, hallituksen ja ylipäällikön talvisodan aikainen yhdysupseeri, kenraali Rudolf Walden. Hän on muistutpanojensa mukaan 22.3.1940 esittänyt pääministeri Rytille ehtonsa. Tärkeimmällä sijalla niissä oli, kuten prof. E. W. Juva sitä kutsuu, ”Mannerheimin ohjelma”. Walden lähtisi hallitukseen puolueiden ulkopuolisena ammattiministerinä, korkeintaan samaksi ajaksi kuin Mannerheim oli virassaan. Mannerheim oli saatava edelleen ylipäälliköksi. Armeijan ylin johto, puolustusministeriö ja valtion tehtaat oli järjestettävä uudelleen. Finanssiasioiden oli sujuttava, vaikka mm. uusien linnoitusten, kasarmien ja sairaaloiden aiheuttamat menot tulisivat olemaan suuret.¹⁸

Kun Walden tuli 27.3. nimitettyyn Rangellin hallitukseen ja kun esitetty ohjelma sen jälkeen muutenkin toteutettiin, voi sanoa, että Walden vaikutti ehdoillaan suuresti siihen, että Mannerheimin mandaatin annettiin vähin äänin jatkaa. Näin marsalkkakin on asian käsittänyt.

Marsalkan elämäkerran kirjoittajat ovat sivuuttaneet Mannerheimin jatkossakin presidentin valtuuksia nauttivana ylipäällikkönä pysymisen varsin pehmeästi. Professori Jyrängin keräämät haastattelutiedot näyttäisivät osoittavan, ettei asia ollut aivan näin harmiton. Ainakin armeijan entinen ylilääkäri Väinö Linden kertoi 1968, kuinka Kallio oli sanonut, että ylipäällikkyyks pidettiin rauhan tultuakin Mannerheimilla vastoin presidentin tahtoa. Myös kenraali Hugo Österman oli katsonut, että tähän aikaan ”ei ollut

ketään, joka olisi ajanut presidentin asiaa”. Toisaalta molemmat kertojat olivat tendenssimäisiä todistajia, koska heillä oli kaunaa Mannerheimia vastaan. – Nyt kuitenkin Kallion kavennetut valtuudet sotilasalalla periytyivät samanlaisina Rytille, ilman että hän kummankaan presidentinvaalin jälkeen olisi protestoinut ylipäällikkö Mannerheimin itsenäisiä valtuuksia vastaan. Näin hän on maamme tämän ajan presidenteistä ainoa, jolta muodollinen sotilaallinen johtoasema maassa on puuttunut.¹⁹

Sotasyllisyysoikeudenkäynnissä asiaa, kuten sanottu, käsiteltiin. Professori Erik Castrénin 4.10.1945 antama asiantuntijalausunto osoitti selvästi, että lain kannalta ylipäällikön virassa pitämisessä rauhasta huolimatta oli tapahtunut muodollinen virhe.²⁰ Kuu-
lustelija Petäys asetti 13.10. kysymyksensä presidentti Rytille tästä lausunnosta liikkeelle lähtien. Oikeus ei kuitenkaan tuomiossaan lopulta ottanut kantaa, oliko ylipäällikkyyksykysymyksestä aiheutunut maalle jotakin vahinkoa, eikä pannut sitä kenenkään yksityisen syyksi. Historioitsijat ovat yleensä asettuneet samalle kannalle, varsinkin kun alussa mainitut painavat reaalisyyt puolustivat Mannerheimin pysyttämistä paikallaan. Lakimiehet ovat sen sijaan jatkaneet Castrénin avaamalla muodollisen arvostelevalla linjalla.²¹

Hallinnon vaikutus tapahtumiseen jatkosodan syntyyn asti

Kun nyt valtiollisen koneistomme rakenne ja muotoutuminen on selvitetty, on syytä lyhyesti kerrata, miten ne vaikuttivat ulkopolitiittiseen tapahtumiseen, aluksi ensimmäisinä sotavuosina.

Talvisotaa edeltäneissä neuvotteluissa, joissa ei annettu periksi, vaikka sota uhkasi, taipumattomuus oli presidentin, hallituksen ja eduskunnan yhteinen tahto. Samoin idealistinen usko kansainväliseen oikeuteen sekä Neuvostoliittoon ”normaalivaltiona” olivat poliittikkopiireissä yleisiä ja osaltaan veivät väärinkäsitysten vuoksi kohti sotilaallista yhteentörmäystä. Talvisota ei siis ollut ulkoministeri ”Erkon sota” kuten Paasikivi väitti, vaan Suomen koko kansan.

Helmikuun alun 1940 ensimmäinen neuvottelumahdollisuus rauhasta sortui Suomen hidasteluun. Pääministeri Ryti ja ulkoministeri Tanner joutuivat viikon taivuttelemaan presidentti Kalliota, en-

nen kuin hän oli valmis antamaan rauhassa edes joitakin saaria Hangon edustalta laivastotukikohdiksi, ja sotavoittojen häikäisemän Suomen hallituksen enemmistö oli yhtä jäykkä. Neuvostoliiton läpimurto Summan Lähteen lohkolla 12.2. vei kuitenkin tämänkermaisilta neuvottelutilaisuuksilta pohjan.²²

Talvisodan rauhanteon suuressa kysymyksessä, pyytääkö apua vai ei, Mannerheim oli asemansa vuoksi avainasemassa. Vielä 8.3. hän suositti hallitukselle avunpyyntöä, mutta muutti rintamakomentajia kuultuaan mielipidettä ja suositti illalla 9.3. nopeaa rauhantekoa²³. Rauha tehtiin, koska muita vaihtoehtoja ei yksinkertaisesti enää ollut.²⁴ Talvisodan yksimielisyys vallitsi suurissa kysymyksissä lopultakin myös paineen alla joskus kiistelleiden korkeimpien poliittisten ja sotilaallisten päättäjien kesken eräitä yksityistapauksia lukuun ottamatta.

Saksa otti heinäkuusta 1940 alkaen ratkaisevia uusia yhteyksiä Suomeen ja silloin nimenomaan presidentin kautta. On väitelty siitä, kumpi, presidentti vai ylipäällikkö antoi saksalaisille kauttakulkuvoiman Lappiin syyskuussa 1940. Professori Ohto Manninen on sitovasti osoittanut, että se oli Ryti.²⁵ Hän oli siis sotilaallisten valtuuksiensa pienuudesta huolimatta poliittisesti voimakas presidentti.

Välirauhan neljän erillisen sodanuhan jälkeen ja johdosta Suomi helmikuun puolivälissä 1941 kääntyi Saksan vanaveteen. Alussa Mannerheim oli johtomiesten joukossa ollut painostavana osapuolena (erouhkaukseen 10.2. asti) ja Ryti myöntynään puolena.²⁶ Suunnapäätöksen jälkeen ylipäällikkö, presidentti ja ”sotakabinetti” vetivät sitten koko kevään 1941 sovinnossa linjaansa ja antoivat lopulta Suomen liukua sotaan Saksan puolelle, joka silloin näytti lupaavimmalta vaihtoehdolta. Hallituksen pääosa ja eduskunta jätettiin sen sijaan ulkopolitiikasta kokonaan sivuun, kuten edellä jo todettiin. Hallitusta informoitiin ratkaisusta vasta 9.6. ja eduskuntaa 13.6.1941, jolloin ne joutuivat tapahtuneiden tosiasioiden eteen, mutta ottivat silti vastuun.²⁷ Tätä kevään 1941 ulkopoliittista kehitystä tarkoitan, kun sanon, että Suomi oli silloin ollut korkealta johdettu maa. Huomaatan, että sanonta tarkoittaa politiikan muodollista hoitamistapaa eikä sen sisältöä, jonka siis hallituksen syrjittykin pääosa ja koko sivuun jätetty eduskunta käytännössä hyväksyivät – eivät ainakaan julkisesti vastustaneet.

Presidentin osuus näkyi taas selvästi toukokuussa 1941, jolloin saksalaiset suvaitisivat raottaa tulevien salaisuuksien verhoa ja pysyivät toisaalta Suomen mielipidettä rajakysymyksistä, toisaalta lähettämään sotilasvaltuuskunnan Saksaan.

Ryti valitsi omin valtuuksin rajakysymysten kirjalliseksi käsitte-lijäksi professori Jalmari Jaakkolan sekä yhteistyössä hallituksen sisäpiirin kanssa päätti lähettää sotilasvaltuuskunnan Saksaan. Mannerheim tietenkin valitsi sotilashenkilöt ja oli myös muodolli- sesti heidän lähettäjensä.²⁸ Salzburgista 25.5. ja Berliinistä 26.5. saatuja tietoja käsiteltiin sitten hallituksen sisäpiirissä, joka koontui todennäköisesti 30.5. presidentti Rytin luona. Osanottaja- luettelo on epätavallinen, pääministeri Rangell puuttui, mutta Mannerheimin lisäksi läsnä olivat kenraalit Talvela ja Heinrichs (siis syksyinen ja keväinen sotilasemissaari) sekä siviilijäsenten lisäksi diplomaatit Kivimäki ja Pakaslahti (siis paperin Saksaan viejä sekä pöytäkirjurina ulkoministeriön kansliapäällikkö).²⁹ Ko- kous muotoili Suomen ohjelman sekä rauhanomaista että mahdol- lista sotaratkaisua varten (mm. rajatoiveet kolmen kannaksen ra- jaa myöten, Karjalan kannas, Aunuksen kannas ja Maaselän kan- nas). ”Kourallinen miehiä on ottanut vastuulleen kaiken tämän”, kirjoitti tästä Väinö Voionmaa pojalleen (15.6.1941)³⁰ ja oli varsin oikeassa. Yhdeksän henkeä määräsi silloin Suomen suunnan. Sak- sa suostui, tosin kolmen viikon kuluessa eri päätöksiin asia kerral- laan (viljan saanti, takuut, rajat ym., suunnilleen kaikkeen Suomen ehdottamaan. – Näin siis liu’uttiin hallituksen sisäpiirin johdolla mukaan jatkosotaan.

Sotilasneuvottelut Saksan kanssa seurasivat vasta tämän jälkeen Helsingissä 3.–6.6.³¹ ja laivaston osalta Kielissä 6.6.1941.³² – Koska venäläisten suuri pommitusoffensiivi 25.6. oli kaikkien kansanedusta- jien tiedossa, kun eduskunta illalla tuli kuulemaan hallituksen pu- heenvuoroa, Suomen hallituksella ei ollut vaikeata saada luottamus- lausetta, kun se totesi, että sota oli alkanut. Eduskunta – vaikka sen tilannetiedoissa jälkikäteen katsoen oli runsaasti toivomisen varaa – palasi ratkaisunsa jälkeen yksimielisenä päiväjärjestykseen.³³

Koska kumpikaan puoli ei kesäkuun 1941 tilanteessa omien etu- jen vuoksi halunnut kiinteitä sotilaallisia sopimuksia, Saksasta ja Suomesta ei tullut juridisesti katsoen *liittolaisia*, vaan ainoastaan kanssasotijoita (Cobelligerent, aseveli)³⁴. Edellämainitut sotilasko- kousten pöytäkirjat (joita Suomi niitäkin vältti itse tekemästä)

määräsivät toiminnan suunnan, vaikka juhlalliset sinetit ja pergamenttiset sopimusasiakirjat tyystin puuttuivat. Lähdekritiittiset ongelmat todellisen kehityksen selvittämisessä ovat tämän vuoksi olleet suuret, mutta tähän tapaan asioita nykyisin historiatieteessä vedetään.

Liittolaisuuden puuttumiseen liittyy Romanian Antonescun ja Suomen Mannerheimin kokonaan erilainen asema Saksan suhteen. Antonescu suostui Hitlerin alapäälliköksi Romaniassa ja sai runsaasti sen suunnan saksalaisdivisiooniakin komentoonsa, mutta Mannerheim ei suostunut Suomessa, vaikka hänen alaisekseen olisi voitu antaa Lapin saksalaisdivisioonat. Näin Saksan sodanjohto ei pystynyt määräämään hänelle mitään kuten Antonesculle, vaan kaikesta piti Mannerheimin kanssa tasaveroisesti ja kärsivällisesti neuvotella³⁵.

Jatkosota

Voisi ajatella, että presidentti, ylipäällikkö ja hallituksen sisäpiiri olisivat melko yksimielisinä luotsanneet Suomea sodan aikana. Näin idyllinen tilanne ei ollut: eri piireillä oli omiakin tavoitteita. Ensinnä Mannerheim hämmästytti muita sepittämällä suurhyökkäyksen alkamispäiväksi 10. heinäkuuta 1941 innostavan päiväkäskyn, jossa esiintyi selvä Suur-Suomi-vihjaus. Siitä ei ollut virallisesti neuvoteltu, vaikka sotatoimien ulottamisesta tarvittaessa yli rajan oli keskusteltu. Vaikka päiväkäsky oli ajoissa valmistunut ja jaettu joukoille, hallitukselle se tuli täytenä yllätyksenä. Silti hallitus virallisesti kätki tyrmistyksensä eikä eronnut, mutta asia jäi vasemmistoa vaivaamaan. He alkoivat julkisissa puheissaan huomiota herättävästi korostaa sodan puolustuksellista luonnetta (esimerkiksi puhemies Hakkila jo 20.7.).³⁶

Syksyllä 1941 tilanne alkoi muuttua. Mannerheimin erityiseksi kunniaksi on laskettava, että hän pidättyväisellä politiikallaan esti Suomen liukumasta suursodan välittömäksi osapuoleksi, Saksan varsinaiseksi satelliitiksi. Niinpä kun saksalaiset lähettivät korkean lähetin, OKW:n Wehrmachtführungstabin päällikön, kenraali Alfred Jodlin, *syyskuun* alussa 1941 Mikkeliin puhumaan Suomen osallistumisesta Pietarin valtaamiseen, Mannerheim kieltäytyi.³⁷ Syyt olivat selvästi enemmän ulkopoliittiset kuin sotilaalliset. Suo-

mi ei ollut hyökännyt Leningradiin vuonna 1919, eikä nytkään halunnut, ettei siten vahvistaisi väitettä, että Suomen rajan läheisyys on vaarallinen Nevan kaupungille. Vaikka kaupungin pohjoispuolinen puolustuslinja oli vanhahko, sitä oli äskettäin uusittu väestöäkin siirrellen. Sen murtaminen maksaisi siis verta. Vastasyöt painoivat enemmän kuin saksalaisten toiveet. Syvärillä Mannerheim kyllä järjesti suomalaisille alistetun saksalaisen Engelbrechtin divisioonan samaan aikaan aivan Syvärin suuhun, josta se olisi voinut edetä maanmiehiään vastaan, jos nämä olisivat päässeet tarpeeksi pitkälle Leningradin itäpuolella. Suunniteltu ”Kädenlyönti Syvärillä” olisi ollut näin saksalaisten välinen asia, ilman Suomen muodollista osallistumista.³⁸ – Sen sijaan toiseen operaatioon, saksalaisten Tihvinään *loka-marraskuussa* tekemän hyökkäyksen pohjoiseksi pihdiksi, Mannerheim ei antanut Syvärin eteläpuolen sillanpäissä olevia suomalaisjoukkoja. Sillä hetkellä vastus olisi ollut vähäistä – kuten muun muassa Suomen lentotiedustelu osoitti – mutta kun Siperian reservit joulukuun alussa 1941 saapuivat, ne heittivät saksalaisetkin nopeasti lähtöasemiinsa Olhavanjoelle Suomen seurattessa vain sivusta.³⁹

Kolmas suunta, jossa Mannerheim pidättyi laajentamasta suomalaisia sotatoimia siinä määrin, että ne olisivat vaikuttaneet suurpolitiikkaan, oli Sorokka. Venäläisethän olivat juuri välirauhan aikana rakentaneet Muurmanin radalle sivurataa Arkangelista. Kun suomalaiset syksyllä 1941 olivat katkaisseet Muurmannin radan sen eteläpäästä, uudelle juuri kuntoon tulevalle Sorokan sivuradalle tuli suuri strateginen merkitys.⁴⁰ Siksi sen katkaisemisesta kiellettiin. Murmanskiin oli nimittäin paljon lyhyempi merimatka kuin Arkangeliin ja läntiset laivasaattueet saisivat perille enemmän sotatavaraa, jos ne voisivat purkaa Murmanskissa, joka oli jo osoittanut kestävänsä saksalaisten Petsamosta sinne suuntaamat hyökkäykset. Rata voitaisiin kuitenkin katkaista myös Sallasta käsin, josta saksalaiset sitä yrittivät: pääkiila Vienan Kemiin, suomalainen eteläkiila (Ryhmä J eli Turtola) Louheen; Maaselän kannakselta suomalaiset voisivat edetä Sorokkaan. Viimeksi mainitusta Mannerheim luopui Karhumäen valtauksen jälkeen virallisestikin (esimerkiksi diplomaattisissa vakuutuksissa USA:lle). Neuvostoliiton sotahistoriat korostavat kovasti, kuinka venäläiset voittivat *lokakuussa* 1941 suomalaisten kanssa käydyn taistelun Louhesta. Saksalaiset sotapäiväkirjat Freiburgin sota-arkistossa valittavat

kuitenkin, että heille alistetut suomalaiset osastot pysäyttivät vapaaehtoisesti etenemisensä siellä ennen Muurmannin radan katkaisemista. Mannerheimin, joka julkisesti kritisoi suunnan korkeita tappiolukuja Erfurthille, epävirallinen vihje Louhen suunnalla saksalaisille alistetuille Siilasvuon suomalaisjoukoille lienee asian takana. Tilanne oli sikäli erikoinen, että Hitler hyväksyi Mannerheimin ratkaisun vastoin Rovaniemen esikuntansa ajatuksia.⁴¹ Suomi halusi pysyä väleissä varusteita Neuvostoliitolle Sorokan kautta lähettävien länsivaltojen kanssa tulevaa rauhankonferenssia jo ajatellen ja teki siksi näin.

Kieltämättä Mannerheim näillä kolmella ratkaisulla vaikutti kovasti Suomen ulkopoliittikkaan – niin sanoakseni varhaisena toisinajattelijana.

Alussa toiseen suuntaan kuin marsalkka toimi sotakabinetin jäsenistä ministeri Tanner, joka Äänislinnan valtauksessa lokakuun alusta 1941 lähtien toivoi enempien operaatioiden keskeyttämistä. ”Olemme vallanneet meille kuulumatonta aluetta”, hän sanoi. Tannerin aloitteesta vaikka Rytin myötävaikutuksella järjestettiin 28.11.1941 Mikkelissä korkean tason neuvottelu Suomen poliitikkojen sekä siviili- ja sotilasvirkamiesten kesken. Englanti oli esittänyt nootin, jossa se uhkasi Suomea sodalla, jollei se 3.12. mennessä lopeta etenemistään. Suomi vastasi sovittelevasti 4.12., mutta silti Englanti julisti Suomelle sodan 6.12.1941. Todellisuudessa se johtui Englannin omasta ahdingosta (Stalin oli uhannut erillisrauhalla, ellei apu tehostu) ja tämä oli halpa tapa tehdä jotakin. Taisteluihin asti ei kuten tunnettua koskaan jouduttu. Englantilaisien lentokone-emäläivoilta 30.7.1941 suorittama yksi Petsamon pommitus kohdistui näet siellä oleviin saksalaisiin.⁴²

Mikkelin kokous 28.11.1941 selvitti Suomen poliitikoille, että eteneminen pian lopetettaisiin; Karhumäen suunnassahan operaatiot valmistuivat 7.12., jolloin asemasodan lyhyt rintamalinja Kannas, Aunuksen kannas ja Maaselän kannas oli saatu muodostetuksi kahdeksi ja puoleksi vuodeksi. Sotilasjohdolle taas selvisi, kuinka vahvoja vastavoimiakin laajentumispolitiikalla maassa sentään oli ja kuinka kovasti talouselämä tarvitsi lisätyövoimaa. Mikkelin kokoukseen juontaa vanhojen ikäluokkien suuri kotiutus työelämään vuoden 1942 alusta, joka johti armeijan varsin laajasuuntaisiin uudelleenjärjestelyihin. Toivottu suuri rajankäynti siviili- ja sotilasviranomaisten valtuuksien kesken ei sen sijaan Mikkelissä on-

nistunut alkuunkaan.⁴³ Mannerheim vaikeni kokonaan näistä seikoista katsoen ne pelkästään hallituksen ja eduskunnan välisiksi asioiksi, joihin hän ei halunnut puuttua. Kuitenkin hän tosiasiasiallisesti arvovallallaan vaikutti kaikkeen – esimerkiksi Englannin suhteiden pelastamisyritys tehtiin hänen yksityiskirjeellään Winston Churchillille. Hänellä oli tosiaan hallussaan osa presidentin valtuuksista – ehkä suurempi osa kuin on käsitettykään, koska operaatioiden tekeminen tai tekemättä jättäminen vaikuttivat aivan ratkaisevasti maan ulkopoliittikkaan.

Suomen poliittista linjaa ei muutettu hätäisesti, olihan vuonna 1942 mahdollista, että Saksa kuitenkin voittaisi. Hitler onnistui vielä mobilisoimaan jo vastahakoiset liittolaisensa Romanian, Unkarin ja Italian suuriin ponnistuksiin kesän 1942 Venäjäsotaretelle, jolloin hyökkäys Volgalle ja Kaukasukselle voi erottaa Neuvostoliiton öljylähteistään. Epäilemättä tietoja näistä laajoista toimista kantautui myös Suomeen. Saksan ”ihmeeseestakin” (atomi-pommista) huhuttiin – ja aiheellisesti, sillä sitähän kehitettiin. Saksa lupaili Suomelle, että heti Sevastopolin antauduttua kesällä 1942 sinne kerätty valtava piiritystyki lähetetään Leningradia ”selvittämään”. Vasta syksyllä 1942 alkanut Saksan Leningradin hyökkäys kohtasi kuitenkin venäläisten mahtavan vastahyökkäyksen ja jäi sen tähden tuloksettomaksi. Varatut kranaattimäärät tulivat käytetyksi venäläishyökkäyksen torjumiseen, eikä Saksan sotateollisuus pystynyt sillä erää valmistamaan niitä tarpeeksi Leningradin valtaamiseen. Tämä tehnee ymmärrettäväksi, miksi Mannerheim esimerkiksi piti tiukasti kiinni Syvärin eteläpuolelle työnnetystä suomalaisesta sillanpäädästä tammikuussa ja huhtikuussa 1942 käydyissä kovissa Goran ja Pertjärven taisteluissa, joissa Suomen tappiot – yhteensä 2 165 miestä, joista 440 kaatunutta – olivat vuoden suurimmat.⁴⁴ Leningradin rintaman lopullinen sortuminen olisi näet merkinnyt Suomelle niin suurta helpotusta, että tulevaakin yritystä kannatti sivusta tukea – saksalaisten keväällä 1942 vielä mahdollisen yleisen voitonkin varalta.

Esimerkiksi saksalaisten ehdotukset yhteisestä hyökkäyksestä Sorokkaan, jota varten he kesäksi 1942 toivat kaksi uutta divisioonaa Lappiin, viiden entisen lisäksi, Mannerheim jätti johdonmukaisesti riippumaan Leningradin valtauksesta, joka vapauttaisi Suomen joukot Karjalan kannakselta.⁴⁵ Jos Saksa alkaisi kovasti voittaa etelärintamalla ja Leningradissa, sitä voitaisi jatkossakin aut-

taa, mutta muuten ei ollut riittävää aihetta ärsyttää länsiliittoutuneita tukkimalla heidän paras huoltoreittinsä Sisä-Venäjälle Sorokan kapeikossa. – Näin Mannerheim piti Suomea sotilaallisesti selvästikin ”kuulolla” – voittajan mukaan voitaisiin vielä mennä, mutta muuten pitäisi säästää omia voimia loppuratkaisua varten, kuten sitten tapahtuikin.

Rytin uusi presidenttikausi ja Linkomiehen rauhanhallitus 1943–44

Ryti oli valittu 1940 tasavallan presidentiksi Kallion loppuajaksi, joka päättyi helmikuussa 1943. Kesken sotaa oli siten ryhdyttävä presidentinvaaleihin. Hallitus ehdotti, että poikkeusolojen vuoksi vaalin toimittaisivat vuoden 1937 valitsijamiehet, mutta normaalisti kuuden vuoden kaudeksi, mikä toteutui. Ryti oli hyvin hoitanut asioita, minkä johdosta suurista puolueista sosiaalidemokraatit ja kokoomus olivat uudelleenvalinnan kannalla. Maalaisliitto oli kuitenkin katkeroitunut Rytille varsinkin siirtoväen asioiden johdosta ja nosti Mannerheimin epäviralliseksi ehdokkaakseen; myös kokoomuksessa hänellä oli kannatusta. Marskikin oli asialle myötsämielinen, mutta vaati, että ehdoton enemmistö oli oltava tiedossa, ennen kuin hän suostuisi ehdokkaaksi. Kun ennakkolaskenta osoitti, ettei tätä saavutettaisi, Mannerheim kieltäytyi mukaantulosta. Ryti tuli sen vuoksi valituksi ensi kierroksella ja vakuuttavalla ääntenenemmistöllä (269/300).⁴⁶ Suostuessaan virkaan hän hyvin tiesi, että suuria vaikeuksia tulisi olemaan edessä.

Presidentinvaalien jälkeen vaihdettiin myös hallitusta, jonka tehtävä tulisi nyt olemaan rauhan tavoitteleminen, sillä Saksan juuri tapahtunut vetäytyminen Kaukasukselta ja tappio Stalingradissa osoitti aikojen vaihtuneen. Entisistä ministereistä jätettiin nyt rannalle Rangell ja Witting liian saksalaismielisinä sekä eräitä ministereitä muuten. Pääministeriksi tuli kokoomuksen tarmokas Edwin Linkomies, jonka saksalaisten arveltiin sentään hyväksyvän, ja ulkoministeriksi anglosaksisystävällinen Henrik Ramsay. Epävirallisen hallituksen sisäpiirinkin kuudesta jäsenestä vaihtui näin nämä kaksi, Linkomies ja Ramsay.⁴⁷

Tässä ei ole mahdollista selostaa Linkomiehen hallituksen koko kevään ja kesän kestäneitä ponnisteluja rauhan puolesta (joita

esim. Linkomiehen ja Tannerin muistelmat tai Tuomo Polvisen trilogia tarkkaan seuraavat). Kun Suomessa tavaksi tullut ulkopoliittikan salailukäytäntö sulki kuitenkin ei vain koko eduskunnan vaan myös hallituksen pääosan tiedonvälityksen ulkopuolelle, syntyi julkinen vastareaktio, joka nimitti itseään *rauhanoppositioksi*. Sen pääosa oli ruotsalaisen puolueen jäseniä, mutta yhteistyökomiteaan kuului henkilöitä myös kokoomuksesta, sosiaalidemokraateista, maalaisliitosta ja edistyksestä (ei kuitenkaan Paasikivi eikä Kekkonen). He esittivät presidentti Rytille 20.8.1943 ns. 33:n kansalaisen adressin, jossa vaadittiin erillisrauhaa ja hyvien suhteiden palauttamista erityisesti USA:han.⁴⁸ Koska presidentti ja sotakabinetti oli pitkälle samaa mieltä, se ei olisi ollut vaarallista, mutta kun rauhanoppositio vastoin selviä lupauksiaan julkisti adressin seuraavana päivänä Ruotsissa, Saksa sai siitä syyn poliittiseen painostukseen. Linkomies esitti siksi eduskunnan salaiseksi julistetuissa istunnossa 3.9. laajan ulkopoliittisen katsauksen, joka osoitti hallituksen jo puoli vuotta ajaneen asioita juuri tähän suuntaan. Kun sen tekstiä ei kuitenkaan annettu ulkomaisille lehtimiehille, he julkaisivat Linkomiehen haastattelusta epätäydellisiä tietoja, joita tämä sitten joutui peruuttelemaan. Propagandataistelu 33:n julkilausumasta loppui siten hieman rauhanoppositiion hyväksi ja asia on päässyt kirjallisuuteen tässä osin väärässä sävyssä.

Linkomiehen hallitus oli kuitenkin todellisuudessa ajallisesti puoli vuotta edellä rauhanoppositiota.⁴⁹

Neuvostoliiton rauhanaloitteet vuodenvaihteessa 1943–1944

Vaikka jo kesällä 1943 oli saatu Belgian Tukholmanlähettiläältä tietoja NL:n rauhanhaluista, varsinainen kolmas kierros Suomen rauhantunnusteluissa alkoi rouva Kollontayn 20. marraskuuta 1943 välittämällä Neuvostoliiton kutsulla suoriin neuvotteluihin Moskovaan.⁵⁰ – Lähtökohdat olivat nyt Suomelle siltä kannalta vapaammat, että suursodan vaaka oli edelleen kallistunut Saksan epäeduksi.

Suurpoliittisesti on huomattava, että Moskovassa oli pidetty ulko-ministerikongressi marraskuun alussa ja että Stalin, Churchill ja Roosevelt kokoontuivat T e h e r a n i n huipputasoinen kongressiin 28.11.–1.12.1943. Siellä sovittiin sodan jatkamistavan yhteydessä

mm., että kukin Saksaa avustanut valtio joutuisi vastaamaan sille maalle, joka oli kantanut pääkuorman sen vastaiselle rintamalla. Länsiliittoutuneet jättivät näin Suomen sodan loppuselvittelyissä Neuvostoliiton etupiiriin. Tämä puolestaan supisti Suomen mahdollisuuksia: sellainen läntinen tuki, jota Suomi esimerkiksi edellisellä kierroksella oli tavoitellut, jäi täten rauhan vaihtoehtoista kokonaan pois. Toisaalta Neuvostoliiton edellä mainittu ehdotus 20.11. ei sisältänyt ehdotonta antautumista, eikä sitä Teheranissakaan länsivaltojen yllätykseksi vaadittu. Se herätti Suomessa hyviä toiveita.⁵¹

Suomen hallituksen ulkoasiainvaliokunta vastasi 27.11.1943 edellä mainittuun Kollontayn tiedusteluun periaatteessa myönteisesti, mutta toivoi keskustelujen pohjaksi vuoden 1939 rajoja sopivin muutoksin. Tämä taas ei Neuvostoliittoa tyydyttänyt. Vuoden viimeisenä päivänä 1943 eräillä lähettiläillä vahvistettu hallituksen ulkoasiainvaliokunta muokkasi Suomen uuden vastauksen. Kun Mannerheim, Walden ja Ramsay olivat vielä ikään kuin sotakabinetin puolesta hioneet tekstiä, se hyväksyttiin Rytin johdolla pidetyssä virallisen *hallituksen ulkoasiainvaliokunnan* kokouksessa 1.1.1944. Ydinkohta kuului nyt: ”Suomi ei voi ajatella rauhaa, joka jättäisi rajan toiselle puolelle kaupunkeja ja muita maan kokonaisuudelle tärkeitä alueita.” Neuvostoliiton rauhanaloite ja sen saama vastaus annettiin koko Suomen hallituksen tietoon vasta 4.2.1944, jolloin kuusi ministeriä oli jyrkemmällä kannalla kuin vastaus.⁵² Helmikuusta 1944 lähtien siis koko hallitus vedettiin taas vastaamaan ulkopoliitikasta lähes kolmen vuoden tauon jälkeen, jolloin hallituksen sisäpiiri oli hoitanut kaiken.

Neuvostoliitolle uusi vastauskaan ei riittänyt. Se näkyi selvimmän suurista Helsingin ym. kaupunkien yöpommituksista 6.2., 16.2. ja 26.2., joilla NL yritti rauhanaloitetta toisesta suunnasta vauhdittaa. Pommitukset tuhosivat mm. Helsingin yliopiston juhlasalin taidearteineen, mutta tuottivat monien satojen koneiden mitta-kaavaan nähden suhteellisen pientä vahinkoa, koska hyvin järjestetty ilmatorjunta – Suomella oli ensi kerran käytössä mm. saksalaisia tutkia – pakotti valtaosan pommikoneista tyhjentämään kuormansa pääkaupungin ulkopuolelle, usein jo meren jälle tai merelle valaistuihin valsemaaleihin.⁵³

Hallitus lähetti 9.2. Paasikiven Tukholmaan tunnustelemaan. Hän tapasi madame Kollontayn Tukholman Saltssjöbadenin hotel-

lissa kolmessa pitkässä yöllisessä istunnossa 16., 19. ja 21.2. ja sai NL:n rauhanehdot tulkintoineen. Neuvostotalolta ehdot annettiin lehdistölle viikkoa myöhemmin 29.2.1944. Raskas rauha näytti olevan tulossa,⁵⁴ sillä Neuvostoliiton arvovalta oli nyt pelissä.

Täyttää käännettä sotakabinetin ja koko hallituksenkin politiikassa merkitsi, että kun 1942 ei yhtään asiaa ja 1943 vain em. asia ulkopoliitiikan suuntauksesta oli tuotu koko eduskunnan ratkaistavaksi, keväällä 1944 pidettiin tiheässä tahdissa neljä perusteellista salaista istuntopäivää, jolloin eduskunta sai lain mukaan vaikuttaa rauhanasiassa. Ulkoisen paineen johdosta demokraattinen käytäntö siis palautettiin Suomeen keväällä 1944.

Mielipiteet rauhanehdoista jakautuivat pahasti sekä hallituksessa 28.2. että eduskunnan salaisessa istunnossa 29.2.1944. Pääministeri Linkomiehen tiedonannon jälkeen, jossa hallitus pyysi oikeutta rauhanneuvottelujen jatkamiseen, eduskuntaryhmät käsittelivät asiaa ja hyväksyivät äänin 105-80, että aloitetaan neuvottelut.

Valmistelun jälkeen Linkomies esitti hallituksen puolesta 14.3.1944, että venäläisten ehdot olisi liian kovina hylättävä. Ehdotus siirrettiin lain mukaan seuraavaan istuntoon 15.3., jossa puo-lueet joko kannattivat sitä tai eivät ainakaan tehneet erillisiä ehdotuksia.⁵⁵ Neuvostoliitolle annettavan vastauksen sanamuotoa Ruotsin ehdotuksesta silti vielä lievennettiin. Moskova leimasi sen epätydyttäväksi ja vaati lopullista vastausta 18.3. mennessä. Myös USA ryhtyi taas painostamaan Suomea rauhaan pannen uuden Helsingin-asiainhoitajansa Guillionin tuomaan siitä 13.3. muistion Ramsaylle. Jos Suomi jättäisi edullisen rauhanneuvottelutilaisuuden nytkin käyttämättä, USA katkaisisi diplomaattisuhteet Suomeen.

Suomen uuden vastauksen Moskova kuitenkin rouva Kollontayn yllätykseksi hyväksyi ja niin Paasikivi ja ministeri Carl Enckell pääsivät 26.3. lentämään salaa Ruotsin kautta sinne.⁵⁶ Aluevaatimuksiin ei Moskovassa saatu juuri minkäänlaista lievennystä; vain Hanko poistui ehtojen joukosta. Saksalaisten joukkojen internomispykälä oli ennallaan, vaikkei Suomi käytännössä pystyisi sitä täyttämään. Sotakorvaus oli niin suuri, 600 miljoonaa dollaria, ettei Suomi siitäkään selviytyisi. Eivät ainoastaan suomalaiset olleet syvästi pettyneitä vaan myös välittäjänä toimineet ruotsalaiset katsoivat tulleen asiassa harhaan johdetuiksi.⁵⁷ Jopa yleensä passiivinen Englantikin ehdotti 1.4. Neuvostoliitolle Suomen mahtavan sotakorvaussumman alentamista.⁵⁸

Kun Tanner halusi lykätä ratkaisun pääsiäisen yli, jolloin sosiaalidemokraateilla oli sarja piirikokouksia ja puolueuvoston kokous, rauhankysymystä ehdittiin Suomessa nyt käsitellä eduskuntaakin laajemmalla poliittisella kentällä. Rauhanteon vastustajat julkaisivat joukon lentokirjasia sitä vastaan, ja Karjalan Liitto, evakuoitujen keskusjärjestö, piti Viipurissa suuren kokouksen samassa hengessä. Karjalaisilla oli myös vahva ote maalaisliitossa. Sosiaalidemokraattien kokoukset muodostuivat myrskyisiksi, varsinkin kun puoluetoimikunta jo oli ”rauhanoppositioissa” äänin 5–4.⁵⁹

Eduskunta käsittelee rauhanasiaa uudelleen ja lopullisesti kahdessa salaisessa istunnossa 12.4.1944, jolloin hallituksen lopulta kuitenkin yksimielinen esitys koski ehtojen hylkäämistä. Ehtojen kovuus – erityisesti raskas sotakorvauspykälä – ikään kuin tukki rauhanopposition suun eduskuntaryhmien keskusteluissa. Mitään vastaesityksiä ei tehty, vaan eduskunta asettui yksimielisesti hallituksen taakse. Hallitus vetosi kieltävässä vastauksessaan Neuvostoliitolle 15.4. siihen, että ehdot olivat teknisesti mahdottomat täyttää, mutta toivoi kaikesta huolimatta hyvien suhteiden palauttamista. – Kun tämä kielteinen päätös oli suoranainen syy kesän 1944 raivoisille taisteluille, täytyy ainakin todeta, että ratkaisun oli vakain tuumin tehnyt Suomen laillinen eduskunta asianmukaisessa laillisessa järjestyksessä. Ylempiä tahoja ei siitä enää voi mitenkään syyttää.⁶⁰ Se oli kansan virallinen ratkaisu.

Suomesta Saksan liittolainen kesällä 1944

Länsiliittoutuneiden suuri maihinnousu Ranskaan alkoi 6.6. ja sitä tukeva Neuvostoliiton suurhyökkäys itärintamalla 9.6., mutta yllättävässä suunnassa, odotetun keskirintaman sijasta Suomeen. Hyökkäyksen voima oli niin mahtava, että sen torjumista voitiin ajatella vain syvyydessä, ei etulinjassa. Tässä vaiheessa Mannerheimin itsenäisyys saksalaisten suhteen tuli hyödyksi. Kun ensinnä esikuntapäällikkö Heinrichs 12.6., mutta sitten ylipäällikkö Mannerheim itse 13.6. pyysi äskeisten asevientikieltojen purkamista, Hitler heti suostui siihen. Toiminta tapahtui vielä kokonaan sotilas-tasolla, Suomen ylipäällikkö anoi ja Saksan ylipäällikkö Hitler (hän oli vaihtanut jopa maavoimien esikuntapäällikön Halderia nöyrem-pään Zeizleriin 24.9.1943) myönsi. Anomuksen lähtiessä 13.6.1944

Suomen Kannaksen vanha etulinja oli jo lännessä murtunut, mutta VT-linja idässä edelleen piti. Käytännössä pääosa Saksan todella Suomen taisteluihin ehtineestä avusta lähti Saksasta matkaan seuraavina päivinä juuri tämän sotilaskirjeenvaihdon 13.6. pohjalta.⁶¹

Heti Kannaksen suurtaistelun alettua Mannerheim reagoi määrämällä Syvärillä ja Maaselässä olevat rintaman takaiset reservit siirtymään Kannakselle, Aunuksesta 4. Divisioonan ja Maaselästä 6. Divisioonan. Käskyt tästä lähtivät jo 10. kesäkuuta. Ratkaiseva Itä-Karjalan totaalinen tyhjennyskäsky annettiin kuitenkin vasta 16. kesäkuuta, kun Kannaksen toinen puolustuslinja (VT-linja) oli sortunut Sahakylässä. Tämä oli vanhan Mannerheimin radikaali ja tavattoman raskas, mutta lopultakin välttämätön päätös. Pari vuotta suurilla kustannuksilla ja joukkojen työllä Syvärille ja Maaselkään rakennetut puolustuslinjat, joissa oli betoniset pesäkkeet ja aseille teräskuvut, jätettiin miltei taistelutta, jotta äkillisen vetäytymisen avulla Kannakselle ja Suomen rajoille saataisiin ajoissa torjuntataistelujen vaatimat lisäjoukot. Yllätys onnistui ja siten myös Kannaksen tavattomat torjuntataistelut kesä-heinäkuun vaihteessa. Nopea ja yleinen vetäytyminen Itä-Karjalasta oli niin uskoton asia, että esim. Neuvostoliiton ilmavoimat eivät ymmärtäneet heti pommittaa rautatieyhteyksiä, joita myöten suomalaisjoukkojen ja materiaalin evakuointi onnistui odotettua paljon paremmin.⁶²

Sotilaallinen kriisi johti myös sisäpoliittiseen. Presidentti Ryti yritti jo 14.6. taivuttaa Mannerheimia ottamaan vastaan pääministerin ja 16.6. presidentin tehtävät. Presidentti Ryti matkusti sitä varten 16.6. henkilökohtaisesti Mikkeliin neuvottelemaan. Vaikka marsalkka ei ottanut erikoisalaansa kuuluvia neuvoja vastaan poliitikoilta, olisi uskoton, jollei näissä neuvotteluissa olisi luottamuksellisesti käsitelty kriittistä yleistilannetta ja toimenpiteitä, joihin Mannerheim juuri samana päivänä ryhtyi Itä-Karjalassa kokonaistilanteen pelastamiseksi. Tämänhetkisestä ristiriidasta Rytin ja Mannerheimin kesken ei ole mitään tietoja. Pääministeriksi tai tasavallan presidentiksi marsalkka ei näissä oloissa suostunut ryhtymään, vaan katsoi armeijan tarvitsevan häntä nyt kipeimmin.

Uutta hallitustakin ryhdyttiin puuhaamaan rauhanteon helpottamiseksi. Pääministeriehdokkaana oli ensin kenraali Walden, siten ulkoministeri Ramsay. Hallituksenvaihdon esti Neuvostoliiton 23.6. antamassa vastauksessaan Suomen rauhantunnusteluihin

julkistama yllättävä antautumisvaatimus, joka entisistä neuvotte-
luista jyrkästi poikkeavana teki Suomen tämän tapaisen nöyrytymi-
sen mahdottomaksi.⁶³

Saksalaiset ovat tunteneet mm. Neuvostoliiton ilmavoimakieski-
tykset ja alkaneet 10.6. ilmavoimiensa organisoimisen Suomeen
siirtoa varten. Tätä varten esim. osasto Kuhlmeijer – yli 80 syöksy-
pommittajaa ja hävittäjää – ehti perille Immolaan (Imatralle) jo
16.6.1944. – Erfurth ilmoitti 19.6., että moottoritopodoveneillä
Suomeen oli saatu 9 000 panssarinyrkkiä, sekin siis ennen seuraava-
via sopimuksia matkaan lähetetty erä.⁶⁴

Mannerheimin tiedetään 19.6. ehdottaneen hallitukselle lisäävun
pyytämistä Saksasta ja toimittaneen sitä varten Erfurthin kautta
Saksaan jo ennakkotiedustelun. Saksan korkeimman esikunnan
OKW:n painetusta sotapäiväkirjasta näkyy, kuinka suuret toiveet
Mannerheimilla on ollut, noin kuusi divisioonaa Aunuksen suun-
nalle.⁶⁵ Sehän oli saksalaisille täysin mahdoton määrä, koska esi-
merkiksi heidän Lapin joukkonsa käsittivät lisäjoukkojen jo saavut-
tua seitsemän divisioonaa. Walden ja Tanner kävivät 20.6. pääma-
jassa, Ryti ja eräät muut ministerit 21.6. Tarkoitus oli neuvotella
tulevasta hallituksesta, mutta näin Mannerheim sai heidän mieli-
teillään vahvistetuksi lopullista avunpyyntöään. Edellä mainittu
Saksan OKW:n sotapäiväkirja kertoo, että yöllä 21./22.6. Führerille
saapui Marsalkan kirjelmä, jota edelsi Mannerheimin neuvottelu
tasavallan presidentin ja kahden ministerin kanssa (ilmoitti saksai-
lainen kenraali [= Erfurth] 22.6.). Sen kautta selvisi, että suomalaiset
olisivat valmiita liittymään kiinteämmin [= kolmanteen] Valta-
kuntaan. Siksi Valtakunnan ulkoministeri [= Ribbentrop] lähti
22.6. Suomeen.⁶⁶

Tämä asiallinen sotilasselostus lisää tietoa tapahtumista.
Kun pitkään väitettiin, että Ribbentrop tuli Suomeen omasta aloit-
teestaan, asian taustalla osoittautuu olevan Mannerheimin lopullisen
jäättiläismäisen avunpyyntönsä vastineeksi tekemä vihjaus, että
suomalaiset ovat valmiita kiinteämpiin suhteisiin saksalaisten
kanssa. Tämä kolmivuotinen kiistakysymyshän ratkesi sitten Rib-
bentropin Suomen vierailun johdosta juuri tähän suuntaan. – Man-
nerheim ymmärsi, ettei kuuden divisioonan kokoista avustusjouk-
koa voida liikutella pelkästään sotilasviranomaisten päätöksillä,
mittakaavan vuoksi tarvitaan jo molempien maiden hallitusten suo-
raa myötävaikutusta. Avulla oli toisaalta kiire – Viipuri oli yllät-

täen sortunut 20. kesäkuuta. Neuvottelut sekä presidentin että kahden merkittävän ministerin kanssa (ilmeisesti he olivat Walden ja Tanner) näyttivät pitävän paikkansa, koska he, kuten yllä kerrottiin, juuri paperia laadittaessa 21.6. vierailivat päämajassa Mikkelissä⁶⁷.

OKW:n sotapäiväkirja kertoo lisäksi Erfurthin 24.6. sanoneen, että etsittiin ratkaisua, jolla voitaisiin välttää valtioiden keskeisiin sopimuksiin yleensä tarvittava Suomen eduskunnan myötävaikutus⁶⁸. Juuri niinhän suomalaiset tekivät, kun he professori Erik Castrénin asiantuntijalausannon perustalla antoivat laatia presidentin yksityisen kirjeen Hitlerille 26.6.1944 siitä, ettei hän tai hänen hallituksensa tekisi aselepoa tai rauhaa muuta kuin yhteisymmärryksessä Saksan kanssa⁶⁹. Sekä Mannerheim että Linkomies kertovat neuvoneensa Rytille tällaista ratkaisua, mutta on todettava, että nimenomaan Ryti otti lopuksi koko vastuun. Hän kirjoitti yksin nimensä Hitlerille osoitetun kirjeen alle, jottei edes asianomainen varmentaja joutuisi asiasta myöhemmin ikävyyksiin, niin kuin Ryti allekirjoittaessaan varmasti tiesi joutuvansa. Tämän vuoksi Mannerheim kutsuu muistelmissaan Rytin allekirjoittamista kansalaisurotyöksi.⁷⁰

Kun Suomi monesti leimataan Saksan liittolaiseksi koko jatkosodan osalta, on aiheellista todeta, että valtio-oikeudellisesti se pitää paikkansa vain hiukan yli kuukauden ajalta, 26.6.–1.8.1944, jolloin Ryti erosi. Tällöin Suomi todella oli – force majeure -tilanteessa – Saksan varsinainen liittolainen.

Ryti ilmoitti jo Hitlerin kirjeen allekirjoituspäivänä 26.6. hallitukselle, että hän oli valmis luopumaan paikaltaan heti kun muutos Saksan-suhteissa katsottiin mahdolliseksi. Rauhankeskustelut saivatkin heinäkuussa uutta vauhtia kohta venäläisten suurhyökkäyksen Kannaksella pysähdyttyä. Stalinin tiedetään jo 12.7. antaneen määräyksen Kannaksen joukkojen siirrosta, ja jo kaksi päivää myöhemmin Kollontay ilmoitti kolmea eri kautta Suomeen, että Neuvostoliitto oli valmis neuvottelemaan rauhasta keväisillä ehdoilla⁷¹.

Tilanteen kypsyttyä Ryti järjesti Linkomiehen neuvosta eroasian niin, että lähetti hallitukselle valmiiksi allekirjoitetun eropaperin, joka esitettiin virallisesti 1.8.1944. Rytin ero oli näin tosiasia. Ministerien mielipiteet kävivät ristiin: osa vastusti tällaista häikäilemätöntä tapaa vapautua Saksalle annetuista lupauksista.

Hallitus esitti nyt eduskunnalle, että se poikkeuksellisesti lailla määräisi Mannerheimin presidentiksi normaaliksi kuusivuotiskaudeksi. Marsalkka oli muodollisista syistä täyspitkän kauden kannalla, vaikka arvelikin eroavansa ennen sen loppumista. Näin vaali suoritettiin.⁷²

Mannerheim sai tilaisuuden sanoa saksalaisille, etteivät Rytin sopimukset häntä sitoneet, kun Saksan OKW:n päällikkö Wilhelm Keitel kävi häntä tapaamassa 16.8.1944. Saksan tilanne alkoi olla toivoton: taisteluja käytiin jo Pariisin, Budapestin, Varsovan ja Riian porteilla. Mannerheim ei kuitenkaan pitänyt muuten kiirettä: hän ilmeisesti halusi välttää sellaista entisten liittolaisten keskistä avointa taistelua tiheästi asutuilla alueilla kuin Saksan ja Romanian väliensotaa 24.8.1944 ja onnistuikin eteläisemmän Suomen sekä Oulun ja Kajaanin kaupunkien osalta.

Mannerheimin huippukausi

Korkeimmillaan Mannerheimin valtuudet olivat hänen tultuaan tasavallan presidentiksi 5. elokuuta 1944. Hänhän ei nimittäin luopunut ylipäällikkyydestään, vaan yhdisti vuoden loppuun asti presidentin ja ylipäällikön tehtävät itselleen. Se mikä vuoden 1943 presidentinvaalissa sai erityisesti sosiaalidemokraatit äänestämään Rytii – se että presidentin valtuudet kasvaisivat muutoin liian suuriksi – toteutui siis sittenkin näin puolitoista vuotta myöhemmin. Professori Antero Jyränki on presidentin valtaoikeuksia koskevassa tieteellisessä tutkimuksessaan osoittanut, että Mannerheim tosiaan käytännössäkään ylipäällikkönä johti puolustusvoimia Ilomantsin mottitaisteluiden ja Lapin sodan kestäessä presidentinvirkansa aikana. Myös Mannerheimin matkadiaari sota-arkistossa sekä hänen adjutanttinsa, nykyisen eversti Rafael Bäckmanin haastattelulausunnot osoittavat, kuinka marsalkka-presidentti koko syksyn ”sukkuloi” Mikkelin ja Helsingin väliä.⁷³

Tosin Heinrichs määrättiin pian 6.10.1944 kokonaan uuteen pääesikunnan päällikön virkaan ja oli siitä lähtien päämajan esimies, mutta sotilaallinenkin ratkaisovalta jäi vielä Mannerheimille. Vasta vuoden 1945 alusta kenraali Erik Heinrichs nimitettiin Puolustusvoimien komentajaksi ja tilanne näin taas normalisoitui.⁷⁴ Mannerheimilla oli siis lähes viiden kuukauden ajan todella diktatoriset valtuudet. Hallinnollisten määräysten ja sotilaskäskyjen lisäksi

hän voi tasavallan presidenttinä antaa myös siviiliasioita koskevia asetuksia ja puolustusvoimain komentajana, jolle oli luovutettu sota-ajaksi nämä presidentin valtuudet, sotilasasioita koskevia asetuksia. (Hitler saattoi ilman valtiopäiviä antaa lakejakin; näin pitkälle meillä ei sentään menty.)

Vain joskus harvoin Mannerheim käytti mahtivaltuuksiaan. Esi-merkiksi ylimmän johdon kokoukseen, jossa Suomen sodasta irtautumisesta elokuun lopulla päätettiin, ei kutsuttu hallituksen normaalia ulkoasiainvaliokuntaa, vaan entisen ja silloisen hallituksen sisäpiiri, siis myös entiset viranhaltijat presidentti Ryti, pääministeri Linkomies, ulkoministeri Ramsay ja valtiovarainministeri Tanner, pääministeri Hackzell, ulkoministeri Enckell ja pääesikunnan vt. päällikkö Heinrichs. Näin vastuu rauhasta jakautui entistenkin johtomiesten osalle, eikä päätöksestä olekaan koskaan valitettu⁷⁵. Tämä tilaisuus Mannerheimin luona oli samalla koko ”sotakabinettilaitoksen” eräänlainen lopettajaisilaisuus. Vuoden 1943 hallituksen sisäpiirin jäsenethän olivat useimmat joutuneet hekin Hackzellan hallitusta muodostettaessa asioista sivuun; ainoa, joka jatkoi, Walden, sairastui pian vakavasti. Mannerheim jäi ainoana jäljelle vuoden 1943 hallituksen sisäpiiristä, tosin poliittisesti entistä mah-
tavampana.

*

Yhteenvetona totean lopuksi, että Suomi oli korkealta johdettu maa, hallituksen sisäpiirin johtama eräänlainen oligarkia, kevä-talvesta 1941 talveen 1944 ja sitten puoli vuotta normaalidemokra-tia elokuun alkuun 1944 asti. Mannerheimin yhdistettyä presiden-tin ja ylipäällikön valtuudet omaan persoonaansa ja todella tehok-kaasti hoitaessa molempia puolia samalla kertaa sota-ajan tavallista jyrkemmän lainsäädännön kaikin tavoin tukemana, sodan loppu-kuukausia vuoden vaihteeseen asti voidaan luonnehtia eräänlaisek-si viiden kuukauden sivistyneeksi ja julki lausumattomaksi dikta-tuuriksi.

Lähdeviitteet

- ¹ 50 vuotta väestönsuojelutyötä 1927–1977 (1977) s. 247–276 ym.
- ² *Hannu Soikkanen*, Eduskunnan toiminta sota-aikana (valtiopäivät 1939–1944). Suomen kansanedustuslaitoksen historia VIII (1980) s. 37–40.
- ³ *Hannu Soikkanen*, Sota-ajan valtioneuvosto. Valtioneuvoston historia II (1977) s. 58/169 Rytin muistelmien s. 186 mukaan; *Hannu Soikkanen*, Eduskunnan historia VIII (1980) s. 48–49 vuoto rauhanteossa.
- ⁴ *Mauno Jokipii*, Jatkosodan synty (1988) s. 31–32.
- ⁵ *Jokipii* (1988) s. 34–38. – Lyhentämisen vuoksi on tekstissä jouduttu sivuuttamaan eduskunnan tiukka taistelu uudesta sotatilalaista, josta erikoistutkimus *Mauno Jokipii*, Suomen hallinnon radikaali keskitämissuunnitelma keväällä 1941. Oulun Scripta Historica IX (1985).
- ⁶ Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan ptk 13.6.1941; VA, Niukkasen kokoelma, Kansio 10: Ulkoasiainvaliokunta 13.6.1941; *G. O. Fritsch*, Finlands ödesår (1945) s. 337–340; *Aatos Wirtanen*, Mot mörka makter (1963) s. 176–178; *Vainö Voionmaa*, Kuriiripostia (1971) s. 35–38; *Ohto Manninen*, Suur-Suomen ääriiviivat (1980) s. 100; *Jokipii* (1988) s. 335–343.
- ⁷ Eduskunnan (painetut) pöytäkirjat 48, keskiviikkona 25.6.1941 s. 966–971; *Jokipii* (1988) s. 612–621, sekä siinä mainittu varhempi kirjallisuus ja monet alkulähteet.
- ⁸ *Jokipii* (1988) s. 25–26.
- ⁹ Olen esittänyt alkulähteisiin menevän pohdinnan sotakabinetista *Jokipii* 1988, s. 27–30.
- ¹⁰ *K. A. Fagerholm*, Puhemiehen ääni (1977) s. 131 ja 134.
- ¹¹ *Paavo Hirvikallio*, Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919–1950 (1958) s. 82–84.
- ¹² *Hirvikallio* (1958) s. 87–103; *Heikki Jalanti*, Suomi puristuksessa (1966) s. 237–243; *Edwin Linkomies*, Vaikea aika (1970) s. 75–79; *Kyösti Skyttä*, Ei muuta kunniaa (1971) s. 97–102; *Gerd R. Ueber-schär*, Hitler und Finnland (1978) s. 248–253; *Sakari Virkkunen*, Ryti, myrskyaikojen presidentti (1985) s. 58–59; *Jokipii* (1988) s. 22–25; *Martti Turtola*, Risto Ryti (1994) s. 239–243,
- ¹³ Sotasyyllisyysjuttu, Rytin kuulustelu, esitetty istunnossa 16.11.1945 s. 4.
- ¹⁴ *Voionmaa* ((1971) s. 14, kirje 18.3.1941.
- ¹⁵ *Antero Jyränki*, Sotavoimien yksi päällikkyys (1967) s. 71 ja 321–322; Valtuuskirjan konsepti 1939, VA, Niukkasen kokoelma, kansio 1; *Antero Jyränki*, Presidentti. Tutkimus valtion päämiehen asemasta Suomessa 1919–1976 (1981) s. 223 ja 285; *Kullervo Killinen*, Miekka tuppeen (1983) s. 71–72; *Jokipii* (1988) s. 17.
- ¹⁶ *Alpo Rusi*, Lehdistöensuuri jatkosodassa (1982) s. 75, siteeraa VA Rytin kokoelma 45:ttä.
- ¹⁷ *B. Furtenbach*, Försvarstabens första 25 år. Aktuellt och historiskt (1962); *Åke Uhlin*, Februarikrisen 1942 (1972) s. 17: Ruotsin ylipäällikön nimittäminen syksyllä 1939.
- ¹⁸ *Erik Heinrichs*, Mannerheim II (1959) s. 190; *Markku Reimaa*, Puun ja kuoren välissä (1979) s. 43 ja 267; *E. W. Juva*, Rudolf Walden (1959) s. 485.

- ¹⁹ *Antero Jyränki*, Ylipäällikkyyden luovuttamisesta. Lakimies 1970 s. 702; tähän suuntaan jo *M.V. Terä*, Tienhaarassa (1962) s. 98; *Martti Turtola*, Risto Ryti, elämä isänmaan puolesta (1994) s. 237 (myös kuvan alla s. 225).
- ²⁰ *Erik Castrén*, Sotavoimien ylimmän päällikkyyden luovuttamista koskeva lausunto 4.10.1945. Sotasyllisyysoikeus, ptk:t III s. 65–69.
- ²¹ Historioitsijoista esim. *Jukka Tarkka*, 13. artikla (1977) s. 163–171, 207, 220; *Jokipii* (1988) s. 120; lakimiehistä *Jyränki* (1967) s. s. 38–41, *Jyränki* (1970) s. 694–706; *Jyränki* (1981) s. 284–285.
- ²² *Väinö Tanner*, Olin ulkoministerinä talvisodan aikana (1952) s. 209–212; *Jaakko Paavolainen*, Väinö Tanner 4 (1989) s. 96–109.
- ²³ *Jukka Nevakivi*, Apu, jota ei pyydetty (1972) s. 252.
- ²⁴ *Heikki Ylikangas*, Väkivallasta sanan valtaan (1999) aiheutti väitteellään, että talvisodan rauha solmittiin saksalaisten lupauksen tähden liian aikaisin, väittelyn, jota tässä ei ole aihetta laajasti selostaa. Tärkein tehdyn rauhanratkaisun puolustaja on ollut *Lasse Laaksonen*, Todellisuus ja harhat. Kannaksen taistelu ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940 (1999) Erään keskeisen yksityiskohdan analyysiä *Mauno Jokipii*, Mitä Göring tarkoitti helmikuussa 1940? Kanava 2000 n:o 8, s. 373–377.
- ²⁵ *Ohto Manninen*, Ryti ja kauttakulkusopimus. Historiallinen Aikakauskirja 1979 s. 40–43.
- ²⁶ *Mauno Jokipii*, Vuodenvaihte 1940–1941 uudessa valossa. Historiallinen aikakauskirja 1977; *Jokipii* (1988) s. 147–177. Mannerheimin eropaperi 10.2.1941 s. 163, Paasikiven eropaperi 20.2.1941 s. 170, Rytin mielipide Mannerheimin painostuksesta s. 176.
- ²⁷ *Jokipii* (1988) s. 331–343.
- ²⁸ *Jokipii* (1988) s. 294–313. Kysymys Kivimäen kautta 17.5. (s. 294), Schnurre Helsingissä 20.5. (s. 296), sotakabinetti päätti 20.5. lähettää valtuuskunnan (s. 292), Suomen upseerivaltuuskunta lähti 24.5. (s. 299), neuvotteli Salzburgissa (s. 299–304) ja Berliinissä 26.5. (s. 305–313) sekä palasi Helsinkiin 28.5. (s. 313). Salzburgin neuvottelun ptk *Hans Peter Krosby*, Suomen valinta (1967) s. 311–323 ja Berliiniin 26.5. ptk s. 323–327.
- ²⁹ *Arvi Korhonen* Barbarossa-suunnitelma ja Suomi (1961) katsoo ratkaisun tapahtuneen 2.6. s. 281–283; *Ohto Manninen*, Suur-Suomen ääriviivat (1980) s. 71; *Jokipii* (1988) s. 314–318.
- ³⁰ *Voionmaa* (1971) s. 38.
- ³¹ Helsingin neuvottelut 3.–6.6.1941 *Korhonen* (1961) s. 284–295; *Krosby* (1967), Helsingin ptk:t s. 334–337; *Manninen* (1980) rajapäämääristä s. 59–69, tavoitteista s. 70–84, kokous 30.5. s. 92–95; *Jokipii* (1988) s. 318–327.
- ³² Kielin laivastoneuvottelut 6.6.1941, *Jokipii* (1988) s. 329–330.
- ³³ *Jokipii* (1988) s. 612–620.
- ³⁴ *Jokipii* (1988) s. 625–628.
- ³⁵ *Mauno Jokipii*, Suomi Saksan koalitiossa toisen maailmansodan aikana. Teoksessa Itä-Eurooppa/ Muutosten tausta (1992) s. 235–236.
- ³⁶ *Ohto Manninen*, Suur-Suomen ääriviivat (1980) s. 125–204.
- ³⁷ *Tuomo Polvinen*, Barbarossasta Teheraniin (1979) s. 30–41; *Mauno Jokipii*, Mannerheimin rooli 1939–1944. Asein, aattein ja opein. Scripta Historica XXII (Oulu) (1996) s. 97 ei Leningradiin.

- ³⁸ *Mauno Jokipii*, Saksalaisten suunnitelma Hangon valtaamisesta. *Opuscula Historica I* (Jyväskylä) (1984); saksalaisten sijoitus Syvärillä.
- ³⁹ *Polvinen* (1979) s. 36–39; *Veli-Matti Syrjä* teoksessa *Tuntemattoman sotilaan rykmentti – JR 8* (1991) s. 211; *Jokipii* (1996) s. 98.
- ⁴⁰ Sorokan sivurata *Polvinen* (1979) s. 50–59; *U.A. Käkönen*, Moskovassa ja Arkangelissa talvella 1941 (1969); *G.N. Kaprianov*, Jäämereltä Laatokalle (1984) s. 88–89; *Jokipii* (1996) s. 98.
- ⁴¹ *Kalle Korpi*, Tavoitteena Muurmanni (1996) s. 277, 281–283; myös *Martti Turtola*, Kyllä täällä kaatuakin voidaan (2000): motti sulkeutui 24.8. s. 215, everstikunta. Jussi Turtolan kaatuminen 29.8.1941 s. 231.
- ⁴² *Ohto Manninen* (1980) s. 273–278; *Polvinen* (1979) s. 93–132; *Hannu Soikkanen*, Valtaneuvoston historia II (1977) s. 143–145.
- ⁴³ *Jaakko Paavolainen*, Väinö Tanner 4 (1989) s. 211–215.
- ⁴⁴ Syvärin taisteluista keväällä 1942 *Palmunen, Einar*, Shemeikan-Pertjärven taistelut (1966) s. 315 ym.; *Veli-Matti Syrjä* teoksessa *Tuntemattoman sotilaan rykmentti JR 8* (1991) s. 211–231; yleisarvio *Jokipii* (1996) s. 99.
- ⁴⁵ *Erfurth* (1952) s. 43–47; *Tuomo Polvinen* (1979) s. 137–141,
- ⁴⁶ *Hirvikallio* (1958) Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919–1950 s. 104–123; *Sakari Vilkuna*, Ryti (1985) s. 202–214; *Ari Uino*, Presidenttipeliä sodan varjossa. Teoksessa *Suomalainen, Päiviö Tommila 60 v.* (1991) s. 113–136; *Martti Turtola*, Ryti (1994) s. 267–271.
- ⁴⁷ *Hannu Soikkanen*, Valtioneuvoston historia II (1977) s. 152–156.
- ⁴⁸ *Heikki Viitala*, Rauhanoppositio (1969) kirjelmän synty ja ilmestymisen s. 120–149.
- ⁴⁹ *Väinö Tanner*, Suomen tie rauhaan 1943–1944 (1952) s. 103–112; *Soikkanen* (1977) s. 156–161.
- ⁵⁰ *Tanner* (1952) s. 143–; *Tuomo Polvinen* (1979) s. 286; *Tuomo Polvinen*, J.K. Paasikivi [3?] (1995) s. 345–349.
- ⁵¹ *Soikkanen* (1977) s. 176; *Polvinen* (1979) s. 278–294.
- ⁵² *Tanner* (1952) s. 158–161; *Soikkanen* (1977) s. 178; *Tuomo Polvinen*, Teheranista Jaltaan (1980) s. 11–15.
- ⁵³ *Ohto Manninen*, Helsingin suurpommitukset helmikuussa 1944. Molotovin coctail – Hitlerin sateenvarjo. Helsinki (1944) s. 211; *Carl Friedrich Geust*, Helsingin ja Kannaksen taivaalla 1944. Sotahistoriallinen Aikakauskirja 13 (1994) s. 124–139; *Polvinen* (1980) s. 15.
- ⁵⁴ *Tanner* (1952) s. 178; *Soikkanen* (1977) s. 152–183; *Gripenberg* (1980) s. 308–310.
- ⁵⁵ *Atos Wirtanen* (toim.), Salaiset keskustelut. Eduskunnan suljettujen istuntojen pöytäkirjat (1967) s. 206–227 (äänestystulos s. 226); *Wirtanen* (toim.) (1967) s. 227–247 pääministerin tiedonanto 14.3. (s. 227–230), eduskunnan keskustelu asiasta 15.3. (s. 231–242).
- ⁵⁶ *Tanner* (1952) s. 223–224; *Gripenberg* (1960) s. 322–323; *Soikkanen* (1977) s. 187.
- ⁵⁷ *Tanner* (1952) s. 224 ja 227–232; *Soikkanen* (1977) s. 188; *Polvinen* (1980) s. 22–24.
- ⁵⁸ *Polvinen* (1980) s. 20–21.
- ⁵⁹ *Tanner*, Suomen tie rauhaan (1952) s. 235–238.
- ⁶⁰ *Atos Wirtanen* (toim.) (1967), Salaiset keskustelut. Eduskunnan sul-

- jettujen istuntojen ptk:t 1939–1944. 12.4. klo 14 (s. 247–254) ja klo 19 (s. 254–266).
- ⁶¹ *Berndt Wegner*, *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg* 6 (1990) s. 953, 960; Koska Dietl kävi Mikkelissä 14.6. ennen Hitlerin luo lähtöään, kriisitilanne meni sitäkin kautta Saksan johdon tietoon. *Stig Jägerskiöld*, *Suomen marsalkka* (1981) s. 499.
- ⁶² *Siirroista Suomi sodassa* (1983) s. 366–367; *Pertti Alanen* JR 8 s. 294, *Kaino Tuokko*, 1. D (1995) s. 384.
- ⁶³ *Hannu Soikkanen*, *Valtioneuvoston historia II* (1977) s. 195–200; *Edwin Linkomies*, *Vaikea aika* (1970) s. 335–345 (jossa kapitulaatio); *Hannu Valtonen*, *Pohjoinen ilmasota 1944–1945* (1996) s. 15–19; vrt. *Stig Jägerskiöld*, *Suomen marsalkka* (1981) s. 502 ei tunne Rytin käyntiä 16.6., vaikka tietää hallitusneuvottelujen vaiheet s. 503–508.
- ⁶⁴ *Kriegstagebuch der OKW IV:1* (1961) s. 879; *Hannu Valtonen*, *Osasto Kuhlmei* (1991) s. 106–108.
- ⁶⁵ *Kriegstagebuch der OKW IV:1* (1961) s. s. 880.
- ⁶⁶ *KTB der OKW IV:1* (1961) s. 881.
- ⁶⁷ *Soikkanen* (1977) s. 196.
- ⁶⁸ *KTB der OKW IV:1* (1961) s. 881.
- ⁶⁹ *Soikkanen* (1977) s. 201 alav. 997: Erik Castrénin asiantuntijalausunto, Valtioneuvoston pöytäkirja 26.6.1944, liite.
- ⁷⁰ *Tanner* (1952) s. 296–307; *Mannerheimin muistelmat II* (1953) s. 452; *Linkomies* (1970) s. 356–360; Rytin kirjeestä *Soikkanen* (1977) s. 201–203, jossa myös kuva kirjeestä Hitlerille 26.6.1944; *Virkkunen*, *Ryti* (1985) s. 295–297; *Turtola*, *Ryti* (1994) s. 298–300.
- ⁷¹ *Soikkanen* (1977) s. 204–206.
- ⁷² *Soikkanen* (1977) s. 207–209.
- ⁷³ *Antero Jyränki*, *Sotavoiman ylin päällikkyys* (1967) s. 67; *Jyränki*, *Presidentti* (1981) s. 282–289; *Mauno Jokipii*, *Mannerheimin rooli 1939–1944* *Oulun Scripta Historica XXII*, Asein, aattein ja opein (1996) s. 101 (= Taulukko Mannerheimin matkapäiväkirjasta 1.8.1944–1.1.1945.) s. 101.
- ⁷⁴ *Martti Turtola*, *Erik Heinrichs* (1988) s. 223.
- ⁷⁵ *Linkomies* (1970) s. 398; *Soikkanen* (1977) s. 213–214.

Summary

A COUNTRY LED FROM THE TOP

The aim of this article is to show changes to the way Finland was led during the war years of 1939–45.

Parliament

During the early period of the Winter War (30 November 1939 – 19 February 1940) the Finnish parliament was evacuated to Kauhajoki in Southern Ostrobothnia but because of this became so sidelined from foreign policy decisions that in spite of the danger of bombing it chose to return to Helsinki. During the interim peace (1940–41) the so-called economic power law was enacted by the normal procedure on 5 May 1941. Because it was renewed several times this remained in force until 1956 and during that time constituted the backbone of the government's great economic powers well beyond wartime.

Because of a news leak which occurred through parliament at the end of the Winter War, parliament was kept out of foreign policy decision making at the start of the Continuation War (1941–44). Foreign policy was directed by the government's inner ring. In practice cooperation with Germany could no longer be reversed when it was finally taken to parliament on 13 June 1941. When Germany invaded the Soviet Union on 22 June 1941 Finland claimed for three days to be neutral, about which no decisions had been made in legal form. That claim succeeded and Finland's great mobilization proceeded without being bombed. The extensive Soviet air attacks on 25 June gave Finland a suitable reason to go to war. Half of parliament (particularly the right wing) was in fact on holiday when a state of war was acknowledged in the evening of 25 June but the decision was not unlawful because the authority of parliament was not stated in law.

The government's inner ring

When Risto Ryti was elected president on 19 December 1940 in place of Kyösti Kallio who had died, the new government of J. W. Rangell was formed as an all-party coalition. However, the most important foreign policy decisions did not go through its official foreign affairs committee but through the government's unofficial

inner ring. This comprised not only Ryti, prime minister Rangell, R. J. Witting, the foreign minister, and Rudolf Walden, the defence minister, but also from outside the government Väinö Tanner, leader of the Social Democratic Party, who had left the government at the demand of the Russians, and Field Marshal Mannerheim, the commander-in-chief. The government certainly understood that it was left a little aside from foreign policy decisions but was content to leave foreign policy to these experts because of the typically Finnish concept of ministries as self-contained departments.

The President

Because Rangell had been President Ryti's closest assistant at the Bank of Finland, that relationship continued between the president and the prime minister. The president kept the ministers from the Anglo-Saxon countries informed, foreign minister Witting collaborated with the German minister Blücher and in normal relations with other countries; Rangell looked after the other work of the government. J. K. Paasikivi has emphasized that in spring 1941 Finland's strong man in foreign affairs was Ryti: '... (Witting) does not lead at all, Ryti decides everything'.

The Field Marshal

Kallio, who as president was the peacetime commander-in-chief, had appointed Marshal Mannerheim commander-in-chief on the outbreak of the Winter War; in other words he gave Mannerheim some of the president's powers. According to the letter of the law they should have been returned to the president when peace returned. This was not done, and for strong practical reasons; the reorganization of the army demanded an experienced and strong hand. Nor were these powers returned to the new President Ryti, who is thus the only president of that period who was never commander-in-chief. According to the expert opinion of the constitutional specialist Erik Castrén of 4 October 1945, a formal error occurred in that respect. Mannerheim's powers were the greatest possible even throughout the period of the interim peace, for example over the formation of a new type of wartime general headquarters.

The influence of the administration up to the outbreak of the Continuation War

The common will of the president, government and parliament during the negotiations which preceded the Winter War was inflexibility; there was no giving way although war threatened. It is possible to agree with Paasikivi's claim that inexperience in foreign affairs and excessive trust in international law played their part but the Winter War was not 'Erkko's war' (Eljas Erkko being the then foreign minister) but that of the entire nation.

While peace was being negotiated Mannerheim recommended to the government as late as 8 March 1940 an appeal for aid to the Western Powers but changed his mind in favour of peace on 9 March on the basis of the realistic reports by the front-line commanders. Peace was made on 13 March at the last moment because new large Russian offensives were in prospect from every direction and the Finns' strength was at an end. The promise claimed to have been made by Göring to get the lost territories back later had no influence on the attitude of the Finnish government.

During the interim peace four new threats of war (in June, August and November 1940 and January–February 1941) made the Finnish government gradually incline towards German assistance. Mannerheim's request to resign on 10 February 1941 forced even the pro-Anglo-Saxon Ryti to incline towards Germany in about mid February 1941, when the first German information about the Barbarossa Plan was heard through Erik Heinrichs, the Finnish chief of the general staff, and Franz Halder, his German counterpart. In the spring of 1941 Finnish foreign policy was led by the previously-mentioned inner ring of the government; this is what I mean by the expression that Finland was a 'country led from the top'.

The information about Barbarossa obtained at Salzburg on 25 May and Berlin on 26 May was presented to the government's inner ring at Ryti's residence on 30 May. It was considered most advantageous to Finland to take part. Responsibility lay with the inner ring until 9 June, when the entire government was informed, and the government's until 13 June when the parliamentary foreign affairs committee got to know the truth. Both protested about being informed too late, because realistically nothing could be done any more, but they approved the decisions which had been taken. The government's inner ring had calculated correctly; in this way Finland slipped on to the German side. The late military discussions took place at Helsinki on 3–6 June but those concerning the navy were held at Kiel on 6 June 1941. From 15 June Northern Finland was left to German troops up to the line of Lake Oulu. Mannerheim did not agree to command the German troops in the area as

Antonescu did in Rumania. Thus Mannerheim could receive no orders from Germany. Everything had to be discussed with him.

The opening phase of the Continuation War

Mannerheim's order of the day of 10 July 1941, in which he tried to inspire his troops for the newly-started offensive, forms part of the opening of the Continuation War. A clear intimation of a Great Finland also appears in the order. The government, which had not been informed of the matter in advance, was shocked but did not resign. Because of that order the Social Democrats began to stress the defensive character of the war, for example in the speech of Väinö Hakkila, the speaker of parliament, already on 20 July 1941.

On the other hand Mannerheim's reserved policy prevented Finland from becoming entangled in the great war proper as a German satellite. He refused the help requested by Germany on the Karelian isthmus against Leningrad in September 1941, and an attack from the River Svir towards Tikhvin to help the Germans in October–November 1941.

At Mannerheim's intimation, the Finns stopped their advance at Loukhi near the Murmansk railway, without cutting the line. Falkenhorst, the German commander in Rovaniemi, and Hjalmar Siilasvuo, the Finnish general operating in the same area, hoped strongly for reinforcements to get the railway cut but Hitler – who was already planning bigger operations for the following year – and Mannerheim, because of the West's diplomacy, prevented that.

A big discussion was held at Mikkeli (where general headquarters was located) on 28 November between Finnish politicians and soldiers because Britain threatened war with Finland if it did not halt its advance in Eastern Karelia by 3 December. The soldiers gave way because their objectives even towards Masel'ga would soon have been achieved (on 7 December); nevertheless, because of its own objectives, Britain declared war on 6 December 1941. At Mikkeli the demobilization was promised in spring 1942 of the old age groups so that they could rejoin the labour force, and this was even implemented. On the other hand a more exact definition of the juridical powers of the civilians (the government) and the soldiers (headquarters) made no progress because Mannerheim, who was in an advantageous position, did not want to consider it.

The year 1942 was already a period of waiting on the Finnish fronts. Mannerheim made a condition of an attack from the Maselga isthmus to the Murmansk railway at Belomorsk that Germany should capture Leningrad, when Finnish troops on the Karelian isthmus could have been released for the operation. Here, again, the Germans did not succeed. Thus Finland continued to 'wait and see'.

Ryti's new presidential term and Linkomies's 'peace government' 1943-44

Ryti had no rivals in the ordinary presidential election in spring 1943 and he was elected with a decisive majority. The government, too, was re-formed. Rangell and Witting were set aside as too pro-German and in their places came the energetic Edwin Linkomies from the Conservative Party as prime minister and Henrik Ramsay from the Swedish Party as foreign minister. At the same time both became members of the government's inner ring. Because Germany's military situation had become unfavourable – the Germans had to withdraw from Africa and the Caucasus and Stalingrad had surrendered – the Linkomies government adopted the aim to make peace as its programme. However, preparations for that had to be kept secret from the Germans.

It had become the practice in Finland to keep foreign policy secret and not only parliament but the majority of the government were cut off from sources of information. Because of this a public counter-reaction arose which called itself the peace opposition. These men presented an appeal to Ryti on 20 August 1943 demanding a separate peace and the restoration of good relations with the USA in particular. This would not have been dangerous because in fact they held the same views as the government. However, publication of the appeal in Stockholm newspapers the following day, contrary to a promise, was unfortunate because it gave foreign countries a false picture of Finland's position. In fact Linkomies's government was six months ahead of the peace opposition.

The Soviet Union's peace initiatives, 1943-44

On 20 November 1943 Finland received via Stockholm an invitation to peace negotiations in Moscow. There was no demand to surrender. Finland proposed the 1939 frontiers as the basis for negotiations but the Soviet Union did not agree to this. At this stage the Finnish government abandoned its inner ring policy in that its reply was made known to the entire government on 4 February 1944, which naturally enlarged appreciably the politically-responsible circles.

Finland's reply was not enough for the Soviet Union. This was most clearly evident in the heavy night bombing raids on Helsinki on 6, 16 and 26 February 1944, by which it tried to speed up its peace initiative by other means. Thanks to the well-organized anti-aircraft defences damage remained fairly slight but it certainly added speed to the process.

Paasikivi, who undertook peace soundings for the government,

obtained the Soviet Union's peace terms with all their explanations from Madame Kollontay, their minister in Sweden, at Saltsjöbaden on 16, 19 and 21 February 1944. A severe peace seemed to be in prospect because the Soviet Union published the terms already on 29 February 1944.

A complete change was indicated in the government's practice over foreign policy in that while parliament had no important question to decide in this area in 1942 and only one in 1943, in spring 1944 four thorough secret sessions were held in quick succession in which, in accordance with the law, parliament was able to influence the question of peace. Thus democratic practice was restored in Finland in spring 1944 because of external pressure.

With the authorization of parliament, ministers Paasikivi and Carl Enckell flew via Stockholm to Moscow on 26 March to fetch the peace terms. No relaxations were obtained in the course of conversations. The size of reparations, 600 million US dollars, particularly appalled the Finns. In Finland consideration of the question extended even beyond parliament. During the Easter holiday a series of public meetings was arranged around the country and pamphlets and newspaper articles were published. The decisive secret sessions of parliament were held on 12 April 1944. The burden of reparations now stopped the peace opposition from arguing. For the same reason the government proposed the rejection of the peace terms as just technically impossible. Parliament approved the decision unanimously. Parliament had thus taken by the correct legal process the decision which led to the furious battles of summer 1944. Once more the whole of Finland was responsible.

The fighting in summer 1944 and the alliance with Germany

The great invasion of France by the Western Allies began on 6 June and the great Soviet offensive in support of it on 9 June, but in a surprising direction, against Finland instead of on the central front. The strength of the attack was so huge that defeating it could only be contemplated in depth, not in the front line. At this point Mannerheim's independence in relation to the Germans became useful. When first Heinrichs, the chief of the general staff, on 12 June and then Mannerheim, the commander-in-chief, himself asked on 13 June for the lifting of the recent ban on arms exports, Hitler immediately agreed. In practice the main part of the German aid which managed to arrive in time for the fighting in Finland was sent from Germany in the days immediately following on the basis of the exchange of military correspondence on 13 June. The Germans had recognized, for example, the concentration of the Soviet air force and began on 10 June to organize units of their own air force for transfer

to Finland. For this detachment Kuhlmeier, for example – over eighty dive bombers and fighters – reached Immola (Imatra) already on 16 June 1944. General Erfurth, the German representative at Finnish general headquarters, announced on 19 June that Finland had received 9,000 anti-tank grenade launchers; these, too, were sent before the subsequent agreements.

It is known that Mannerheim had proposed to the government on 19 June a request for additional help from Germany and had already sent an advance enquiry about it to Germany via Erfurth. The printed war diary of OKW, the German supreme headquarters, shows how great Mannerheim's hopes had been – about six divisions on the Olonets front. That was a completely impossible number for the Germans.

Although it has long been claimed that Ribbentrop, the German foreign minister, came to Finland on his own initiative, the background of the visit is shown to be the intimation made by Mannerheim that the Finns were ready for closer relations with the Germans in return for his final enormous request for assistance. Ribbentrop's visit to Finland thus decided in precisely that direction the question which had been disputed over three years, namely Finland's relationship with Germany. Mannerheim understood that a relief force with a strength of six divisions could not be set in motion purely by the decision of the military authorities but because of its scale needed the direct cooperation of the governments of both countries. Finally Ryti assumed the entire responsibility for guaranteeing the assistance. He wrote a letter addressed to Hitler signed by himself alone, so that not even a proper confirmatory signatory would get into trouble later, as Ryti certainly knew he would in signing it. Because of this Mannerheim describes in his Memoirs Ryti's signature as a meritorious civic act.

Since Finland is often characterized as an ally of Germany for the whole of the Continuation War it is worth stating that in legal terms this is true for a period of a little over a month, from 26 June to 1 August, when Ryti resigned. At that time Finland really was – in a situation of *force majeure* – Germany's actual ally.

Mannerheim's zenith

Mannerheim's powers were at their greatest after he had become president of the republic on 5 August 1944. He did not relinquish his supreme command but until the end of the year combined in his person the duties of president and commander-in-chief. Professor Antero Jyränki has shown in his study of the president's authority that Mannerheim as commander-in-chief actually led the defence forces in the encirclement battles at Ilomantsi and during the

Lapland War (against the Germans) during his term as president. Also the diary in the Military Archives of Mannerheim's journeys and the statements made in interviews by his then ADC, now Colonel, Rafael Bäckman show how to this end the marshal and president 'shuttled' all autumn between Mikkeli and Helsinki.

Only from the beginning of 1945 was General Erik Heinrichs appointed commander of the defence forces and the situation was thus again normalized. Therefore for nearly five months Mannerheim in fact possessed dictatorial powers. In addition to administrative directives and military orders he was able as president also to issue decrees relating to civilian matters and decrees relating to military matters as commander of the defence forces, to whom these presidential powers had been granted in wartime.

Only very rarely did Mannerheim use his absolute powers. For example he invited to the meeting of the supreme leadership, at which Finland's exit from the war was decided at the end of August, not the government's normal foreign affairs committee but the inner ring of the then and the previous government, that is former office holders. This meeting in Mannerheim's presence was at the same time a kind of final meeting of the entire 'war cabinet system'.

*

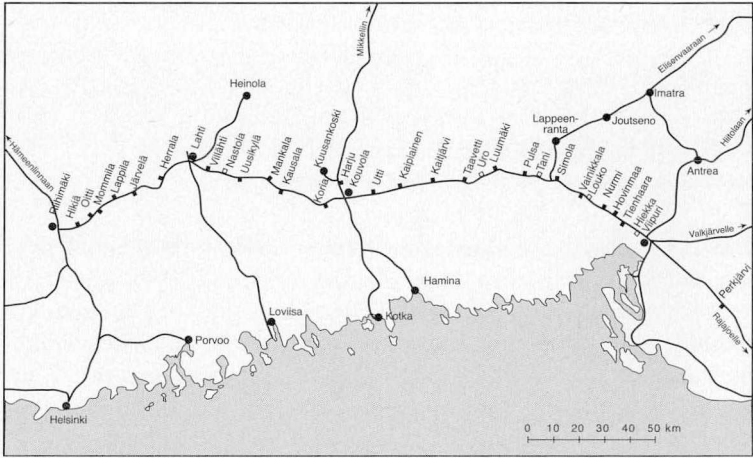
In conclusion I therefore show that Finland was a country led from the top, a sort of oligarchy led by the government's inner ring from late winter 1941 to winter 1944 and then for half a year of normal democracy until August 1944. The final phase of the war until the turn of the year can be characterized as a kind of five months' civilized and publicly unstated dictatorship after Mannerheim had combined the powers of president and commander-in-chief in his own person and in fact effectively conducted both roles at the same time, supported in every way by the more stringent than usual wartime legal regulations.

RIIHIMÄEN-KOUVOLAN-VIIPURIN RATAOSAN SOTILASKULJETUKSET TALVISODASSA

Ennen talvisodan syttymistä suomalaiset huolto- ja sotilaskuljetussuunnitelmat perustuivat lähes yksinomaan rautatieyhteyksien hyväksikäyttöön. Sotahistoriallisessa tutkimuksessa on kuitenkin käsitelty varsin vähän Valtionrautateiden (VR) toimintaa sodan aikana. Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosaa¹ pitkin onnistuttiin liikköimään lähes talvisodan loppuun saakka. Rataosalla suoritettiin suunnilleen kolmannes talvisodan sotilaskuljetuksista. Junaliikenteen ylläpitäminen tutkittavalla rataosalla onnistui kuitenkin ainoastaan valtavin ponnistuksin: vihollisen toiminta ja jossain määrin myös oman organisaation ongelmat olivat aiheuttanut vakavan kuljetuskriisin. Sillä olisi toteutuessaan ollut erittäin haitalliset vaikutukset Karjalan kannaksen puolustustaisteluille.

Tässä artikkelissa tarkastellaan Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosan sotilaskuljetuksia sekä niiden hoidon edistämistä, vaikeuksia ja tehokkuutta talvisodassa. Noin 250 kilometrin pituinen osa maamme päärataa on varsin edustava otos, sillä sen varrella tai vaikutuspiirissä toimi runsaasti huoltomuodostelmia ja -laitoksia sekä erilaisia koulutuskeskuksia. Tekstissä on toisinaan viitattu tutkittavan rataosan ulkopuolisista asemista joihinkin Etelä-Karjalassa sijainneisiin asemiin, erityisesti Lappeenrantaan, koska se oli Kannaksen Armeijan (Kan.A) huollon kannalta merkittävä paikkakunta. Riihimäen–Viipurin rata johti puolustussuunnitelmien painopistesuuntaan Viipuriin, joka oli tuolloin Suomen suurin rautatieristeyspaikka, ns. yhdeksän tien risteys. Kenttärmeija oli talvi-

* (s. 1966) filosofian tohtori, Joensuun yliopiston historian yliassistentti. Tehnyt väitöskirjan *The Role of Presidential Advisory Systems in US Foreign Policy-Making* (2001), joka käsittelee mm. Vietnamin sodan esihistoriaa. Hän on myös kirjoittanut artikkeleita lähinnä Pohjois-Karjalan sotahistoriasta. Kirjoittaja on bibliofiili, jonka talvisotakirjakokoelmassa on jo noin 1 200 nidosta. Tämä artikkeli perustuu hänen sivulaudaturtyöhönsä (1993).



Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosan liikennepaikat talvisodan aikana. Kaikki pääradan liikennepaikat olivat miehittyjä asemia tai pysäkkejä (vrt. 1930-luvulla otettiin käyttöön miehittämättömät seisakkeet).

The stations on the Riihimäki–Kouvola–Viipuri railway during the Winter War.

sodan syttyessä jo keskitetty ja siviiliväestö osittain evakuoitu. Näin ollen liikekannallepano- ja keskityskuljetukset eivät kuulu tämän artikkelin piiriin. Sen sijaan tarkastelun kohteeksi on valittu huolto-, ryhmitys- sekä muut kuljetukset. Huoltokuljetukset jakautuivat voimassa olleiden ohjesääntöjen mukaan täydennys- ja evakuoitukuljetuksiin. Ensiksi mainittuja olivat joukkojen ja varastojen henkilökunnan, hevosten ja elin-, ampuma- ym. tarvikkeiden ja välineiden täydennyskuljetukset. Evakuoitukuljetuksiin laskettiin puolestaan kuuluviksi sairaiden, haavoittuneiden, sotavankien ja sotasaahtaan, käyttökelvottoman kaluston ym. sekä sotilasjohtoon määräyksestä toimitettuja valtion, kunnan ja yksityisen omaisuuden ja paikallisen asujamiston poiskuljetuksia rintamalta ja sen läheisyydestä. Ryhmityskuljetuksilla tarkoitettiin joukkojen uudelleen ryhmittämiseen liittyviä kuljetuksia. Muut kuljetukset

muodostivat kaatoluokan. Siviililuonteiset pakolliset tai vapaaehtoiset evakuoitukuljetukset (ent. pakkotyhjentämiskuljetukset) eivät myöskään varsinaisesti kuulu tämän artikkelin piiriin, mutta niihin viitataan toisinaan käsittelyn yhteydessä.²

Sotilasrautatiekuljetusten organisaation kehitys

Suomessa oli suoritettu sotilaskuljetuksia jo autonomian aikana, ja vuonna 1918 sekä valkoiset että punaiset tarvitsivat kuljetuksia. Valkoisen osapuolen palvelukseen määräytyistä rautatievirkamiehistä tehtiin saksalaisen mallin mukaisesti asemakomendantteja, joiden tuli järjestellä sotilaskuljetuksia sekä toimia siviili- ja sotilasviranomaisten yhdysmiehinä. Heiltä puuttui usein sotilaskoulutus. Maailmansotien välisenä aikana sotilaskuljetukset olivat enimmäkseen joukkojen siirtoja kesäleireille. Viipurista noin 40 kilometriä Pietarin rataa Leningradiin päin sijainnut Perkjärvi oli tärkein leiriasema. Leireille tai sotaharjoituksiin siirtyvien joukkojen juna-kuljetuksia hoitamaan määrättiin leiriasemille jo 1920-luvulla asemakomendantteiksi upseerikoulutuksen saaneita rautatievirkamiehiä. Rautateillä liikennevirkamiehinä palvelleita reserviupseereita kutsuttiin kertausharjoituksiin järjestämällä vuodesta 1935 alkaen asemakomendantti- ja rautatieupseerikursseja. Kurssit aloitettiin Rautatievirkamiesliiton aloitteesta. Ennen talvisotaa ehdittiin järjestää viisi kurssia, joille osallistui 163 aktiivi- ja reserviupseeria. Pietarin asemakomendanttina kokemusta hankkinut eversti Carl von Kraemer johti ensimmäisiä kursseja.³

Sotatoimien menestyksellisen suorittamisen ehdottomana edellytyksenä on kyky käyttää hyväksi liikenneyhteyksien tarjoamia mahdollisuuksia. Suomessa maakuljetusten rungon muodostivat 1930-luvulla rautatiet, koska maamme moottoriajoneuvokanta oli vielä tuolloin perin vähäinen. Ei siis ihme, että puolustusvoimien keskitys- ja huoltokuljetussuunnitelmat perustuivat pääosin rautateiden käyttöön. Sotilaalliset näkökohdat otettiin huomioon, kun rakennettiin uusia ratoja, ratapihoja, kuormausrakennuksia tai vedentoimipaikkoja.⁴

Syksyllä 1939 astui voimaan uusi Sotilaskuljetusohjesääntö, jonka mukaan VR:n ylimpänä johtona toimisi mahdollisen sodan aikana rautatiehallitus. Sotilasjohdon ja rautateiden yhteistoiminta oli



Maailmansotien välisenä aikana VR:n sotilaskuljetukset rajoittuivat lähinnä joukkojen kuljetuksiin leireille tai sotaharjoituksiin. Viipurin ja Rajajoen välillä sijaitsi rauhanajan tärkein leiriasema Perkjärvi. Pitkälti juuri Pietarin radan ansiosta Perkjärvestä oli kehittynyt Muolaan pitäjän toinen keskustaajama. Vuodesta 1920 vuoteen 1939 siellä toimi vanhalle venäläisen tykistön harjoitusalueelle rakennettu kenttätykistön Perkjärven tykistöleiri, jonne koko kenttätykistöimme siirrettiin kesäajoiksi ampumaleirille. Liikenne Perkjärven asemalta tykistöleirille kulki kuuden kilometrin pistoraidetta pitkin. Kuvassa Perkjärven asemanseutua kevättalvella 1940. (Kuva: Valtionrautatiet 1862–1962.)

In peacetime Perkjärvi was the most important station for the army between Viipuri and the Soviet frontier because of its proximity to the field artillery's training camp. Perkjärvi station in early 1940.

määrä hoitaa rautatiehallituksen sotilastoimiston välityksellä. Liikennejaksojen toimistoihin ja tärkeimmille rautatieasemille sijoitettavien rautatieupseerien oli määrä tehdä sotilaskuljetusten hoidon vaatima käytännön työ. Päämajan eri huoltoelimet tekisivät kuljetustilauksia, jotka Pieksämäelle sijoittunut ja everstiluutnantti Jaakko Hovisen johtama rautatiehallituksen sotilastoimisto välitti asianomaisiin liikennejaksoihin toimeenpanoa varten. Mittavien kuljetusten osalta sotilastoimisto kääntyi rautatiehallituksen

kuljetustoimiston puoleen. Vaununjakajat olivat avainhenkilöitä eri liikennejaksoissa, sillä he tunsivat tarkasti jaksonsa vaunutilanteen. Sotilasvarikot tilasivat pienehköt (alle 14 vaunua käsittäneet) huoltokuljetukset ao. sotilasvarikkoaseman rautatieupseerin välityksellä, joka sitten järjesti kuljetukset suoraan oman liikennejaksonsa vaununjakajan kanssa. Rautatiehallituksella oli ohjeet sotilaskuljetusten priorisoinnista sotatilan aikana. Talvisodan aikaisen kuljetusten suunnittelusta vastasi päämajan jaosto III:n huolto-osaston rautatietoimisto (Huolto 2), jota johti eversti von Kraemer. Rautatietoimisto valvoi myös sotarautatiemuodostelmien⁵ käyttöä sekä rautatiehenkilöstön koulutusta ja sijoittelua. Lisäksi toimisto seurasi VR:n liikennettä maanpuolustuksen näkökulmasta sekä sen kaluston käyttöä ja vartiointia. VR loi oman rautatiesuojeluorganisaation, joka suunnitteli mm. valaistuksen säännöstelyn sekä sirpalesuojien rakentamisen matkustajille ja omalle henkilökunnalle.⁶

Lokakuu 1939 merkitsi suurta muutosta rautatiekuljetustilanteessa. Suojajoukkojen liikekannallepano 6.10. tarkoitti joukkojen ja materiaalin kuljetuksia raja-alueille. Kenttäarmeijan yleinen mobilisaatio aloitettiin 12.10. YH:hon liittyvissä lkp- ja keskityskuljetuksissa Riihimäen–Kouvolan–Viipurin–Rajajoen rata oli tärkein väylä. Rataa käyttäneiden sotilasjunien määrä oli YH:n aikana 30–40 junaa päivässä. Huoltokuljetusjunat purettiin purkamisasemilla, joista tarvikkeet kuljetettiin purkamisasemien läheisyydessä (noin kilometrin etäisyydellä) sijainneisiin, kullekin tarvikelajille erikseen perustettuihin kenttämakasiineihin.⁷

Järjestelmä ei ollut loppuun saakka suunniteltu, sillä YH:n aikana siinä ilmeni epäkohtia. Varikot keräsivät hankinta-alueiltaan suuria määriä tarvikkeita lähetettäväksi edelleen joukoille. Kuljetuksia ei tilattu ohjeiden mukaisesti, vaan varikot kääntyivät kuljetuksia tarvitessaan suoraan asemien puoleen. Tällaisen käytännön ehkäisemiseksi luotiin erityinen tilaus- ja ilmoitusmekanismi, joka perustui kuljetuksia varten laadittuun tunnus- ja numerointijärjestelmään. Koska sotilasjunat varustettiin jo lähetämisvaiheessa tunnuksin ja numeroin, niiden kulkua voitiin seurata ja ohjata matkan varrelta saatujen ennakoilmoitusten perusteella.

Tällä pyrittiin nopeuttamaan vaunujen kiertoa. Sotilaskuljetukset asetettiin etusijalle, ja siviilitavaroiden kuljetuksia ryhdyttiin rajoittamaan.⁸

Sairaan- ja lääkintöhuoltokuljetukset

Talvisodan alla ja sen aikana perustettiin kaikkiaan seitsemän sairausjunaa, jotka oli tarkoitettu haavoittuneiden ja sairaiden (pääosin toipilaiden) evakuointiin kenttäsairaaloista sotasairaaloihin. Sairasjunat alistettiin sotatoimiyhtymille. Päämajan alaisuudessa toimi lisäksi kolme kaukokuljetuksia varten tarkoitettua sairaalajunaa. Kolmessa sairausjunassa ja kaikissa sairaalajunissa oli leikkaussalivaunut. Kun sairausjuna oli potilaskuljetuksessa, sillä oli ylikuormitetussakin rautatieliikenteessä etuoikeus kaikkiin muihin paitsi kiireellisiin ammusjuniin nähden. Tämä ei ollut aina itsestäänselvyys, mutta rautatieupseerien tilannekuvan oikeellisuus ja toimivat puhelinyhteydet selvittivät monet kiistatilanteet.⁹

Jonkinlaisen kuva sairaankuljetusten todellisuudesta saadaan seuraamalla Sairaalajuna 1:n (21:n) vaiheita talvisodassa. Sairaalajuna 1:n kotiasema oli sodan alussa Antrea, mutta 11.12. lähtien Virasoja (Imatra). Juna pysytteli suojajoukkovaiheen ajan lähinnä Kouvolan itäpuolella, Kaipiaisten-Uron alueella. Yksi tärkeimmistä määrääsemistä oli Joutsenon Rauhassa sijainnut Sotasairaala 43. Sairaalajuna 1 oli 8.12.1939 saakka ollut alistettuna II AK:lle, kuten myös Sairasjunat 1 ja 3. Viipuriin saakka niillä oli asiaa vasta vihollisuuksien päätyttyä. Sairaalajuna 21:ksi 14.12. muuttunut juna käväisi Joutsenosta käsin eteläisen ja läntisen Suomen asemilla, myös Lahdessa. Joulukuussa juna kuljetti kerrallaan keskimäärin 290 potilasta, vaikka sen kapasiteetti oli 300, ja hätätilanteissa jopa 350 potilasta. Sairaalajuna 21 kuormattiin 3.1. iltapäivällä Tienhaaran asemalla. Kyseisen evakuointikuljetuksen tarkoituksena oli siirtää lähialueilla sijaitsevista kenttäsairaaloista kuljetuskykyiset potilaat kotialueelle. Tammikuu oli muuten ”rauhallinen” kuukausi painopistesuunnassa; kuun potilaskeskiarvo oli vain 251. Taistelujen kiivastuminen helmikuussa nosti Sairaalajuna 21:n potilaskuljetuskeskiarvon 332:een. Juna teki tuolloin kahden kolmen vuorokauden pituisia matkoja erityisesti Etelä- ja Länsi-Suomen rannikkokaupunkeihin. Maaliskuussa matkat suuntautuivat yhä enemmän sisämaan poikkiradan (Haapamäki-Pieksämäki-Elisenvaara) varrella sijainneisiin kaupunkeihin ja Länsi-Suomen rannikolle. Potilaskeskiarvo oli tuolloin kohonnut jo 336:een.¹⁰

Lähes kaikki sairaus- ja sairaalajunat liikenoivat talvisodan aikana tutkittavalla rataosalla. Sairaankuljetusjunien vilkkaimmat



Viipurin katukuvaan ilmestyivät syksyllä 1939 ylimääräisiin harjoituksiin kutsutut sotilaat. Siviiliväestölle tarjottiin mahdollisuutta vapaaehtoiseen evakuointiin junakuljetuksin. YH:hon ottivat osaa myös sairas- ja sairaalajunien henkilökunnat. Sairasjunat oli tarkoitettu potilaiden evakuointiin kenttäsairaaloista. Niitä oli YH:n alussa toimintavalmiina neljä. Myöhemmin niitä perustettiin kuusi lisää. Ensimmäisen maailmansodan aikaisilla erikoisvaunuilla varustetut (ml. leikkaussalit) kolme sairaalajunaa oli puolestaan varattu kaukokuljetuksiin. Ne kykenivät toimimaan sotasairaaloina sodan alusta alkaen. Molempien junatyypin potilasvaunut muodostettiin III luokan päivävaunuista, joihin asennettiin paritelineet. Paripotilaat kuormattiin ikkunoiden kautta. Kuvassa sairaajuna Viipurin asemalla lokakuussa 1939. (SA-kuva)

A medical evacuation train at Viipuri during special reserve training in October 1939 before the Winter War.

liikennehuiput ajoittuvat tammi–helmikuun vaihteeseen sekä sodan viimeisiin päiviin. Huolimatta vihollisen runsaasta ilmatoiminnasta sairas- ja sairaalajunat suorittivat niille määrätyt kuljetukset

ja ajoivat pimeän aikana hyvinkin lähelle rintamaa.¹¹

Lähteistä ei käy selvästi ilmi sairaankuljetusjunien käyttämät reitit. On täysin mahdollista, että sairaala- ja sairaalajunat liikeneivät ainakin pommitusten ollessa kiivaimmillaan ”turvallisempaa” ja vähemmän kuormitettua sisämaan poikkirataa pitkin. Kouvolan itäpuolelle ruuhkautuneen junaliikenteen vuoksi 11 täyttä sairausjunaa ohjattiin helmikuun 21. päivän jälkeen länteen juuri pohjoista reittiä pitkin.¹²

Sairas- ja sairaalajunissa jaoteltiin tarvittaessa potilaat erikois-sairaaloihin. Esimerkiksi Sairaalajuna 2 pyrki viemään kaksi viikkoa ennen sodan päättymistä kuusi silmäpotilasta Joutsenosta Kuopioon. Matka Kouvolan kautta kesti runsaat kaksi vuorokautta, sillä rata oli ollut poikki useista kohdista, ja useita junia jonotti pääsyä Kouvolaan.¹³

Varsinaiset lääkintähuoltokuljetukset olivat vähäisiä ensimmäisen sotakuukauden ajan. Kannaksen Armeijan joukoille ja rintamalla olleille lääkintäyksiköille oli nimittäin toimitettu jo YH:n aikana yhden kuukauden tarvikkeet. Keskeinen täydennyspaikka oli Seinäjoki, jossa sijaitsivat mm. lääkintäalan keskusvarikko sekä Eläinlääkintävarikko.¹⁴

Huolto pelaa – elintarvike- ja ampumatarvikekuljetukset

Rautatietoimisto antoi sotatoimiyhtymile ohjeita elintarvikkeiden täydennyskuljetusten (ns. E-junat) suorittamisesta. Ohjeissa varikkoasemien kuljetukset jaettiin keräily- ja keskityskuljetuksiin. Ensiksi mainitut olivat vaatimattomia kuljetuksia, jotka tapahtuivat elintarvikekeskusvarikoiden hankinta-alueilla. Jälkimmäiset tarkoittivat määrättyllä tavalla kokoonpantujen elintarvikejunien kuljetuksia suoraan varikkoasemilta sotatoimiyhtymille. Elintarvikekeskusvarikoiden tehtäviin kuului tilata tarvitsemansa vaunut ja vaunupeitenumerot hyvissä ajoin oman asemansa rautatieupseerilta, joka puolestaan tilasi ne ao. liikennejakson vaununjakajalta. Alle 14 vaunua käsittävät junat tilattiin edelleen tällä tavalla. Erikoisvaunun (mm. lämmitys-, jäähdytys- ja liha-) tarpeesta tuli ilmoittaa viimeistään kahta vuorokautta ennen suunniteltua lähtöaikaa. E-junaa ei saanut luvatta muuttaa tai jakaa, mutta toisaalta se tuli tarvittaessa olla jaettavissa kahteen kahden divisioonan

päiväannoksen suuruiseen osaan. Junan purkausasema ei saanut olla sama kuin varastopaikka.¹⁵ Rautatietoimisto pyrki selvästi varmistamaan taloushuollon joustavan toimivuuden. Kuljetusjärjestelmästä ja vihollisen toiminnasta aiheutuvat junien ruuhkaustumisriskit haluttiin minimoida turvautumalla varomekanismeihin, kuten varhaisiin ennakoilmoituksiin.

Ensimmäisenä sotakuukautena Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosaa pitkin itään kulkeneet E-junat toivat erityisesti Hämeenlinnassa, Loimaalla ja Seinäjoella sijainneilta elintarvikekeskusvarikoilta sekä Kouvolaan sijainneelta muonavarikolta muonatäydennystä Kannaksen Armeijan joukoille. Joulukuun puoliväliin saakka elintarvikekuljetukset vietiin perille saakka Viipuriin tai ne purettiin kaupungin luoteispuolella Tienhaaran tai Hovinmaan asemilla. Jälkimmäinen säilytti asemansa hallitsevana purkamis- asemana vuoden loppuun saakka. Hovinmaalle saapui joulukuun aikana kaikkiaan 22 E-junaa. Niiden purkaminen ja eteenpäin lähettäminen oli onnistunut hyvin laajennetun purkaus- ja kuormaussillan ansiosta. E-junien pituuskeskiarvo oli 19 vaunua ja yleisin lasti tutkitulla rataosalla oli kuusi divisioonan päiväannosta. Muona- ja rehulähetyksistä eniten poikkesi 28.12. Helsingistä Viipuriin lähetetyt 10 000 paperipussia.¹⁶

Sodan alussa tutkittavaa rataosaa pitkin kuljetettiin erityisesti Ilmajoen Asevarikko 4:stä ja Ampumatarvikevarikko 4:stä sekä Helsingin Asevarikko 1:stä junilla Kannakselle ampumatarvikkeita ja taisteluvälinemateriaalia (A-junat). Junat purettiin enimmäkseen Hiekan pysäkillä tai Hovinmaan ja Tienhaaran asemilla. Viimeksi mainitulla purettiin joulukuun jälkipuoliskolla yhdeksän sotilasjunaa ja toimitettiin eteenpäin yksi. Noina kahtena viikkona Tienhaarassa purettiin kehnoista purkamislaitteista huolimatta noin 600 000 kg:n edestä sotilaskappaletavara- ja sotilastavara-kuormia. A-kuljetusten vaunumäärien vaihteluväli oli suuri: yhdestä vaunusta 58 vaunuun. Vaikka vuoden viimeisinä päivinä siirryttiin yksittäisiin vaunulasteihin, keskiarvoksi muodostuu 22 vaunua. Kauempaa tulevia A-junia siirrettiin Lahteen ja Kouvolaan odottamaan jatkokuljetusta. Viipuri toimi sodan alkuvaiheessa säännöstelyasemana, josta lännestä saapuvat kuljetukset ohjattiin edelleen liikennejakojen johdolla armeijakuntien komentajien määräämille purkamisasemille.¹⁷

Joulun alusajan suuren vastahyökkäyksen, ”hölhön törmäyk-

sen”, ohella lisääntyneen kuljetustarpeen aiheutti juhlan odotus. Näin siitäkkin huolimatta, että pakettien lähettäminen rintamalta kotiin oli kielletty. Rautateitse kuljetettiin sotilaille joulutervehdyksiksi tarkoitettuja kenttäpostipaketteja parhaimmillaan 40 vaunullista vuorokaudessa. Lähteet eivät paljasta, millaisia määriä paketteja kulki tutkittavaa rataosaa pitkin. Keskuskenttäposti-konttori sijaitsi Pieksämäellä, jonne oli ruuhkautunut joulun alla yli 100 postivaunua.¹⁸

Tammikuussa elintarvikekuljetusten rutiineissa ei tapahtunut merkittäviä muutoksia tutkittavalla rataosalla. E-junista kuormattiin yli puolet Hämeenlinnan Elintarvikekeskusvarikko 4:ssä. Toisena tuli joulukuun tapaan Loimaan Elintarvikekeskusvarikko 1. Lähes koko tammikuun ajan tärkein purkamisasema oli Hovinmaa, tosin kuun loppupuolella kuljetuksia alettiin ohjata myös Lappeenrantaan. Yleisin E-junan kuorma oli edelleen kuusi divisioonan päiväannosta. Rehujen määrä oli myös kasvanut. E-junien keskipituus oli tammikuussa vain kahdeksan vaunua. Tutkittavaa rataosaa pitkin kuljetettiin joitakin tavallisuudesta poikkeavia artikkeleita: Hämeenlinnasta 19.1. Lappeenrantaan lähetettiin 4 000 kg joulukinkkuja, 25.–26.1. 3 000 kpl sissimuonan kermamaitotölkkejä sekä 29.1. 3,5 tonnia omenoita.¹⁹

Vuosi 1940 alkoi ammuskuljetusten osalta hiljaisesti. Tämä korreloi sotatapahtumien kanssa. A-junien liikennöinti Riihimäeltä Viipuriin oli tammikuun kolme ensimmäistä viikkoa kuljetuksia monilta eri varikoilta lukuisille eri asemille, joista keskeisin oli Tienhaara. Kuormat olivat enimmäkseen yksittäisiä vaunulasteja. Kulussa oli myös pitkiäkin ammusjunia, jotka nostivat tammikuun vaunupituuskeskiarvon 2,4:ään. Tuleviin ongelmiin kuitenkin vaurauduttiin. Kan.AE antoi 20.1. yleisohjeita alueellaan toimineille rautatieupseereille. Ohjeiden mukaan ampumatarvikekuljetukset oli siitä lähtien toimitettava kiireellisinä valaistusoloista riippumatta. Vain suurimmat kuljetukset oli hoidettava pimeällä. Lisäksi oli kiinnitettävä erityistä huomiota kuormaamiseen: se oli suoritettava nopeasti, mutta huolellisesti. Uusien ohjeiden saavuttua A-junat jatkoivat yhä useammin perille Viipuriin.²⁰

Helmikuun alussa kuljetetuista elintarvikkeista osa purettiin Lappeenrannassa, jonne oli sijoitettu Kan.A:n huoltomuodostelmia ja -laitoksia. Lisäksi II AK:n kuormastokolonnien tärkein huolto-reitti oli juuri Lappeenrannan–Viipurin maantie. Tutkittavan rata-

osan E-kuljetuksista noin kolmannes tuli helmikuussa Hämeenlinnasta, noin neljännes Loimaalta ja vähäisessä määrin myös Seinäjoelta (Elintarvikekeskusvarikko 2:sta). Taloushuoltojunien määränä oli helmikuun kolme ensimmäistä viikkoa Viipuri, Hovinmaa, Nurmi sekä Lappeenranta. Pommitusten kiihtymisen myötä (21.2. alkaen) myös purkamisasemien kirjo laajeni käsittämään Vainikkalan, Kavantsaaren (Viipurin ja Antrean välillä), Taavetin, Pulsan ja Haminan. Kuormien koko alkoi vaihdella: aluksi se oli entiseen tapaan kuusi divisioonan päiväannosta, kerran jopa kahdeksankin. Helmikuun 20. päivästä lähtien E-kuljetusten koot pienivät kahteen tai neljään divisioonan päiväannokseen. E-junien keskipituus oli 16 vaunua, joskin kuukauden pisin juna oli Kouvolasta Simolaan 17.2. matkannut 58-vaunuinen juna. Helmikuussa päiväannoksia pienennettiin, mutta niitä lähetettiin tutkittua rataosaa pitkin huomattavasti enemmän kuin aikaisempina sotakuukausina. Poikkeuksellisia lasteja olivat Turusta 1.2. Viipuriin lähetetyt 550 maidonkuljetusastiaa sekä Riihimäeltä 19.2. eri puolille maata lähetetyt 10 000 kuivaspriastiaa.²¹ Kuljetusten koon pienentämisen taustalla on nähtävissä pyrkimys minimoida vanhingot, joita oli odotettavissa pommitusten laajennuttua.

Summan läpimurron jälkeinen rintamatilanne nosti A-junat pääosaan tutkittavan rataosan liikenteessä. Helmikuun alkupuoliskolla A-junat purettiin enimmäkseen Tienhaarassa, mutta kuun loppupuolella yhä useammin Lappeenrannassa. Junien määrä kasvoi niin, että helmikuussa A-junien vaunukeskiarvo oli 3,2. Puolet A-kuljetuksista oli ollut yksittäisiä vaunuja, mutta joissakin kiireellisinä toimitetuissa lähetyksissä saattoi olla lähes 50 vaunua.²²

Viipurinlahden tilanteen kiristyessä maaliskuun alussa uhkaa torjumaan perustettujen Rannikkoryhmän ja Haminan Ryhmän huolto tukeutui II AK:n huoltolaitoksiin, jotka toimivat tuossa vaiheessa Ylämaan-Pulsan alueella. Maaliskuun ensimmäisen viikon aikana purkamisasemina käytettiin Luumäen, Taavetin, Pulsan, Lappeenrannan ja Joutsenon asemia sekä Tanin pysäkkiä. Sodan lopussa käytössä oli ajoittain vain Pulsan-Simolan-Hovinmaan rataosa.²³

Tutkitulla rataosalla liikennöineiden E-junien kuormaamisessa Loimaan ja Hämeenlinnan elintarvikekeskusvarikot olivat maaliskuussa yhtä merkittäviä. Kummassakin lastattiin noin kolmasosa E-junista. Helsingin Muonavarikko 1 ja Hyvinkään Muonavarikko 4 olivat nyt edellisten rinnalle nousseita lastauspaikkoja. E-junien

purkamisasemista ylitse muiden olivat Pulsa ja Taavetti sekä Lappeenranta ja Joutseno. Yleisin kuorma maaliskuun alkupuolella oli neljä divisioonan karsittua päiväannosta. Sodan viimeisen viikon ajan vallitseva lasti oli kuusi päiväannosta, joihin oli lisätty herneitä ja makaronit korvattu kokonaisilla ryyneillä. Muonatupakoita oli lisätty moniin päiväannoksiin piristämään miehiä. Elintarvikejunien keskipituus oli nyt 13 vaunua, tosin sodan viimeisinä päivinä, jolloin kuljetuksia oli suhteessa yhtä paljon kuin helmikuussa, niiden joukossa oli runsaasti yksittäisiä vaunulastillisia. Erikoisuutena mainittakoon Elannosta Helsingistä 5.3. Taavettiin ja Joutsenoon lähetetyt kymmenen tonnin erät sissimuonan erikoisvalmistetta.²⁴

Maaliskuussa tutkittavaa rataosaa käyttäneistä A-junista suurin osa kuormattiin Ilmajoen Ampumatarvikevarikko 4:ssä. Junien määrääsemat olivat tuossa vaiheessa enimmäkseen Tienhaara, Tani, Lappeenranta ja Joutseno. Yleisin A-junan lasti oli yksi vaunulastillinen, vaikka sodan viimeisten päivien (erityisesti 11.–12.3.) suuret A-kuljetukset nostavatkin keskiarvon neljään vaunuun. Päivittäin suoritettiin tutkittavalla rataosalla neljästä viiten A-junaa. Kan.A:n uusi komentaja kenraaliluutnantti Erik Heinrichs ilmoitti 1.3. Öhquistille puhelimitse, että A-junia oli matkalla kohti II AK:n purkamisasemia. Niissä oli tulossa kaikki liikenevät konekiväärit ja pst-tykit. Niiden oli määrä olla perillä seuraavana yönä.²⁵

Päämajan rautatietöimiston pitämien tilastojen valossa voidaan hahmottaa E- ja A-junien päivittäiset keskiarvot sekä Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosalla suoritettujen kuljetusten osuus koko maan kuljetuksista talvisodan aikana. Joulukuussa kulki päivittäin 29 junaa, joista runsas kolmannes tutkittua rataosaa pitkin. Vuoden 1940 tammikuussa junien määrä oli laskenut 23,5:een, mutta tutkittavan rataosan osuus ei ollut muuttunut. Taistelujen kiihtymisestä huolimatta koko maassa helmikuussa liikennöineiden E- ja A-junien päiväkeskiarvo oli 23,4 junaa. Tutkittavan rataosan osuus vaihteli, ja se oli normaalisti reilun kolmanneksen, mutta 12. ja 20. päivä jopa reilusti yli puolet. Pommitusten kiihdyttyä 21.–22.2. osuus tipahti noin kymmenekseen koko maan E- ja A-kuljetuksista. Maaliskuussa päiväkeskiarvo oli noussut jo lähelle joulukuun lukemia, 28,5:een junaan, mutta tutkittavalla rataosalla liikennöi vain noin viidennes em. junista. Joinakin päivinä (erityisesti 8. ja 10.3.) vain alle kymmenesosa kaikista E- ja A-junista kulki Riihimäeltä Viipurin suuntaan.²⁶

Vahvistuksia – joukkojensiirrot

Sodan alettua Kannaksen asukkaiden evakuointi aiheutti VR:lle paineita. Viipurin asemalaiturit olivat tupaten täynnä odottavia ihmisiä, joita Kannaksen rataosilta tuovat junat olivat kuljettaneet. Huolimatta sotilaskuljetusten ensisijaisuudesta täytyttyään suuntasivat junat viipymättä kohti Kouvolaa. Sitten päivystävä veturi toi uuden junan valmiiksi kuormausta varten. Ne oli koottu saatavilla olleista vaunuista. Suuret väestömäärät olivat alttiita ilmapommituksille, joten nousu junaan Viipurin asemalta kiellettiin pian joulukuun alussa, minkä jälkeen evakuointikuljetukset lähtivät Tienhaaran asemalta. Odotusajat saattoivat venyä vuorokausiksi. 5.D:n huoltopäällikkö Wolf Halsti kirjoitti päiväkirjaansa, kuinka sodan alkupäivinä junat jyrisivät iltaisin tyhjinä Viipurin ohi kohti rajaa sekä aamuyöllä taas evakkoja ja tavaroita täynnä kohti sisämaata.²⁷

Tutkittua rataosaa käytettiin sodan alkuvaiheessa jopa yhtymien kuljetuksiin. Joulukuun toisen viikon alkupuolella kuljetettiin Satakunnan ja Hämeen miehistä perustetun 6.D:n (3.D) pääosat Pulasan–Luumäen–Taavetin–Kaipiaisten–Utin alueelta Tienhaaraan ja Hovinmaalle. Junilla siirrettiin noina päivinä itään JR 17 (JR 7) ja JR 18 (JR 8), Kev.Os. 6 (Kev.Os. 3) sekä III/KTR 6 (KTR 3). KTR 6:n Nokian patteristo (II/KTR 6) saapui kuitenkin Turusta, jossa se oli ollut alistettuna Osasto Hanellille. Lisäksi Tampereella perustettu I Patteristo kuormattiin Lappohjassa, Hankoniemen juurella jo 5.12. Perillä Tienhaarassa sitä kuljettanut juna oli seuraavana päivänä.²⁸

Kaikki Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosaa käyttäneet joukot eivät tarvinneet kuljetuksiinsa koko rataosaa. Esimerkiksi päämajan reservinä Kouvolan seudulla ollut Polkupyöräpataljoona 6 oli YH:n yhteydessä keskitetty Porista Uttiin. Pataljoona kuitenkin siirrettiin Suomussalmelle joulukuun puolivälissä. PPP 6:n Kiukaisten miehistä muodostettu konekiväärikomppania lastattiin junaan Utin asemalla, ja jo seuraavana päivänä se oli Kiehimän asemalla Oulujärven itäpuolella.²⁹

Tutkittavaa rataosaa pitkin kuljetettiin myös pieniä osastoja. Varsin tyypillinen kuljetettu joukko oli panssarintorjuntatykkijoukkue. Niitä tarvittiin, sillä osa Kannaksen taistelunäyttämöstä oli otollista panssariaseen käytölle. Pst-tykkijoukkueita siirrettiin

rintamalle erityisesti Hämeenlinnan Panssarintorjuntatykkikoulutuskeskuksesta. Päämaja antoi koulutuskeskukselle käskyt pahimillaan lähtöpäivänä tai parhaimmillaankin yksi tai kaksi vuorokautta ennen määräpäivää. Joulukuun aikana lähetettiin Kannakselle junakuljetuksin päärataa pitkin yksitoista pst-tykkijoukkuetta, tammikuussa kaksi, helmikuussa 25 ja yksi pst-tykkikomppania sekä maaliskuussa neljä joukkuetta. Helmikuun siirrot ajoittuvat pääasiallisesti kuun jälkipuoliskolle, enimmäkseen 19. ja 29. päivän välille. Joinakin päivinä lähetettiin useita joukkueita. Panssarintorjuntayksiköt purettiin aluksi Viipurissa, mutta erityisesti helmikuussa aluksi Tienhaarassa ja loppukuusta Simolassa, maaliskuussa sitten Pulsassa. Monien helmikuun 20. päivän jälkeen kuormattujen pst-tykkijoukkueiden matkat tykkeineen, ajoneuvoineen ja a-tarvikkeineen kesti jopa kaksi päivää.³⁰

Ensimmäisen sotakuukauden aikana kuljetettiin pst-tykkijoukkuiden ohella perus- ja joukkoyksiköitä. Joulukuun 18. päivä kuormattiin Kouvolassa 18. Autokomppania purkamisasemanaan Tienhaara. Kolme päivää myöhemmin oli vuorossa 38. Pioneerikomppanian siirto Korialta Viipuriin. Rannikon varmistustehtävissä olleita erillisiä pataljoonia siirrettiin joulun ja tammikuun alun välisenä aikana IV AK:n käyttöön. Pernajan–Lovisan seudulta keskitettiin tuolloin Er.P 18 ja Inkeroisista Er.P 22 Laatokan koillispuolelle. Ensiksi mainittu kuljetettiin aluksi autoilla Kouvolaan, josta se siirrettiin junakuljetuksin Simolan ja Virasojan kautta koilliseen. Vuoden viimeisenä päivänä lähti junamatkalle Pieksämäeltä Kouvolan kautta Viipuriin 8. Sotapoliisikomppania.³¹

Tammikuun asemasotakuukauden aikana kuljetettiin tutkittavalla rataosalla erisuuruisia joukkoja aina divisioonaan saakka. 17. päivänä kuormattiin Lahdessa Kan.A:aan kuuluneiden huoltomuodostelmien täydennysosat, jotka lähetettiin Viipuriin. Kuljetustarpeen kasvun myötä seuraavana päivänä asetettiin kulkuun Riihimäeltä Kouvolan kautta Viipuriin liikennöineitä erillisiä sotilashenkilöjuniä. Merivoimien Esikunta tilasi 21.1. kuljetuksen Hangosta Haminaan vajaalle pataljoonalle ja Kauklahdesta Kymiin vahvennetulle komppanialle. Miehet olivat kuormausvalmiina lähtöasemilla kahden vuorokauden kuluttua. Kotitäydennysdivisioonasta muodostettu 21.D sai 19. tammikuuta keskityskäskyn. Yhtymää oli koulutettu tutkittavan rataosan varrella sijaitsevilla paikkakunnilla kuukauden ajan. Divisioonasta keskitettiin rautateitse ylipäällikön reser-

viksi ja linnoitustöihin III AK:n taakse Itä-Kannakselle. 21.D:n junakuljetukset alkoivat 20.1., ja ne oli saatu pääosin päätökseen kuudessa päivässä. Kokonaisen divisioonan kuljettaminen oli niin mittava operaatio, että päämajan rautatietoimisto lähetti jo 19.1. reservin vänrikki O. Laineen Riihimäelle, Hämeenlinnaan, Lahteen sekä Kouvolaan järjestämään divisioonan kuormauksia.³²

Joukkojensiirrot tutkittavalla rataosalla olivat vuoden 1940 alussa vähäisiä aina puna-armeijan suurhyökkäykseen saakka. Summan läpimurron jälkeen kuljetusten määrä lisääntyi huomattavasti. Kouvolaan sijainnut Jalkaväen Koulutuskeskus 4 oli kuitenkin lähettänyt 99-miehisen täydennysmiesosaston Viipuriin helmikuun 6. päivänä. Viikkoa myöhemmin Kaakkois-Suomen rannikon puolustusta vahvistettiin niin ikään. Merivoimien Esikunta tilasi rautatiekuljetuksen Perniöstä Haminaan 649 miehelle seuraavalle päivälle. Helmikuun puolivälissä siirrettiin kolme erillistä polkupyöräkomppaniaa (4., 5. ja 6.Er.PPK) käsittänyt Osasto Ravila Turun Lohkolta Kotkan Lohkon avuksi Kotkan–Haminan edustalle. Helmikuun puolivälin lisääntyneet kuljetukset ja pommitukset merkitsivät sitä, että lomalta tai sairaalasta rintamalle palaavat sotilashenkilöt joutuivat yhä useammin jopa kävelemään Kouvolaan eteenpäin, elleivät onnistuneet hankkimaan muuta kyytiä. 21.D:aan kuulunut KTR 21 siirrettiin Hämeenlinnasta Hovinmaalle ja Tienhaaraan 17.–18.2. Uuraansaaren puolustusta varten saapui 18.2. kaksi pataljoonaa, jotka purettiin Vilajoella ja Hovinmaalla. Jalkaväen koulutuskeskuksista – erityisesti Riihimäeltä ja Kouvolaan – keskitettiin 22.2. ja 3.3. välisenä aikana Kannakselle junakuljetuksin lähes 4 500 miestä noin 25 kuljetuserässä. Yleisin täydennysmiesjoukon koko oli 100 tai 200 miestä. Junat purettiin erityisesti Tienhaarassa, ja jonkin verran myös Taavetin ja Luumäen välillä sijainneella Uron pysäkillä. Kiistatta voidaan todeta, että tutkittava rataosa näytteli henkilötäydennyskuljetuksissa merkittävää roolia. Esimerkiksi 27.2. suoritettiin päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirjan mukaan kaikkiaan seitsemän henkilötäydennyskuljetusta, joista yli puolet juuri tutkittavaa rataosaa pitkin.³³

Pääradalla liikennöineissä junissa kuljettiin toisinaan myös raskasta kalustoa. Hämeenlinnasta keskitettiin 23.2. junakuljetuksin Kannakselle 4.Panssarikomppania, jonka kalustona oli 17 vauhua. Kuljetus oli lähtenyt liikkeelle Hämeenlinnasta klo 19.15, ja se

oli perillä Hovinmaalla seuraavana iltana klo 18.15. Komppania alistettiin II AK:lle, ja sen purkaminen kesti ainoastaan puoli tuntia. Lumisade oli estänyt vihollisen ilmatoiminnasta aiheutuneet häiriöt.³⁴

Viipurinlahden kiristynyt tilanne aiheutti lisääntyntä kuljetustarvetta. Ahvenanmaan Eckeröstä irrotettiin 3.Er.PPK sekä 2.Er.KKK, jotka siirrettiin helmi–maaliskuun vaihteessa rautateitse Haminaan. Lapin Ryhmästä Svenska Frivilligkårenin vapauttamien joukkojen tulo Viipurinlahdelle kesti Lasse Laaksosen mukaan ”auttamattomasti liian kauan”. Näin ollen puna-armeija ehti saada aikaan sillanpääaseman. Viivytykset aiheutuivat mm. rintamavastuun vaihdon ja kuljetusjärjestelyjen hitaudesta sekä joukkojen levon tarpeesta. Talvisodan historia toteaa lisäksi, ettei radankorjausjoukkojen kapasiteetti riittänyt pitämään kunnossa Kouvolan läpikululiikennettä, mikä hidasti mm. Lapista siirrettyjen joukkojen matkaa. Esimerkiksi VIII/KT-Pr oli luovuttanut rintamavastuun Saijassa jo 26.2., mutta siitä huolimatta pataljoona oli vielä viikkoa myöhemmin Rovaniemen suunnalla. Maaliskuun 5. päivänä liikkeelle lähtenyt kenttätäydennyspataljoona säästyti ilmahyökkäyksiltä, ja oli perillä Taavetissa 7.3. Osa Lapista tuoduista joukoista purettiin Pulsassa. Siellä purettiin 5.3. myös kaksi 3.D:n käyttöön tarkoitettua kevyttä panssarivaunua. Ylipäällikkö tahtoi antaa rauhanvaltuuskunnan neuvottelijoille sotilaallista taustatukea ja antoi tyhjentää koulutuskeskukset ja keskittää Virolahden–Miehikkälän ja Kymijokilaakson alueille 5.3.–7.3. yhteensä 14 pataljoonaa, kolme tai neljää pataljoonaa käsittäneinä osastoina. Ei voida varmuudella sanoa, kuinka suuri osa niistä pataljoonista on siirtynyt tutkittavaa rataosaa pitkin, mutta sen on täytyntä olla huomattava, koska rataosan vaikutuspiirissä sijaitsi useita jalkaväen koulutuskeskuksia. Täydennysjoukkojen purkamisasemina käytettiin Pulsan ohella etenkin Tienhaaraa ja Uron pysäkkiä. Jalkaväellä ja pioneereilla vahvennettu Ratsuväkiprikaati siirrettiin 6.–8.3. Syskyjärveltä Laatokan koillispuolelta rautateitse Viipurinlahdelle. Prikaatin pääosat saapuivat vuorokauden kestäneen matkan jälkeen Luumäen ja Pulsan asemille. Eräs eläinlääkintäkomppania siirtyi Lahdesta Taavettiin vasta 9.3. Kaikki kuljetettavat eivät olleet satojen miehien osastoja; 2. Liikennejoukkue kuljetettiin 6.3.Lahdesta Jääskeen ja seuraavana päivänä 8.Talousjoukkue Hämeenlinnasta Joutsenoon. Ahvenanmaan puolustus keveni enti-



Kannaksen puolustajia nousemassa vetoisiin "härkävaunuihin" Käkisalmen asemalla 17.3.1940. Sodan aikana laajamittaisia kuormauksia ei voitu suorittaa rintaman läheisyydessä valoisan aikana. Kuvan sotilaiden tie länteen ei ole enää tuossa vaiheessa kulkenut Hiitolan kautta lounaaseen Viipurin, vaan pohjoiseen Elisenvaaran suuntaan. (SA-kuva)

Defenders of the Karelian isthmus entraining in draughty 'cattle trucks' at Käkisalmi station on 17.3.1940.

sestään, kun Lapin Ryhmästä ja IV AK:sta irrotettujen joukkojen jälkeen viimeisiin reserveihin kuulunut PPP 8 kuljetettiin 10.3. Turusta Taavettiin ylipäällikön käyttöön. Taavetissa purettiin ylipäällikön kolmansiin reserveihin kuuluneet seitsemän pataljoonaa, joista muodostettiin kaksi osastoa käsittänyt itäryhmä.³⁵

Sotilaskuljetusten ensisijaisuus aiheutti huomattavia viivytyksiä muulle henkilöliikenteelle koko sodan ajan. Tämä koski lomalais-kuljetuksia jopa "rauhallisina" aikoina, kuten tammikuun puolivälin jälkeen. Sodan viimeisinä päivinä Viipuriin pyrkivien tai sieltä länteen siirtyneiden taival oli usein pitkä ja aikaavievä. Matkalais-ten oli yritettävä saada auto- tai hevoskyyti tai peräti käveltävä.

Esimerkiksi Viipurissa lääkintä- ja ilmavalvontatehtävissä ollut Aune Pyyhtiä joutui lähtemään kaupungista jalan. Hän näki öiseen aikaan runsasta junaliikennettä Kouvolan ja Lahden välillä, jossa maantie kulki monin paikoin rautatien rinnalla. Junien joukossa oli evakkojunia, jotka joutuivat odottelemaan pitkiäkin aikoja asemilla ja jopa niiden välisillä rataosilla.³⁶

Kaikki tutkittavan rataosan vaikutuspiirissä operoineet joukot eivät tarvinneet junakuljetuksia omiin siirtoihinsa, koska heillä oli omia moottoriajoneuvoja. Tällainen oli esimerkiksi tammikuussa Taavetin suunnalla ja helmikuussa Kannaksella toiminut 5. Rakenuskomppania. Tämän yksikön työryhmät saivat kylläkin linnoitusmateriaalia junarahtina eri puolilta Suomea.³⁷

Päämajan huoltopäällikkö, sittemmin rautatiehallituksen pääjohtaja Harald Roos on osuvasti arvioinut VR:n toimintaa talvisodassa. Hänen mukaansa talvisodan viimeisessä vaiheessa toteutetut, Suomen oloissa suuret joukkojensiirrot saatiin päätökseen ilman suuria tappioita tai ratkaisevia aikamenetyksiä.³⁸ Tämän voidaan edellä esitetyn perusteella todeta pitäen paikkansa myös tutkittavan rataosan kuljetuksissa.

Rautatiekuljetusten suojaaminen

Ilmatorjuntaresurssit olivat vähäiset, mutta silti pääradan ratapihat, rautatieliikenteen solmukohtat, tärkeimmät sillat sekä junat pyrittiin suojaamaan vihollisen ilmahyökkäyksiä vastaan. Yleisesti voidaan sanoa, että Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosan varrella sijaitsevat liikennepaikat saivat sodan loppua kohti tultaessa suojakseen lisää it-aseistusta. Ilmatorjuntayksiköitä siirrettiin talvisodan aikana pitkin ja poikin tutkittavalla rataosalla. Esimerkiksi Viipurissa perustettu 1. Raskas Liikkuva Ilmatorjuntapatteri toimi sodan alussa Helsingissä, josta se heitettiin joulukuun 28. päivänä Riihimäelle (jonne oli sodan alussa riittänyt vain raskas it-konekiväärijoukkue), ja neljä päivää myöhemmin Lahteen (jossa oli vain yksi kevyt jaos ja raskas it-konekiväärijoukkue) sekä sieltä reilua viikkoa myöhemmin Turkuun ja edelleen Paraisten kautta takaisin pääkaupunkiin. Helmikuun 17. päivänä patteri sai käskyn siirtyä Viipuriin, jonka ilmatorjunta oli jo muutenkin vahva. Yksi ilmatorjuntapatteri oli kuljetettu jo helmikuun puolivälissä Mikkelistä

Tienhaaraan. Nurmin asemalle sijoitettiin helmikuun lopussa yksi raskas it-patteri, jonka käyttöä Öhquist kuitenkin ihmetteli, sillä suojattavia junien purkamisia ”ei kuitenkaan toimitettane”. Helsingin Ilmatorjuntarykmentin alokaskomppaniasta muodostettiin maaliskuun alussa kevyt ilmatorjuntapatteri, joka lastattiin maaliskuun 6.–7. päivien välisenä yönä junaan. Itään pyrkinyt juna joutui kuitenkin odottamaan Lahdessa kaksi päivää Korian sillan pommitusvaurioiden vuoksi, ja koska A-junilla oli liikenteessä etuoikeus, Kevyt patteri, johon myös Heikki A. Reenpää kuului, saapui Taavetin asemalle kaksi päivää ennen talvisodan päättymistä. Samana päivänä saapui Kouvolaan myös 53.Raskaan Ilmatorjuntapatterin II Jaos, joka oli lähtenyt Turusta kaksi päivää aiemmin. Loppumatka Lahdesta eteenpäin taittui moottorimarssina, sillä rata oli poikki Uudenkylän aseman kohdalla.³⁹

Panssarijunat käyttivät myös aika ajoin Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosan itäisimpiä osia, vaikka ne toimivatkin yleisesti lähempänä rintamalinjoja. Aivan joulukuun alussa Panssarijuna 2 kävi Maaskolan ratapihan tallissa Viipurissa, jossa se sai suihkuilla päälleen valkoisen liituvärin. Sodan ensimmäisinä päivinä Panssarijuna 2 osallistui Viipurin itäpuolella – Viipurin ja Säiniön välisellä rataosalla sekä Liimatan pysäkillä – myös ilmatorjuntaan.⁴⁰

Ilmatorjuntavoimaa riitti rajallisesti myös tärkeimpien junien suojaksi. Vuoden 1940 tammikuussa aloittivat toimintansa rautatieilmatorjuntakonekiväärijoukkueet. Ne hajotettiin ryhmiin, jotka oli puolestaan sijoitettu erillisiin ilmatorjuntavaunuihin, joita riitti yksi tai kaksi junaa kohti. Erityisesti pyrittiin suojaamaan joukkojenkuljetusjunat. I./I Raut.It.KKJ suoritti tammikuussa saattotehtäviä Riihimäeltä Elisenvaaraan ja takaisin. Kuun vaihteessa se käväisi Seinäjoella, mutta palasi jo 2.2. tutkittavalle rataosalle, jolla se toimi helmikuun loppuun saakka. Saman joukkueen 2. it-konekivääriryhmä toimi tammikuussa 1. ryhmän tavoin, mutta operoi helmikuun alkupuoliskolla Laatokan Karjalassa. Helmikuun lopulta alkaen ryhmä toimi Riihimäeltä käsin, mutta kävi välillä Seinäjoella. II Raut.It.KKJ:n ryhmät olivat tammikuun lopulla tutkittavalla rataosalla, mutta kävivät välillä saattomakoilla Elisenvaarassa. Helmikuun puolivälistä II Raut.It.KKJ:n ryhmien Gitvaunut olivat liitettynä sellaisiin juniin, jotka matkasivat Enimäkseen Kouvolasta itään, joskin se kävi myös Seinäjoella. III Raut.It.KKJ toimi pääasiallisesti Pieksämäeltä käsin; sen osia kävi



Vihollisen ilmatoiminta oli talvisodan sotilaskuljetusten suurimpia riesanaiheita myös Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosalla kuten kotialueella yleensä. Usein hälytykset olivat turhia, sillä neuvostolentäjät suunnistivat ratoja seuraten. Joka tapauksessa etenkin joukkojenkuljetusjunat varustettiin ilmatorjuntatykeillä tai -konekivääreillä. Kuvassa tavaravaunuun asennettu it-konekivääri sekä kamiinalla varustettu koju sen miehistöä varten (Git-vaunu). (Kuva: Talvisodan historia 4.)

Troop trains in particular were provided with anti-aircraft defence. A goods wagon fitted with an anti-aircraft machine gun and a cabin with a stove for its crew.

kuitenkin helmi–maaliskuun vaihteessa Kouvolassa ja Pulsassa.⁴¹

Pentti Palmun mukaan ilmatorjuntajoukkojen merkittävin saavutus – tärkeämpi kuin torjuntatilastot – talvisodassa oli onnistuminen suojaamistehtävässä. Sotatoimien kannalta oli ensiarvoisen tärkeää, että ilmatorjuntajoukot kykenivät turvaamaan huollon jatkuvuuden Kouvolan–Korian kautta rintamalle. Risto Pajari on muistuttanut, että suomalaishävittäjät osallistuivat myös rautatiekuljetusten suojaamiseen Kouvolassa.⁴²

Vihollisen toiminnan aiheuttamat ongelmat ja niiden vaikutukset

Sodan kahden ensimmäisen viikon aikana vihollisen ilmahyökkäykset kohdistuivat erityisesti Kan.A:n selustaan, Viipuriin, Vuoksenlaaksoon sekä Kouvolaan, Lahteen, Uttiin ja Simolaan erityisesti tutkittavan radan vuoksi. Palmu on siteerannut neuvostoilmavoimien kenraali P.P. Ionovin aikakauslehtiartikkelia vuodelta 1940, jossa tämä oli selventänyt vastapuolen päämääriä. Hyökkäyksillä rautateitä vastaan pyrittiin ensisijaisesti katkaisemaan ne Etelä-Suomen alueen rautatieyhteydet, jotka liittivät Pohjanlahden satamat ja Karjalan kannaksen toisiinsa. Ionovin mukaan neuvostolentäjät onnistuivat ainoastaan häiritsemään kuljetuksia; tulos ei näin ollen ollut tavoitteen mukainen ja ratkaiseva. Palmun oma loppupäätelmä on, että pommituksilla oli tuntuvia vaikutuksia rautatieliikenteeseemme; se oli ajoittain keskeytynyt etenkin Kan.A:n selustassa ollen ”sodan viimeisellä viikolla lähes lamassa”.⁴³ On helppo yhtyä Ionovin ja Palmun johtopäätöksiin, sillä käytetystä lähdemateriaalista käy ilmi, että tutkittavan rataosan sotilaskuljetukset häiriintyivät pommituksista huomattavasti; ne eivät kuitenkaan päättyneet kokonaan.

Neuvostoliiton Itämeren laivaston ilmavoimien yhtenä tavoitteena oli todellakin häiritä suomalaisten rautatiekuljetuksia. Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosan merkitys puolustajalle ei jäänyt huomaamatta myöskään Itämeren laivaston ilmavoimilta; niiden maaliluettelosta löytyivät jo joulukuussa 1939 mm. Viipurin rautatiesolmu sekä Simolan ja Vainikkalan asemat. Helmikuun 18. päivästä alkaen Itämeren laivaston ilmavoimat tekivät hyökkäyksiä edellä mainittujen kohteiden lisäksi Nurmin ja Kouvolan asemia sekä Louon pysäkkiä vastaan. Neuvostolentäjät panivat merkille, että heidän tehostettu toimintansa aiheutti sen, että suomalaiset lopettivat joillakin radoilla kuljetukset päiväsaikaan.⁴⁴

Kuten edellä on havaittu, pommituksista aiheutui lähinnä ruuhkautumista ja viivytyksiä, mutta varsinaista katastrofia ei päässyt tapahtumaan. Riihimäki sai kokea neuvostoilmavoimien hyökkäykset vasta joulukuun loppupuolella. Tärkeään rautatieristeyskauppalaan kohdistuneet pommitukset joulupäivänä vaurioittivat kuutta raidetta. Ne viivästyttivät liikennettä useilla tunneilla. Olavi Paavolaisenkin lomamatka Helsinkiin keskeytyi Riihimäen pommitusten vuoksi.⁴⁵

Viipurin kaupunkia oli jo jouluaatosta lähtien tulittanut Perkjärven aseman lähellä sijainneesta tuliasemastaan järeä rautatiepatteri. Aavetykeiksi ristityt 305 mm:n kanuunat (6 kpl) tulittivat Viipuria säännöllisin väliajoin. Tulitus jatkui läpi tammikuun. Häirintäämmuntana harvakseltaan tippuneet kranaatit iskivät rautatieaseman ja Maaskolan järjestelyratapihan seutuville, mikä häirit si osaltaan myös rautatiekuljetuksia.

Helmikuussa tilanne paheni entisestään, kun neuvostoilmavoimat tehostivat toimintaansa. Esimerkiksi 14.2. yhteensä 34 konetta pommitti päivän aikana ratapihaa. Koneet saivat useita raiteita poikki, mutteivät yrityksistään huolimatta osuneet rautatiesiltaan. Tuossa vaiheessa puna-armeijan kenttätykistö kykeni jo tulittamaan kantakaupunkia, joten aavetykin ammunta menetti merkityksensä. Kuormauksia ei voitu enää helmikuun puolivälistä alkaen suorittaa valoisan aikana Viipurissa tai sen lähiasemilla. Helmikuun 17.–19. päivien pommituksiin osallistui satoja koneita. Samoin helmikuun puolivälissä Riihimäen ratapiha, Korian silta ja Simolan risteysasema joutuivat neuvostolentäjien silmätikuiksi. Pommitusten määrän lisääntyminen näkyi myös lisääntyneinä katkenneina raiteina ja rautatiekuljetusten hoidon häiriintymisenä.⁴⁶

Riihimäki ei päässyt juurikaan Viipuria helpommalla. Helmikuun 19. päivänä kauppala pommitti ainakin 57 konetta, jotka pudottivat satoja pommeja, lähinnä ratapihalle. Seuraavana päivänä ratapihalle tuli 11 täysosumaa, joiden myötä suurin osa raiteista vioittui, 43 vaunua vaurioitui ja useita asemarakennuksia paloi. Helmikuun 20. oli pommituspäivä myös Viipurissa, Lahdessa ja Kouvolassa, mutta Riihimäen vauriot olivat sillä kertaa vakavimmat.⁴⁷

Pommitusten vaikutuksia onnistuttiin minimoimaan uudistamalla ohjeita. Rautatiehallitus antoi 10.1. veturinkuljettajille ohjeita ilmahyökkäyksiltä suojautumista varten. Junien maastouttaminen ei missään nimessä saanut estää radankorjausmuodostelmien liikumista ja työtä. Tärkeintä oli varmistaa mahdollisimman nopea läpikulku vaurioituneilla raiteilla.⁴⁸

Maaskolan ratapihalle oli 21.2. ruuhkautunut toistakymmentä veturia ja yli tuhat vaunua. Liikenne Viipurin ja Kouvolan välillä oli lähes tukossa. Vaikeasta tilanteesta selvittiin ohjaamalla liikennettä sisämaan poikkirataa pitkin. Helmikuun viimeisellä viikolla järjestettiin uudelleen myös II AK:n liikennettä. Kenraaliluutnantti

Öhquistin mukaan hänen armeijakuntansa elinehto oli se, etteivät Tienhaaran kautta kulkeneet huoltotiet katkenneet, sillä 3.D:lla ei ollut muita yhteyksiä. Öhquist kirjoitti muistelmissaan, että olisi ollut katastrofaalista, mikäli 3.D olisi joutunut riippuvaiseksi Lappeenranta-Viipuri-tiestä, joka oli 5.D:n huoltotie. 3.D oli siirtänyt huoltonsa vastahakoisesti Tienhaaran aseman alueelle, koska se oli toistuvasti ilmatoiminnan kohteena. Tienhaaran käyttö yleisenä purkamisasemana aiheutti myös sen läheisyyteen huomattavaa tungosta.⁴⁹

Kuljetusten pommituksilla oli vaikutusta myös II AKE:ssa aherthaneelle henkilökunnalle. Esikunta oli valtaosaltaan sijoittunut Tienhaaran aseman pohjoispuolella sijaitsevaan kallioluolaan, jossa ei enää helmikuun puolessa välissä toiminut Imatran voimaverkon pommitustuhojen seurauksena valaistus, lämmitys tai tuuletus. Uudet sähkölaitteet vaurioituivat rautatiekuljetuksen aikana tapahtuneessa ilmapommituksessa.⁵⁰

Kiihtyneillä pommituksilla oli huomattavaa vaikutusta, mikä näkyi kuljetusaikojen pitenemisenä ja kuljetusten ruuhkautumisena. Järvenpäässä koulutettavana ollut Antti Tamminen kuului täydennysmiesjoukkoon, jonka päiväsaikaan alkanut matka Käkisalmeen 20.2. keskeytyi ilmahälytyksiin jo ennen Riihimäkeä. Pimeän tultua miehet kuitenkin marssivat pommitetun ratapihan halki, ja junamatka Riihimäeltä itään pääsi jatkumaan aamuyöllä.⁵¹

Neuvostolentäjät onnistuivat häiritsemään joukkojensiirtoja. Ilmahyökkäykset eivät kuitenkaan estäneet esimerkiksi Lapista Viipurinlahdelle irrotettujen lisäjoukkojen tuloa. Sallasta lähteneen satakuntalaisen kenttätäydennyspataljoonan (IX/KT-Pr) purkamisen häiriytyi ilmatoiminnan vuoksi. Eräs ”Porin piruista” on kertonut myöhemmin:

”Keskiyöllä maaliskuun kolmatta päivää vasten junamme saapui Pulsan asemalle. Siinä saatiin purkautumiskäskey. Sen aikana oli kaikkiaan neljä ilmahälytystä ja muita valomerkkejä näkyi joka puolella. Tästä johtuen purkautuminen kesti viitisen tuntia.”⁵²

Sallasta Vilajoelle siirtynyt kenttätäydennyspataljoona (VIII/KT-Pr) selvisi hieman helpommalla. Hämäläispataljoonaa kuljettanut juna saapui Kouvolaan aamupäivällä 7.3. Pataljoonassa luutnanttina palvellut Veikko Ojala kirjoittaa tapahtumasta seuraavasti:

”Täällä tie näytti nousevan kerrassaan pystyyn, sillä määrääsema ei tuntunut olevan kenenkään tiedossa. Junamme joutui odottamaan lähtöä kauan. Koko ratapiha oli pommitettu miltei mustalle mullalle, ja vain pari raidetta lienee ollut ajokunnossa. Tämä oli ensiluokkainen pommituskohde. Tapahtui kuitenkin sellainen ihme, että yhtään viholliskonetta ei ilmestynyt näköpiiriin koko aikana. Niin sitten matkamme jatkui, tällä kertaa itään päin.

Taavetin asemalla ilmoitettiin alkuun pääte pisteeksi Luumäki. Mutta samalla havaittiin, että paikalle oli saapunut kapteeni H. Sortilan autokolonna, jonka tehtäväksi oli määrätty pataljoonamme edelleen kuljettaminen. Juna purettiin nopeassa tahdissa, ja ennätettiin kuin ennätettiin parahiksi pois pian seuranneen pommituksen tieltä.⁵³

Talvisodan ilmatorjuntaan perehtynyt Veikko Rantalainen kirjoittaa, että sodan viimeisten viikkojen aikana vihollisen ilmatoiminta oli sidoksissa maarintaman tapahtumiin. Taistelut olivat tuossa vaiheessa keskittyneet erityisesti Viipurinlahden suunnalle, minkä vuoksi pommitukset kohdistuivat siihen liittyviin rataosuuksiin, kuten Riihimäki–Simola ja Kouvola–Kotka.⁵⁴

Kouvolan ratapiha-alueita ja aseman ympäristöä oli pommitettu niin paljon, että se vaikeutti kuljetusten hoitoa. Esimerkiksi 26.–29.2. pommituksissa katkesi 51 raidetta ja vaurioitui 88 vaunua, mikä lamautti liikenteen Kouvolasta itään ja etelään pariiksi päiväksi. Sodan loppuvaiheessa vaihtotyöt jouduttiin tekemään Kauasalan ja Harjun asemilla sekä kappaletavaran osalta Kuusankoskella. Viipuriin kuitenkin liikennöitiin lähes sodan loppuun saakka ponnistamalla taistelevien joukkojen ohella myös kuljetusorganisaation voimat äärimmilleen. Mikäli halusi helmikuun loppupuolelta alkaen nousta junaan Viipurissa, piti ensin hankkiutua Tienhaarraan tai Hovinmaalle. Sodan lopussa oli kuormausta varten siirryttävä 50 kilometriä aina Simolaan saakka.⁵⁵

Helmikuun viimeisellä viikolla siirrettiin Viipurin ratapihalta vaunukalustoa länteen. Alun perin siellä oli ollut 1 200–1 400 erilaista vaunua, joista oli 28.2. jäljellä Maaskolassa noin 250. Näistä noin viidesosa oli huonossa kunnossa tai niin pahoin kranaattikuoppien saartamina tai vaurioituneiden vaihteiden takana, ettei niitä saatu kuljetetuksi turvaan. Rautateiden henkilökunta poistui Viipurista helmikuun viimeisenä päivänä, minkä jälkeen pioneerit panivat täytäntöön siltojen ja ratapihan hävityssuunnitelman; mm. 30 vaihteistoa räjäytettiin.⁵⁶

Sodan kahden viimeisen viikon aikana pommitukset kohdistuivat erityisesti Riihimäen–Kouvolan rataosalle; pääristeysasemien ohella osumia saivat Oitin, Järvelän, Herralan, Kausalan ja Korian asemat. Erityinen mielenkiinto kohdistui Korian siltaan, jota pommitettiin useita kertoja. Sen läheisyyteen pudotettiin talvisodan aikana 800 pommia. Varsinainen silta säästy, mutta 5.3. siihen tuli osuma, joka katkaisi yhden kiskon ja väänsi toista. Tirronen kirjoittaa, että 26.2. Kouvolan tukoksen yhtenä syynä olisi ollut se, että Korian silta oli pommitettuna. Erään aikalaisen muistikuvien mukaan pommi jäi suutariksi. Joka tapauksessa vihollinen pyrki tehostamaan vaikutuksia pommittamalla myös Kymijoen ylittävää varareittiä, Harjun rautatiesiltaa.⁵⁷

Rintaman siirtymisen ja pommitusten vuoksi sodan viimeisinä päivinä II AK:n rautatieyhteyksistä oli käytössä vain Pulsan–Simolan–Hovinmaan rataosa, jonka merkitys korostui korostumistaan. Vihollislentäjät toimivat sodan loppuvaiheessa myös kuutamon välillä, mikä pakotti siirtymään päivittäiseen yksittäisajoon. Liikennöinti tutkimuksen kohteena olevalla rataosalla oli sodan kolmen viimeisen viikon ajan varsin hankalaa. Matkustajat eivät aina tienneet, milloin junat purettiin milläkin Etelä-Karjalan asemalla.⁵⁸

Kuljetusten vähäiset suojaamismahdollisuudet heikkenivät entisestään, kun neuvostolentäjät saivat osumia suomalaisiin ilmatorjunta-aseisiin. Riihimäen pommituksissa vaurioitui 2.3. kaksi raskasta it-tykkiä, joista toinen kuitenkin saatiin ampumakuntoon jo seuraavaksi päiväksi. Kolmisen viikkoa myöhemmin I Raut.It.KKJ:n 2.ryhmän konekivääri vioittui Tienhaaran pommituksessa.⁵⁹

Sairas- ja sairaalajunien Punaisen Ristin tunnukset eivät suojaaneet lääkintahuoltokuljetuksia ilmahyökkäyksiltä. Ilmahälytys ei johtanut junien tyhjentämiseen, vaan paripotilaiden tarvitsema henkilökunta jäi paikoilleen, kun taas muut saattoivat siirtyä metsään tai ulos ilmasuojaan. Ilmatoiminnan vuoksi sairaus- ja sairaalajunat eivät seisseet asemilla pitkiä aikoja, vaan ne kuormattiin nopeasti, ja liikkeelle pyrittiin muutenkin lähtemään pimeään aikaan. Esimerkiksi eri puolilla rataverkkoa – usein myös tutkittavalla rataosalla – toiminut Sairasjuna 5 joutui toistuvasti kohtaamaan ilmahyökkäyksiä.⁶⁰

Talvisodan alussa liikenne keskeytettiin, mikäli jollakin asemalla annettiin ilmahälytys. Tämä tapahtui erityisesti tärkeimmillä rata-

osilla ja rintaman läheisyydessä. Aiheettomat ilmahälytykset kuitenkin viivyttivät juna tarpeettomasti, joten liikenne oli myöhemmin lupa katkaista vain silloin, kun jouduttiin varsinaisen ilmahyökkäyksen kohteeksi. Junia lähetettiin sodan loppuvaiheessa asemilta jopa niin kauan, kunnes neuvostokoneet ilmestyivät horisonttiin. Ilmahyökkäystapauksissa veturinkuljettajilla oli ohjeet pysäyttää juna, tehdä hälytys sekä huolehtia, mikäli suinkin mahdollista, matkustajat ilmasuojaan.⁶¹

Tutkittavalla rataosalla pommituksissa, tykkitulessa tai onnettomuksissa kuoli talvisodan rautatiekuljetusten hoidon yhteydessä ainakin 45 henkilöä, joista 32 helmikuussa. Kuolemantapauksia sattui erityisesti suurilla ratapihoilla, mutta myös esimerkiksi Taa- vetissa. Kouvolassa kuoli pommitusten huippukautena 20.2. sirpalesuojan täysosumasta kaksi rautatieläistä ja 19 sotilasta. Tammi- kuun 12. sattui Lahdessa asemapäällikön ja kolmen matkustajan hengen vaatinut ilmahyökkäys. Joskus neuvostokoneet osuivat myös liikkuviin juniin. Lahden ja Hovinmaan välillä liikennöinees- sä junassa kuoli helmikuun 18. kaksi ja haavoittui kuusi henkeä, ja Nurmi-Vainikkala-välillä kuoli kahta päivää myöhemmin yksi matkustaja ja toinen haavoittui. Sodan alussa ja lopussa oli yksit- täisiä kuolemantapauksia. Työoloista kertoo jotain sekini, että neljä tutkittavalla rataosalla työskennellyttä rautatieläistä teki sodan aikana itsemurhan: Kouvolassa yksi ja Viipurissa kolme. Vihollisen hyökkäyksissä ja onnettomuksissa loukkaantui sodan aikana 49 henkeä. Ilmahyökkäyksissä haavoittuneiden lisäksi ihmisiä jäi ju- nien alle. Pahin tapaus oli Simolassa 15.1., kun 11 autonasantajaa jäi tapaturmaisesti junan alle. Viipurin pommituksissa tapahtui muutama sydänhalvaus sekä kolme työmiestä menetti järkensä.⁶² Täpäriä tilanteita oli tuon tuostakin. Esimerkiksi toisena sotapäi- vänä saapui suuri evakuoimisjuna Viipurin asemalle pommisatees- sa; henkilövahingoilta kuitenkin välttyttiin sillä kertaa. Tapio Rau- tavaara oli sattumalta helmikuun 20. päivänä Kouvolan asemalla, kun asemaravintola sai osuman. Rautavaara oli ottanut sirpalesuo- jaa kohti juostessaan kainaloonsa pienen lapsen, ja molemmat sääs- tyivät sillä kertaa.⁶³ Henkilötappioita on pidettävä verrattain pieni- nä ottaen huomioon tutkittavan rataosan liikennemäärät ja rata- osaa sekä sen liikennepaikkoja vastaan kohdistuneet pommitukset. Niiden ei myöskään voida katsoa olleen kovinkaan merkittäviä kul- jetusten hoidon kannalta.

Keijo Pennanen on laskenut, että vihollistoiminnan tuloksena Suomen rautateille aiheutui talvisodassa rata-, raide-, ratapiha-, vaihde- sekä rautatiesiltavaurioita yhteensä 315 kertaa, vaikka rautateitä vastaan hyökättiin sodan aikana 386 kertaa. Rataverkko ei siis saanut jokaisessa ilmahyökkäyksessä tai tykistötulituksessa vaurioita. Tutkittavaan rataosaan kohdistui 66 erilaista vaurioita, mikä on runsas viidennes kaikista rataverkkovaurioista. Kun otetaan huomioon lisäksi ne 71 pommitusta, joissa pommit eivät osuneet maaleihinsa tai jäivät suutareiksi, eivätkä näin ollen aiheuttaneet vaurioita, saadaan tulokseksi runsas kolmannes kaikista talvisodan aikaisista liikennepaikkapommituksista. Vaurioiden suhde pommituksiin (kolmannes pommituksista, mutta viidennes vaurioista) kertoo ennen kaikkea neuvostolentäjien heikosta osumatarkkuudesta. Pennasen mukaan rataverkon vaurioista 86 % oli raide-, 11 % vaihde- sekä 3 % siltavaurioita. Kaikkiaan 82 % vaurioista kohdistui ratapihoille ja loput linjoille. Vauriot aiheutuivat lentopommituksista ja -rynnäköinnistä (98,7 %), ja vain harvoin tykistötulesta (1,3 %). Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosan vaurioiden laadun osalta vauriojakauma noudatteli koko maan tilannetta: raiteet 89,4 %, vaihteet 9,1 % ja sillat 1,5 %. Sen sijaan ratapihojen vaurioiden osuus oli hieman koko maata suurempi (86,4 %) ja linjojen näin ollen pienempi (13,6 %), mikä on osittain voinut johtua siitä, että tutkittavalla rataosalla oli vieri vieressä liikennepaikkoja. Myös aiheuttajissa on poikkeamia; rintaman läheisyys johti siihen, että tutkittavan ratapihan kokonaisvaurioista 7,6 % aiheutui tykkituloista. Rautatielaitteita tuhoutui talvisodassa eniten Riihimäellä, Kouvolassa, Viipurissa, Elisenvaarassa⁶⁴ ja Hiitolassa.⁶⁵

Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosan liikennepaikkojen pommituksissa vaurioitui tai tuhoutui merkittävästi rakennuksia ja kunnallistekniikkaa. Rakennusvaurioista kärsivät juuri Suomen eniten pommitettujen asutuskeskusten joukkoon kuuluneiden Viipurin, Riihimäen ja Kouvolan ratapihat. Kahden viimeksi mainitun liikennepaikan asemat kärsivät eniten myös yhteistuhoja eli rakennusten ja raiteiden samalla kertaa tapahtuneita vaurioita. Asemarakennustuhot yleistyivät helmikuussa. Kouvolassa tuhoutui myös VR:n paloasema. Sodan viimeisen kuukauden jo aiemmin vaurioituneet rakennukset vaurioituivat lisää, ja VR:n asuntorakennuksetkin saivat osansa pommitusvaurioista. Kouvolassa menetettiin siir-

tokuormausasema ja tavaratoimisto. Erityisen kiusallinen seikka kuljetusten hoidon kannalta oli kuitenkin Viipurin aseman kaikkien vedenottolaitteiden tuhoutuminen. Veturit joutuivat sen vuoksi käymään usein Nurmissa ja Lappeenrannassa saakka vesitäydenyksellä. Sodan ensimmäisen kuukauden aikana tutkittavan rataosan asemia ja pysäkkejä pommitettiin neljänä päivänä viidestä pommituspäivästä. Tammikuussa liikennepaikkapommituspäivistä vain alle 50 %:ssa ilmahyökkäykset kohdistuivat tutkittavan rataosan liikennepaikkoihin. Helmi–maaliskuussa luku oli jo noin 60 % eli kolmena hyökkäyspäivänä viidestä tutkittavan rataosan varrelle sijainneet liikennepaikat joutuivat pommitusten kohteeksi.⁶⁶

Valtionrautateiden liikkuva kalusto kärsi tutkittavalla rataosalla tappioita, joita tuli pitkin joului- ja tammikuuta lähinnä suurten asemien läheisyydessä. Helmikuun veturitappiot ajoittuivat kuun jälkipuoliskolle. Maaliskuussa veturikalustoa vaurioitui pommituksissa rataosalla Kouvola–Simola (Tani, Pulsa ja Kaitjärvi). Talvisodan pommituksissa vaurioitui tutkittavalla rataosalla 47 veturia, joista seitsemän tuhoutui. Onnettomuuksissa koki vaurioita 20 veturia. Ne olivat lähinnä pimennysmääräysten vuoksi tapahtuneita yhteentörmäyksiä, joita tapahtui erityisesti Kouvolassa, Simolassa ja Viipurissa suhteellisesti eniten tammikuussa. Koko maassa puolet veturivaurioista sattui onnettomuustilanteissa. Neljä veturia, joista kahteen oli tullut täysosuma, jäi helmikuun lopussa Viipuriin. Tutkittavan rataosan veturitappiot merkitsevät noin 30 % koko maan vaurioituneista ja menetetyistä vetureista (189 tai 243). Vaunuja vaurioitui eritoten Viipurissa ja Riihimäellä, ajoittain myös Lahdessa. Tuhoisin aika oli helmikuun jälkipuolisko, jolloin tuhoja tapahtui edellisten ohella myös Kouvolassa. Tilanne jatkui samanlaisena sodan loppuun saakka. Lähteissä on vaunuvaurioista erittäin summittaisia arvioita; tutkittavan rataosan vaunutappioiden likiarvoksi saadaan kuitenkin noin 775 vaunua, mikä on yli 40 % maamme kaikista vaunutappioista (noin 1 800). Edellä mainituista 775:stä vaunusta voidaan varmuudella todeta tuhoutuneen tai pahoin vaurioituneen vain 53 vaunua. Mikäli käytetään Eino Tirrosen antamaa vaunutappiolukua 1 480, saadaan tutkittavan rataosan osuudeksi yli 50 % kokonaistappioista. Neuvostojoukkojen käsiin jäi Viipurissa 196 vaunua. Näin tutkittavan rataosan osuus on viidennes kaikista talvisodassa käytökeltottomiksi tuhoutuneista ja viholliselle menetetyistä 1 274:stä vaunusta.⁶⁷

Vesa Tynkkynen on oikeutetusti todennut väitöskirjassaan, että pommituksista huolimatta talvisodan aikaiset rautatiekuljetukset kyettiin suorittamaan ”ilman suurempia ongelmia”.⁶⁸ Kuljetuksien voidaan aiheellisesti sanoa onnistuneen myös Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosalla. Niiden hoito vaati kylläkin suuria ponnistuksia, mutta vihollisen toiminta ei kyenneyt niitä ratkaisevasti vaikeuttamaan.

Ratavaurioiden ja viestiyhteyksien korjaaminen

Radankorjausmuodostelmista 1.RKK ja 2.Korj.Juna oli perustettu Viipurissa sekä 5.RKK Kouvolassa. Näiden sijoituspaikkoina toimivat perustamispaikat. Molemmat radankorjauskomppaniat tekivät kuitenkin pitkiäkin korjausmatkoja tutkittavaa rataosaa pitkin. Ne osallistuivat korjaustöihin myös muualla, esimerkiksi 5.RKK Lahdessa. Tämä oli tyypillistä myös muille talvisodan aikaisille radankorjausmuodostelmille. Helsingissä perustetun 7.RKK:n sijoituspaikaksi vakiintui Riihimäki, mutta se työskenteli myös toisinaan esimerkiksi Kouvolassa. Riihimäellä vieraili useasti myös Tampereella perustettu 3.Korj.Juna. Niin ikään Tampereella perustettu 8.RKK käväisi sodan aikana Viipurissa ja Simolassa sekä Seinäjoelle sijoitettu 9.RKK puolestaan Kouvolassa, jossa se antoi maalis-kuun ensimmäisenä kauttakulkumatkallaan tilapäisapua korjaten Viipurin pääradan kahdesta kohdasta. Radankorjausmuodostelmat olivat taistelutoimintaan kykeneviä, huollollisesti itsenäisiä, nopeasti siirrettäviä yksiköitä. Ne toimivat yhteistoiminnassa ratajaksojen (myöh. ratapiirejä) kanssa; edellisiä ei kuitenkaan ollut alistettu jälkimmäisille. Radankorjauskomppanioiden työpäivät olivat usein pitkiä.⁶⁹

Aina pommitusvaurioiden korjaajasta ei ole tietoa, sillä radankorjauskomppanioiden sotapäiväkirjoja on tallella vain muutamia. Olemassa oleva kirjallisuus antaa kuitenkin viitteitä, että radankorjausmuodostelmat korjasivat ainakin puolet ratavaurioista koko maassa, toisinaan yhteistyössä ratajaksojen kanssa. Vieläkin ongelmallisempi seikka on kysymys vaurioiden korjaamiseen kuluneesta ajasta. Liikenteen keskeytyneenäoloaika on usein sama kuin vaurioiden korjaamiseen kulunut aika. Viipurin, Kouvolan ja Riihimäen ratapihat kärsivät suuria vaurioita, mutta jokin läpiajoraide

saatiin yleensä suhteellisen nopeasti kuntoon. Näin tapahtui esimerkiksi Kouvolan suurten pommitusten jälkeen 21.2. Liikenne pääsi tuolloinkin jatkumaan, vaikka korjaustyöt – jotka oli tehtävä myös pimeään aikaan – jatkuivat vielä sodan päätyttyäkin. Päätehtävänä oli korjata Viipurin pääraide. Pahimpina päivinä radankorjaajien rinnalla työskenteli pioneeriosastoja Korialta. Kouvolaissa ei sodan lopussa voitu enää tehdä järjestelyitä (esim. muuttaa junien kokoonpanoja), vaan pitää ainoastaan läpikulkua varten tarvittavat raiteet kunnossa. Talvisodan historiassa esitetään myös, etteivät vähäiset radankorjausjoukot ehtineet korjata Kouvolan raidevaurioita, mikä puolestaan vaikeutti Kouvolan läpikulkuliikennettä ja viivästytti Lapista Viipurinlahdelle siirrettävien joukkojen tuloa. 5.RKK:n miehet ehtivät silti rauhallisina päivinä rakentaa sirpalesuojia Kouvolan asemalle rautatiesuojeluorganisaation tavoitteiden mukaisesti.⁷⁰

Käytetyt lähteet osoittavat, että radankorjausmuodostelmat kunnostivat myös Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosalla todennäköisesti puolet kaikista vaurioista. Korjaajasta ei tosin ole aina ollut tietoa (19,7 % tapauksista). Pelkästään ratajaksoille jäi korjattavaksi hieman alle viidennes vaurioista (18,2 %), ja yhteistyönä korjattiin myös viidennes vaurioista (18,2 %). Kun verrataan lähdetietoja koko maan tilanteeseen, huomataan, että ratajaksot korjasivat tutkittavalla rataosalla huomattavasti vähemmän vaurioita kuin muilla rataverkkomme osilla – vähemmän kuin puolet. Tätä auttaa ymmärtämään se, että puolet Suomen talvisodan aikaisista radankorjausmuodostelmista työskenteli sodan jossain vaiheessa tutkittavalla rataosalla. Sen sijaan liikenteen keskeytyksissäoloaikoihin verrattuna tutkittavan rataosan korjaustoiminta vastaa pitkälti koko Suomen tilannetta. Tiedossa olevien korjaustapausten perusteella voidaan todeta, että liikenne oli vaurioiden ja niiden kunnostamistoimien vuoksi keskeytyneenä keskimäärin noin viisi tuntia. Kaikkiaan 28,6 %:ssa tapauksista liikennekatkokset kestivät alle kuusi tuntia. Kolmasosassa vaurioista korjaaminen ei estänyt liikennöintiä lainkaan. Esimerkiksi Kymijoen ylittävän Korian sillan raiteet olivat tosin ilmahyökkäyksissä kärsineet lieviä vaurioita, joiden kunnostaminen vaati radankorjausmuodostelmien työpanosta, mutta siltaa käytettiin korjauksen ajan. Ainoastaan neljä ja puoli tuntia kestäneen korjauksen suoritti 9.RKK, koska 5.RKK:lla riitti korjattavaa Kouvolaissa. Liikennesumaa ei tuossa pullon-



Vaikka Kouvolan ratapihaa pommitettiin ankarasti erityisesti helmikuun 1940 jälkipuoliskolla ja maaliskuussa, radankorjausmuodostelmat onnistuivat kuitenkin turvaamaan liikenteen sujuvuuden vaikeissa olosuhteissa. Joissakin pommituksissa vaurioutui jopa kymmeniä raiteita. Siitä huolimatta Viipurin pääraiteen liikenne oli keskeytyneenä yleensä vain muutamia tunteja. Kuvassa 5.Radankorjauskomppanian miehiä Kouvolan ratapihalla helmikuun lopussa 1940. (Kuva: Ranta, Kovat päivät Kouvolassa 1998.)

Men of 5 Railway Repair Company in late February 1940 in the railway yard at Kouvola, a frequent target of Soviet bombing.

kaulakohdassa pääsytäkään syntymään, ja olihan sodan alussa valmistunut kiertorata Kuusankosken kautta. Korialle sattunut Johannes Turunen kirjoitti päiväkirjaansa, että ”Kymijoen siltojen molemmat päät olivat onneksi ajokunnossa, vaikka käymäjalkaa nekin ylitettiin”.⁷¹

Korjaustoiminnan kannalta talvisodan raskain päivä oli helmikuun 20. Tuolloin neuvostoilmavoimat hyökkäsivät 34 liikennepaikkaa vastaan. Tuona päivänä kärsi Pennasen keräämien tietojen mukaan vaurioita kaikkiaan 22 liikennepaikkaa ja rataosaa.

Viholliskoneet hyökkäsivät myös Riihimäen, Lahden, Kouvolan ja Viipurin asema-alueita vastaan. Pahimmat vauriot kärsi Riihimäki, jossa korjattiin 24 raidetta. Liikenne oli korjaustöiden vuoksi keskeytyneenä kymmenen tuntia.⁷²

Vaikka raiteet, vaihteet tai sillat eivät olisikaan vaurioituneet, kaapeliyhteyksillä oli kuitenkin taipumus katketa lähes kaikissa ilmahyökkäyksissä. Puhelinyhteydet olivat herkimmät katkeamaan. Lankayhteyksien katkeaminen vaikeutti sotilaskuljetusten hoitoa ja niiden johtamista, sillä katkokset keskeyttivät junien lähettämisen. Viestiyhteyksien korjaamisesta huolehtivat lennätinteknikkojen ja puhelinasentajien muodostamat työkunnat, joita oli tarpeeseen nähden aivan liian vähän. Näistä osa palveli radankorjausmuodostelmien riveissä. Esimerkiksi 5.RKK lähetti koko sodan ajan pieniä vikapartioita tutkittavalle rataosalle. Helmikuu erottuu vaurioiden osalta. Niitä sattui 5.RKK:n toimialueella (Lahdesta Simolaan) erityisesti Kouvolassa ja Koriolla. Viestiyhteydet olivat pääsääntöisesti pidempään poikki kuin raiteet. Tammikuun lopusta lähtien oli lähes mahdotonta soittaa Kouvolaan Simolan asemalle. Puhelimella pääsi Kaipiaisiin tai Taavettiin. Puhelimesta kuului alinomaan kova surina ja usein ainoana yhteysvälineenä palveli asemamies, joka vei hihtämällä tietoa ja otti selvää naapuriaseman tilanteesta.⁷³

Sattumalla ja improvisoinnillakin oli toisinaan huomattavaakin merkitystä kuljetusten hoidossa. Kouvola koki toisen pommituksensa joulupäivänä. Pommitukset aiheuttivat vaurioita sähkö- ja puhelinlinjoille. Vaaran päätyminen ilmoitettiin sähkösireenin toimimattomuuden vuoksi kolisuttelemalla rataaksoja ja soittamalla veturien pillejä. Kun korjausjuna ei saanut puhelimitse tiedusteluksi Kouvolan aseman keskuksesta mahdollisia ratavaurioita, juna lähti etsimään korjattavaa. Katkopaikka löytyikin Kyminteh- taalle vievän maantien alikäytävän läheisyydestä. Radan vierellä kulkeneista lennätinlangoistakin oli poikki 11 kappaletta. Vaikka Kouvolan ja Riihimäen ratapihoilla oli saatu ennen sotaa valmiiksi maakaapeliyhteyksin rakennetut sähköasetinlaitteet, pommit vaurioittivat huomattavasti heikko- ja vahvavirtalaitteistoja: ne rikkoi- vat viestiturvaa, vahvavirtakaapeleita ja -laitteita sekä avojohto- verkkoja. Kaapelityökunta joutuikin tekemään sodan jälkeen Kou- volassa kaikkiaan 65 kaapelijatkosta.⁷⁴

Radankorjausmuodostelmien toiminnasta on esitetty arvioita, jot-

ka ovat sangen positiivisia. Päämajalla ei ollut käskyvaltaa radankorjausmuodostelmiin nähden. Se saattoi ainoastaan esittää radankorjauksen kiireysjärjestyksen. Järjestelmä toimi kuitenkin tyydyttävästi. Epäkohtana pidettiin etenkin kyseisten muodostelmien vähälukuisuutta ja niiden sitoutumista pysyvästi jollekin ratapihalle, mikä oli tosin Pennasen mielestä onnistunut ratkaisu. Radankorjauskomppanioiden viestimiehet eivät ennättäneet korjata riittävän nopeasti liikenteen hoidon vaatimia viestiyhteyksiä. Pennanen luonnehtii talvisodan aikaista rautateiden korjaustoimintaa ”sitkeäksi pommitusvaurioiden korjaamiseksi”. Samanlaiseen johtopäätöksen on päätenyt rautatiesiltojen kunnostusta muistellut K. Larjamo. Rautatietoimisto arvioi kuitenkin itse radankorjausmuodostelmien tekemän työn kiitettäväksi ja odotukset ylittäneeksi toiminnaksi, joka oli mahdollistanut rautatieliikenteen ja sotilaskuljetusten suorittamisen vaikeissa oloissa. Myös Er.P 1:n huoltopäällikkönä Kannaksella toiminut Armas Soukkio on antanut VR:lle hyvän arvosanan. Hänen mukaansa rautatiet olivat saaneet järjestelynsä hoidetuksi niin hyvään kuntoon jo ennen talvisodan syttymistä, että se oli Suomen sotilaskuljetuslaitoksen sotavalmeinen osa. Soukkio huomauttaa rautatiekuljetusten sujuneen tyydyttävästi aina sodan loppupäiviin saakka, jolloin vihollisen ilmahyökkäykset melkein halvaannuttivat kaiken liikenteen.⁷⁵ Korjaustoiminnan ja kuljetusten sujumuuden lopputuloksen valossa on helppo yhtyä myönteisiin arvioihin ja todeta, että tutkittavalla rataosalla suoritettuja rata- ja viestiyhteyksien korjauksia on pidettävä menestyksellisenä toimintana.

Oman organisaation vaikeudet ja niistä selviäminen

Sodan alun evakuointikiireet rasittivat rautatieläisiä, jotka pyrkivät saamaan sotilaskuljetukset toimimaan. Esimerkiksi Viipurissa kuljetusten hoito vaati vihollisen ilmatoiminnan ehkäisemisestä sumusta huolimatta lähes yli-inhimillisiä ponnisteluja jo pelkästään siksi, että paikallisen toisen liikennejakson henkilökunta oli siirtynyt kolmantena sotapäivänä Pulsaan jättäen kuljetusten hoidon 9. rautatiesuojelujakson (myöh. suojelupiirejä) käsiin. Lähtö oli tapahtunut sotilasviranomaisten liikenteen hoitoa koskeneiden valitusten seurauksena. Suojelujakson johto, joka toimi tiiviissä yhteistyössä soti-

lasviranomaisten kanssa, katsoi pian mahdottomaksi suoriutua kahdesta tehtävästä yhtä aikaa. Joulukuun ensimmäisen viikon ajan Suomen suurimmalla liikennepaikalla suoritettiin keskimäärin 114 junaan päivässä lähinnä pimeän aikana. Junien suuri määrä aiheutti jatkuvia häiriöitä. Vastuu kuljetuksista siirtyikin 8.12. rautatiehallituksen sotilastoimiston määräyksestä takaisin 2. liikennejaksolle, jolloin suojelujakso vapautui takaisin omiin tehtäviinsä.⁷⁶

Toimivaltakysymykset aiheuttivat toisinaan vaikeuksia. Rautatiehallituksen sotilastoimisto valitti tammikuun alussa päämajan rautatietoimistolle, että sotilaat kuormasivat vaunuja liian hitaasti. II AKE ilmoitti kuitenkin kuormanneensa vaunut sitä mukaa, kun niitä yleensä saapui. Sotilastoimiston mukaan sen alaisilta rautatieupseereilta puuttuivat sekä valtuudet että mahdollisuudet tehokkaampaan toimintaan. Näin ollen asemakomendantti olisi ollut sotilastoimiston mielestä pätevämpi henkilö hoitamaan lastausta.⁷⁷ Kuormaamisajat olivat, ns. junan valmistelu-aika mukaan lukien, jalkaväellä yhdestä kahteen tuntia ja tykistöllä kaksi tuntia. Niitä suunniteltaessa ei kuitenkaan ollut otettu riittävästi huomioon viivytyksen mahdollisuutta. Suurimmat viivytykset olivat pommitusten seurausta, mutta myös vaihtotyöt kestivät usein odotettua kauemmin.⁷⁸

Kuten edellä on mainittu, VR oli saanut ohjeita mm. toiminnasta ilmahyökkäyksien aikana, jottei radankorjausmuodostelmien työtä estettäisi ja liikennettä turhan takia keskeytettäisi pelkän ilmahälytyksen sattuessa. Rautatietoimisto pyrki ehkäisemään sotilastavaratoimitusten viivästymisiä antamalla omia määräyksiään. Sotilastavarajunien lähtöasemien tuli olla selvillä siitä lähtien, mihin mennessä tietyt tavarat oli toimitettava, jotta ne olisivat ehtineet määrätyn päivän junaan. Sotilasvaunuja sai 11.1.1940 jälkeen liittää matkustajajuniin vain äärimmäisissä hätätilanteissa. Sotilastavarajunilla oli myös ohjeet kulkea ilmahälytysalueilla sekä pysähtyä vain silloin, kun nämä joutuivat ilmahyökkäyksen kohteeksi. E-junien yksittäisiä vaunuja rautatietoimisto antoi liittää risteysasemilta kaikenlaisiin juniin. Esimerkiksi Simolan tehtävänä oli lähettää Viipurin suuntaan menevät elintarviketäydennysvaunut ensimmäisellä sopivalla junalla määräasemalle. Tavaralähetysten perillemenon varmistamiseksi asetettiin kulkuun Riihimäen(-Lappeenrannan-Elisenvaaran) rataosalla liikennöineet sotilastavarajunat⁷⁹, joiden aikataulu näytti seuraavanlaiselta:

Sotilastavarajunien 10.1.1940 voimaan astunut aikataulu⁸⁰

Juna 1			Juna 2	
Tulo	Lähtö	Asemat	Tulo	Lähtö
–	23.02	Riihimäki	15.02	–
1.12	2.10	Lahti	10.42	12.58
4.01	6.58	Kouvola	5.21	8.13
9.47	10.45	Simola	1.30	2.37
11.22	13.05	Lappeenranta	23.08	0.57
16.19	–	Elisenvaara	–	19.32

Kuten voidaan havaita oheisesta taulukosta, molemmat junat lähtivät asemasta riippumatta pimeään aikaan. Huomionarvoista on myös eri välietappien ajallinen pituus; esimerkiksi junan 1 öiseen taipaleeseen Riihimäeltä Lahteen oli laskettu kuluvan ainoastaan kolme tuntia, vaikka tuolloin oli runsaasti muuta liikennettä ja junat joutuivat ajamaan pimennetyin lyhdyin. Juna 2:lta sama väli vei aikataulun mukaan yli neljä tuntia. Jälkimmäinen juna joutui ajamaan päiväsaikaan, jolloin vihollisen ilmoitominnaasta aiheutuneet viivytykset olivat todennäköisiä.

Tekniset ongelmat olivat kiusallisia sotilaskuljetusten hoidon kannalta. Esimerkiksi vaihteita ajettiin toisinaan auki, mikä johtui valaistuksen puutteesta. Tällaista tapahtui Kouvolassa vuoden 1939 viimeisenä päivänä ja Lahdessa 13.1. Riihimäen sähköistetty vaihekoneisto reistaili puolestaan helmikuun puolivälissä.⁸¹

Junakuljetuksiin siirretyt joukot joutuivat kärsimään paitsi pommitusvaurioiden aiheuttamista ruuhkautumisista myös tutkittavan rataosan infrastruktuurin puutteista. Esimerkiksi Hämeenlinnasta 20.–22.2. Tienhaaraan siirretyin 169. Panssarintorjuntatykkinjoukkueen varajohtajana toiminut Johannes Turunen merkitsi päiväkirjaansa seuraavasti: ”Liikennettä oli paljon ja vastaantulevia oli odotettava ja sivuutettava yksiraiteisella radalla.”⁸²

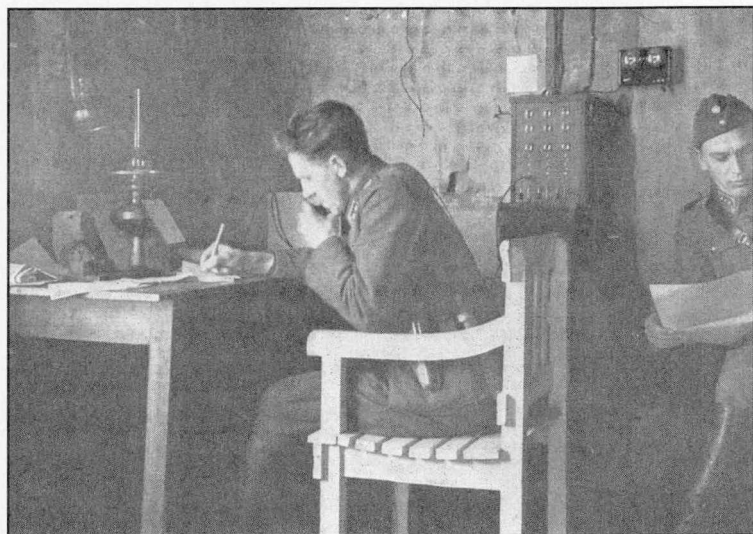
Kiihtyneet pommitukset selittävät monia vaikeuksia, mutta oman organisaation tiliin on laskettava jotakin. Osittain pommitusten vuoksi vaunuja ruuhkautui suuria määriä Kouvolan–Viipurin rataosan kaikille liikennepaikoille. Rataosan liikenne oli käytännöllisesti katsoen poikki helmikuun kolmannella viikolla, kunnes lumisateet vähensivät ilmoitointia siinä määrin, että sotilaskuljetukset saatiin taas toimimaan. Syntyneessä tilanteessa kymmenit-

täin kiireellisiä kuljetuksia joutui muun vaunuston sekaan tai muuten vain tilapäisesti ”kadoksiin”. Vakavalta huoltokriisiltä vältyttiin vain pysäyttämällä kaikki rautateitse tapahtunut huoltoliikenne Kouvolasta itään 48 tunniksi. Liikennekatkoksen aikana kiireellisimmät lähetykset toimitettiin perille moottoriajoneuvoilla sekä E-junat sisämaan poikkirataa pitkin.⁸³

Junien ruuhkautuminen on todennäköisesti johtunut osaltaan eräiden rautatieupseerien kokemattomuudesta tai jopa kyvyttömyydestä. Tästä kertovat miesten vaihdot. Helmikuun lopussa yksi epäpätevä Viipurin rautatieupseeri vapautettiin tehtävistään ja komennettiin muualle. Samaan aikaan vaihdettiin myös II AKE:n rautatieupseeri. Pahojen ruuhkien sattuessa rautatietoimiston upseereita komennettiin auttamaan niiden selvittämisessä. Näin tehtiin Riihimäellä, Kouvolassa, Lahdessa ja Viipurissa.⁸⁴

Liikennepaikoille lähetettiin myös sodan aikana tarkastusryhmiä, joiden tehtävänä oli ottaa selvää kuljetustilanteesta ja tehdä parannusehdotuksia. Ruuhkista oli tehty valituksia, jotka kohdistuivat erityisesti tutkittavan rataosan itäpään tilanteeseen. Päämajan rautatietoimisto toteuttikin 23.2. yhdessä rautatiehallituksen edustajien kanssa tarkastusmatkan Kouvolan–Tienhaaran rataosalle. Tarkastusryhmä havaitsi, että Kouvolan ja Simolan väliseltä rautatieliikenteeltä puuttui tyystin johto. Paikallisen liikennejaksos vt. päällikkönä toimi Luumäen asemapäällikkö, jolla ei ollut puhelin yhteyttä Kouvolan–Simolan rataosan liikennepaikkoihin, koska viestiyhteydet olivat lähinnä pommitusten vuoksi poikki.⁸⁵

Kaikki lähetykset eivät menneet perille saakka. Kouvolan ja Simolan välillä sijainneille liikennepaikoille kertyi paljon Viipuriin tarkoitettuja kuormia, jotka sisälsivät varsin yleisesti piikkilankaa. Tämä herätti tarkastajissa ihmetystä, sillä Viipuriin ei enää helmikuun lopulla pitänyt olla menossa yhtään vaunulastillista sotilastavaraa. Sivuraiteille jätetyt vaunut olivat poissa normaalista kierrosta, ja ne olisivat voineet häiritä liikenteen hoitoa. Länsman kirjoittaa asiasta seuraavasti: ”Usein täysin tarpeettomalla materiaalilla kuormatut junat täyttivät ratapihat niin, etteivät välttämättömätkään kuljetukset päässeet läpi.” Vetureistakin oli huutava pula. Pienten liikennepaikkojen sivuraiteilla oli myös runsaasti rikkinäisinä hylättyjä vetureita, ja ehjätkin veturit olivat kylminä. Rautatietoimisto olisikin hankkinut lisävetovoimaa muulta Suomesta Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosan liikenteen avuksi.⁸⁶



Huomattava osa rautatiehenkilökunnasta jatkoi talvisodan syttyttyä omia virkatehtäviään uniformuissa. VR:n liikennevirkamiehistä koulutetut rautatieupseerit vastasivat sotilaskuljetusten joustavasta sujumisesta. Huolimatta oman organisaation ongelmista ja vähäisestä kokemuksesta suurten sotilaskuljetusten hoidossa, rautatieupseerien ja muiden rautatieläisten suoritusta talvisodassa on pidettävä onnistuneena. (Kuva: Valtionrautatiet 1862–1962.)

A considerable number of railway personnel continued to do their jobs in uniform after the outbreak of the Winter War.

Viipurin aseman evakuointi helmikuun lopussa aiheutti monia hankaluuksia sotilaskuljetusten hoidolle. Viipurin aseman tyhjentämiskäskey oli annettu jo 19.2., minkä jälkeen Maaskolan ratapiha ei enää vetänyt vaunustoa. Tästä aiheutui huomattavaa ruuhkaa Tiehaaran, Nurmin ja Tammisuon (kaupungin pohjoispuolella) asemille. Muutenkin lähes kaikki tutkittavan rataosan liikennepaikat olivat tuossa vaiheessa tungokseen asti täynnä junakuljetusta odottelevia ihmisiä. Nämä joutuivat odottamaan jopa vuorokausia sellaisia junia, joissa olisi ollut tilaa. Sen sijaan jonkinlainen henkilöliikenne

oli sodan viimeisinä viikkoina mahdollinen Kouvolasta länteen.⁸⁷

Tilaus- ja ilmoitusjärjestelmä osoittautui jäykäksi, ja siinä ilmeni virheitä. Simolassa havaittiin jo joulukuussa, että sotilasjunien seuraaminen oli toisinaan hankalaa. Tavalliset järjestelyjunat muuttuivat nimittäin matkan aikana sotilasjuniksi, mikäli niihin liitettiin muutama sotilastavaravaunu. Virheellisten ilmoitusten perusteella mm. yksi vaunu ”katosi” jonnekin Riihimäen ja Kouvolan välille. Tienhaaran aseman lähellä sijainneeseen II AKE:n kallioluolaan tilattiin helmikuun puolivälissä Helsingistä uudet sähkölaitteet, jotka kuitenkin lähetettiin erehdyksessä Tornioon. Joensuusta tilautut laitteet vaurioituivat puolestaan pommituksissa. Vuodelta 1877 peräisin olleiden jäykkälavettisten tykkien ammusten syyttimiä lastattiin vahingossa väärin vaunuihin, mikä aiheutti puolentoista viikon viivytyksen niiden saapumiseen Viipurinlahdelle.⁸⁸

Tykistöammuksien kaliiperien kirjavuuden vuoksi ne täytyi lajitella uudelleen useissa väliportaissa. Näin ollen A-junan purkamisesta kului usein vuorokausia, ennen kuin ampumatarvikkeet olivat perillä tuliasemissa. Kun vielä otetaan huomioon, että kuljetukset, uudelleenkuormaukset ja purkamiset tehtiin pääsääntöisesti pimeällä, aikaa tärvääntyi runsaasti. Juuri ennen sodan päättymistä päämaja ryhtyi lastien sekaantumisen ja katoamisten vuoksi tiedottamaan sotatoimiyhtymille, mitkä tykistön ammuksia sisältäneet vaunut olivat matkalla Taavetin asemalle, ja olivatko ne tarkoitettu Kan.A:lle vai Haminan Ryhmälle.⁸⁹

Suuret kenttäpostimäärät olivat aiheuttaneet ongelmia jo joulun alla. Vuoden 1940 puolellakin postin perille toimittaminen takelteli, minkä syyksi esitettiin kasvanutta liikennettä sekä ilmatoiminnasta aiheutuneita ratavaurioita. Kannaksella taistellut 3.D ei saanut helmikuun 16. ja maaliskuun 9. päivien välisenä aikana perille ollenkaan postilähetyksiä. Tämä johtui toisaalta joukkojen ja A-tarvikkeiden kuljetusten ensisijaisuudesta.⁹⁰ Postittomuuden vaikutusta rasittuneiden joukkojen mielialoihin voi vain arvailla.

Sotilaskuljetusten hoitoa vaikeutti se, että 12.3. käynnistettiin Vuoksenlaakson teollisuuslaitosten evakuointi. Lisäksi ulkomailta saapuvan materiaalin kuljetukset asettivat VR:lle sellaisia vaatimuksia, joista sillä ei ollut realistisia mahdollisuuksia selvittää.⁹¹

Veturit vaativat runsaasti halkoja, jotta ylipitkät vaunuletkat saatiin kuljetetuksi. VR hankki tarvitsemansa halot Pohjois-Suo-

mesta, mutta pitkät kuljetusetäisyydet hidastivat vaunuston kiertoa. Veturit joutuivat usein käymään Viipurista aina Nurmissa saakka hakemassa halkotäydennystä. Simolassa aseman rautatieupseeri havaitsi jo sodan alkuvaiheessa, että sinne joulukuun kuluessa saapuneet veturit olivat yleisesti lähteneet matkaan liian pienin halkomäärin, ja näin ollen ne joutuivat täydentämään varastojaan Simolassa. Siitä oli aiheutunut ei-toivottuja viivytyksiä. Harmia aiheutui myös helmikuun lopussa tapahtuneesta Kouvolan halkotarhan suurpalosta, joka oli saanut alkunsa palopommeista. Vetureista olisi saatu enemmän tehoa irti kivihiehellä, jota ei kuitenkaan säännöstelyn vuoksi riittänyt rautateiden tarpeisiin. Kovalla pakkasella halkojen käyttö saattoi alentaa vetotehoa jopa neljänneksellä, mikä aiheutti viivytyksiä. Sotatoimialueella oli muutenkin onnettomuuksien välttämiseksi voimassa ns. maksimiaikataulu, jonka perusteella junien suurin sallittu nopeus oli 56 km/h.⁹²

Pimennysmääräykset aiheuttivat omalle organisaatiolle monenlaisia vaikeuksia, sillä elettiinhan vuoden pimeintä aikaa ja junia oli runsaasti kulussa. Valojen käytön rajoitukset hidastivat kuljetuksia sekä aiheuttivat vaaroja tasoristeyksissä. Työskentelyä Kouvolan ratapihalla, jolta 5.RKK:n miehet olivat ratsainsinöörin pyynnöstä poistaneet kaikki valonheittimet, häiritsi Tauno Pukkilan muistikuvien mukaan erityisesti pimeys. Veturinkuljettaja Aleksanteri Väänänen muistaa myös, että pimennysmääräykset aiheuttivat suuria käytännön hankaluuksia. Veturien ikkunat oli nimittäin peitetty peltiluukuilla, ja tähystys tapahtui yhdestä avoimesta ikkunasta. Kovien pakkasten aikana ja viimalla tähystäminen oli todella hankalaa. Junanlähettäjäät olivat paljon vartijoina, sillä liikennepaikat oli pimennetty ja opasteetkin oli pääsääntöisesti sammutettu, mikä lisäsi huomattavasti onnettomuusriskiä. Pahojen tasoilykäytäväonnettomuuksien jälkeen varotoimia tehostettiin: ratoja ylittävien ajoneuvojen huurtuneet ikkunat oli avattava, mutta mieluummin kyydissä olijan oli mentävä ulos tekemään kuulohavaintoja lähestyvistä junasta.⁹³

Myöskään viestiverkon korjaustoiminta ei sujunut ongelmitta. Kunnossapito ja viankorjaukset jäivät VR:n suojelujaksojen vastuulle. Näin ollen lennätinteknikopiirin ammattilaisista perustettujen viestiyksiköiden rautateiden viestiverkossa suorittamat korjaustyöt jäivät vaille valtakunnallista koordinoitua. Tästä seurasi, että viestiyhteyksien korjaustoiminta runsaasti pommitetuilla

rataosilla – kuten tutkittavalla rataosalla – oli varsin paikallista. Tilanne johti lopulta siihen, ettei eri jaksojen hallintokeskusten välisistä puheluista saanut selvää. Ongelmiin varauduttiin rakentamalla kiertolinjoja ja varajohtoja vesistöjen yli mm. Viipurissa. Vaikka viestiverkko vaurioitui pommituksissa, joillakin liikennepaikoilla oli yhteys maanteiden varressa kulkevaan puhelinverkkoon, ja näin ollen ne saivat yhteyden toisiinsa. Viestimateriaalista ja -miehistä oli pulaa. Rintamapalveluksesta heitä voitiin irrottaa vain rajallisesti. Riihimäen lennätinkonepajan 196 työntekijästä 68 joutui rintamalle, mutta heistä palasi sodan aikana entisiin tehtäviinsä 28. Lisäksi sodan viimeisiksi päiviksi siirrettiin rintamalta Simolaan kolmetoista viestiteknillisen henkilökunnan ammattimiestä.⁹⁴

Omaa organisaatiota ja erityisesti sen johtojärjestelyjä on jälkikäteen arvosteltu toimimattomaksi. L.A.E. Tuhkanen, joka palveli talvisodan aikana päämajan rautatietoimistossa toimistoupseerina, on hahmottanut epäkohtia, jotka tekivät hänen mukaansa sotilaskuljetusorganisaatiosta epäonnistuneen ratkaisun. Hän kirjoittaa, että ongelmia muodostui siitä, etteivät sotilaat voineet kunnolla puuttua rautatieasioihin ja ettei kuljetustilausten tekemistä valvottu. Suuret tilausmäärät ruuhkauttivat esimerkiksi Viipurin ratapihaa. Viivytyksiä aiheutui myös vastaanottajien purkamiskyvyn puutteista, mikä johti vaunuston tuhlailuun ja virheelliseen käyttöön. Viestiyhteydet ja -kalusto olivat puutteellisia ja vaurioalttiita. Pommitukset aiheuttivat vakavia ongelmia vetureiden muutenkin heikoille vedensaanomahdollisuuksille. Tuhkanen kritisoi sitäkin, että sotarautatiemuodostelmat olivat siviiliviranomaisten käytössä ja että yhteydet niihin olivat hitaita. Niin ikään rautatiehallituksen sotilastoimiston päällikön, everstiluutnantti Hovisen käskyvalta rautateiden henkilökuntaan – jota oli muutenkin liian vähän – nähden oli riittämätön. Järjestelyratapihat olivat myös liian pieniä. Puolustusvoimien huoltohenkilökunta oli puutteellisesti koulutettua rautatieasioissa. Veturaita oli tarpeeseen nähden liian vähän, ja niiden korjausmahdollisuudet olivat heikot, varsinkin kun Viipurin konepaja oli tuhoutunut. Tuhkanen arvosteli myös rautatiekuljetuksia suojanneen ilmatorjunnan tehoa.⁹⁵

Tuhkasen kokonaisarvio on, että rauha tuli viime hetkellä rautateiden kannalta; pommitusten ja johdon puuttumisen vuoksi lauantunut liikennöinti olisi päättynyt muutamassa päivässä koko-

naan. Hovinen ei kylläkään itse jaa täysin Tuhkasen pessimististä näkemystä, vaan hänen mukaansa Kouvolasta itään suuntautunut rautatieliikenne oli kyllä suunnattomissa vaikeuksissa, mutta Kanakselle pääsi helposti myös vähemmän pommitettua sisämaan poikkirataa pitkin. Sen sijaan Kai Sarmanne päättelee Tuhkasen tavoin, että sotilaskuljetuksien tehokas hoito olisi edellyttänyt sotilaiden puuttumisen lisäämistä. Sodan loppuvaiheessa näin tehtiinkin, mutta esimerkiksi rautatiehallituksen sotilastoimiston päällikkö Hovinen joutui monesti ylittämään toimivaltuutensa. Tuhkasen käsitykset niin ikään omaksunut Seppo Länsman toteaa, että keskitetyn johdon puutteesta seurasi toistuvia ruuhkautumisia Kouvolan ja Viipurin välillä. Länsman tunnistaa pommitukset ja ylikuormituksen vaikeuksien taustalla. Rautatieliikenteen talvisodan aikaisesta johtamisesta saadut kokemukset johtivat siihen, että kuljetusten johto siirtyi sotilasviranomaisten käsiin jatkosodassa.⁹⁶

Tutkivien sotilaiden vastapainona on syytä tuoda ilmi rautatievirkamiesten näkökulma. Eino Nissisen mukaan rautatielaitoksen kapasiteetti ylittyi monesti talvisodan aikana. Ruuhkat olivat vaikeita purkaa, mutta niiden selvittämisessä onnistuttiin. YH-vaiheen keskityskuljetukset eivät tuottaneet suuria vaikeuksia, koska vihollisen ilmatoiminta ei ollut häiriötekijänä. Liikennevirkamiehistä koulutetuilta rautatieupseereilta ja muulta VR:n henkilökunnalta puuttui tuoreita kokemuksia suurien kuljetusten suorittamisesta. Sotilaskuljetusten hoidon ongelmat aiheutuivat Nissisen mukaan tottumattomuuden ohella epätarkoituksenmukaisesti varustoiduista haloista, ylioptimistisista kuormaus- ja purkamisajoista, liian lyhyistä ratapihoista sekä liian pienien liikennepaikkojen käytöstä purkamisasemina. Nissinen toteaa osuvasti: ”Sotilaskuljetukset onnistuivat suurin piirtein suunnitelmien mukaisesti.” Suuren lisärasituksen rautatiehenkilökunnalle muodosti muun liikenteen – lähinnä evakuointikuljetusten – hoitaminen; henkilö- ja tavaraliikenteelle ei ollut löytyä tilaa, ja näin ollen se oli tavattoman epä-säännöllistä.⁹⁷

Voidaan sanoa, että Tuhkasen, Sarmanteen ja Länsmanin johtopäätökset ovat pitkälti oikeansuuntaisia, ja ne pätevät osittain myös Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosaan. Kuljetusten hoitoa olisi siis todennäköisesti voitu tehostaa entisestään, mikäli sotilaat olisivat voineet puuttua kriittisillä hetkillä enemmän VR:n toimintaan. Toisaalta tämän artikkelin lähdeaineiston valossa on helppo

yhtyä Hovisen, Roosin ja Nissisen näkemyksiin kokonaistilanteesta. Ne ovat tutkittavan rataosan näkökulmasta tarkasteltuna selkeästi oikeutettuja. Tutkittavan rataosan sotilaskuljetukset saatiin kuin saatiinkin hoidetuksi. Kuljetusten hoidossa saavutettiin riittävä tehokkuuden taso. Oman organisaation puutteet ja vaikeudet olivat lopulta pienempi paha kuin vihollisen ilmoitointi. Ehkäpä sodan päättyminen, kuten Tuhkanen on arvioinut, esti rautatiekuljetusorganisaation vakavien epäkohtien ilmenemisen.

Lopuksi – onnistunutta työtä paineen alla

Riihimäen–Kouvolan–Viipurin rataosaa voidaan aiheellisesti luonnehtia eräänlaiseksi Suomen rataverkon valtasuoneksi, jonka merkitys oli huomattava. Rautatieliikenteen asema oli erittäin tärkeä suomalaisissa sotilaskuljetussuunnitelmissa. Tutkittavalle rataosalle – maamme pääradalle – lankesi talvisodan sotilaskuljetusten päärooli. Sodan aikainen kuljetustarve vaihteli luonnollisesti sotatehtävien mukaan. Muutokset kuljetustarpeessa heijastelivat kenttäarmeijan tilaa. VR kykeni huoltamaan Kannaksella taistelleet joukot, mutta sotilasrautatieliikennettä jouduttiin tutkittavan rataosan liikennekatkosten vuoksi ohjaamaan toisinaan sisämaan poikkirataa (Haapamäki–Pieksämäki–Elisenvaara) pitkin. Rataosalla liikennöi normaaleina päivinä runsas kolmannes talvisodan elintarvike- ja ampumatarvikejunista. Tutkittavalla rataosalla kuljettiin sodan aikana useita kymmeniä tuhansia miehiä, arviolta noin kolmannes kaikista henkilötäydennyskuljetuksista. Vain tärkeimmät risteysasemat ja liikennepaikat saivat suojakseen riittävästi ilmatorjuntavoimaa. Rautatiekuljetusten hoidon suurimmat ongelmat aiheutuivatkin juuri vihollisen ilmoitinnasta ja Viipurissa osittain tykistötulesta. Radankorjausmuodostelmat kuitenkin ahkeroinvat kiitettävästi ja saivat yleensä nopeasti tutkittavan rataosan raiteet liikennöitävään kuntoon. Viestiyhteydet olivat raiteita alttiimpia katkeamaan, mikä vaikeutti kuljetusten hoitoa ja niiden johtamista. Kaapelien kunnostaminen oli pääsääntöisesti hitaampaa kuin raiteiden.

Myös oman organisaation puutteet aiheuttivat kuljetusvaikeuksia, jotka ilmenivät ajoittaisina liikennekatkoksina, ruuhkautumisina, viivytyksinä sekä lastien sekaantumisina. Vaikeudet johtui-

vat mm. epäselvistä toimivaltasuhteista, epärealistisista kuljetussuunnitelmista, ylioptimistisista aikatauluista, rautatiekaluston ja -laitteiden puutteista, rautatieupseerien kokemattomuudesta, kankeasta tilaus- ja ilmoitusjärjestelmästä sekä pimennyksestä. Vaikeuksia pyrittiin voittamaan ja pommitusvaurioita ennalta ehkäisemään mm. uusilla määräyksillä ja ohjeilla kuljetuksista, kuormaamisesta, pimennyksestä ja maastouttamisesta. Kuljetusten hoidon sujuvuutta edistettiin myös turvautumalla aikataulumuutoksiin, nopeusrajoituksiin, öiseen liikennöintiin, uusien junien kulkuun asettamiseen, reittimuutoksiin ja muihin liikenteen uudelleenjärjestelyihin, rautatieupseerien vaihdoksiin sekä apuvoimien ja tarkkailijaryhmien lähettämisiin. Ongelmien kasautuessa sotilaskuljetusten hoito tehostui ja se oli helmikuun lopulta alkaen äärimmilleen viritettyä.

Tutkittavan rataosan kuljetuskapasiteetti oli kuljetustarpeeseen nähden riittämätön; rataosa olikin toistuvasti ylikuormitettu. Siitä huolimatta uhkaava kuljetuskriisi ei ehtinyt toteutua. Rataosan täydellinen tukkeutuminen olisi ollut katastrofi; pahimmassa tapauksessa se olisi saattanut jopa halvaannuttaa Kannaksen Armeijan toiminnan ja näin ollen estää sotatoimien jatkamisen. Kuljetusten hoidon ja siihen liittyvistä ongelmista selviämisen voidaan todeta onnistuneen niin hyvin kuin niissä oloissa oli ylipäätään mahdollista. Rautatieläiset työskentelivät valtavan paineen alaisena uut-terasti ja menestyksellisesti. Sotilasrautatiekuljetusorganisaatio selvisi täpärästi ensimmäisestä tulikokeestaan, joka tosin jatkui vihollisuuksien päätyttyä. Luovutettujen alueiden evakuointi ja rataverkon korjaus työllistivät rautatieläisiä vielä pitkään.

Lähdeviitteet

- ¹ Maaliskuussa 1857 tehtiin päätös Suomen ensimmäisen rautatien – Helsinki–Hämeenlinna – rakentamisesta. Samaisessa tsaarin esitte-lyssä päätettiin aloittaa tutkimukset Turusta Viipurin kautta Pietariin kulkevan radan rakentamismahdollisuuksista. Suurien katovuosi-riehuessa marraskuussa 1867 Aleksanteri II määräsi käskykirjeellään Riihimäen ja Pietarin välisen radan rakentamistyöt aloitettaviksi hätäaputyönä. Rata valmistui kuitenkin nopeasti, ja se vihittiin käyttöön syyskuussa 1870. Sillä oli myös huomattavaa sotilaallista merkitystä. Vaikka rata oli alun perin suunniteltu yleiseurooppalaisen mallin mukaisesti ns. kapearaiteiseksi (1435 mm), keisari ei hyväksynyt muusta Venäjän raideleveydestä poikkeavaa esitystä. Näin radasta tehtiin ns. leveäraiteinen (1524 mm), ja autonomisen Suomen rautatiestä liitettiin yhä tiiviimmin muun valtakunnan rataverkostoon. Gripenberg, Lennart, Poliittinen historiikki: Suomen rautateiden synty ja rautatieverkoston kehitys. Teoksessa Suomen Valtionrautatiet 1862–1912. Osa I: Historiallis-teknillis-taloudellinen kertomus. Helsinki 1912, passim; Schultz, K.A., Selonteko eri radoista: Riihimäen–Pietarin rata. Teoksessa Suomen Valtionrautatiet 1862–1912. Osa II. Helsinki 1916, s. 15–29; Alameri, Mikko, Suomen rautatiet. Wien 1979, s. 12; Kaste, J.H., Rautatieliikenne Venäjän ja Suomen välillä sodan ja rauhan aikana. Suomen Sotilas n:o 6/1970, s. 42; Polvinen, Tuomo, Die finnischen Eisenbahnen in den militärischen und politischen Plänen Russlands vor dem ersten Weltkrieg. Helsinki 1962, passim; Martikainen, Unto, Itäisten ratojemme vaiheita: Piirteitä Suomen rautatielaitoksen toiminnasta Pietarin kuvnomentissa, itäisessä Suomessa sekä luovutetuilla alueilla tsaarinvallan ajoilta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Joensuu 1983, s. 7–8.
- ² Erityyppisistä rautatiekuljetuksista ks. Määräyksiä sodanaikaa ja erikoisia olosuhteita varten. Lisälehti vuoden 1932 Sotilaskuljetusohjesääntöön. Helsinki 1939; Vuoden 1932 ohjesäännössä oli vielä ollut mukana sodanuhkakuljetukset, joilla tarkoitettiin suojajoukkojen kuljetuksia. Siviilien ja heidän omaisuutensa evakuointi oli erotettu samaisessa ohjesäännössä omaksi ryhmäkseen pakkotyöntämiskuljetukset-otsikon alle. Sotilaskuljetusohjesääntö. Erikoismääräyksiä sodanaikaa varten. Helsinki 1932, s. 12–13; Vrt. Sotilaskuljetusohjesääntö. I osa: Rautatiet. Helsinki 1930; Ks. myös Tuunainen, Pasi, Riihimäen–Kouvolaan–Viipurin rataosan sotilaskuljetukset ja niiden hoito talvisodassa. Suomen historian sivulaudaturtyö, Joensuun yliopisto, lokakuu 1993, johdanto.
- ³ Pitkänen, Pauli, Kuljetusala. Teoksessa Puolustusvoimien huolto 1918–1986. Mikkeli 1988, s. 471; Suomen rautatieupseerikunta 1935–1975. Helsinki 1975, s. 2–3; Rautatieläiset olivat myös perustaneet rautatiesuojeluskuntia ja niiden poikaosastoja. Ks. esim. Veturimieslehdessä n:o 10/1939, s. 214 ja n:o 11/1939, s. 243.
- ⁴ Sarmanne, Kai, Strategiset joukkojen siirrot viime sodissamme. Tiede ja Ase n:o 20. Mikkeli 1962, s. 92–97; Österman, Hugo, Neljännesvuosisata elämästäni. Porvoo 1966, s. 164–165; Tuhkanen, L.A.E., Sotilaskuljetusorganisaatiomme (rautatiet) kehitys ja rautatielaitoksemme mahdollisuudet suoritua vv 1939–1945 sotien vaatimista kulje-

tuksista: Saatujen kokemusten edellyttämät toimenpiteet. Sotakorkeakoulun stipendityö vuodelta 1946, StietNK-74, SArk, s. 24–28; Tuhkasen työstä on kopio rautatiehallituksen sotilastoimiston arkistossa, T 22470/50, SArk.

- 5 Odotettavissa olevien pommitusvaurioiden korjaamiseksi ja kuljetusten hoidon sujuvuuden varmistamiseksi perustettiin rautatieläisistä kymmenen radankorjauskomppaniaa ja kolme radankorjausjunaa. Näiden radankorjausmuodostelmien oli määrä toimia sen ratainsinöörin käytössä, jonka ratajaksolla ne kulloinkin toimivat. Käsitteet ovat muuttuneet aikojen saatossa. Sotarautatiemuodostelmat vastasivat myöhempiä rautatiejoukkoja, radankorjausmuodostelmat (radankorjauskomppaniat, RKK, ja -joukkueet) vastasivat rautatiepioneerijoukkoja ja radankorjausjunat (Korj.Juna) puolestaan rautatiesiltakompanioita. Pennanen, Keijo, Rautateiden korjaustoiminta viime sodissamme. Tiede ja Ase n:o 39. Joensuu 1981, s. 191–192. Pioneeripataljoona 2:een oli kuulunut jo 1920-luvulla Rautatiepataljoona, jossa oli rakennus- ja liikennekomppaniat. Pataljoona harjoitteli mm. Kouvolan alueella. Saarinen, E-E., Pioneeriaselajin taipaleelta. Kouvola 1951, s. 37–38; Huhtikuussa 1918 perustettujen kolmen rautatiepataljoonan tehtävänä oli sen sijaan ollut opetuksen antaminen, jotta liikennöinnin sujuminen olisi varmistettu vallatuilla alueilla. Pitkänen teoksessa Puolustusvoimien huolto 1918–1986, s. 470.
- 6 Suomen rautatieupseerikunta 1935–1975, s. 4–5; Lumio, E., Huollon kertausharjoituksista. Teoksessa Huoltopäällikkö: Huoltoupeeriyhdistyksen julkaisu. Hämeenlinna 1965, s. 63; Elomaa, T.P., Talvisodan tulikokeessa. Teoksessa Valtionrautatiet 1937–1962. Helsinki 1962, s. 30–33; Länsman, Seppo, Kuljetukset ja kuljetusten johtaminen Suomen sodissa vv 1941–1944. Mikkeli 1969, s. 10; Länsmanin työn tutkielmaversio ks. StietNK 1/47, SArk; Vuoremaa, Anssi ja Ylikoski, Pekka, Päämaja ja eräät erityisalat. Teoksessa Talvisodan historia 4. Porvoo 1979, s. 21; Sotilaskuljetusorganisaation kehityksestä tarkemmin ks. Tuhkanen 1946, s. 7–31; Tirronen, Eino, Huollon toiminta. Teoksessa Talvisodan historia 4, s. 336
- 7 Suomen rautatieupseerikunta 1935–1975, s. 4; Kaste 1970, s. 45; Österman 1966, s. 165.
- 8 Länsman 1969, s. 10; Elomaa 1962, s. 30–33; Rautatieupseerien vastuulla oli ilmoittaa kuljetuksen lähtöaika ja -liikennepaikka päämajan rautatietoimistolle (huolto 2), ja kertoa samalla varikkoaseman oma kuljetusnumero ja vaunumäärä. Sotilaskuljetusnumero oli sama tunnus ja numero, jonka kuormaaja oli ilmoittanut sotilaskuljetusnumeroksi kuormausasemalla. Myös pienistä (alle 1–5 vaunun) ilmoitettiin lisäksi vaunujen numerot. Päämajan huolto-osaston käsky täydennyskuljetusten seuraamisesta ja tiedottamisesta, 15.11.1939. Kotijoukkojen esikunnan koulutustoimisto, Sal kirjeistä 1940, Fa 3, SArk; Tilaus- ja ilmoitusjärjestelmä on tuottanut myös dokumentteja tutkimuksen käyttöön. Tässä artikkelissa tärkeitä lähteitä ovat sotapäiväkirjojen ohella olleet erityisesti Sota-arkistossa (SArk) säilytettävät rautatievaunutilausten vihkot sekä huoltokuljetusten seuranta-vihkot (T 4885/3–33).
- 9 Somer, P., Transport av sjuka och sårade i krig. Sotilaslääketieteellinen aikakauslehti n:o 2–3/1950, s. 52–53; Somer, Pekka, Talvi- ja jatkosodan lääkintähuolto. Teoksessa Lääkinä sodassa. Toim. Kyl-

- likki Kauttu. Jyväskylä 1989, s. 11; Suomen sotien 1939–1945 lääkin-
tähuolto kuvina. Hämeenlinna 1990, s. 22; Sinerma, Martti, Sairasju-
nan valkea sisar. Teoksessa Nainen sodassa: Kotona ja rintamalla
1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Farigliano 1995, s. 351–352.
- ¹⁰ Sairaalajuna 1:n (21:n) sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, Z 15/2
(Sotilaslääkintäarkiston vanha tunnus), SArk; Kan.A:n huoltokäs-
ky n:o 9, 5.12.1939 (annettu 1.12.). II AKE:n lääkintäosasto, Saap. sal ja
yl. kirjeistöä, P 867/12, SArk; II AK:n huoltokäskey n:o 8, 8.12.1939.
Kan.AE:n huoltotoimisto, Saap. sal. kirjelmät 13.10–6.3.1940, P 526/2,
SArk; Laitinen, Tellervo, Talvisota sairausjunassa: muistelmia Talviso-
dan päiviltä. Loviisa 1980, s. 66–68; Sairaalajuna 1 (21): käskyjä,
kirjelmät ym. 1939–1940, Z 15/4, SArk; II AKE:n lääkintätoimiston
puhelinsanoma päämajaan 3.1.1940. II AKE:n lääkintätoimisto,
Ylempää saadut käskyt: 340, evakuoitukuljetukset 1940, T 9518/4,
SArk; Somer 1950, s. 52–53; Joskus sairas- ja sairaalajuniin jouduttiin
kuormaamaan kaksinkertainen potilasmäärä. Ranta, Urho, Valtion-
rautatiet sodanajan tehtävissä. Reserviläinen n:o 1/1987, s. 50.
- ¹¹ Kuljetusten seurantavihkot: sairas- ja sairaalajunat ajalla
30.11.1939–13.3.1940, T 4885/3–4, SArk; Somer 1989, s. 11.
- ¹² Tirronen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 336.
- ¹³ Kurkela (o.s. Kurttila), Hilikka, Talvisota sairaalajunassa. Teoksessa
Naiset kertovat sodasta. Toim. Mirja Hakko. Oulu 1988, s. 22; Sama
artikkeli on julkaistu Veteraanien perintö – Itsenäinen Isänmaa -oh-
jelmassa, CD-ROM-levyn talvisota-osion kertomuksena 21 (Kadetti-
kunta 2001).
- ¹⁴ Tervasmäki, Vilho, Vuorenmaa, Anssi ja Juutilainen, Antti, Ylimää-
räiset harjoitukset – liikekannallepano, joukkojen keskittäminen ja
sotavalmius. Teoksessa Talvisodan historia 1. Porvoo 1977, s. 180–181.
- ¹⁵ Ohjeet sodanaikaisten rautateitse tapahtuvien täydennyskuljetusten
suorittamisesta, päiväämätön. Kan.AE:n kuljetustoimisto, Saap sal
kirjelmät 17.11.1939–20.4.1940, P 2430/9, SArk.
- ¹⁶ E- ja A-junien seurantavihkot ajalla 30.11.–31.12.1939, T 4885/31–32,
SArk; Hovinmaan rautatieupseerin reservin vänrikki E.J. Salosen
kertomus Hovinmaan aseman toiminnasta vuodelta 1939, 21.1.1940.
Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Rautatieupseereiden toiminta-
kertomuksia 13.10.1939–30.4.1940, T 22470/27, SArk; Päämajan yleis-
en huoltotoimiston kirjelmät Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimistolle
5.–6., 11., 21., 24., 27. ja 29.–30.12.1939 sekä 3.1.1940. Kan.AE:n
kuljetustoimisto, Saap sal kirjelmät 17.11.–31.12.1939, T 4885/31,
SArk; Sarmanne 1962, s. 107; Varikkojen sijainnista ks. Talvisodan
historia 4, passim; Divisioonan päiväannos (muonaa ja rehua) painoi
72 tonnia. Tervasmäki, Vuorenmaa ja Juutilainen teoksessa Talviso-
dan historia 1, s. 181.
- ¹⁷ Rautatievaunutilausten vihkot ajalla 30.11.–18.12.1939, T 4885/5–6,
SArk; E- ja A-junien seurantavihkot ajalla 30.11.–31.12.1939, T 4885/
31–32, SArk; Tienhaaran rautatieupseerin A. Paikaksen (arvo ei käy
ilmi) kertomus Tienhaaran aseman toiminnasta 14.–31.12.1939. Rau-
tatiehallituksen sotilastoimisto, Rautatieupseereiden toimintakerto-
muksia 13.10.1939–30.4.1940, T 22470/27, SArk; Sarmanne 1962,
s. 107.
- ¹⁸ Susi, Sulo V., Miten kenttäposti toimii. Teoksessa Suomi taisteli 2.
Porvoo 1978, s. 180; Tirronen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 348.

- ¹⁹ Päämajan yleisen huoltotoimiston kirjelmät Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimistolle 29.12.–30.12.1939, 3., 9., 11., 15., 17., 20., 23., 25., 27. ja 31.1. sekä 4.2.1940. Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimisto, Saap sal kirjelmia 17.11.1939–20.4.1940, P 2430/9, SARk; E- ja A-junien seurantavihko ajalla 1.–31.1.1940, T 4885/32, SARk.
- ²⁰ Päämajan rautatietojimiston sotapäiväkirja 8.1.1940, spk. 2795, SARk; E- ja A-junien seurantavihko ajalla 1.–31.1.1940, T 4885/32, SARk; Kan.AE:n komendantitoimiston kirjelmä päämajan rautatietojimistolle 20.1.1940. Päämajan rautatietojimisto, Saap sal ja yl kirjelmia 1.1.–30.4.1940, T 4882/11, SARk.
- ²¹ Päiväannoksista poistettiin yleisesti perunoita, lihaa ja toisinaan myös jauhoja ja juustoa. Tilalle annettiin makaroneja, herneitä ja ryynejä. Päämajan yleisen huoltotoimiston kirjelmät Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimistolle 31.1., 4., 7.–8., 14., 16., 18., 21.–23., 26. sekä 29.2.1940. Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimisto, Saap sal kirjelmia 17.11.1939–20.4.1940, P 2430/9, SARk; E- ja A-junien seurantavihkot ajalla 1.–29.2.1940, T 4885/32–33, SARk; Tirronen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 350–353; Halsti, Wolf H. Talvisodan päiväkirja. Toinen painos. Keuruu 1979, s. 183.
- ²² E- ja A-junien seurantavihko ajalla 1.–29.2.1940, T 4885/33, SARk; 5.Radankorjauskomppanian (5.RKK:n) sotapäiväkirja, 25.2.1940, spk. 2798, SARk.
- ²³ E- ja A-junien seurantavihko ajalla 1.–8.3.1940, T 4885/33; Tirronen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 353, 355–356; Halsti 1979, s. 373, 375.
- ²⁴ Päämajan yleisen huoltotoimiston kirjelmät Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimistolle 29.2. sekä 4., 7., 9. ja 12.3.1940. Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimisto, Saap sal kirjelmia 17.11.1939–20.4.1940, P 2430/9, SARk; E- ja A-junien seurantavihko ajalla 1.–13.3.1940, T 4885/33, SARk.
- ²⁵ E- ja A-junien seurantavihko ajalla 1.–13.3.1940, T 4885/33, SARk; Öhquist, Harald, Talvisota minun näkökulmastani. Porvoo 1950, s. 298.
- ²⁶ Päämajan rautatietojimiston sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2795, SARk; E- ja A-junien seurantavihkot ajalla 30.11.1939–13.3.1940, T 4885/31–33, SARk.
- ²⁷ Mälkönen, Johannes, Viimeisellä rajalla: ”Erään perussuomalaisen” muistelmia kahdeksalta vuosikymmeneltä. Toinen painos. Helsinki 1989, s. 122; Loukamo, Urpo, Viipurin pamauksen vuosipäivä. Teoksessa Kun sota syttyi 30.11.1939. Toim. Seppo Keränen ja Martti Häikiö. Jyväskylä 1979, s. 215; Virolainen, Johannes, Karjalaiset Suomen kohtaloissa. Keuruu 1988, s. 167–169; Lappalainen, Niilo, Viipuri toisessa maailmansodassa. Juva 1991, s. 30; Kallioniemi, Jouni, Viipuri suursodassa 1939–1944. Raisio 1990, s. 51; Halsti 1979, s. 28; Mikola, K.J., Viipuri rauhan ajan varuskuntana ja sodissa. Teoksessa Viipurin kaupungin historia. V osa: Vuodet 1917–1944. Lappeenranta 1978, s. 392–393.
- ²⁸ Rautatievaununtilausten vihko ajalla 7.–9.12.1939, T 4885/6, SARk; Ojala, Arvo ja Heikkilä, Eino, Summan valtateillä ja Viipurin valleilla. Tampere 1983, s. 35, 45, 47; Kilkki, Pertti, Talvisota. Teoksessa Suomen ratsuväen historia, II osa: Ratsuväki Suomen sodissa 1939–1944. Vammala 1991, s. 84.

- ²⁹ Ettala, Erkki, Kuulematta kihloihin. Teoksessa Sodan ja rauhan rajalla. Muistikuvia ylimääräisten kertausharjoitusten ajalta syksyltä 1939. Toim. Sture Merikallio, Osmo Lampinen ja Antero Heikkinen. Joensuu 1996, s. 14–15.
- ³⁰ Rautatievaununtilausten vihkot ajalla 3., 13.–14., 20., 26. ja 29.12.1939, 22.1., 13.–15., 19., 21., 23., 25. ja 29.2.1940, T 4885/6, 8–9, SArk; Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirja 29.12.1939 ja 12.–14.2.1940, spk. 2795, SArk; Selostuksia kuljetustilanteesta päivittäin 1.–3.3.1940. Päämajan rautatietoimisto, Selostuksia kuljetustilanteesta päivittäin 15.2.–17.3.1940, T 4882/6, SArk; Pst-tykkijoukkueiden lähetyksistä ks. päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimiston kirjeet Pst.TkiKoul.K:lle vuonna 1939. Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimisto, Sal kirjeistöä 6.10.–31.12.1939, SArk 1588/5 sekä Sal kirjeistöä 1.1.–23.11.1940, T 2865/6, SArk; Panssarintorjuntatykkijoukkueiden vastaanottoaikat olivat Kan.AE:n osalta Imatralla, II AK:n osalta Tienhaarassa ja III AK:n osalta Sairalan asemalla Käkisalmessa. Käkelä, Erkki, Marskin panssarintuhoajat: Suomen panssarintorjunnan kehitys ja panssariyhtymien panssarintorjuntayksiköiden historia. Porvoo 2000, s. 96–98; Turunen, Johannes, Sotapäiväkirjamuistelmat. Vantaa 1998, s. 9.
- ³¹ Rautatievaununtilausten vihko ajalla 18. ja 21.12.1939, T 4885/7, SArk; Gardberg, Eric, Adertonde avdelta bataljonen: Er.P 18 1939–1940. Helsingfors 1942, s. 28–29; Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirja 1.1.1940, spk. 2795, SArk.
- ³² Kotijoukkojen esikunnan Creed-sanoma Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimistolle 16.1.1940. Kan.AE:n kuljetuspäällikön toimisto, Saap sal kirjelmiä 17.11.1939–20.4.1940, T 2430/9, SArk; Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirja 18.–19.1. ja 27.1.1940, spk. 2795, SArk; Merivoimien esikunnan Creed-sanoma päämajaan 21.1.1940. Päämajan rautatietoimisto, Saap sal ja yl kirjelmiä 1.1.–30.4.1940, T 4882/11, SArk; Kilkki, Pertti, Asemasodan aikaisia toimenpiteitä. Teoksessa Talvisodan historia 2. Porvoo 1978, s. 124–125; Helsingkiläis-uusmaalais-pohjalainen JR 61:n kuljetuksista Helsingistä ja Hämeenlinnasta Pyhäjärvelle ks. JR 61 1939–1940. Helsinki 1967, s. 13, 21, 42; I/JR 61:n siirrosta joukkueenjohtajan näkökulmasta ks. Reinikainen Alpo, Taipaleenjoen tulossa: Posliinipojan talvisota. Jyväskylä 1980, s. 46–49 sekä III/JR 61:n siirrosta lääkärin silmin ks. Roos, Helge, En ”fältskärs” berättelser. Päiväämätön moniste sota-arkistossa, s. 12; Varsinaissuomalaisen JR 62:n kuljetuksesta (Turusta) ks. Pälvi Erkki, Osasto Larko (I/JR62) talvisodassa. Hämeenlinna 1997, s. 13–14.
- ³³ Rautatievaununtilausten vihkot ajalla 6.2., 17.–18.2.1940, T 4885/8–9, SArk; Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirja 12.2. ja 27.2.1940, spk. 2795, SArk; Merivoimien esikunnan Creed-sanoma päämajaan 13.2.1940. Päämajan rautatietoimisto, Saap sal ja yl kirjelmiä 1.1.–30.4.1940, T 4882/11; Pohjanvirta, Yrjö, Sotatoimet rannikolla. Teoksessa Talvisodan historia 4, s. 120; Tuhkanen 1946, s. 49; Selvityksiä kuljetustilanteesta päivittäin 16.2.–18.2.1940. Päämajan rautatietoimisto, Selostuksia kuljetustilanteesta päivittäin 15.2.–17.3.1940, T 4882/6; Öhquist 1950, s. 237; Rautatievaununtilausten vihko ajalla 22.2.–23.2. ja 27.2.1940: henkilötäydennysjunat 1940, T 4885/30, SArk.
- ³⁴ Hovilainen, Pentti, Tankkirykmentistä Panssaripataljoonaan 1919–1949. Hämeenlinna 1949, s. 116–117; Kantakoski, P., Suomalaiset

panssarivaunujoukot 1919–1969. Hämeenlinna 1969, s. 80–81; Maa-
liskuun alussa 4.Pans.K alistettiin 3.D:lle, jolloin komppania siirtyi
Viipuriin pst-reservitehtäviin. 4.Pans.K oli kärsinyt huomattavia tap-
pioita. Pulsassa purettiinkin 5.3. kaksi vahvennukseksi tarkoitettua
keiyttä panssarivaunua, jotka keiytettiin kutistuneeseen panssari-
komppaniaan. Ibid., s. 89–90; Öhquist 1950, s. 318.

³⁵ Kilkki, Pertti, Taistelut Viipurinlahdella. Teoksessa Talvisodan histo-
ria 2, s. 264–265; Pohjanvirta teoksessa Talvisodan historia 4, s. 120,
126; Lapista irrotettiin JR 40, kaksi kenttätydennyspataljoonaa
(VIII/KT-Pr. ja IX/KT-Pr.), Lapin Ryhmän esikunta, vajaa I/KTR 22
sekä eräitä huoltomuodostelmia ja -laitoksia. Laaksonen, Lasse, To-
dellisuus ja harhat: Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen
tila talvisodan lopussa 1940. Helsinki 1999, s. 325; Rantalainen, Veik-
ko, Ilmatorjunta ja ilmavalvonta. Teoksessa Talvisodan historia 4,
s. 87; VIII/KT-Pr. oli kuljetettu helmikuun 28. päivän aamulla ruotsa-
laisten vapaaehtoisten autoilla Kemijärven aseman läheisyyteen.
Sieltä miehet kuitenkin lastattiin uudellen autoihin ja vietiin vielä
saman vuorokauden kuluessa Hirvaan metsäkoululle, joka sijaitsi
Rovaniemen pitäjässä. Siellä kaksi ja puoli kuukautta rintamapalve-
luksessa olleen pataljoonan miehet lepäsivät viisi vuorokautta.
Aamun ja aamupäivän kuluessa 5.3. pataljoona kuormattiin Hirvaan
asemalla, josta se matkasi Kuopion ja Kouvolan kautta Taavettiin,
josta se siirrettiin autokuljetuksin Säkkijärvelle. Ojala, Veikko, Patal-
joona X: Hämmäläispataljoonan vaiheita Sallassa ja Viipurinlahdella
1939–1940. Tampere 1963, s. 58–60; Selostuksia kuljetustilanteesta
päivittäin 2.–7.3.1940. Päämajan rautatietoeimisto, Selostuksia kulje-
tustilanteesta päivittäin 15.2.–17.3.1940, T 4882/6, SARK; Manner-
heim, C.G.E., Muistelmat. II osa. Helsinki 1952, s. 216; Öhquist 1950,
s. 318, 327; Arimo, R., Suomen linnoittamisen historia 1918–1944.
Keuruu 1981, s. 177; Vuorenmaa, Anssi, Laakso, Veikko ja Soila,
Antero, Kotijoukkojen toiminta. Teoksessa Talvisodan historia 4,
s. 165, 169–170; Rautatievaunutilausten vihko ajalla 23.2.–3.3.1940:
henkilötäydennysjunat 1940, T 4885/30, SARK; Päämajan jaosto III:n
huolto-osaston päällikön everstiluutnantti Harald Roosin Creed-sano-
mat Kan.AE:n huoltotoimistolle 5.3.1940 (2 kpl) ja 10.3.1940.
Kan.AE:n huoltotoimisto, Sal ja yl kirjeistöä 8.10.1939–13.3.1940, P
727/3, SARK; Päämajan yleisen huoltotoimiston kirje kotijoukkojen
komentajalle kenraaliluutnantti K.L. Malmbergille 8.3.1940. Ibid.;
Kilkki, Pertti, Hämeen Ratsurykmentti Suomen sodissa 1939–1944.
Teoksessa Hämeen Ratsurykmentti – Hämeen Ratsujääkäripataljoona.
Mikkeli 1967, s. 83; Heiskanen, Raimo, Talvisodan operaatioiden
johtaminen ja edellytysten luominen sodankäynnille päämajan opera-
tiivisen osaston näkökulmasta. Saarijärvi 1996, s. 150, 161–163.

³⁶ Väepeli K. Hultamon (10.Pion.K) päiväkirja ”Suomen ja Venäjän sota
v. 1939”. Teoksessa Sotilaan elämäntarina. Karl Gustaf Hultamon
muistelmia 1900–1945: Huldén-Hultamo-suvun selvitykset. Osa I.
Toim. Olli Ahonen. Jyväskylä 1999, s. 216; Aapo Paavilaisen muiste-
lus, Karjalan kiskoilla – muistitiedon kilpakeräys 1987, keräelmä 54,
SKS:n Joensuun perinnearkisto; Pyyhtiällä oli mukanaan lääkintä-
laukku. Hän avusti härkävaunuissa odottaneita evakkoja ja auttoi
maailmaan kaksi lasta tutkittavalla rataosalla. Pyyhtiä, Aune, Jalka-
patikassa palavasta Viipurista. Teoksessa Läpi tulen ja veden: Suomi

- 1939–1945. Toim. Rainer Palmunen. Farigliano 1999, s. 13–15; Lotat olivat perustaneet Kouvolan asemalle erityisen lääkintähuoltopisteen, joka auttoi junakuljetuksin saapuvia evakkoja. Ranta, Jorma, Kovat päivät Kouvolassa. Kotka 1998, s. 59.
- ³⁷ Sementti, puutavara, rauta, työkalut ja muu vastaava materiaali oli rahtikirjoissa merkitty sotilastavaraksi. Linnoitusmateriaalia ei pääsääntöisesti kuljetettu pitkiä matkoja. Ks. Työryhmä Muotisen pakkaus- ja lähetyksilistoja ja rahtikirjoja talvisodan ajalta. 5.Rakennuskomppanian arkisto, T 838/39, SARK; Arimo 1981, s. 179–180.
- ³⁸ Roos, Harald, Kuljetusprobleema valtakunnallisena kysymyksenä sodan ja rauhan aikana. Tiede ja Ase n:o 9. Mikkeli 1951, s. 14.
- ³⁹ Rantalainen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 88–94; Rautatievaunutilausten viikko ajalla 15.2.1940, T 4885/8, SARK; Palmu, Pentti, Yön yli päivään: Suomen ilmatorjunnan vaiheita. Mikkeli 1989, s. 49–50; Pesonen, Aake, Tuli-iskuja taivaalle: Ilmatorjuntajoukkojen taisteluista talvi- ja jatkosodassa. Hämeenlinna 1982, s. 40–42; Öhquist 1950, s. 292–293; Reenpää, Heikki A., Pojanpoika. Keuruu 1998, s. 151; Ilmatorjuntamies taisteli – kirjallisuudesta, arkistolähteistä ja veteraanien kirjeistä ja muistiinpanoista kootut tapahtumakuvaukset, Ilmatorjunnan vuosikirja n:o 14, 1994–1995, Mikkeli 1994, s. 169.
- ⁴⁰ Mälkönen 1989, s. 122–123; Ks. myös Talvio, Paavo, Panssarijunat talvi- ja jatkosodan taisteluissa. Sotahistoriallinen Aikakauskirja 5. Joensuu 1986, s. 193–195.
- ⁴¹ I Raut.It.KKJ:n toimintakertomus 31.12.1939–10.4.1940, spk. 2905, SARK; 1./I Raut.It.KKJ:n sotapäiväkirja 12.1.1939–1.3.1940, spk. 2906, SARK; 2./I Raut.It.KKJ:n sotapäiväkirja 9.1.1939–14.3.1940, spk. 2907, SARK; I–III Raut.It.KK-joukkueiden toimintaselostuksia ajalta 1.1.–13.3.1940. Päämajan rautatietoimisto, Saap sal kirjelmää 1940, T 4882/9, SARK; Vuorenmäe, Laakso ja Soila teoksessa Talvisodan historia 4, s. 188; II Raut.It.KKJ:n sotapäiväkirja 1.1.1940–13.3.1940, spk. 2908, SARK.
- ⁴² Palmu 1989, s. 67; Pajari, Risto, Talvisota ilmassa. Porvoo 1971, s. 190.
- ⁴³ Tavoitteeseen pääseminen olisi Ionovin Vojennaja mysl -lehden numerossa 8/1940 julkaistun artikkelin mukaan edellyttänyt suurempia konemääriä sekä paremmin suunniteltua ja systemaattisempaa toimintaa. Palmu 1989, s. 42–43, 68; Hruštšev muisteli Stalinin sanoneen talvisodan aikana: ”Ilma-aseemme on pantu toimimaan. Sen tehtävänä on katkaista suomalaisten huoltoyhteydet, tehdä rautatiet käyttökelvottomiksi, pommittaa hajalle sillat ja tuhota veturit matalahyökkäyksillään.” Hruštšev muistelee. Toim. Strobe Talbott. Suom. Antti Nuutila et al. Porvoo 1971, s. 139; Riihimäellä, Kouvola ja Viipurissa ratapiha oli neuvostoilmavoimien ensisijainen hyökkäyskohde, Lahdessa taas lentäjiä kiinnosti erityisesti Yleisradion suurasema. Halila, Aimo, Lahden historia, Lahti 1958, s. 521.
- ⁴⁴ Puna-armeijan edustajat kiinnittivät talvisodan päätyttyä huomiota erityisesti hävittäjien onnistuneeseen lentorynnäköintiin suomalaisten rautatiekalustoa vastaan. Hävittäjien käyttöä sellaisiin rynnäköintitehtäviin pidettiin tilapäisratkaisuna. Hyökkäyksiä varten katsottiin sen sijaan tarvittavan uusi lentokonetyyppi. Järvi, Jari, Neuvostoliiton Itämeren laivaston ilmavoimien toiminta Baltiasta Suomeen tukikohtakautena. Historian lisensiaatintutkimuksen käsikirjoituksen (maaliskuu 2002) liitetaulukot.

- ⁴⁵ Pesonen 1982, s. 41–42; Paavolainen, Olavi, Synkkä yksinpuhelu. Toinen painos. Helsinki 1960, s. 57.
- ⁴⁶ Lappalainen, 1991, s. 25–27, 31; Öhquist 1950, s. 148, 151; Kallionie-mi 1990, s. 36, 76–79; Koponen, Emil ja Viitanen, Eero, Viipurin viimeiset päivät. Porvoo 1940, s. 124; ”Selvityksiä ja yhteenvetoja lentopommitusten rautateille aiheuttamista vaurioista ja veturivaurioista 23.12.1939–18.2.1940”. Päämajan rautatietoimisto, Selvityksiä ja yhteenvetoja...1939–1940, T 4882/5, SArk; Virolainen 1988, s. 179; Suhonen, Olavi, Viipurin koulupojat talvisodassa. Hämeenlinna 1992, s. 188–189; Pajari, Risto, Neuvostoliiton ilmavoimien hyökkäykset. Teoksessa Talvisodan historia 4, s. 69.
- ⁴⁷ Penttilä, Kalevi ja Saarinen, Reijo, Talvisota Riihimäellä: Vihollisen ankarasti pommittaman kauppalan selviämistaistelu. Riihimäki 1999, s. 219–235; Hoffrén, Jouko ja Penttilä, Kalevi, Riihimäen historia I: Vuoteen 1960. Hämeenlinna 1979, s. 1041–1042; ”Selvityksiä ja yhteenvetoja...19.–20.2.1940”. Päämajan rautatietoimisto, Selvityksiä ja yhteenvetoja...1939–1940, T 4882/5, SArk; Pennanen 1981, s. 197.
- ⁴⁸ Rautatiehallituksen kiertokirje n:o 1/40 ”Ohjeita ilmahyökkäyksen varalta”, 10.1.1940. Helsinki 1940.
- ⁴⁹ Öhquist 1950, s. 318, 338; Tirronen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 336.
- ⁵⁰ Öhquist 1950, s. 273–274.
- ⁵¹ Tamminen, Hilikka, Tammisen veljekset sodassa 1939–1944. Vantaa 1996, s. 49.
- ⁵² Erään tuntemattoman porilaisen sotilaan muistelu. Teoksessa Talvisodan ääniä. Toim. Onni Palaste. Juva 1990, s. 483; Jakobsson, E.A., Satakuntalaispataljoonan IX/KT-Pr:n tie 1939–1940. Kokemäki 1971, s. 77.
- ⁵³ Ojala 1963, s. 60.
- ⁵⁴ Rantalainen, V., Ilmatorjuntajoukot sodassa. Teoksessa Ilmatorjuntajoukot 1925–1960. Helsinki 1963, s. 85.
- ⁵⁵ Alava, T.E., Kouvolan rautatiesolmu sodan jaloissa. Teoksessa Kymen kuriiri: Kuvauksia Kymenlaakson sotilaallisista vaiheista. Kouvola 1984, s. 94; ”Selvityksiä ja yhteenvetoja...26.–29.2.1940”. Päämajan rautatietoimisto, Selvityksiä ja yhteenvetoja... 1939–1940, T 4882/5, SArk; Pennanen 1981, s. 202; Tuhkanen 1946, s. 48; Ranta 1998, passim; Talvi, Veikko, Kouvolan historia II. Kouvola 1984, s. 616; Lappalainen 1991, s. 31.
- ⁵⁶ Huoltotilanteen kehitys 22.–28.2.1940 (päiväty 1.3.). Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimisto, Saap sal kirjelmii 1940, SArk 1588/29; Kertomus Viipurin aseman toiminnasta 18.–29.2.1940. Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Pommitus ym vaurioselostukset talvisodan ajalta 1939–1940, T 22470/31, SArk; Päämajan rautatietoi-miston sotapäiväkirja 24.2.1940, spk. 2795, SArk; Rautatieläisten työ-olosuhteista Viipurissa ks. Rautatieupseereiden toimintakertomukset Viipurin asemalta 1939–1940. Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Rautatieupseereiden toimintakertomuksia 13.10.1939–31.8.1940, T 22470/28, SArk; Lappalainen 1991, s. 55.
- ⁵⁷ ”Selvityksiä ja yhteenvetoja...2.–11.3.1940”. Päämajan rautatietoi-misto, Selvityksiä ja yhteenvetoja... 1939–1940, T 4882/5, SArk; Pen-nanen 1981, s. 202; Tirronen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 336;

- Larjamo, K., "Hävitettyjen rautatiesiltojen kunnostamisesta vv. 1939–1945 sotien aikana". Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Muis-
telmia, T 22470/51, SARk, s. 3; Ranta 1998, s. 78.
- ⁵⁸ Tirronen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 356–357; Lappalainen 1991, s. 31; Elomaa 1962, s. 37; Toivonen, O., Sammutusjoukkojen sitkeät taistelut tulta ja tuhoa vastaan Viipurissa vuosina 1939–40. Lappeenranta 1979, s. 98.
- ⁵⁹ Imatorjuntamies taisteli 1994, s. 168; 2./I Raut.It.KKJ:n sotapäiväkirja 23.2.1940, spk. 2907, SARk.
- ⁶⁰ Penttinen-Kulhomäki, Liisa, "Sota on semmonen yhteinen asia": Sairaanhoidajat ja hoitotyö talvi- ja jatkosodan aikana kenttäsaaraloissa, sairausjunissa ja sotasaaraloissa Suomessa vuosina 1939–1944. Hoitotieteen tutkielma, Kuopion yliopisto, joulukuu 1997, s. 54–55; Vuorikoski, Anneli, Viipurin viimeinen poliisipäällikkö. Hämeenlinna 1996, s. 163–164; Kurkela teoksessa Naiset kertovat sodasta. Toim. Hakko 1988, s. 20; Appelgren, Åke, Sairasjunan päällikkölääkärinä. Teoksessa Lääkärinä sodassa. Toim. Kauttu 1989, s. 262; Kts. myös Voutilainen, Tauno, Kuoppia tiellä (Kuopio 1992), s. 41–42.
- ⁶¹ Kettunen Pauli, Anoen, taistellen, neuvotellen: Veturimiesten ammattiyhdistystoiminnan kehitys vuoteen 1976. Porvoo 1976, s. 212.
- ⁶² "Tietoja 1939–1945 kaatuneista ja haavoittuneista rautatieläisistä". Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Yl kirjjeistöä: Tietoja 1939–1945 kaatuneista... (1943)–1946, T 22470/49, SARk; Viikoittaiset katsaukset ilmahyökkäyksistä rautateitä vastaan ajalla 30.11.1939–13.3.1940 sekä liikennepaikoilta talvisodan aikana tulleet ilmoitukset. Ibid., Pommitus ym vaurioselostukset talvisodan ajalta, T 22470/31, SARk; Toimintakertomus Viipurin asemalta 30.11.1939–23.2.1940, Ibid., Rautatieupseereiden toimintakertomuksia 13.10.1939–31.8.1940. T 22470/28, SARk; "Selvityksiä ja yhteenvetoja... 30.11.1939–13.3.1940". Päämajan rautatietoimisto, Selvityksiä ja yhteenvetoja... 1939–1940, T 4882/5, SARk; Huoltotilanteen kehitys 11.1.–17.1.1940 (päiväty 19.1.). Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimisto, Saap sal kirjelmiä 1940, SARk 1588/29, SARk; Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2795, SARk; 5.RKK:n sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2798, SARk; 1./I Raut.It.KKJ:n sotapäiväkirja 12.1.–1.3.1940, spk. 2906, SARk; Kouvolan lähettyvillä kuoli aivan vuoden 1940 alussa eräs lääkäri, kun häntä kuljettanut henkilöauto jäi junan alle. Ranta 1998, s. 48.
- ⁶³ Virolainen 1988, s. 168; Tuhkanen 1946, s. 48; Ranta 1998, s. 88; Talvisodan ensimmäisten päivien pommituksista ja niiden vaikutuksista Viipurin ratapihalle ja sen lähiympäristöön ks. Koponen ja Viitonen 1940, s. 18, 23, 31.
- ⁶⁴ Elisenvaaran asemanseudun vaiheista talvisodassa ks. Hakulinen, Rainer, Kurkijoki sodasta evakkoon. Loimaa 1977, s. 97–125.
- ⁶⁵ Jollekin tietyllä liikennepaikalle saman vuorokauden aikana aiheutu-
neet vauriot Pennanen on tilastoinut yhdeksi tapahtumaksi. Yli puolet tapauksista tapahtui helmikuussa. Pennanen 1981, s. 191, 194–199; Viikoittaiset katsaukset ja kuukausittaiset koosteet pommitusvaurioista ajalla 30.11.1939–13.3.1940 sekä liikennepaikoilta talvisodan aikana saapuneet ilmoitukset, erityisesti "Liikennepaikkojen ilmapommitukset ajalla 19.12.1939–13.3.1940". Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Pommitus- ym vaurioselostukset talvisodan ajalta

- 1939–1940, Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Pommitus- ym vaurioselostukset talvisodan ajalta, T 22470/31, SArk; Rautatieupseereiden toimintakertomuksia ajalta 30.11.1939–13.3.1940. Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Rautatieupseereiden toimintakertomuksia 13.10.1939–18.4.1940, T 22470/27–28, SArk; ”Selvityksiä ja yhteenvetoja... 30.11.1939–13.3.1940”. Päämajan rautatietoiimisto, Selvityksiä ja yhteenvetoja... 1939–1940, T 4882/5, SArk; ”Venäläisten ilmahyökkäykset rautateitä vastaan talvisodan aikana”. Ibid., Venäläisten ilmahyökkäykset... 1939–1940, T 20774/10; Päämajan rautatietoiimiston sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2795, SArk; 5.RKK:n sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2798, SArk; I/I Raut.It.KKJ:n toimintakertomus 31.12.1939–10.4.1940, spk. 2905, SArk; I/I Raut.It.KKJ:n sotapäiväkirja 12.1.–1.3.1940, spk. 2906, SArk; II Raut.It.KKJ:n sotapäiväkirja 1.1.–13.3.1940, spk. 2908, SArk; I–III Raut.It.KKJ:iden toimintaselostukset 1.1.–13.3.1940. Päämajan rautatietoiimisto, Saap sal kirjelmää 1940, T 4882/9, SArk; Halsti, Wolf H., Suomen sota 1939–1945. Osa I: Talvisota 1939–1940. Porvoo 1959, s. 456; Öhquist 1950, s. 163.
- ⁶⁶ Ibid. (edellisen viitteen arkistolähteet); Ranta 1998, s. 87, 95; Tuhkanen 1946, s. 48; Halme, Aimo, Pilvensalo, Onni ja Putkonen, Jukka, Veturimiesten talvisotaa, Resiina-lehti n:o 1/1989, s. 4.
- ⁶⁷ Elomaa 1962, s. 39; Tirronen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 336; Päämajan rautatietoiimiston sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2795, SArk; Kertomus Viipurin aseman viimeisestä toimikaudesta 18.–29.2.1940. Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Pommitus- ym vaurioselostukset talvisodan ajalta 1939–1940, T 22470/31, SArk; Viikoittaiset katsaukset ja kuukausittaiset koosteet pommitusvaurioista ajalla 30.11.1939–13.3.1940, Ibid.; ”Selvityksiä ja yhteenvetoja...30.11.1939–13.3.1940”. Päämajan rautatietoiimisto, Selvityksiä ja yhteenvetoja...1939–1940, T 4882/5, SArk; I Raut.It.KKJ:n toimintakertomus 1.1.–12.3.1940, spk. 2905, SArk; ”Koosteet veturivaurioista 30.11.1939–13.3.1940”. Päämajan rautatietoiimisto, Selvityksiä ja yhteenvetoja...1939–1940, T 4882/5, SArk.
- ⁶⁸ Tynkkynen, Vesa, Hyökkäyksestä puolustukseen: Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 219.
- ⁶⁹ Kan.A:n huoltokäskyt n:o 13 ja 15, 16.1. ja 7.2.1940. Kan.A:n huoltoimisto, Saap sal kirjelmää 13.10.1939–6.3.1940, P 526/2, SArk; II AKE:n kuljetustoimisto, Saap sal ja yl kirjeistöä 1940, P 866/2, SArk; Pennanen 1981, s. 193, 197–199; ”Selvityksiä ja yhteenvetoja...30.11.1939–13.3.1940”. Päämajan rautatietoiimisto, Selvityksiä ja yhteenvetoja...1939–1940, T 4882/5, SArk; Saarikko, V., Pioneeritoiminnasta Valtionrautateilla. Hakku n:o 4/1980, s. 18; Ranta 1998, s. 92; Tarkemmin radankorjausmuodostelmista ks. Pennanen 1981, s. 194 ja Sotauratatiemuodostelmien ohjesääntö. Helsinki 1939; Radankorjauskomppanioissa oli viesti- ja korjausryhmien lisäksi kaksi kaasusuojeluryhmää.
- ⁷⁰ Pennanen 1981, s. 200–201; Elomaa 1962, s. 41; Rantalainen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 87; Turunen 1998, s. 10; Ranta 1998, s. 48, 87, 90.
- ⁷¹ Viikoittaiset katsaukset ja kuukausittaiset koosteet pommitusvaurioista ajalla 30.11.1939–13.3.1940 sekä liikennepaikoilta talvisodan aikana tulleet ilmoitukset. Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Pom-

- mitus- ym vaurioselostukset talvisodan ajalta, T 22470/31, SArk; Rautatieupseereiden toimintakertomuksia ajalta 30.11.1939–13.3.1940. Ibid., Rautatieupseereiden toimintakertomuksia 13.10.1939–31.8.1940, T 22470/27–28, SArk; ”Selvityksiä ja yhteenvedoja... 30.11.1939–13.3.1940”. Päämajan rautatietoimisto, Selvityksiä ja yhteenvedoja... 1939–1940, T 4882/5, SArk; ”Venäläisten ilmahyökkäykset...”. Ibid., Venäläisten ilmahyökkäykset... 1939–1940, T 20774/10, SArk; Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2795, SArk; 5.RKK:n sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2798, SArk; Pennanen 1981, s. 197–199, 201; Roos 1951, s. 13; Reenpää 1998, s. 151; Rantalainen teoksessa Talvisodan historia 4, s. 87; Turunen 1998, s. 10; Neuvostoilmavoimat pommittivat 11.3. Kouvolan ratapihaa ja Korian siltaa 152 koneella yhteensä kolmen tunnin ajan, mutta silta säilyi ehjänä. Ilmatorjuntamies taisteli 1994, s. 169.; Ranta 1998, s. 104.
- ⁷² Pennanen 1981, s. 197.
- ⁷³ Rautateiden henkilökunta oli ymmärtänyt radioyhteyksien merkityksen jo ennen sotaa. Kenttäradioiden hankkimiseksi oli järjestetty vapaaehtoinen keräys. Päämajan puhelin- ja lennätinkeskuksesta oli talvisodan alussa puhelin- ja lennätinyhteydet tutkittavan rataosan liikennepaikoista Uttiin, Viipuriin sekä Hovinmaan ja Tienhaaran lähellä sijaitsevalle Suur-Merijoelle. Lisäksi Luumäki oli mukana päämajan radioverkossa. Elomaa 1962, s. 35–36; Palmu 1989, s. 46; Tervasmäki, Vuorenmäe ja Juutilainen teoksessa Talvisodan historia 1, s. 154; ”Selvityksiä ja yhteenvedoja...30.11.1939–13.3.1940”. Päämajan rautatietoimisto, Selvityksiä ja yhteenvedoja...1939–1940, T 4882/5, SArk; Tuhkanen 1946, s. 46–47, 49; 5.RKK:n sotapäiväkirja 30.11.1939–13.3.1940, spk. 2798, SArk; Ranta 1998, s. 103.
- ⁷⁴ Ranta 1998, s. 48; Varjoranta, Niilo, Riihimäen Telegrafikonopajan ja VR:n sähkötekniillisen linjahallinnon historiikki. Tampere 1976, s. 183–184.
- ⁷⁵ Pennanen 1981, s. 200, 202, 220; Pennanen, K., Miten rautateiden korjaustoiminta sodan aikana olisi järjestettävä ja suoritettava huomioon ottaen käytettävät joukot, niiden organisaatio ja välineistö sekä viime sodissamme saadut kokemukset. Sotakorkeakoulun diplomityö vuodelta 1963, SKK-1/810, SArk, s. 8–9; Larjamo, ”Hävitettyjen rautatiesiltojen...”, Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Muistelmia, T 22470/51, SArk; Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirja 6.4.1940, spk. 2795, SArk; Soukkio, A., Kuljetukset, kuljetusvälineet ja kuljetusvälinehuolto sodissamme vv 1939–1945 ja tulevaisuudessa sekä varautuminen siihen rauhan aikana. Sotakorkeakoulun diplomityö vuodelta 1948, SKK-1/416, SArk, s. 16; Ks. myös Korpinen, J., Rautatie- ja maantiekuljetukset liikekannallepanosta kotiuttamiseen. Sotakorkeakoulun diplomityö vuodelta 1950, SKK-1/429, SArk, passim.
- ⁷⁶ Selostus Viipurin asemalle sijoitetun rautatiesuojelujakson toiminnasta liikenteen ohjaajana 30.11.–8.12.1939. Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirjan liite, spk. 2795, SArk; Päämajan rautatietoimisto, Saap sal ja yl kirjelmiä 6.10.–31.12.1939, T 4882/10, SArk; Virolainen 1988, s. 168; Öiseen aikaan työskentely aiheutti ylläritusta liikennepaikkojen henkilökuntien – myös naisten – keskuudessa. Tuhkanen 1946, s. 47–48.

- ⁷⁷ Päämajan rautatietöimiston sotapäiväkirja 8.1.1940, spk. 2795, SArk; Sotilaskuljetusorganisaation yleisestä kankeudesta ks. Tuhkanen 1946, s. 34–44.
- ⁷⁸ Sarmanne 1962, s. 98–99; Ranta 1987, s. 51.
- ⁷⁹ Rautatietöimiston kirjelmä Kan.AE:n kuljetuspäällikön tietöimistolle 10.1.1940. Kan.AE:n kuljetuspäällikön tietöimistö, Saap sal kirjelmii 17.11.1939–20.4.1940, P 2430/9, SArk.
- ⁸⁰ Ibid.; Sota-ajan aikataulu oli tullut voimaan jo lokakuun 10. päivä. Koneinsinööri T. Lehtosen muistelmii maamme käymistä sodista VR:n varikon miehen näkökulmasta 14.12.1984. T. Lehtosen pikkuko-koelma, pk. 1626/1, SArk; Ks. myös muut talvisodassa noudatetut aikataulut. Rautatiehallituksen sotilastietöimistö, Sodanajan aikataulu, T 22470/19, SArk.
- ⁸¹ 5.RKK:n sotapäiväkirja 31.12.1939 ja 13.1.1940, spk. 2798, SArk; Ranta 1998, s. 48; Huoltotilanteen kehitys 15.–21.2.1940 (päivätty 24.2.). Päämajan operatiivisen osaston maavoimatietöimistö, Saap sal kirjelmii 1940, SArk 1588/29, SArk.
- ⁸² Turunen 1998, s. 10.
- ⁸³ Huoltotilanteen kehitys 15.–21.2.1940 (päivätty 24.2.). Päämajan operatiivisen osaston maavoimatietöimistö, Saap sal kirjelmii 1940, SArk 1588/29, SArk.
- ⁸⁴ Päämajan rautatietöimiston sotapäiväkirja 19.1. ja 22.–23.2.1940, spk. 2795, SArk.
- ⁸⁵ Tuhkanen 1946, s. 43, 47; 1930-luvulla oli tehty laaja ja yksityiskoh-tainen suunnitelma rautateiden vartiointista. Huolimatta sabotöö-rien uhasta, rautateiden vartiointiin ei juurikaan riittänyt miehiä. Tärkeimpiä rautatiesiltoja pyrittiin kuitenkin vartioimaan. Sarman- ne 1962, s. 95.
- ⁸⁶ Viipuriin oli matkalla suuri määrä piikkilankaa sisältäneitä vaunuja. Tienhaaran asemalla oli rajalliset purkamislaitteet, eikä siellä olisi näin ollen ollut mahdollista selvitä suurista piikkilankakuormamää- ristä. Rautatietöimiston tarkastajat laukaisivat tilanteen lähettämäl- lä joitakin piikkilankajunia länteen. Tilanne korjaantui parissa päi- vässä. Vasta sodan jälkeen selvisi, että YH:n aikana oli purettu kaik- kiällä maassa suuria määriä piikkilanka-aitoja linnoitustöitä varten. Joku tuntemattomaksi jäänyt henkilö jatkoi vielä helmikuun lopulla piikkilankalähetyksiä Viipuriin. Tämä tapahtui vaunupulasta huoli- matta jopa lämmitetyillä vaunuilla. Lisäksi rintamalle toimitettiin kymmeniä tuhansia piikkilankalieriöitä (mm. 10 000 lieriötä kuukau- dessa II AK:lle), jotka oli valmistettu vankiloissa. Rangaistuslaitoksista useat sijaitsivat tutkittavan rataosan vaikutuspiirissä. Tuhkanen 1946, s. 43–44, 48; Länsman 1969, s. 10–11; Arimo 1981, s. 142.
- ⁸⁷ Reservin vänrikki Y. Sirasen muistinvarainen kertomus viime päivien tapahtumista Viipurin solmukohdassa 26.2.1940. Rautatiehallituk- sen sotilastietöimistö, Rautatieupseereiden toimintakertomuksia 13.10.1939–30.4.1940, T 22470/27, SArk; Henkilöjunat olivat helmi- kuun jälkipuoliskolta alkaen täpötäysiä, ja niissä vallitsi heikko jär- jestys. Järjestyksenvalvontaan keskittyneitä junapartioita ei ollut toi- minnassa vielä tuolloin. Tuhkanen 1946, s. 50.
- ⁸⁸ Simolan aseman rautatieupseerin reservin luutnantti O. Leppäsen toimintakertomus joulukuulta 1939 (päivätty 30.1.1940). Rautatiehal- lituksen sotilastietöimistö, Rautatieupseereiden toimintakertomuksia

- 13.10.1939–30.4.1940, T 22470/27, SARk; Päämajan rautatietoimiston sotapäiväkirja 11.2.1940, spk. 2795, SARk; Öhquist 1950, s. 274; Lyytinen, A.E., Talvisota. Teoksessa Lyytinen, A.E., Reponen, T., Pohjanvirta, Y.E. ja Hukari, E.A., Koivisto ja Viipurinlahti 1939–1944. Porvoo 1958, s. 102–103.
- ⁸⁹ Öhquist 1950, s. 298; Päämajan yleisen huoltotoimiston Creed-sanoma Kan.AE:n huoltotoimistolle 11.3.1940. Kan.AE:n huoltotoimisto, Sal ja yl kirjeistöä 11.10.1939–12.3.1940, P 727/4, SARk.
- ⁹⁰ Kan.A:n huoltokäsky n:o 13:n (16.1.1940) liite (päivätty 20.1.). Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimisto, Saap sal kirjelmää 1940, SARk 1588/29, SARk; Öhquist 1950, s. 336.
- ⁹¹ Huoltotilanteen kehitys 29.2.–6.3.1940 (päivätty 8.3.). Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimisto, Saap sal kirjelmää 1940: XVI Huolto/huoltotilanteen kehitys, SARk 1588/29, SARk; Virolainen 1988, s. 175.
- ⁹² Halme, Pilvensalo ja Putkonen 1989, s. 4; Elomaa 1962, s. 38–39; Simolan aseman rautatieupseerin reservin luutnantti O. Leppäsen toimintakertomus joulukuulta 1939 (päivätty 30.1.1940). Rautatiehallituksen sotilastoimisto, Rautatieupseereiden toimintakertomuksia 13.10.1939–30.4.1940, T 22470/27, SARk; Huoltotilanteen kehitys 8.2.–14.2.1940 (päivätty 16.2.). Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimisto, Saap sal kirjelmää 1940, SARk 1588/29, SARk; Ranta 1998, s. 92–93.
- ⁹³ Elomaa 1962, s. 33–34; Ranta 1998, s. 48; Vaununtarkastaja Tauno Pukkilan muistelu ”Rautatieläisen elämää Mikkeliissä, Pieksämäellä ja Kouvolassa vv. 1915–1940”. Teoksessa Radoilta ja ratojen varsilta: Rautatieläisten elämää entisaikaan heidän itsensä kuvaamana. Toim. Ilmar Talve. Forssa 1963, s. 137–138; Kettunen 1976, s. 212; Mannerheimin allekirjoittamat ohjeet Päämajan eri osastoille 6.2.1940. Päämajan operatiivisen osaston maavoimatoimisto, Sal ja yl kirjeistöä 1940: XI liikenneyhteydet/ a) rautatiet, T 2868/6, SARk.
- ⁹⁴ Varjoranta 1976, s. 180–181.
- ⁹⁵ Esimerkiksi Lewis-kaksoisilmatorjuntakonekiväärit, jotka olivat myös tutkittavalla rataosalla toimineiden I–III Raut.It.KKJ:iden kalustona, olivat vaikutukseltaan tehottomia ja muutenkin toiminnaltaan epävarmoja. Tuhkanen 1946, s. 118–119.
- ⁹⁶ Tuhkanen 1946, s. 50–51, 118–119; Sarmanne 1962, s. 96; Länsman 1969, s. 10–11.
- ⁹⁷ Nissinen, Niilo, 100 vuotta rautatievirkamisten järjestötoimintaa 1873–1973. Pieksämäki 1973, s. 129.

Summary

MILITARY TRANSPORT MOVEMENTS ALONG THE RAILWAY LINE RIIHIMÄKI-KOUVOLA-VIIPURI DURING THE WINTER WAR

Finnish military transportation plans on the eve of the Winter War (1939–40) were based in practice exclusively on the use of the railways. During the war the State Railways, which came under the Railways Board, were responsible for the management of transport movements. The task of the soldiers was to order the transport. During the Winter War the railway system had to carry a burden which often exceeded its capacity. Nevertheless, movements involving the concentration of the forces and the evacuation of part of the civilian population were already carried out successfully, undisturbed by the enemy, during the period of special reserve training (as mobilization was called). In these, as also in transport movements during the war itself, was demonstrated the most important role of the railway line between Riihimäki, Kouvola and Viipuri (now Vyborg) (hereafter the R-K-V line) examined in this article. This line was a stretch of about 250 km of the main Finnish railway (formerly the Petersburg railway), which had already been taken into service in 1870. Numerous logistics units and establishments as well as some army training centres were located beside this part of the line or within its sphere of influence. Viipuri was then Finland's largest railway junction and the line led to the Karelian isthmus, which was the focal point of the defence plans and of the fighting.

Central to this article are the military transport movements undertaken along the R-K-V line and the improvement of their management, their difficulties and effectiveness. Movements were concentrated into different logistical areas (medical, food supplies and ammunition traffic). The article also considers the movements of troops, the anti-aircraft protection afforded to traffic, air activity by Soviet forces and the effects of artillery fire, the repair of the track and signalling communications, the difficulties of the Finnish railway transport organization and the solution of various typical problems. The most important sources are the archive of the Railway Bureau of the Railways Board and the archive of the Railway Section of General Headquarters, both preserved in the Military Archives of Finland. The former was responsible for cooperation between the military command and the railways while the latter looked after the planning of military transport movements

and controlled the work of the railway engineering troops.

The need for transport movements naturally reflected what happened in the war; for example, the breakthrough at Summa and the battles on the Gulf of Viipuri witnessed additional traffic. Also almost all seven medical evacuation and three hospital trains travelled irregularly on the R-K-V line during the war. They evacuated growing numbers of patients from the front to hospitals in the home area. Provisioning trains were most commonly loaded at the Hämeenlinna depot and unloaded at Hovinmaa and further west at Pulsa and Taavetti at the end of the war. Their typical load was six days' rations and forage for a division. The loads of ammunition trains became settled as the war went on as one wagon. They were mostly loaded at Ilmajoki and travelled to Tienhaara. During the Winter War a good third of all movements of provisions and ammunition travelled along the R-K-V line but at times temporarily only a tenth because of bombing.

The size of troop movements varied from platoons to divisions. Because the Karelian isthmus was suitable terrain for the use of tanks, it was necessary during the war to send along the R-K-V line to the front on the isthmus several dozen anti-tank platoons from the anti-tank training centre at Hämeenlinna. At the beginning of December 1939 6 Division was transferred to the isthmus and in the latter part of January 1940 so was 21 Division (reinforcements). Neither formation was moved complete but their artillery, for example, was transported separately. After the breakthrough at Summa batches of reinforcements of varying sizes were sent to the front from the infantry training centres. Because of the strained situation on the Gulf of Viipuri, reinforcements were detached from the Åland islands and from Lapland, where Swedish and Norwegian volunteers took over responsibility for the front. These troops used the R-K-V line for part of their movements. The tens of thousands of personnel carried on the line as reinforcements comprised about a third of all such movements undertaken during the Winter War. They were generally detrained north-west of Viipuri at Tienhaara, Hovinmaa and, at a later stage, at Pulsa.

The R-K-V line experienced a third of all bombing of stations, bridges and railway track. In fact the proportion of damage was only a fifth, which indicates the poor accuracy of the Soviet airmen. It is noteworthy that the strategically-important railway bridge at Korja was not destroyed because that would have created a serious bottleneck. In addition the station buildings on the R-K-V line suffered great material damage. The R-K-V line suffered a little under a third of all locomotives damaged during the Winter War, admittedly a third of them in accidents. The number of carriages and wagons damaged was 40–50 per cent. Some dozens of personnel were also killed but this was insignificant from the viewpoint of handling the traffic. Anti-aircraft defence performed effectively but

there were not enough anti-aircraft units to protect the R-K-V line or the traffic carried along it.

Over half of Finland's railway engineering troops worked on the R-K-V line at some point during the war. Together with the railway districts they industriously and quickly put back into operational condition track damaged by enemy bombing (or in Viipuri by shelling). The sources do not always reveal precisely who carried out the repairs but it is probable that the railway engineering troops restored over half of all track and equipment damage. In a third of cases traffic was not interrupted at all by repair work and, when it was interrupted, movements were generally suspended for five to six hours. Signalling communications, which were cut more often than the track, took normally longer to repair. The rupture of communications repeatedly interfered with the management and control of traffic.

In addition to the bombing the management of military transport movements along the R-K-V line was made difficult and disturbances to traffic were also caused to a lesser extent by the defects of the Finnish organization. These were manifested by occasional interruptions to traffic, congestion, delays and the mix up of loads. The difficulties were caused, for example, by unclear lines of authority, unrealistic transport plans, over-optimistic timetables, the lack of rolling stock and railway equipment, the inexperience of railway transport officers, a rigid system of requisitioning and notification and the blackout. Attempts were made in advance to overcome the difficulties and prevent bomb damage, for example by new directives and instructions about movements, loading, the blackout and camouflage. The smoothness of traffic management was also improved by recourse to changes to timetables, speed restrictions, traffic at night, putting new trains into use, changes of route (particularly along the lateral interior railway line Haapamäki-Pieksämäki-Elisenvaara) and other reforms to the organization of railway traffic, changing railway transport officers and sending out reinforcements and inspection groups. As problems accumulated the management of military traffic became more effective and was stretched to the limit from the end of February 1940.

With good reason the R-K-V line could be characterized as a kind of artery of the Finnish railway network, whose importance was appreciable. The transportation capacity of the line was inadequate in relation to the traffic requirements; the line was even repeatedly overloaded. Despite that, the threatened transport crisis had no time to materialize. The complete congestion of the line would have been a catastrophe; in the worst case it could even have paralysed the actions of the Isthmus Army and thus prevented the continuation of military operations. The management of transport movements and the solution of the associated problems can be said

to have succeeded as well as was on the whole possible in these circumstances: apart from a few exceptional periods movements were undertaken successfully. The railwaymen worked industriously and successfully under enormous pressure. The military railway transport organization scraped through its first baptism of fire, which in fact continued after hostilities had ended. The evacuation of the ceded areas and the repair of the railway network continued to occupy the railwaymen for a long time. The deficiencies of the military railway transport organization had perhaps no time to appear in their entire seriousness during the war which lasted only 105 days.

PROPAGANDA JATKOSODASSA

Natsi-Saksan kuuluisa propagandaministeri Joseph Goebbels on sanonut – tai ainakin hänen väitetään sanoneen – että propagandan keskeinen työkalu on valhe. Mitä suurempi valhe on, sitä useammin sitä täytyy toistaa, jolloin lopulta siihen kaikki uskovat. Tuo ohje lienee ollut pätevä sellaisissa diktatuurimaissa kuin Natsi-Saksa ja Neuvostoliitto, mutta Suomen kaltaisessa demokratias-
sa on aina – jopa sodan aikana – vaara olemassa, että totaalinen valhe paljastuu, koska vallanpitäjillä ei ole niissäkään oloissa täydellistä tiedotusmonopolia eikä sensuuri ole aukoton. Silloin tietysti totaaliseen valheeseen perustuva propaganda menettää merkityksensä ja kääntyy vastakohtakseen. Tämä oli yksi suomalaisten sotapropagandistien erikoisongelma jatkosodan aikana, valheella ei voinut täällä menestyksellisesti operoida, oli pakko tyytyä ainoastaan värittämään tosiasioita.

Sotapropagandan voi aiheellisesti sanoa olevan sinänsä yhtä vanhaa kuin sotiminenkin, siitä löytyy hyviä esimerkkejä vuosituhansien takaa faaraiden Egyptistä tai Assyrian suurkuninkaiden valtakunnasta. En kuitenkaan aio aloittaa aivan niin pitkältä, vaan siirryn suoraan toisen maailmansodan aikaan.

Talvisotaan Suomi lähti monella tavoin valmistumattomana, meillähän uskottiin maamme johtavissa piireissä vahvasti, että voimme pysytellä maailmanpalon ulkopuolella, vaikka se muualla raivoaisikin. Kun sitten marraskuun viimeisenä päivänä 1939 heräsimme karmeaan todellisuuteen, oli kuitenkin kaikeksi onneksi Suomen valtio- ja sotilasjohdon yhtenä valttina yksimielinen ja puolustusaltainen kansa. Stalin oli omalla menettelyllään huoleh-

* (s. 1937) filosofian maisteri, arkistoneuvos, kirjoittanut mm. teokset: Orimattilan historia II (1976), Jääsken kihlakunnan historia 1700–1865 (1976), Lappeen kihlakunnan historia 1620–1865 (1985), osia teoksiin Suomen puolustuslaitos 1918–1939 (1988), Jatkosodan historia 6 (1994), Tuntemattoman sotilaan rykmentti JR 8 (1990), sekä lukuisia tieteellisiä artikkeleja muun muassa militärihistoriallisista aiheista.

tinut siitä, ettei sodan aikana maan sisäisen rintaman osalta juuriin propagandaa tarvittu.

Sodan päätyttyä Suomen osalta maaliskuussa 1940 jatkoi maailmanpalo raivoamistaan muualla Euroopassa, ja maamme sotilaallinen ja poliittinen johto piti siinä vaiheessa perin todennäköisenä, että Suomikin vielä joutuisi siihen mukaan – halusi tai ei. Niinpä sotavalmisteluihin paneuduttiin täydellä teholla ja niihin kuului myös valmistautuminen sotapropagandaan. Sota-ajan Päämajaan suunniteltiin perustettavaksi tiedotusosasto, jonka tehtäviin kaikinainen propaganda määrättiin kuuluvaksi. Jo nimenmuutos – olihan talvisodan aikana puhuttu propagandaosastosta – kertoi, että asiaan suhtauduttiin nyt uudella tavalla. Propagandisti ei näet tuolloisen katsomuksen mukaan saanut tunnustaa olevansa propagandisti, hän joko tiedotti tai valisti, siis jakoi oikeaa ja todellista tietoa. On sitten eri asia, missä määrin tämänkaltainen naamiointi onnistui peittämään toiminnan luonnetta. Saksalaiset, joiden sotilaallinen ja muukin propagandanteko oli tuona aikana meille teknisenä esikuvana, kutsuivat omaa tämän alan johtoporrastaan propagandaministeriöksi ja armeijassa toimivia yksikköjään peittelemättä propagandakomppanioiksi.

Suomen sotilasjohdon uudenaikaisesta ajattelusta kertoi sekin, että vuonna 1940, välirauhan aikana, propagandatoiminnan johtoon määrättiin toimittaja Kalle Lehmus, reservin vänrikki ja sosialidemokraattisen puolueen toimihenkilö. Aivan ilmeisesti oletettiin – kuten sittemmin osoittautuikin – että tulevassa sodassa juuri työväestön mielialojen ylläpito olisi kaikkein ongelmallisinta, ja siksi haluttiin toiminnan johtoon henkilö, jonka asiantuntemus nimenomaan sosiaalidemokraattisen työväestön ajatustavasta oli kiistaton.

Puolustusvoimissa jatkosodan aikana harjoitettu mielialanhoitotoiminta, jota sopinee kutsua propagandaksi, jakautui kolmeen tai neljään haaraan. Ensinnäkin omiin joukkoihin kohdistuva propaganda – valistustoiminta, kuten sitä tuona aikana kutsuttiin –, toisaalta kotirintamalle tarkoitettu propaganda – tuolloisen termin mukaan tiedoitustoiminta- ja kolmanneksi viholliseen kohdistettu propaganda, jota reilusti sanottiinkin propagandaksi. Laajemmin mielialanhoidon piiriin voidaan lukea kenttäpapiston harjoittama sielunhoitotyö sekä erillisenä moninainen viihdytystoiminta, johon kuuluivat rintamateatterit, sirkukset, erilaiset rintamakiertueet ja

osin myös rintamaradiotoiminta, joskin viimeksi mainittu vaikutti myös valistustoiminnan alalla.

Tässä esityksessä keskityn puhumaan omaan väestöömme, sekä sotilaisiin että siviileihin, kohdistuvasta puolustusvoimien propagandasta. Vihollispropaganda, niin kiintoisa aihe kuin se olisikin, saa jäädä syrjään ensiksikin siksi, että se luonteeltaan täysin erosi omaan väestöön kohdistuvasta propagandasta ja toiseksi siksi, että siitä on käytettävissä suhteellisen niukasti tietoa. Sen voi kuitenkin sanoa, että sekä suomalaisten puna-armeijaan kohdistama propaganda että Neuvostoliiton suomalaisiin kohdistama propaganda oli suhteellisen tehontonta – lähinnä kai johtuen vihollisen olojen ja ajattelutapojen tuntemattomuudesta.

Omiin joukkoihin kohdistunutta propagandatoimintaa, siis tuota äskenmainittua valistustoimintaa, pidettiin Päämajan taholla ensiarvoisen tärkeänä. Niinpä sen organisaatio olikin suhteellisen moninainen ja moniportainen. Päämajassa oli valistustoimisto ja vastaava toimisto oli perustettava myös armeijakuntatasoisiin sotatoimiyhtymiin. Edelleen divisioonissa oli omat valistustoimistonsa ja kussakin rykmenttitasoisessa joukko-osastossa valistusupseeri. Tarkoitus oli, että koko tämä henkilöstö keskittyisi valistustoimintaan, mutta käytännössä sattui usein, että joukko-osastojen komentajat pyrkivät käyttämään mielestään vähemmän tärkeässä tehtävässä toimivaa valistushenkilöstöä muunkinlaatuisiin tehtäviin. Tämä oli tyyppillistä nimenomaan liikuntasodan vaiheissa, vetäyty-misvaiheessa vieläkin tyyppilisempää kuin hyökkäysvaiheessa.

Valistustoimintaa olivat rauhanajan armeijassa harjoittaneet enimmäkseen joukko-osastojen sotilaspastorit ja talvisodassakin kenttäpapistolla oli tämänkaltaisia tehtäviä. Vielä jatkosodan alkupuolella kenttäpapisto varsinaisen sielunhoitotyön ohella oli mukana myös maallisessa valistustyössä, mutta sodan pitkittyessä tästä aiheutui monenlaisia hankaluuksia. Ensinnäkin papisto kuului toiseen organisaatioon kuin varsinainen valistushenkilöstö, ja toiseksi valistustoiminta asemasotavaiheen aikana sai yhä enemmän viihdytystoiminnan muotoja eivätkä monet papit omantunnonsyistä halunneet olla mukana järjestämässä mielestään moraalisesti arveluttavia tai ala-arvoisia viihdytystilaisuuksia. Toisaalta monet kenttäpapit loukkaantuivat määräyksestä, joka vuonna 1942 vapautti heidät valistustehtävistä, koska pitivät sitä epäluottamuslauseena koko papistoa kohtaan.

Valistustoimintaan kuuluivat edellä mainitun lisäksi myös rintamalehdet ja rintamaradiot. Nimestä voi jo päätellä, että kyseessä olivat joukoille tarkoitettut lehdet ja radioasemat. Rintamalehdet ilmestyivät rintamasuunnittain ja/tai yhtymittäin. Merkittävimpiin kuuluivat Kannaksen suunnan rintamalehti Tappara, Aunuksen suunnan Karjalan viesti ja Vienan suunnan Korven kaiku. Monissa joukko-osastoissa ilmestyi käsin kirjoitettuja tai monistettuja kenttälehtiä, jotka oli tarkoitettu pelkästään oman joukon käyttöön. Radioasemista kuuluisin oli Aunuksen radio, jonka ohjelmapäällikkönä ansaitsi kannuksensa legendaarinen Pekka Tiilikainen.

Kotirintamaa varten harjoitettu propaganda eli tiedotustoiminta oli samoin päämajajohtoista. Tiedoitustoimiston alaisena toimi joukko tiedotuskomppanioita, joiden tehtävänä oli kuvata sanoin ja kuvin armeijan tekoja, taisteluita ja ylipäätään kaikkea toimintaa. Tiedotuskomppanioiden idea oli lainattu suoraan Saksan armeijasta, jonka propagandaorganisaatioon Kalle Lehmus oli vuoden 1941 alussa käynyt tutustumassa. Tiedotuskomppaniat toimivat eri sotatoimiyhtymille tai aselajeille tai kotijoukoille alistettuina, mutta olivat suorassa komentoyhteydessä Päämajaan. Niiden henkilöstönä oli reporttereita, joita kutsuttiin TK-rintamakirjeenvaihtajiksi, valokuvaajia eli TK-kuvaajia sekä kuvataiteilijoita eli sotilaallisesti TK-piirtäjiä. Jonkin verran komppanioissa oli myös elokuvaajia, esimerkiksi ohjaaja Teuvo Tulio, joiden toimesta syntyneitä filmejä käytettiin puolustusvoimain uutiskatsausten nimisinä esitetyissä lyhytelokuviissa. Lisäksi TK-komppanioihin kuului vihollispropagandaa tekevää henkilöstöä, jotka kaiuttimien avulla pyrkivät lauantamaan vihollisen mielialaa ja saamaan esimerkiksi motteihin suljettuja vihollisia antautumaan.

Viihdytystoimintaa varten luotiin puolustusvoimain viihdytystoimiston johtama laaja organisaatio, joka värväsi kotirintamalta viihdetaitelijointa – mm. näyttelijöitä, muusikkoja ja taitovoimistelijoita – erilaisiin rintamakiertueisiin taistelevien joukkojen pariin. Tähän toimintaan kuuluivat myös esimerkiksi Karhumäessä ja Äänislinnassa toimineet rintamateatterit ja Karhumäen tivoli, jota Sariolan sirkussuku pyöritti tunnetulla taidollaan.

Tämän verran lienee ollut aiheellista puhua toiminnan organisaatiosta. Nyt siirryn käsittelemään mielestäni tärkeimpiä ja mielenkiintoisempia kysymyksiä armeijan propagandan sisällöstä ja tekijöistä.



TK-miehiä telttansa edessä Kekrolassa vuonna 1941. Oikealla olevan sotilaskamiehen vasemmassa hihassa TK-miesten merkki. (Kuva: Sotamuseo)

Men of an information company outside their tent at Kekrola in 1941. The badge of the information companies (TK) can be seen on the sleeve of the military official on the right.

Vaikka propagandistit itse puhuivat mielellään uudesta aselajista, joka olisi sodassa ratkaiseva ase, ei todellisuus toki ollut niin yksiselitteinen. Kokemus propagandan tehosta ja merkityksestä sodassa on suurin piirtein joka puolella maailmaa todistanut, että voitollisessa sodassa propaganda on onnistunut ja vastoinkäymisten ja tappioiden aikana enemmän tai vähemmän epäonnistunut. On helppoa pitää mieliala korkealla silloin kun menestys seuraa sotatoimia, mutta vaikeaa tai mahdotonta tappioiden seurattessa toisiaan ja lopullisen häviön häämöittäessä. Propaganda on siis tyyppillistä oheistoimintaa, tärkeää ja merkityksellistä toki, mutta ratkaisevat toiminnot kuuluvat varsinaisten sotatoimien piiriin.

Propagandan suuntaviivat luotiin Päämajassa, ja tärkein ja keskeisin kysymys heti sodan alussa oli kysymys sodan päämäärästä.

Olihan itsestään selvää, että koko kansa yleensä ja rintamamiehet erityisesti halusivat tietää, mitä varten nyt oli aseisiin tartuttu. Propagandistit olivat kuitenkin hankalassa asemassa, koska valtiojohto ei ollut lyönyt lukkoon mitään selkeitä sodanpäämääriä. Tasavallan presidentti Risto Ryti totesi kesäkuussa 1941 eduskunnan täysistunnossa pitämässään puheessa Suomen olevan sodassa Neuvostoliittoa vastaan, koska Neuvostoliitto oli ilmavoimillaan hyökännyt useisiin kohteisiin Suomen alueella. Kyse oli siis itsepuolustuksesta, mutta tämä ei vielä kertonut mitään siitä, mihin Suomi sotatoimillaan pyrki. Tästä syystä tuli ylipäällikön päiväkäsky heinäkuussa 1941 koko propagandahenkilöstölle kuin lahjana taivaalta. Päiväkäskyssä sotamarsalkka Mannerheim kutsui armeijansa seuraamaan häntä vielä kerran ja turvaamaan maan rajat sekä luomaan uuden ja suuren Suomen. Joskaan sanaa Suur-Suomi ei päiväkäskyssä esiintynyt, oli viesti silti selvä ja sellaiseksi sen armeijan valistushenkilöstö käsitti. Paha kyllä, maan hallitus ei ollut päättänyt mitään tällaisista sodanpäämääristä ja niinpä seurausena oli kriisi maan poliittisen ja sotilaallisen johdon välillä. Kriisistä kuitenkin selvitettiin ja ylipäällikkö lupasi olla vastaisuudessa antamatta tämän tyyppisiä lausuntoja. Inhimillisestä raadollisuudesta kertonee, että sodan alkupuolella ilmoitautui sangen moni sotilas ja propagandisti tuon ”miekantuppipäiväkäskyn” kirjoittajaksi, mutta sodan saatua käänteen huonompaan suuntaan ei sille juurikaan isää löytynyt. Käskyn muotoilusta lienee vastannut tiedoituslaitos ja Päämajan komentoesikunnan päällikkö, kenraali Wiljo Tuompo, mutta luonnollisesti ylipäällikkö vastasi sotilaallisen kutyymien mukaisesti kaikesta siitä, minkä hän omalla allekirjoituksellaan oli vahvistanut.

Valistushenkilöstö sai siis parhaansa mukaan keksiä sopivia päämääriä Suomen taistelulle, joten on ymmärrettävää, että aivan yhtenäistä linjaa ei kysymykseen löytynyt. Koska valistushenkilöstössä suuri joukko oli AKS:n jäseniä ja useimmat muutkin valistustehtävissä toimivat nuoret upseerit ajattelivat suurin piirtein samalla tavoin, lienee asian painotus rintamajoukoissa ollut selvästi enemmän ylipäällikön päiväkäskyn radikaalin tulkinnan linjoilla kuin hallituksen varovaisemman muotoilun kannalla. Kun Päämajasta sateli käskyjä, joissa Suur-Suomesta puhuminen valistushenkilöstöltä kiellettiin jyrkästi, vakiintui vähitellen linjaksi puhua turvallisten rajojen saavuttamisesta. Tämä ilmaisu oli riittävän ympä-

Propagandakuva tyypillisimmillään. Kaksi suomalaissotilasta poistamassa neuvostotähteä kirkkorakennuksen oven päältä Jaakkimassa 7.8.1941. (SA-kuva / E. Viitasalo)

A quintessential propaganda photograph. Two Finnish soldiers removing a Soviet star from the door of a church at Jaakkima on 7.8.1941.



ripyöreä, sen taakse saattoi itsekukin rakentaa omat mielikuvansa.

Hyökkäysvaiheen jatkuessa kuukaudessa toiseen ja joukkojen liikkeessä yhä pitemmälle vihollisen alueelle alkoi valistushenkilösten huolena olla alun perin sangen vahvan hyökkäyshengen laimeneminen ja jopa suoranaiset kurittomuusilmiöt. Ensimmäisiä merkkejä oli saatu jo vanhan rajan ylittämisen yhteydessä nousseista ristiriidoista, mutta ne oli saatu hoidetuksi suuremmitta vaikeuksista. Karjalan kannaksella vanha raja saavutettiin ja jopa jonkin verran ylitettiin syyskuussa 1941 eikä täällä esiintynyt hankaluuksia. Toisin oli laita Itä-Karjalassa. Siellä hyökkäysvaihe kesti käytännössä vuoden 1941 loppuun ja joukot joutuivat hyökkäämään perin vaikeassa maastossa ja ilman mahdollisuuksia todelliseen lepoon. Jotenkin oli mieliin päässyt iskostumaan käsitys, että jo syksyksi olisi sotaretki voitollisesti päätetty, ja kun niin ei käyntykään, masensi se mieliä. Kapinamielialaa alkoi esiintyä yhä laajemmin ja sen ilmenemistavat saivat yhdessä joukko-osastossa sellaisia muotoja, että voitiin jo puhua kapinasta. Tämä rykmentti hajotettiin ja kuri saatiin pysymään, joskin pahimmissa tapauksis-



Sotavankeja esiteltiin mielellään kotirintamalle tarkoitetuissa kuvissa. Tässä vangittuja venäläissotilaita Tyrjän mottitaisteluiden jälkeen 4.8.1941. (SA-kuva / E. Viitasalo)

Prisoners of war were readily shown in pictures intended for the home front. Here are captured Russian soldiers after the battles for the Tyrjä pocket on 4.8.1941.

sa jouduttiin turvautumaan sotaväen rikoslain ankarimpaan pykälään ja teloittamaan joitakin esimiehen käskyjen täyttämisestä kieltäytyneitä. Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan kuvaus tällaisesta perustuu tositaipaukseen.

Eipä ihme, että armeijan ylin johto oli tyytymätön valistustoiminnan saavutuksiin. Totuuden nimessä on kyllä sanottava, että vika ei niinkään ollut valistushenkilöstössä kuin olosuhteissa sekä eräissä taitamattomissa komentajissa, jotka olivat lupailleet joukoilleen lepoa jonkin tavoitteen saavuttamisen jälkeen, vaikka lepoa ei tilanteessa voitukaan järjestää. Valistustoimintaan ei useinkaan ollut mitään mahdollisuuksia joukkojen liikkeessä taistellen eteenpäin. Miehiä ei voitu koota kuuntelemaan valistusupseerin analyysija eivätkä nämä oikein tienneet, millä tavoin olisivat voineet saada sanomansa perille. Tilaisuus tuli vasta silloin, kun joukot

saavuttivat hyökkäystavoitteensa ja saattoivat asettua paikoilleen.

Valistusupseeri saattoi parhaimmillaan olla vaikkapa luutnantti Erkki Tiesmaan kaltainen persoona, Saksassa, Königsbergin yliopistossa suomen kielen lehtorina toiminut maisteri, joka toi kitaransa mukanaan rintamalle ja kierteli hyökkäys- ja sittemmin asemasotavaiheenkin aikana kitaroineen linjassa poterosta toiseen ja lauleli sopivia lauluja. Sitä paitsi hän runoili niitä itse. Sekä Eldan-kajärven jää että Röhönranta ovat hänen käsialaansa. Niissä sodan todellisuus etulinjan näkökulmasta tulee esille, mutta tulee esille humoristisena ja elämänmyönteisenä kaikesta huolimatta, siis mahdollisimman hyvänä propagandana. Tosin Tiesmaan Korsulan kehtolaulun sanat tukkijätkä Antti Mannakorvesta ”Nyt hän nukkuu lavitsalla/Juno jouten suus/korttipakka vierellänsä/pokkapakkaus” piti muuttaa sotilaallisemmiksi ”morsian on vierellänsä/pysytykorva uus”, sillä eiväthän suomalaiset sotilaat korttia pelanneet! Esimiehet pyrkivät tietävästi moittimaan luutnantti Tiesmaata siitä, etteivät kaikki JR 32:n valistusraportit lukemattomine numerotietoineen aina saapuneet määrärajoissa ylempiin portaisiin, mutta joukko-osaston omat miehet katsoivat, että heillä oli koko armeijan paras valistusupseeri.

Toinen esimerkki parhaasta päästä oli vänrikki, myöh. luutnantti Matti Kuusi, JR 7:n valistusupseeri. Hänen toimestaan ilmestyi mm. monistettu kenttälehti Tyrjän lehti, joka nimessään kantoi rykmentin maineikkaan taistelupaikan muistoa. Tuo lehti, jota ilmestyi sotavuosina uskomattoman monta numeroa, kertoi joukkonsa vaiheista juuri sellaista, mitä sotilaat olivat itse kokeneet. Lähes jokaisessa numerossa oli kuvaus jostakin soturista, vaikkapa rykmentin puhdetyömestarista, etevästä shakinpelaajasta tai rotantappomestarista. Pitkän asemasotavaiheen aikana Matti Kuusi pyrki järjestämään miehille tekemistä ja jälkeenpäin hän katsoi linjansa oikeaksi. JR 7:ssä oli eniten urheilu-, opiskelu- ja muita siviiliharrastuksia, mutta se ei suinkaan ollut vinyt niiltä taistelukuntoa. Kenraali Aksel Erik Heinrichs totesi sodan jälkeen, että kesällä 1944 oli JR 7:ssä, toisin kuin lähes kaikissa muissa Kannaksen joukoissa, jäljellä talvisodan henkeä.

Oman lajinsa propagandaa muodosti radiotoiminta. Tämä oli uutta tekniikkaa sodassa, ensimmäisen maailmansodan aikana ei tällaisesta oltu vielä voitu edes uneksia. Annuksen radioasema perustettiin hyökkäysvaiheen kestäessä ja lokakuun alusta 1941 alkaen

se toimi Petroskoissa, suomalaisten Äänislinnassa. Se sai toimitalokseen Karl Marxinkadun varrella sijaitsevan radiotalon, josta Petroskoin Tiltu oli aikaisemmin hoitanut omaa neuvostopropagandaansa. Uusi talo antoi Aunuksen radiolle mahdollisuudet tuottaa ohjelmaa koko rintama-alueelle, vaikka sen alkuperäiseksi toimintakentäksi olikin suunniteltu ainoastaan Aunuksen kannasta. Saattoipa hyvissä kuunteluoloissa Aunuksen radion ääntä kuulla jopa Pohjanlahden rannikolla, joskin se toki oli poikkeuksellista. Radioasema toimi Aunuksen Ryhmän Esikunnan tiedoitustoimiston alaisuudessa samoin kuin yhteistyössä yhtymän pastorin ja Itä-Karjalan Sotilashallintoesikunnan kanssa. Käytännössä vänrikki, myöh. luutnantti Pekka Tiilikainen hoiteli melko suvereenisti ohjelmatoimintaa, joskin suuntaviivat tietysti tulivat ylemmältä taholta.

Aunuksen radion ohjelmiston valtaosa oli viihdeohjelmaa. Tätä halusivat rintamamiehet, eräitten tutkimusten mukaan jopa 95 prosenttia rintamakuuntelijoista piti tärkeimpänä juuri viihdeohjelmistoa. Musiikin osalta suosituinta oli iskelmämusiikki, eivät edes marssit ja maakuntalaulut saaneet armoa jermujen korvissa. Mikäli jotakin vakavampaa musiikkia yritettiin esittää, tulvi radioon purnauskirjeitä ”sinfonioita” vastaan. Tosin Pekka Tiilikainen kertoo saaneensa kirjeissä myös kehotuksen hirttää Matti Jurva, muuan tuon ajan suosituimpia iskelmälaulajia.

Keuyen musiikin ja muun epäpoliittisen viihteen lisäksi Aunuksen radio lähetti myös hengellistä ohjelmaa, jolla oli rintamamiestenkin keskuudessa oma vakituinen kuulijakuntansa. Lisäksi esitettiin monenlaisia puheita, esitelmiä, pakinoita ja katsauksia sotatilanteen kehityksestä. Nimenomaan toiminnan alkuvaiheissa esitettiin Aunuksen radiossa runsaasti Suur-Suomi-henkistä propagandaa, jonka tuolloinen tiedoitustoimiston johto katsoi suorastaan kuuluvan asiaan. Tämänlaatuisen ohjelman runsauteen saattoi olla syynä myös se, että Äänislinnassa toimi suuri joukko AKS:n jäseniä, jotka mielellään toivat omia näkökantojaan esille.

Ohjelmapäällikkö Pekka Tiilikainen katsoi, että asemiehille suunnattujen ohjelmien tarkoituksena oli ennen kaikkea viihdytys, ja valistus- ja propagandapuheet tuli suunnata lähinnä paikalliselle väestölle. Silti Aunuksen radio lähetti mielialanhoito-ohjelmaa myös rintamamiehille. Puheiden sävy muuttui kuitenkin sodan kestäessä vähemmän hurmahenkiseksi. Pekka Tiilikainen, joka hyvin tunsi kuulijakuntansa, osasi jakaa valistusta ja hoitaa mielialoja

siten, ettei puheessa ollut propagandan makua. Niinpä hän lausui mm. toukokuussa 1943 vastatessaan kuulijoilta tulleisiin kirjeisiin: ”Eräs jermu pohtii kirjeessään sodan jatkuvaisuusproblemaa. Tämä on pykälä, johon emme varmaa vastausta voi antaa. Mitä rauhaan yleensä tulee, niin Helsingissä puhutaan, että se tulee syyskuussa. Parhaat juoruakatkaan eivät kuulemma osaa sanoa vuosislukua.” Hyvin Pekka ainakin kuukauden ennusti!

Radion, niin Aunuksen radion kuin muittenkin asemien, merkitys tuli sodan kestäessä propagandamielessä yhä suuremmaksi. Kun vihollispropaganda alkoi sodan kääntyessä meille epäedullisempaan suuntaan saavuttaa vastakaikua tähän asti melkoisen kovakorvaisissa suomalaisissa, oli tärkeää, että vaaralliset propagandahyökkäykset saatettiin torjua mahdollisimman nopeasti ja mahdollisimman kattavasti. Radio oli tähän tarkoitukseen sopivin väline, sillä suurin piirtein jokaisessa korsussa oli radiovastaanotin ja se oli myös useimmiten auki koko sen ajan kuin ohjelmaa lähetettiin. Radiovastaanottimien määrä joukoissa nousi vuoden 1942 kesän 7 500:sta kevääseen 1943 mennessä 13 500:aan. Aunuksessa oli suomalaisten toimesta asennettu siviiliväestöä varten kuuntelupisteet 140 kylään.

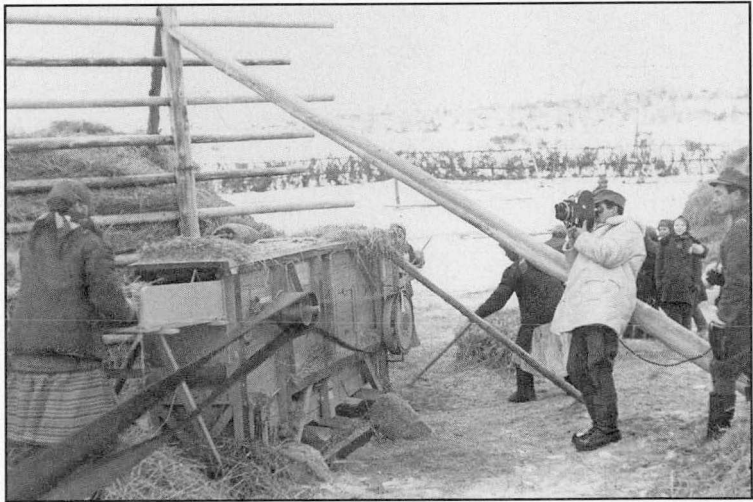
Asemasotavaiheessa valjastettiin myös Suomen Yleisradio armeijan propagandatavoitteita palvelemaan. Yleisradioverkon kautta lähetettiin parhaaseen kuuntelu aikaan, ennen kello 19 uutisia, puolustusvoimien ohjelmaa. Musiikkinumeroiden ohella pyrittiin rintamamiesten omat äänet saamaan haastattelujen välityksellä mahdollisimman paljon esille. Tosin jo syyskesällä 1942 pidetyssä radioreporttereiden neuvottelutilaisuudessa valitettiin, että armeijan ohjelmatoiminnassa oli menty liian yksipuolisesti viihdelinjalle. Katsottiin, että kotirintama saa täten aivan väärän ja yksipuolisen kuvan rintamamiesten toiminnasta. Tässä arvostelussa oli varmasti perääkin, sillä joskin rintamamiesten maku edellytti viihdettä, oli kotirintamakuulijakunta monipuolisempaa, ja varmasti omaiset halusivat kuulla siitä, miten asiat rintamalla luistivat ja millaista heidän miestensä elämä siellä jossakin oikein oli.

Kaikki kotirintamalle tarkoitettu sotapropaganda oli Päämajan tiedoitus toimiston johdossa ja – radiotoimintaa lukuun ottamatta – sen käytännön toteuttajina olivat edellä mainitut TK-miehet. Periaatteessa oli määrätty, että TK-miehen tuli olla valiosotilas, mutta käytännössä tällaisia oli TK-miehistä, kuten muissakin aselajeissa,



*Kuvausryhmä tallentamassa filmille puintityötä Paatenenessa sotasu-
syksynä 1941. (Kuvat: Sotamuseo)*

*An information company team filming threshing at Paatene in the
wartime autumn of 1941.*



ainoastaan pieni osa. Hyvä toimittaja ei välttämättä ole hyvä sotilas ja kunnollisen rintamareportaasin laatiminen vaati oman ammattitaitonsa, sellaisen, mitä ei opetettu sotakouluissa. TK-miehenä toiminut kirjailija Olavi Paavolainen on sodan jälkeen julkaisemassaan Synkkä yksinpuhelu -nimisessä päiväkirjamuistiinpanoihin perustuvassa teoksessa kuvannut taidokkaalla tavallaan TK-miesten toimintaa. Kuvaus on tietysti subjektiivinen ja yksipuolinen, kuten kaikki Olavi Paavolaisen teksti, mutta samalla epäilemättä rehellinen ja aito kuvaus.

Valtaosa TK-miehistä oli toimittajataustaisia, mutta joukossa oli tiedemiehiä, kuten esimerkiksi Martti Haavio, kirjailijoita, kuten Matti Hälli, Oiva Paloheimo ja Olavi Siippainen, puoluevirkailijoita kuten Unto Varjonen sekä opettajia ynnä muita vähemmän reporterinomaisen ammatin taitajia. Jotkut heistä kehittyivät huippuluokan rintamareporttereiksi, jotkut kykenivät keskinkertaiseen kirjoittamiseen ja jotkut osoittautuivat rintamatoimintaan sopimattomiksi – kuten esimerkiksi Olavi Paavolainen, joka siirrettiin Päämajaan, missä hänen tyylliset ja taiteelliset lahjansa saatiin parhaiten käyttöä hyväksi.

Jatkosodan hyökkäysvaihe oli TK-miehille, kuten koko armeijalle, eräänlaista riemusotaa sikäli, että menestys seurasi armeijan toimintaa ja sellaisesta oli helppo kirjoittaa. Kotiseudulla luettiin myös innokkaasti reportaaseja voitokkaista sotatoimista ja kun sensuurista huolimatta oli mahdollista kertoa, mistä maakunnasta voitokkaat soturit olivat peräisin, voitiin valmiit jutut suunnata oikealle lukijakunnalle. TK-kirjoitukset jaettiin Valtion tiedotuslaitoksen kautta eri puolille maata, joskin maaseutulehdet syyttivät tiedotuslaitosta pääkaupungin suosimisesta. Kirjoittajalla oli oikeus esittää toivomuksensa julkaisufoorumien suhteen, mutta se ei ollut mitenkään velvoittava jakelusta huolehtiville.

Kirjoitusten ongelmaksi muodostui pian sotasensuuri. Toimittajat ja muutkin siviilistä rekrytoidut kirjoittajat olivat tottuneet kirjoittamaan vapaasti, oman mielensä mukaan, mutta nyt heidän täytyi kirjoittaa propagandaa, siis tarkoituksenmukaisesti ja määrättyjä asioita välttäen. Niinpä esimerkiksi upseerien nimiä ei saanut jutuissa esiintyä, taistelupaikat piti ilmaista epämääräisesti eikä omien joukkojen taistelutavoistakaan juuri saanut mitään oleellista kertoa. Vaikka kokenut kirjoittaja saattoi saada aikaan luistavan ja luettavan jutun näine rajoituksineen, eivät miehet,

joiden taisteluista juttu oli tehty, olleet siihen yleensä mitenkään tyytyväisiä. Syntyi käsitys, että TK-miehet olivat kaikki sotilasasioita ymmärtämättömiä ja itseään mainostavia pinnareita, jotka olivat onnistuneet livahtamaan todellisesta sodankäynnistä helpoil-le päivil-le.

Kuitenkin kaiketikin oli TK-kirjoituksilla hyökkäysvaiheen aikana hyvä maine ja niitä luettiin innokkaasti. Ne siis täyttivät propagandatehtävänsä. Joskus Päämajan kehotuksesta TK-miehet laativat laajoja taistelukuvauksia, jotka oli tarkoitettu tulevaisuuden sotahistorioitsijoiden materiaaliksi ja jotka päättyivät Päämajan tiedotustoimiston arkistoon. Näiden kirjoitusten sotahistoriallinen arvo on kylläkin nykyisittäin katsoen sangen vähäinen, kirjoittajat eivät olleet sen paremmin historian kuin sodankäynnin ammattilaisia ja heidän käsiinsä ei myöskään tullut edes kaikki se tieto, joka tuona aikana oli saatavissa. Myös eri taisteluvaiheiden merkitys ja niiden vaikutus kokonaistilanteeseen jäi selvittämättä. Mahdollisesti noiden tekstien vertaileminen virallisiin taistelukertomuksiin saattaisi tuoda joitakin uusia näkökulmia sotatoimiin, TK-miehethän eivät olleet kenenkään sotatoimia johtaneen upseerin alaisia eivätkä siis joutuneet kirjoittamaan komentajan mielen mukaisesti. Tällaisestakin on taistelukertomuksissa kyllä esimerkkejä.

Kun rintamat vakiintuivat vuodenvaihteessa 1941–1942, seurasi pitkä asemasotavaihe, jota leimasi suuri tapahtumattomuus rintamilla. Siitä oli vaikea keksiä mitään raflaavaa kerrottavaa. Päämaja määräsi kirjoitettavaksi rintaman arkipäivästä, mutta senkin osalta oli vaikea löytää sopivaa sanottavaa. Jos rintamaoloja kuvattiin todellisina, ei kuvaus mennyt sensuurista läpi, koska se antoi liian synkän kuvan. Mikäli oloja kaunisteltiin, saivat rintamamiehet taas aihetta puhua TK-miesten kelvottomuudesta ja siitä, että he eivät koskaan olleet rintamalla käyneetkään. Sitä paitsi kotiseudun asukkaat alkoivat ihmetellä, mitä ne miehet siellä rintamilla oikein tekivät, kun näyttivät harrastavan vain puhdetöitä, urheilua ja opiskelua. Eikö heitä olisi ollut parempi laskea kotiin todellisiin töihin, kyseltiin. Ja taas saivat TK-miehet syyn niskaansa, miksi olivat kuvanneet tällaista. Jotkut TK-miehet katsoivatkin turvallisimmaksi vain muistella hyökkäysvaiheen sattumuksia ja kirjoitella niistä, toiset pyrkivät kirjoittamaan mahdollisimman vähän, koska eivät kyenneet löytämään kirjoittamisen mahdollisuutta anka-

rien sensuurisääntöjen puristuksessa. Seurauksena oli, että TK-kirjoitusten määrä väheni ja lehtien kiinnostus niiden julkaisemiseen laski sitäkin enemmän.

Kun rintama sitten kesällä 1944 lähti uudelleen liikkeelle ja armeija vetäytyi ankaria taisteluja käyden sekä Kannaksella että Itä-Karjalassa, oli TK-kirjoituksilla taas kysyntää. Nyt oli vain hankalaa löytää positiivista kerrottavaa, sellaista, mikä nostaisi kotirintaman synkäksi painunutta mielialaa. Jatkuvat tappiot, vetäytyminen, aluemenetykset ja tuhot eivät olleet sellaista, mistä toivorikasta tekstiä saattoi kirjoittaa. Kun sitten rintama Kannaksella vakiintui ja Ilomantsin suunnan mottitaistelut päättyivät suomalaisten voittoon, saatettiin taas kirjoittaa sankarillisia reportaaseja. Erona hyökkäyssodan tyyliin oli kuitenkin, että vihollisen aliarvioiminen, mihin tuolloin oli paljolti syyllistytty, oli nyt poissa. Puna-armeijan taistelukyvyille annettiin – jo Päämajan ohjeiden mukaankin – tunnustus, mikä tietysti oli omiaan vielä korostamaan omien joukkojen saavutuksia sodan viime vaiheissa.

Puolustusvoimien propagandatoiminnan kokonaistase jatkosodan ajalta ei muodostu kovinkaan kiitettäväksi. Lähtökohtatilanne oli hyvä, hävityn talvisodan haavat olivat vielä paranematta, kun uusi sota syttyi. Kansan valtaosa oli sodan kannalla ja sodan alkuvaiheen menetykset ruokkivat hyvää mielialaa. Ne vähemmän positiiviset ilmiöt, joita hyökkäysvaiheen lopussa esiintyi, on luettava ylenmääräisen väsymyksen ja johdon taitamattomuuden piikkiin, ei niinkään propagandan epäonnistumiseksi. Pitkä asemasotavaihe koetteli koko kansan mielialaa. Sodan kestäessä elinolot huononivat jatkuvasti, puutetta esiintyi yhä useammasta hyödykkeestä ja rintamamiesten poissaolo tuottavasta työstä tuntui yhä kipeämmin.

On tietysti helppo sanoa, että propagandan olisi pitänyt ottaa tämä huomioon ja takoa kansa kestävämmän vaikeuksiaan. Tällaiseen ei todellisuudessa mikään propaganda pysty. Jos kansalaiset näkevät, että heidän jokapäiväinen elämänsä muuttuu yhä vaikeammaksi, on selvää, että mieliala laskee. Rintamamiesten mielialaan taas tapahtumattomuus vaikutti ahdistavasti. Olot rintamalla eivät olleet kovin kehuttavat ja ainainen hengenvaara, joka aina väliin konkretisoitui, oli omiaan pitämään hermoja kireällä.

Propagandalinjaksi vakiintui asemasotavaiheessa erittäin viihdytyspainoinen linja. Tämä oli jossain mielessä aidan ylittämistä

matalimmalta kohdalta, sillä ajatukseton viihde oli helppo toteuttaa ja sitä myös mielellään vastaanotettiin. Sitä vastoin kaikkinaisen vakavasti esitetty valistus tulkittiin mielellään heti propagandaksi eikä siihen haluttu uskoa. Toisaalta puhtaasti viihdepainotteinen ”valistustoiminta” oli lähinnä sotilaitten huumaamista eikä se ajan oloon pystynyt antamaan voimaa miehille, jotka elivät sodan kurimuksen keskellä.

Kun vihollishyökkäys kesällä 1944 mahtavalla voimallaan mursi suomalaisten asemat, ilmeni rintamajoukoissa sellaisia defaitistisia piirteitä, joita ei oltu osattu odottaa. Joukkojen hajoaminen johtajiensa käsistä, silmitön pakeneminen ja suurimittainen sotilaskarkuruus osoittivat, ettei Suomen armeijan henki enää ollut sama kuin talvisodassa. Propagandatoiminnasta vastaavat syyttivät kaikesta mielellään kotirintamaa, lehdistöä, rauhanoppositiota, ulkovaltojen propagandakampanjaa sekä sotaväsämystä. Kaikilla näillä tekijöillä oli epäilemättä vaikutuksensa, mutta ei voi välttyä käsitykseltä, että propaganda oli ainakin jossain määrin epäonnistunut.

Kun rintamatilanne heinäkuussa 1944 saatiin suurin ponnistuksin vakiinnutetuksi, nähtiin, että suomalaisten sotilaskunto kesti kaikesta huolimatta, jopa silloin, kun tappio näytti väistämättömältä. Tätä sopii pitää mahtavana saavutuksena ja se kestää hyvin vertailun talvisodan ihmeen kanssa. Toinen asia on, oliko tällä mitään tekemistä sotapropagandan kanssa. Pikemmin nousee mieleen ajatus, että taistelutahto nousi jostakin kaukaisesta, atavistisesta itsepuolustusvaistosta, ehkäpä siitä kuuluisasta suomalaisesta sisusta.

Joka tapauksessa jatkosota osoitti, ettei suomalainen sotilas suinkaan ollut konemainen sotasankari, joka kaikissa oloissa vastaa kymmentä ryssää, kuten propaganda huonoimmillaan oli väittänyt. Suomalainen sotilas oli tavallinen mies, johon vaikuttivat koti- ja perhehuolet, huhut ja vihollispropaganda siinä kun omien päälliköiden ja propagandistien puheetkin. Tuskin olisi muuten voinutkaan olla. Tämä olisi kenties pitänyt propagandassa ottaa lukuun.

Summary

PROPAGANDA DURING THE CONTINUATION WAR

During the Continuation War (1941–44) the Information Department of General Headquarters was responsible for the defence forces' propaganda. It looked after the army's internal propaganda – information and educational work and propaganda directed at the civilian population – the dissemination of information, and propaganda aimed at the enemy. A separate Entertainments Section was responsible for such entertainments as theatres at the front, circuses, entertainment tours, etc. Religious activity came under the Church Department of General Headquarters directed by the chaplain-general.

The organization of information and educational work extended from the information sections of the fighting formations to the units' education officers. The dissemination of information was looked after by the information companies, which were directly subordinate to General Headquarters, and which also included sections engaged in enemy propaganda.

Front-line newspapers were among the methods used for information work. These were issued by the fighting formations and semi-official field newspapers appeared at unit level. A new method of propaganda work during the Continuation War was front-line radio, which gained ever greater importance as the war continued and changed in character to static warfare. The most important front-line radio was Olonets Radio which transmitted from Petrozavodsk. To come extent the education officer of each unit carried out his duties according to his own capacities. Thus some put their emphasis on leisure activity, some – particularly during the static warfare phase – emphasized study or handicrafts, and others considered the presentation of military propaganda of primary importance.

Information work intended for the home front took place mainly with the help of the information companies. In principle these worked among the units at the front and were composed of men whose task was in words and pictures to depict the army's achievements and battles, and above all to show everything in a positive way. The companies prepared reports, photographs and films on the basis of which a picture of the army's battles and success was created for the civilian population.

The content of the propaganda was naturally of central importance. Already at the beginning of the war a conflict emerged over what was to be presented as the aim of the war. The

government of the country had given no clear signal about this. The commander-in-chief's order of the day in July 1941 called on the army to safeguard the country's frontiers and create a new, great Finland. The result of this was a crisis between the country's political and military leadership because the government did not want to tie itself to politically-sensitive territorial questions. Thus the aim of the war was settled as safeguarding the frontiers, whatever anybody might take that to mean.

At the end of the phase of offensive warfare, in late autumn 1941, various manifestations of disobedience appeared which have to be put down primarily to the tiredness of the troops but for which propaganda must bear part of the responsibility. Thus during the period of static warfare from the beginning of 1942 until June 1944 relatively great attention was paid to propaganda. Because during the war nothing very remarkable happened on the Finnish front, propaganda had to be content either with recalling old exploits or emphasizing endurance, or later moving to a purely entertainment line. The last solution became more general with the passage of time, even though spare-time activity and study were also favoured at the front.

The great offensive by Soviet troops in June 1944 broke the Finns' lines on the Karelian isthmus and it was also necessary to withdraw from Eastern Karelia with heavy losses. This caused a considerable crisis also in propaganda work, which was not prepared for the sudden change in the situation. The situation was got under control only when the fronts stabilized around mid July 1944.

Finnish military propaganda during the Continuation War was at least partly unsuccessful in that it was not able to maintain the army's willingness to fight over the long period which the war lasted. This is not in itself remarkable, propaganda simply cannot fight against facts; reverses and defeats, more difficult conditions and increasing shortages constantly weaken morale. In that respect the final balance of Continuation War propaganda once more confirms the well-known facts.

TIEDUSTELUILMAKUVAUS - KENTTÄTYKISTÖN SILMÄ

Johdanto

Puolustusvoimiemme rauhan ja sotien toteuttamaa tiedusteluilmakuvausta on tutkittu perusteellisemmin vasta aivan viime vuosina. Aimo E. Juhola ja Jyri Paulaharju ovat yhdessä ja erikseen laatineet useita alaa koskevia laajoja tutkimuksia, jotka käyvät selville lähdeviitteistä. Selvityksistä on myös otteita ohessa. Tutkimusten yhteydessä ilmeni lukuisia kiintoisia vaiheita ilmakuvauksesta yleensä ja tiedustelukuvauksesta erityisesti.

Ilmavalokuvauksen massiivinen läpimurto tapahtui I maailmansodassa lähinnä tiedustelukuvauksen muodossa. Tosin ilmapallosotaa oli otettu jo aiemminkin sotilaallisiin tarkoituksiin. Esimerkiksi USA:n sisällissodan aikana 1800-luvun puolivälissä kuvattiin sotajoukkojen liikkeitä ilmapallostä. I maailmansodan aattona vielä monien maiden armeijoissa oli ilmapalloseskaadereita kameeroinneen. Nämä poistuivat kuitenkin nopeasti näyttämöltä ilmaa raskaampien lentolaitteiden eli lentokoneiden tieltä. Mainittakoon, että I maailmansodan aikana otettiin jo miljoonia tiedustelukuvia.¹

Tiedusteluilmakuvaus tulee Suomeen

Tiedusteluilmakuvaus oli jo vapaussodan aikana hyvin järjestettyä. Suomeen kevättalvella 1918 saapuneella saksalaisella Itämeren Di-

* (s. 1932) yleisesikuntaeversti ja kenttätykistöupseeri. Siirtynyt eläkkeelle vuonna 1980 Pääesikunnasta. Kirjoittanut useita kenttätykistö- ja asehistoriaan sekä topografiaan ja tiedustelukuvaukseen liittyviä kirjoja sekä lukuisia alan tutkimuksia.

** (s. 1918) lentomestari evp ja lentokapteeni. Toimi koelentäjänä maaliskuusta 1944 alkaen aina eroamiseensa puolustusvoimista vuonna 1946 asti. Tämän jälkeen oli muun muassa Kar-Airin päälentäjä. Osallistui talvi- ja jatkosotaan tiedustelu- ja kartoituskuvauslentäjänä yli 140 tehtävässä. Lensi lukuisia kaukotiedustelutehtäviä. Laatinut useita tiedustelu- ja kartoituskuvauksiin liittyneitä laajoja tutkimuksia.

visioonalla oli näet käytössään Baltiaan sijoitettuja lento-osastoja, joiden keskeisiksi tehtäviksi oli määritetty Etelä-Suomen rannikon jääsuhteiden tiedustelu, venäläisten laivaosastojen liikehännän ja punaisten joukkojen ryhmitysten selvittäminen.

Syyskesällä 1918 maahamme tuli saksalaisia ilmavalokuvauksen ammattilaisia, jotka opastivat suomalaisia lentäjiä tiedustelukuvauksen salaisuuksiin.²

Ilmavoimien ja kenttätykistön yhteistyö alkaa

Saksalaisten poistuttua maastamme vuoden 1918 lopulla ilmavoimat (sittoin ilmailuvoimat) jatkoi ilmakuvauksia. Valokuvaus oli pääasiassa tiedusteluluonteista ja se kohdistui merialueelle rannikkotykistön aseisiin ja alusten tunnistamiseen.

Kiinteä tiedustelualan yhteistoiminta ilmavoimien ja kenttätykistön kanssa alkoi pian vapaussodan jälkeen jatkuakseen aina omaan aikaamme asti. Tykistön tarkastajan suunnitelmiin sisältyi näet jo vuonna 1920 ilmakuvien kenttätykistön ammuntoihin tarjoamien mahdollisuuksien selvittäminen. Vuoteen 1923 mennessä tykistön tarkastaja, eversti Vilho Nenonen oli muokannut ampumateknilliset perusmenetelmät niin pitkälle, että ryhmäämmunnoissa tykistöupseerien oli kyettävä määrittämään kohteen koordinaatit ”... myös sellaisten lentäjävalokuvien avulla, joissa näkyvät kiinnityslinjat että maalit...”.³

Tiedusteluilmakuvaus tykistön ohjelmaan

Vakava kiinnostus tiedusteluilmakuvaukseen heräsi Kannaksella, tykistön yhteisinä Perkjärven leirikesinä. Aluksi oli luontevaa selvittää aselajin toimintoja ilmakuvauksilla.

Tiedusteluilmakuvaukset osoittivat, että tuliasemat paljastuivat helposti ja se johti luonnollisesti tykistön piirissä pohdintaan, mitä pitäisi tehdä. Kesästä 1925 alkaen ryhdyttiinkin tarmokkaasti selvittämään tykistön toimintojen naamiointiin liittyviä seikkoja ja yhtenä sen tuloksena oli vuonna 1935 julkaistu Naamiointiopas. Sen sijaan tiedusteluilmakuvien kokonaisvaltaiseen, vihollisen ryhmitykseen ja määrään liittyvään, analysoivaan tulkintaan, ei pa-

neuduttu ennen talvisotaa juuri lainkaan. Tähän olisi ollut hyvä mahdollisuus yhtymien sotaharjoituksissa. Nenosen vaatimus, että jokaisen tykistöupseerin olisi osattava määrittää maalit ”lentäjäkuvilta” tosin toteutui, mutta laajaan tykistötakilliseen tulkintaan kykenevien henkilöiden määrä oli lähes olematon. Lähinnä sotilas-topografit ja mittauspatterien upseerit tunsivat ilmapölyjen maastokuvat. Jotain kuitenkin yritettiin, 1930-luvun lopulla koulutettiin Perkjärven leirillä stereoskooppialiupeereita, jotka perehdyttiin lähinnä pistemaalien määrittämiseen ilmakuvilta ja niiden siirtoon topografiselle karttapohjalle.⁴

Talvisodan tiedusteluilmakuvaukset

Ilmavoimien kuvaustoimintaa koskevat valmiustoimet ja niihin liittyvät henkilöstövaraukset olivat talvella 1939 osin kesken. Tehtävien määrittäminen sekä eräät laite- ja materiaalihankinnat olivat lähes kokonaan hoitamatta. Pääosa ilmakuvaukskameroista oli rakenteeltaan ja toimintavarmuudeltaan oloihimme vähemmän sopivia. Ne oli ostettu 1930-luvun puolivälissä kaupapoliittisin perustein sotilaiden mielipidettä suuremmin kysymättä. Näiden Englannista hankittujen kameroiden heikko pakkaskestävyys, joka oli jo rauhan aikana todettu, muodostuikin vakavaksi ongelmaksi. Talvisodan kovina pakkaskausina kamerat jäätyivät ja useita kuvauksia epäonnistui.

1930-luvun lopulla ilmavoimat saivat Englannista 18 kaksimootorista nykyaikaista Bristol-Blenheim pommikonetta, joita valmistettiin maassamme myös lisenssillä. Ilmavoimilla oli Blenheimeja sotien aikana kaikkiaan 97. Konetyyppi mahdollisti myös korkeakuvaukset, mutta näihin tehtäviin koulutettua henkilökuntaa oli sen sijaan niukasti, lisäksi korkeakuvauksissa vaadittava happilaitteiden käyttötottumus puuttui suurelta osalta lentävää henkilöstöä.⁵

Ilmavoimillamme oli talvisodan alkaessa tyydyttävässä määrin ilmakuvaustekniikan hallitsevaa henkilökuntaa. Esimerkiksi ohjaajien koulutukseen kuului ilmakuvauharjoituksia ja upseereille lisäksi laboratoriotyöskentelyä. 1930-luvulla pidetyillä ilmavoimien valokuvaukskursseilla oli koulutettu myös varusmiehiä kuvaamaan sekä prosessoimaan otettuja filmejä.⁶

Operatiivinen ilmakuvaus talvisodassa

Operatiivinen ilmakuvaus oli pääosin taktillista toimintaa. Tulokset palvelivat ensisijaisesti kenttätukikoston tiedustelua. Osalla kuvaustehtäviä katsottiin olleen myös operatiivista tai strategista merkitystä.

Sodanajan lentoyksiköiden valokuvausosastojen perustamis- ja yleisjärjestelyt saatiin valmiiksi hyvissä ajoin. Osastot eivät olleet miesvahuudeltaan suuria, mutta kykenivät kuitenkin kohtuullisesti hoitamaan tarvittavat ilmakuvausfilmien prosessoinnit ja vedokset.⁷

Huolimatta talvikuukausien aiheuttamista sääongelmista, vähäisestä kuvauksiin sopivasta lentokalustosta ja ennen kaikkea vihollisen voimakkaasta ilma- ja hävittäjätorjunnasta, kyettiin sodan aikana niissä oloissa kuvaamaan verraten paljon.

Lentolaivue 12:n valokuvauslennot suuntautuivat Länsi-Kannakselle ja Viipurinlahden alueelle. Laivueella oli sodan aikana tilastojen mukaan valokuvauslentoja tai kuvausyrityksiä kaikkiaan 20. Keskeisimmät onnistuneet lennot ajoittuivat helmikuulle 1940, jolloin oli kahdeksan kuvauslentoa. Näistä kuusi oli aluekuvauksia, joista peräti viisi kohdistui Summan alueelta pohjoiseen Viipurin-Talin suuntaan.

Lentolaivue 14:n valokuvaustoiminnan kohteina olivat lähinnä Karjalan kannaksen itäosa, Vuoksen rintama ja Laatokan rannikko. Kuvauksia oli kaikkiaan 18, joista viisi oli tammikuun lopun ja maaliskuun 12.päivän välisenä aikana.

Lentorykmentti 4:n keskeiseksi toiminta-alueeksi muodostui Laatokan pohjois- ja koillispuolisten rintamien lentotiedustelutarpeen tyydyttäminen. Merkittäviä valokuvauslentoja karttui Lentorykmentti 4:n Lentolaivueille 44 ja 46 yhteensä 22. Blenheim-koneet olivat ainoa konetyyppi, jolla kyettiin hoitamaan Itä-Karjalan alueelle ulottuvat tiedustelukuvaukset. Todettakoon, että Lentorykmentti 4:n tehokkaat Blenheim-koneet kuvasivat myös ajoittain Karjalan kannaksen kohteita sekä Suomenlahden jääalueita ja Viron rannikolla olevia neuvostolentotukikohtia.

Talvisodan valokuvauslennot⁸

Yksikkö	Kuvauskone	Lentoja
Lentolaivue 12	Fokker CX	20
Lentolaivue 14	Fokker CX	18
Lentolaivue 16	Ribon, Fokker CX	3
Lentolaivue 44	Blenheim	14
Lentolaivue 46	Blenheim	8
Lentolaivue 36	Ribon IIF	6
<u>Yhteensä</u>		<u>69 kuvausta</u>

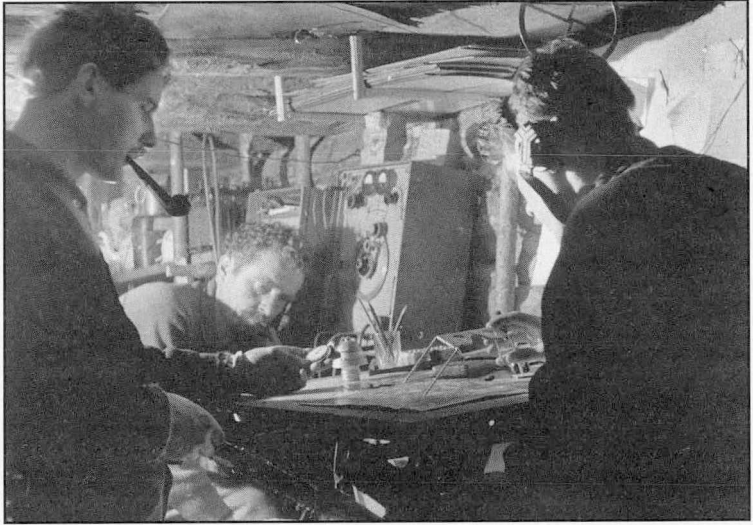
Kuvausten lisäksi ilmavoimat lensivät 938 tiedustelulentoa.

Talvisodan kenttätykistö ja tiedusteluilmakuvaukset

Ylimääräisten harjoitusten aikana, ennen sodan syttymistä, kuvattiin suojajoukkojen asemia. Näin tarkistettiin naamiointit ja yleiset ryhmytykset. Kuvien perusteella kenttätykistössä, kuten muissakin joukoissa, kohennettiin naamiointia, seikka, jolla tuli olemaan suorastaan ratkaiseva merkitys sitten taistelujen päivinä. Kenttätykistö kykenikin hyvän naamiointi- ja maastouttamistaitonsa ansiosta toimimaan koko sodan ajan varsin pienin tappioin huolimatta vihollisen runsaasta lentotoiminnasta.

Jo ennen talvisotaa omaksutun näkemyksen mukaisesti kenttätykistö oli tiedustelukuvausten lähes yksinomainen tarvitsija. Noudatetussa menettelyssä yhtymän, armeijakunnan, tykistökomentaja esitti kuvauksia tietyille alueille, tavallisesti aluekuvauksia. Pyyntö kulki sitten ilmavoimien yhteysupseerin kautta kuvauksen suorittavalle laivueelle.

Kuvatun materiaalin vedokset toimitettiin armeijakunnan tykistökomentajalle, joka jakoi tarvittaessa kuvat edelleen. Useimmiten kuvat jäivät tykistökomentajan esikuntaan, jossa ne tarkastettiin. Ilmakuvilta paikannettiin nimenomaan vihollisen tuliasemia, jotka varmennettiin, milloin se oli mahdollista, mittaustiedustelun (ääni- ja valomittaus) tiedoilla.⁹ Tykistöosaston stereoaliupseerit siirsivät ilmakuvilta havaitut vihollisen tuliasemat ns. siirto- eli sädeleikkauksin sekä vertailuin topografiselle karttapohjalle, mistä tilanne



Ilmakuvien tarkastelua eräässä tykistön komentopaikassa talvisodan päivinä. (SA-Kuva)

Study of aerial photographs at an artillery command post during the Winter War.

tallennettiin peitepiirroksille. Maaliluettelolomakkeelle kirjattiin tuliasemien koordinaatit.¹⁰

Löydettyihin vihollisen tuliasemiin ja ryhmitysalueisiin olisi pitänyt kohdistaa vastatykistötulitus, mutta tarvittavaa kauaskantoista raskasta kalustoa ei ollut, vain kaksi raskasta patteristoa kykeni ampumaan yli 12 kilometrin. Tämä johti siihen, että vihollinen ei juuri naamioinut tuliasemiaan. Laatokan Karjalassa toimiva Rautatietykkipatteri ampui muutamia vastatykistöammuntoja, joiden tulta johdettiin tavanomaisin keinoin.¹¹

Taipaleen lohko Itä-Kannaksella ilmakuvattiin muutamaankertaan. Otosten peitto ulottui Taipaleenjoelta aina Vuosalmelle. Vihollistykkistön asemat varmennettiin kahdella menetelmällä; mitaustiedustelulla ja kuvantulkinnalla. Lohkon ainoat vastatykistö-

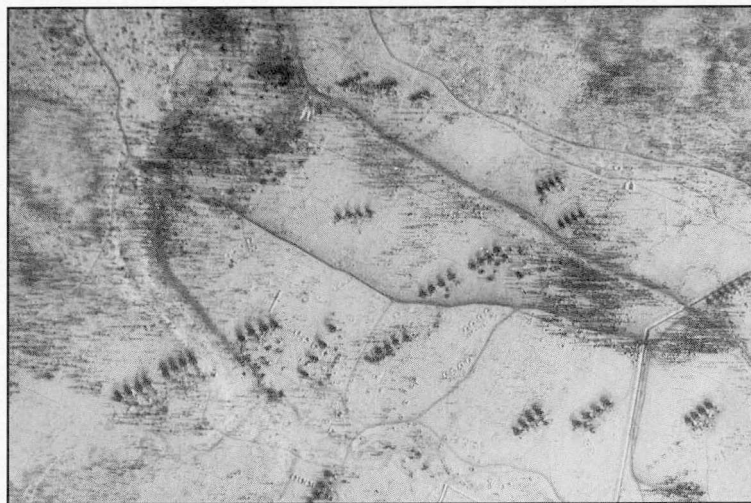
yksiköt olivat Laatokan Rannikkopuolustuksen Kaarnajoen ja Järi-sevän linnakkeet, jotka oli alistettu kenttätykistölle nimenomaan tätä varten. Linnakkeiden raskaat tykit ampuivatkin menestyksellisesti neuvostotykistön tuliasemia. Kantama riitti hyvin, mutta heikko ammustilanne rajoitti suuresti tulituksia.¹²

Tammi-helmikuussa 1940 Kannaksella Summan suunnalta oteuilta tiedusteluilmakuvilta havaittiin jo varhaisessa vaiheessa runsaasti vihollisen tuliasemia. Perättäiset ilmakuvaukset osoittivat vihollisen tuliasemien määrän jatkuvasti lisääntyneen. Neuvostotykistön ryhmitys oli selvästi etupainotteinen, hyökkäykseen viittaava, keskimäärin 2/3 kantamasta ulottui suomalaisten selustaan. Kuvantulkinnan tulokset ilmoitettiin aina myös operatiiviselle johdolle. Kenttätykistön vastatykistötoiminnan mahdollisuudet heikkenivät, samaan aikaan kun toinen raskaista, kauaskantoisista patteristoista evakuoitiin kotirintamalle sen ammusten loputtua.

Laatokan Karjalassa Kollaalla helmikuussa 1940 suoritettu laaja tiedusteluilmakuvaus paljasti hyvissä ajoin ja tarkkaan venäläisten aloittaman vahvan saartoliikkeen. Suomalaisten vastatoimet tyrehtyttivät neuvostojoukkojen hyökkäyksen. Tämä Blenheim-koneella ja modernilla, ainoalla, vuonna 1939 hankitulla, saksalaisella sarjakuvakameralla toteutettu kuvaustehtävä oli ehkä talvisodan tuloksellisin, joukkojen operatiivisiin vastatoimiin välittömästi johtanut. Kollaani-Ägläjärven laaja kuvaus täydensi samalla operatiivisen johdon paikannustietoutta, sillä käytettävissä olivat ainoastaan topografiset 1:100 000 lehdet sekä taloudellinen 1:400 000 kartasto. IV Armeijakunnan komentaja kenraalimajuri Woldermar Hägglund toivoikin lisää paikantamista edesauttavia aluekuvauksia erityisesti syntyneiden mottien tienoilta.¹³

Tykistökomentajien näkemyksiä

Tammikuun 1940 sääolot estivät osittain tehokkaan ilmakuvaustoiminnan. Sitä valitti muun muassa 4.Divisioonan tykistökomentaja majuri Lars Klärich 12.1.1940 laatimassaan raportissa. Samalla hän mainitsi, että ”*ilmatiedustelu ja valokuvaus vastatykistötoimintaa varten ovat osoittautuneet erittäin tarpeellisiksi*”. Samaan käsitykseen päätyi myös II Armeijakunnan tykistökomentaja eversti-

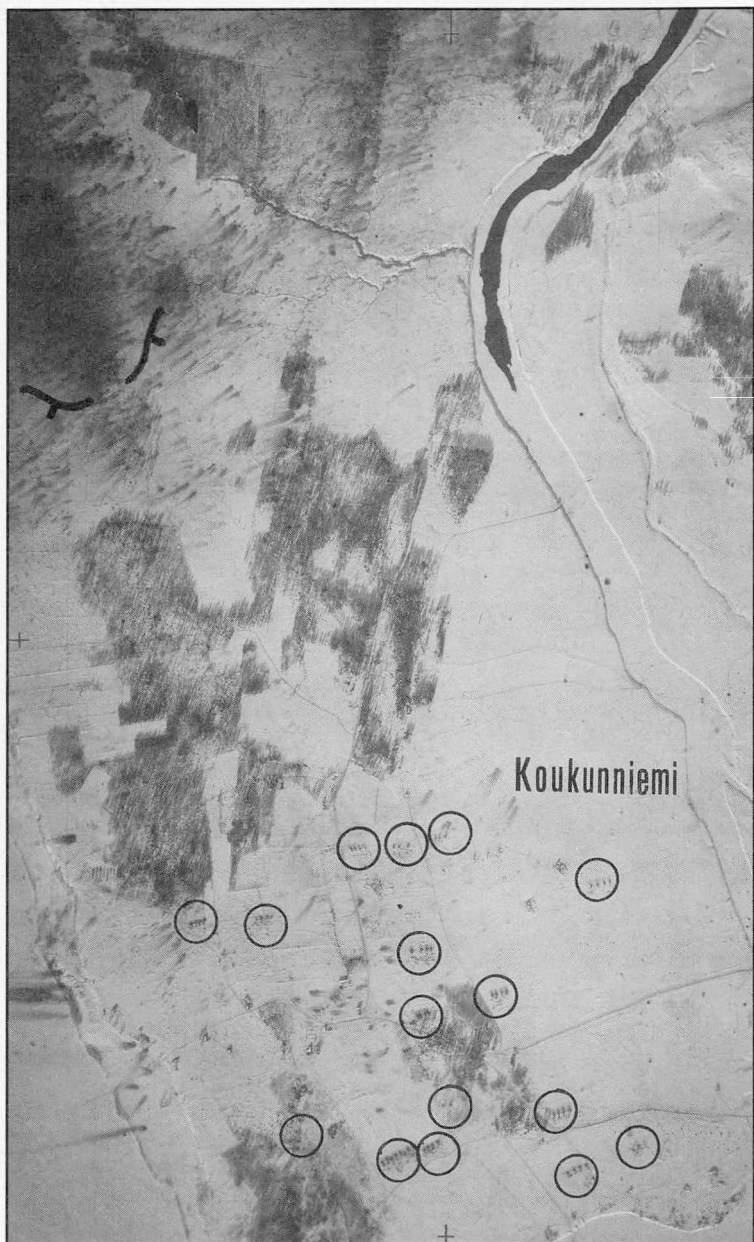


Neuvostotykistön tuliasemat talvisodan Kollaalla olivat täysin naamiottomia koska suomalainen tykistö lyhyen kantamansa ja vähäisen ammusmäärän vuoksi ei kyennyt lainkaan vastatykistötoimintaan. (Jyri Paulaharjun kokoelmat)

Soviet artillery firing positions at Kollaa were completely uncamouflaged because the Finnish artillery was unable to undertake any counter-bombardment tasks because of its short range and shortage of ammunition.

Talvisodan Taipaleen Kirvesmäki, kuvassa ylhäällä vasemmalla, helmikuun alussa vuonna 1940 otetussa ilmatiedustelukuvassa. Kirvesmäen maasto neuvostotykistön rumputulen mustaksi jauhamaa. Koukunniemen aukealla erottuvat neuvostopatterit neljän kuivon ryhminä. Taipaleenjoen Vaskelankosken mutka on sulana. (Jyri Paulaharjun kokoelmat)

Kirvesmäki at Taipale during the Winter War, seen above left in a photographic reconnaissance picture taken in early February 1940. The landscape of Kirvesmäki has been ground black by the Soviet artillery's drum fire. Soviet batteries can be distinguished grouped in a pattern of four in the fields of Koukunniemi. The Vaskelankoski bend of the River Taipale is unfrozen.



luutnantti Kaarlo Julenius, joka laajassa raportissaan 8.3.1940 painotti ilmakuvienv merkitystä. Hän mainitsi myös 5.–7.2.1940 otettujen kuvien paljastaneen ajoissa ja selkeästi vihollisen keskittämisaikkeit.¹⁴

Keskeisinä syinä ilmakuvienv vähäiseen taktilliseen hyödyntämiseen olivat vastatykistötoimintaan sopivan kaluston lähes täydellinen puuttuminen, tulkinta-alan koulutuksen puute, talviset sää- ja valaistusolot, eräissä tapauksissa johtoportaan epäilevä asenne sekä lentotoiminnan määrälliset ja teknilliset rajoitukset.

Sen sijaan Kannaksella käytettiin yleisesti maalitiedustelussa eli kuvioiden vertailuissa karttapohjaan ennen sotaa laadittuja ja keskeiset suunnat kattavia ilmakuva- eli tykistökarttoja, joita painettiin erittäin kiireisesti kotirintaman syväpainoissa.

Moskovan rauhan 1940 aika ja tiedusteluilmakuvaus

Talvisodan kokemukset pyrittiin hyödyntämään mahdollisimman nopeasti Moskovan rauhanteon jälkeen. Ensimmäisenä toimenpiteenä oli käsky yhtymien tykistökomentajille laatia sotakokemuksistaan seikkaperäiset raportit.

Tykistötiedustelun merkitys oli olennaisesti kasvanut ja se korostuikin kaikissa selostuksissa. Tämä johti muun muassa mittaustiedustelukaluston pikahankintoihin. Samalla ryhdyttiin hahmottamaan kenttätykistölle uutta tiedusteluilmakuvausten hyödyntämismenettelyä. Tykistön Ampumakoulun majurikursseilla, joihin osallistuivat sodanajan rykmentikomentajiksi sijoitetut kenttätykistön upseerit, annettiin pääpiirteiset ohjeet kuvauksista ja kuvien tutkimisesta. Saksasta ostettiin ilmakuvienv stereotutkimuslaitteita kuten stereosilmälaseja ja pöytästereoskooppeja. Sodanajan tykistöosastojen organisaatioihin lisättiin stereotutkijoiden, nyt upseerien, virat.

Stereotutkijoiksi suunniteltuja ja sijoitettuja upseereita ei rauhan kuukausina kuitenkaan ehditty kouluttaa alalle. Heidän lähes ainoina vaatimuksina olivat stereonäkökyky ja upseerikoulutus. Taktillinen, perusteellinen kuva-analyysi jätettiin kokonaan taustalle, sillä välirauhan aikana itärajalalla olevat armeijakunnat tykistöineen painiskelivat linnoittamisen kanssa siinä määrin, ettei ilmakuvatulkinnan opettamiseen ollut käytännössä lainkaan mahdollisuuksia.

Jalkaväen henkilöstön ilmakuvioiden lukutaito oli lähes olematonta. Tämä puute ilmeni monin tavoin jatkosodan vuosina.

Tykistötiedustelun olennaiseksi ongelmaksi osoittautui valtakunnan uudella itärajalalla vallinnut seikkaperäisen topografisen kartaston puute. Sotakokemusten mukaan oli varauduttava rajantakaisen alueiden karttapohjan luomiseen. Saimaan puolustusalueella I Armeijakunnan lohkokolla kehitettiin Puolustusvoimain Pääesikunnan Topografisen osaston upseerien johdolla erityiset pikakartoitustusetelmät, joilla tuli olemaan sotavuosina lähes ratkaiseva merkitys sotatoimien siirtyessä valtakunnan rajan taakse Itä-Karjalaan.

Ilmavoimat kohensi talvisodan jälkeen kuvausvalmiuttaan hankkimalla kesällä 1940 yhdeksän, sodan aikana jo hyväksi kokemaa, saksalaista tiedusteluilmakuvakameraa. Myös erä amerikkalaisia Fairchild-kameroita onnistuttiin ostamaan. Lisäksi tiedustelukuvauslaitteisiin voitiin käyttää myös sotilastopografien oivallisia kartoituskameroita. Kuvausmateriaalihankinnat, filmit ja kemikaalit, hoidettiin välirauhan aikana tyydyttävälle tasolle lähinnä saksalaisostoina.

Jatkosodan tiedusteluilmakuvaukset ja kenttätykistö

Ilmavoimien valmius

Sodan alkaessa lentotiedustelutehtäviä tuli alun alkaen runsaasti; oli selvitettävä vihollisen ryhmytykset, liikkeet ja toiminnot. Tehtävät hoidettiin pääasiassa tähystys- ja ilmakuvaustiedusteluina.

Kuvattujen filmien prosessointia ja vedostamista varten Lentolai-
vueilla (Tiedustelulaivueilla) 12, 14, 16 oli kullakin laboratorioauto. Myös Lentolaivue 5:llä oli oma kuvalaboratorio.

Ilmavoimien kenttälaboratoriot pystyivät kehittämään ja vedostamaan aina 24 cm:n filmileveyteen asti. Kuvantulkintataito oli ainakin sodan alkuvaiheessa vielä ammattilaisillakin rajallinen. Kuvantulkitsijoiden koulutus myös ilmavoimissa välirauhan aikana oli ollut vähäistä. Perustietoa oli saatu Saksasta, mutta opin levittäminen oli jäänyt kesken ennen uuden sodan puhkeamista.

Lentorykmentti 4:llä oli vahvin valokuvausosasto, josta kehitettiin myöhemmin sodan kuluessa eli vuonna 1942 Ilmavoimien Kes-

kusvalokuva-laboratorio (Ilmav:n KVKuvalaboratorio), sittemmin Ilmavoimien Kuvakeskus. Päällikkönä oli koko sodan ajan majuri Juhani Airaksinen. Hän kehitti laitoksensa huipputasoiseksi ja nopeaksi kuvantulkintaosastoksi. Airaksinen tunsi hyvin myös kenttätykistön tarpeet ja menetelmät, sillä hän oli toiminut ilmapuustehtävissä monilla tykistön leireillä Perkjärvellä ja oli saanut tykistön tarkastajan kiitokset taidoistaan.¹⁵

Ilmavoimien edellytykset valokuvauksiin jatkosodan alussa olivat talvisotaan verrattuna hyvät. Käytettävissä oli hyvä kamerakalusto sekä suorituskykyiset lentokoneet.

Jatkosodan tiedusteluilmakuvaukset jakaantuivat selkeästi päämajan käskemiin strategisiin ja kartoituksiin liittyviin tehtäviin sekä yhtymien tykistötiedustelun tarvitsemiin rintama-alueiden taktillisiin kuvauksiin. Viimeksi mainitut tehtävät esitti tavallisesti yhtymän tykistökomentaja tai esikunnan tiedusteluosasto ilmapuimien yhteysupseerin kautta edelleen. Ilmavoimien johto käski sitten kuvauksen suorittavan yksikön. Kuvien tulkinnan ja jakelun hoiti tavallisesti tykistökomentaja esikuntineen. Tykistötiedustelun pyytämät kuvaukset palvelivat tai niiden olisi pitänyt edesauttaa myös yhtymän operatiivista tiedustelua.

Tiedusteluilmakuvauksia eri rintamasuunnilla

Ensimmäisenä sotavuotena tiedusteluilmakuvaukset olivat moninaisia. Kuvauksiin käytettiin varsinaisia raskaita sarjakameroita sekä kevyitä käsikameroita tehtävän ja käytettävissä olevan lentokaluston mukaan.

Hangon vuokra-alue

Hangon vuokra-alueen kuvasi majuri Armas Eskola miehistöineen huippusalaisena tehtävänä Blenheim-koneella jo 13.10.1940 ja 11.11.1940. Ennen jatkosodan alkua Baltiaan sijoittunut saksalainen Lentolaivasto 1 (Luftflotte 1) kuvasi sekin Hankoniemen venäläisten asemat tarkkaan. Kuvat, saksalaisten osin valmiiksi tulkitsemina, toimitettiin Suomeen merivoimien komentajalle kenraaliluutnantti Väinö Valveelle, jonka alaisena oli Hangon Ryhmä.

Sodan sytyttyä suomalaiset ilmakuvavasivat Hangon alueen kuu-
desti, viimeisin lento oli 2.9.1941. Sen jälkeen, ennen venäläisten
poistumista vuokra-alueelta joulukuun alussa vuonna 1941, tieto-
jen hankintaa hoidettiin edelleen myös lentotähystyksellä sekä mit-
taustiedustelulla. Ilmakuvien keskeinen hyödyntäjä oli Hangon
Ryhmän tykistö, joka myös tulitti havaittuja neuvostotykistön tuli-
asemia menestyksellisesti. Nyt vastatykistöammuntaan oli irrotet-
tavissa tehokasta raskasta ja järeää kalustoa.¹⁶



*Osasuurennos Hankoniemellä olleen 305: mm järeän neuvostoliitto-
laisen rautatietykin asemasta. Tykkikohtaiset apuvaunut alaraiteel-
la. (Jyri Paulaharjun kokoelmat)*

*An enlargement of part of a 305mm super-heavy Soviet railway gun
position on the Hanko peninsula. The guns's support wagons are on
the lower track.*

Karjalan Armeijan offensiivi kesällä 1941

Ennen 25.6.1941 alkanutta sotatilaa majuri Armas Eskola miehistöineen sai huippusalaisia tiedustelukuvaustehtäviä myös itärajan taakse. Kuvauslentoja tehtiin 24.5.1941, 25.5.1941 ja 11.6.1941 Karjalan kannakselle sekä Hiitolan–Sortavalan ja Simpeleen–Uukuniemen suunnille. Päämaja antoi Lentorykmentti 4:lle edelleen 22.6.1941 salaisen kuvaustehtävän Hiitolan–Kurkijoen–Parikkalan sekä Korpilahden–Soanlahden alueille. Näistä kuvauksista saadut tiedot käsiteltiin päämajassa.

Karjalan Armeijalle alistettiin sotatoimien alkaessa 29.6.1941 tiedustelua varten Lentolaivueet 12 ja 16. Alkuvaiheessa laivueiden toiminta oli lähes yksinomaan raja-alueiden tarkkailua. Vilkas operatiivinen ilmakuvaustoiminta alkoi 26.6.1941. Kuvauskohteina olivat venäläisten asemat rajanpinnassa ja puolustuslinjat kauempana selustassa. Lentolaivue 12 lensi 28.6.–9.7.1941 kaikkiaan 11 aluekuvausta ja suunnilleen samaan aikaan Lentolaivue 16 kuvasi 12 aluetta, joissa oli 19 erillistä alaosaa.

Karjalan Armeijan hyökkäyksen edistyessä laivueet siirtyivät joukkojen mukana Itä-Karjalaan.

Tuulosjoen operaation valmisteluun eli hyökkäyksen jatkamiseen Syvärille liittyvät tiedustelukuvauslennot alkoivat 1.8.1941. Itä-Aunuksen ja Petroskoin valtaukseseen liittyen lennettiin huonoista sääistä huolimatta useita alue- ja kohdekuvauskuksia. Vuoden 1941 loppuun mennessä Lentolaivue 12:n tilillä oli kaikkiaan 56 ilmakuvauslentoa. Lähes kaikki kuvat käsiteltiin armeijakuntien tykistöosastoissa.

Lentolaivue 16 kuvasi ahkeraan, osin ristiin Le.Lv 12:n kanssa. Sittemmin laivueen tehtävät suuntautuivat Petroskoin–Maaselän alueille. Kaikkiaan vuoden 1941 aikana valokuvauslentoja karttui 41.¹⁷

Sodan ensi kuukausina todettiin karvaasti stereotutkijoiden heikko ammattitaito. Mutta oli myös ilahduttavia poikkeuksia. VI Armeijakunnan tykistökomentaja eversti Bror Kraemer oli perehtynyt hyvin tiedustelukuvien merkitykseen ja hänen yhtymässään kokonaisanalyysiin päästiin nopeasti. Sen sijaan VII Armeijakunnassa tulkinta takerteli, ajoittain jopa kohtalokkaasti.¹⁸

Karjalan kannaksen suunta

Lentolaivue 14 alistettiin jo 18.6.1941 IV Armeijakunnalle samalla se sai sivutehtävikseen V Armeijakunnan ja Rannikkotykistörykmentti 2:n tukemisen. Tukikohtina olivat Utti, Selänpää, Lappeenranta ja sittemmin myös Suulajärvi. Kuvauslentoja kertyi vuoden 1941 loppuun mennessä kaikkiaan 39. Hyökkäysvaiheessa kesällä 1941 joukkojen eteneminen oli nopeata ja tiedustelukuvien käsittely keskittyikin suuressa määrin armeijakunnan tykistöosastoon, divisioonien esikunnissa ei ollut suuremmin mahdollisuuksia perusteelliseen kuvantulkintaan. Vasta asemasotavaiheen alettua voitiin alayhtymissä paneutua tarkempaan kuvien käsittelyyn.

Rukajärven suunta

Rukajärven suunnan ilmatuki oli verraten vähäistä. Alkuvaiheessa kuvauksia oli harvoja, niitä lensivät Lentorykmentti 4:n BL-koneet. Vasta 12.8.1941 perustettiin uudestaan Lentolaivue 10, joka kuvasi vuoden loppuun mennessä vain kaksi kertaa. Laivue lakkautettiin jälleen 18.10.1941, jolloin koneet siirrettiin Lentolaivue 14:lle.

Kiestingin–Louhen suunta

Jatkosodan aattona Pohjois-Suomeen Oulun pohjoispuoliselle alueelle oli keskitetty Saksan Norjan-armeijan yhtymiä. Kesäkuun lopulla 1941 Pohjois-Suomessa oli neljä saksalaista ja kaksi suomalaista divisioonaa. Eteläisenä yhtymänä oli kenraalimajuri Hjalmar Siilasvuon komentama suomalainen III Armeijakunta, joka oli alistettu kenraalieversti Nicolaus von Falkenhorstille.

Sodan alussa saksalaiset suorittivat kaikki ilmakuvaukset. Saksalaisen kaukotiedustelulaivueen, jolla oli pääkalustona Dornier Do 17 pommituskoneet, tukikohtana oli Rovaniemi, jonne laivue oli saapunut jo 18.6.1941.

Juhannuksena 1941 kuvattiin Louhen–Kiestingin tuleva sotatoimisuunta. Kuvauksen yksittäiset otokset liitettiin pitkäksi koonnokseksi, joka osin tulkittiin saksalaisten tukikohdassa ja toimitettiin sitten sovitus jakelun mukaisesti kuriirilla III Armeijakunnan

Esikunnan tykistöosastoon. Myöhemminkin kaikista saksalaisten tälle alueelle tehdyistä lennoista lähetettiin aina vedokset suomalaisille. Osa oli alustavasti tulkittuja, mutta suurin osa materiaalista oli tarkoitettu suomalaisten jatkoselvitettäväksi.

Suomalaiset kykenivät tulkitsemaan kohtalaisen hyvin ilmakuvilta venäläisten joukkojen liikkeet ja asemat. Vaikka tykistöosaston keskeisinä tutkimuskohteina olivat vihollisen tykistöasemat, opittiin vähitellen laatimaan myös operatiivisia kokonaisanalyyskejä. Jotain oli opittu talvisodasta!

Suomalaisten omat tiedustelulennot alkoivat vuonna 1942 III Armeijakunnan johtosuhteen palautuessa suomalaisille. Lentojen painopiste oli Uhtuan–Kuittijärven suunnalla. Samalla aloitettiin alueella Topografipataljoonan esittämät ja päämajan hyväksymät kartoituskuvaukset.¹⁹

Lentorykmentti 4 kuvaa

Lentorykmentti 4 oli todellinen “sotahevonen” ilmakuvauksen vaikealla saralla. Koneet olivat kaksimoottorisia Bristol Blenheim, DO-17-, DB-3 ja PE-2 pommikoneita sekä kamerat (Rb, RMK polttoväleiltään 500–750 mm) tehokkaita tiedustelu- ja kartoituskameroita. Rykmentti toimi kaikki rintamasuunnat kattavana täydentäjänä ja tukijana. Tästä roolista kertoi vuoden 1941 valokuvauslentojen jakautuma: I Armeijakunnan suunta 29 lentoa, II Armeijakunnan suunta 16 lentoa, 4.Divisioonan suunta kaksi lentoa, I ja IV Armeijakuntien suunnat 20 lentoa, Muurmannin rata ja Stalinin kanava-alueet neljä lentoa ja Suomenlahden saaret ja Hankoniemi neljä lentoa.²⁰

Tiedusteluilmakuvaukset vuosina 1941–1944

	1941	1942	1943	1944
Lentorykmentti 4	75	127	159	130
Lentolaivue 10	4	–	–	–
Lentolaivue 12	56	52	50	11
Lentolaivue 14	39	6	4	2
Lentolaivue 16	41	12	34	28

Kaikkiaan 22.6.1941–28.8.1944 taktillisia kuvaustehtäviä oli 925. Näiden lisäksi Lentorykmentti 3 toteutti 1941–1944 29 hävittäjäkuvausta. Tiedusteluilmakuvausten ohella lennettiin 231 kartoituskuvausta.

Lapin sota 1944–1945 eli taistelut saksalaisia vastaan Pohjois-Suomessa oli kuvaustoiminnan osalta varsin niukkaa. Lähestyvä talvi kaamoksineen ja vastustajan vahva ilmapuolustus johtivat vain muutamaan kuvauslentoon. Kartoituskuvauksia ei toteutettu lainkaan. Samaan aikaan alkanut kenttäarmeijan demobilisointi heikensi sekin osaltaan kuvaustehtäviä. Jatkosodan viimeinen sotainto oli tiedustelukuvaustehtävä Enontekiön–Saanan alueelle.

Tiedustelukuvausten hyödyntäminen kenttätykistössä

Jatkosodan alkaessa tiedusteluilmakuvausten merkitys oli tajuttu myös yhtymien operatiivisessa johdossa. Koska voimassa oli edelleen perinteinen menettely eli taktillisten kuvausten tilaajana ja hyödyntäjänä oli pääasiassa kenttätykistö, hoidettiin operatiiviset kuvauspyynnöt ja kuvien tulkinta yhtymien tykistökomentajien ja tykistöosastojen kanssa yhteistoiminnassa, sillä armeijakuntien ja divisioonien esikuntien tiedusteluosastoissa ja toimistoissa ei ollut kuvantulkintaan kykeneviä henkilöitä eikä myöskään tarvittavia laitteita.

Ammattitaitoisen tutkijan oli kyettävä tulkitsemaan vihollisen asemat, joukkojen liikkeet ja yleinen ryhmitys kuvilta luotettavasti. Parhaaseen tulokseen pääsy edellytti lisäksi kiinteää yhteistoimintaa operatiivisen tiedustelun ja ilmavoimien kanssa. Sodan kuluessa stereotutkijoiden ammattitaito kohentui ja myös yhteistoiminta operatiivisen tiedustelun kanssa parantui. Tosin löytyi myös poikkeuksia, jopa kohtalokkaita.

On paikallaan mainita, että parhainkaan stereotutkija ei löytänyt kuvilta kaikkea ja kaikkia haluttuja tietoja. Havaitsemistodennäköisyys oli kuvausmittakaavan ja kohteen ulottuvuuksien funktio. Lisäksi sotilaalliset kohteet pyrittiin aina maastouttamaan ja naamioimaan, mikä sinänsä vaikeutti kohteen määrittämistä.

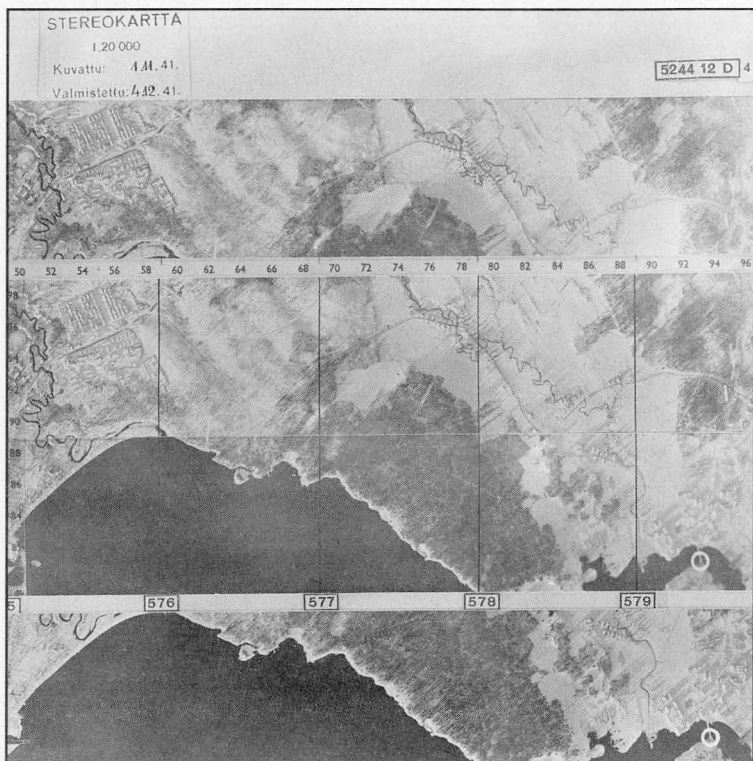
Parhaiten kuvantulkinta hallittiin Topografipataljoonassa. Tämä johti nopeasti siihen, että sotilastopografien alan tietoutta hyödynnettiin mahdollisimman tehokkaasti ja nopeasti. Päämaja julkaisi

vuoden 1941 syyskesällä kaksi ohjekirjasta *"Ohjeita ilmavalokuvien tutkimiseksi"*, joka oli tykistötarkastajan toimiston painattama. Samaan aikaan ilmestyi Päämajan taisteluvälineosaston nimissä ja topografisen osaston laatimana *"Ilmakuvien stereoskooppinen tarkastelu"*. Molemmat olivat alkeisniteitä, joissa opetettiin lähinnä kuvioiden siirtotekniikkaa ja koordinaattien määrittämistä. Varsinaista taktillista kuvantulkintaa sivuttiin vain alustavasti.

Kuvantulkintaa kehitettiin edelleen palvelemaan taktillista tiedustelua. Topografipataljoonan kartoituskomppanian luutnantti Jorma Karunko sai heti sodan alettua pataljoonan komentajalta käskyn laatia sotatoimiyhtymiä varten opasmonisteita taktillisesta kuvantulkinnasta. Ensimmäinen, tosin suppea, moniste oli jakovalmiina jo kesän 1941 taistelujen alkaessa. Jakelu hoidettiin salaisen diaarion kautta kaikkien armeijakuntien tykistöosastoille. Karungon työn nimikkeenä oli *"Stereotutkimustyö"* ja sen yhtenä alaotsikkona *"Stereotutkimus tiedustelupalveluksessa"*. Monisteen perusteella ainakin VI Armeijakunnan esikunnassa laadittiin omia lisäohjeita kuten luutnantti Erkki Tenhusen 17.10.1941 kirjoittama moniste *"Ilmakuvien tiedustelututkimus-ohjeet"* Luutnantti Karunko jatkoi edelleen tiedustelukuvien käsittelyohjeiden laadintaa. Marraskuussa 1941 Topografipataljoona lähetti uudet, aiempaa laajemmat tulkintaohjeet yhtymille. Tässä julkaisussa oli liitteenä muun muassa kaksi sivua kaava- eli avainkuvia venäläisistä kenttävarustustöistä. Piirrookset oli koottu sotasaaliiksi saaduista venäläisten linnoitus- ja taktillisista ohjesäännöistä. Topografipataljoonan keskeinen asema tiedustelukuvien tulkinnan opetuksessa jatkui edelleen.

Huhtikuun 15.päivänä 1943 Topografipataljoona jakoi jälleen salaisen diaarion mukaan luutnantti Karungon kokoaman erittäin laajan ja perusteellisen ohjeen *"Ilmakuvien käyttö tiedustelupalveluksessa"*.²¹ Myös Lentolaivue 46 oli antanut hieman aiemmin eli 15.2.1943 tarkat ohjeet muun muassa kartoituskuvauksesta.

Topografipataljoona sai nyt päämajan käskyn järjestää yhtymien ja eri aselajien tiedusteluhenkilöille kuvantulkintakursseja. Muun muassa pidettiin "ilmakuvatulkintakurssi" Lentolaivue 44:ää ja Lentolaivue 48 :aa varten 13.8–22.8.1942 Äänislinnassa. Jatkoopetustilaisuus oli Vaasensissa ja Tuulosjoella 23.8.–31.8.1942.²² Alueilta oli käytettävissä runsaasti ennen valtausta otettuja ilmakuvia, joita verrattiin sitten maastossa vihollisen asemiin. Armeijakuntien



Stereotutkijoiden avuksi laadittiin Topografipataljoonassa erityisiä stereokarttoja. Ennen Karhumäen valtausta 6.12.1941 jaettiin tykistöille alueen stereokartta koordinaattiruudustoineen. Kuvayhdelmää voitiin tutkia stereolaseilla. (Jyri Paulaharjun kokoelmat)

Special stereographic maps were produced by the Topographical Survey Battalion to help of stereographic interpreters. Before the capture of Karhumäki (Medvezhegorsk) on 6 December 1941 the artillery was issued with a stereographic map with superimposed grid coordinates. The combined picture could be studied with a stereoscope.

kuvatulkitsijat olivat omalla kurssilla 17.2.–4.3.1942. Myöhemmin järjestettiin tarvittaessa lisää tulkintakursseja ja myös armeijakuntien jo koulutuksessa olleet tulkitsijat opastivat uusia henkilöitä tehtäviin.

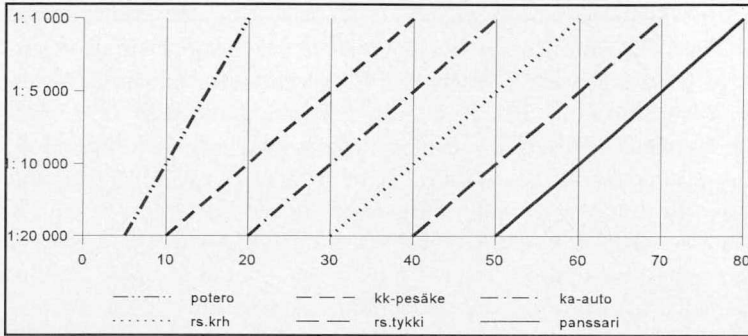
Tiedustelukuvaus- ja tulkintatapahtumia

Tuulosjoen ylimeno

Karjalan Armeijan jatkaessa hyökkäystään syyskuun alussa 1941 oli laadittava Tuulosjoen ylimenoa varten tulisuunnitelma, jonka kohteet oli määritettävä mahdollisimman tarkoin myös syvältä neuvostojoukkojen selustasta. Valmisteluvaiheessa tykistötiedustelun painopiste asetettiin alun alkaen ilmakuvausksiin ja kuvien tulkintaan. VI Armeijakunnan tykistökomentajan, eversti Bror Kraemerin pyynnöstä ilmavoimien tiedustelukuvauskoneet lensivät elokuun päivinä kaikkiaan 20 valokuvauslentoa, joiden peittämä alue ulottui etulinjasta aina Lotinapellon tasalle. Lentoihin sisältyi myös useita kartoituskuvausjonoja päätien sekä Laatokan rantatien suunnissa. Kuvat toimitettiin kuriirilla armeijakuntaan tai eräissä tapauksissa lentokoneella lähimmälle yhteyskentälle, josta edelleen moottoripyörä- tai autolähetillä perille.

Kuvantulkinta tapahtui eräin osin ilmavoimien laboratoriossa Joensuussa, pääosin kuitenkin VI Armeijakunnan Esikunnan tykistöosastossa. Vihollistiedot listattiin koordinaatteina ja maaliselostuksina tulisuunnitelmiin sekä painettiin taktillisina tietoina erityisiin hyökkäyskarttoihin, jotka jaettiin hyvin nopealla aikataululla alayhtymille ja Karjalan Armeijan Esikuntaan.²³

Ilmakuvan tulkinta tuotti pääosa tykistön tarvitsemista vihollistiedoista. VI Armeijakunta sai lähes kaikki pyytämänsä kuvauslennot, ja kuvien stereotutkimus oli asiallista ja nopeata. Tiedot olivat siten niin tuoreita kuin se suinkin vain oli mahdollista. Yhteistoiminta operatiivisen tiedustelun kanssa oli tiivistä ja menestyksellistä. Ilmakuvaudesta muodostuikin yhä tärkeämpi tiedustelulaji, ja tykistökomentaja valittelikin talven 1941/1942 aikaista tuloa sekä siitä aiheutunutta heikkoa kuvaussäätä.



Keskimääräiset havaitsemistodennäköisyydet kuvausmittakaavan funktiona

Average observation probabilities as function of the scale of the picture.

Shemenskin taistelu

Pertjärven–Shemenskin kelirikkotaistelut huhtikuussa 1942 merkisivät tykistö tiedustelulle Tuuloksen jälkeen toista tulikoetta. Missään muussa jatkosodan yksittäisessä taistelussa ei hyödynnetty ilmakuvaustietoja ja mittaustiedustelun tuloksia niin runsaasti ja niin tiukalla aikataululla kuin tuolloin tehtiin Syvärin tuntumassa.

VI Armeijakunnan tykistö tiedustelu oli maaliskuun kuuden tiedusteluilmakuvauksen perusteella löytänyt 93 vihollisen tykistön tuliasemaa. Maaliskuun 21. päivänä 1942 tehdyn kokonaisanalyysin mukaan "...suuri määrä tuliasemia, viime aikoina toiminnassa, kaluston vaihtoja...viittaako vihollisen menettely offensiiviin tai defensiiviin ei ole ilmakuvatutkimuksella voitu toistaiseksi todeta...". Tiedustelu yhdisti muualta saatuja tietoja ja päättyi lopulta odotettavissa olevaan neuvostojoukkojen hyökkäykseen.²⁴

Umoiltu vihollisen offensiivi VI Armeijakunnan lohkolla alkoi 10.4.1942 ja se osui 17. ja 11.Divisioonien saamaan. 17. Divisioonan lohkolla hyökkäykset olivat aluksi väkivaltaisen tiedustelun luonteisia, sen sijaan naapurissa Voimalaitoksen kohdalla aloitettiin voimakkaammin. Taistelut saavuttivat jo seuraavana päivänä yleishyökkäyksen luonteen.

VI Armeijakunnan Esikunnan tykistöosasto työskenteli korkeapaineen alaisena. Ilmakuvauspyynnöt ja kuvaton materiaalin tulkinta jatkuivat yötä päivää kovalla kiireellä. Osaston ilmoituksen mukaan huhtikuun 10.–21. päivinä tulkittiin kaikkiaan 1198 ilmakuvaa. Jonot peittivät jokseenkin tarkoin koko armeijakunnan lohkon etumaaston. Shemenskin taistelun aikana kyettiin jatkuvilla kuvauksilla ja tulkinnoilla hahmottamaan kaiken aikaa venäläisten etenemistiet, vahvuudet sekä raskaiden aseiden sijoitukset. VI Armeijakunta sai huhtikuussa kaikkiaan 33 kuvauslentoa. Tulkin-tatulokset jaettiin viipymättä puhelimitse johtoportaille ja seuraavana päivänä toimitettiin joukoille tiedot pikakartan tt-lehdillä. Kaikkiaan määritettiin huhtikuun aikana 254 kohdetta, joista positiivinen tulos oli 155 tapauksessa eli asema oli miehitetty.²⁵

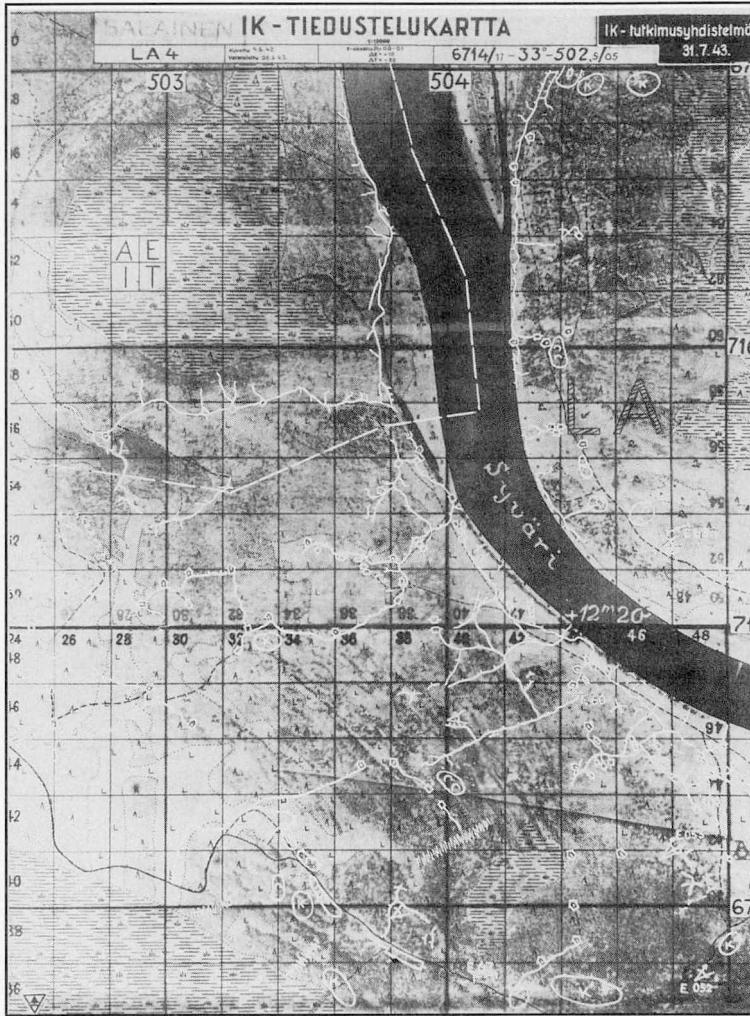
Ilmavoimien tuki oli ratkaisevaa. Nurmoiltaan tukeutunut Lentolaivue 12 suoritti pyydetty kuvaus- ja tiedustelulennot menestyksellisesti. Ilmavoimien komentaja, kenraaliluutnantti Fjalar Lundqvist lausui tutustuttuaan VI Armeijakunnan ilmakuvienv tehokkaaseen hyödyntämiseen: ”... *Kun VI AKE:n tykistöosasto pyytää ilmakuvauksia, ne on ehdottomasti suoritettava...*” Todettakoon, että Lentolaivue 12:n komentaja sai loistavasta tukitoiminnastaan Mannerheim-ristin armeijakunnan komentajan kenraalimajuri Aarne Blickin ehdotuksesta.

IV Armeijakunta ja hävittäkuvaukset

Kaksimoottoristen, tehokkaiden pommi- ja tiedustelukuvauksohella jatkosodan aikana kuvattiin myös hävittäjistä käsikameroilla ja kevyillä sarjakuvakameroilla vihollisen asemia. Hävittäjäkuvaukset aloitettiin Aunuksessa Lentorykmentti 1:n Lentolaivue 12:ssa FR-koneilla vuonna 1942.

Vuoden 1944 alussa IV Armeijakunnan tykistökomentaja eversti Oskar Sippola tarvitsi välttämättä tietoja vihollisen etulinjan rakenteesta ja sen lähiselustasta. Kohteet olivat suppeita. Ilmavoimat asetti nyt IV Armeijakunnan käyttöön ilmakuvauuskameralla varustetun hävittäjän.

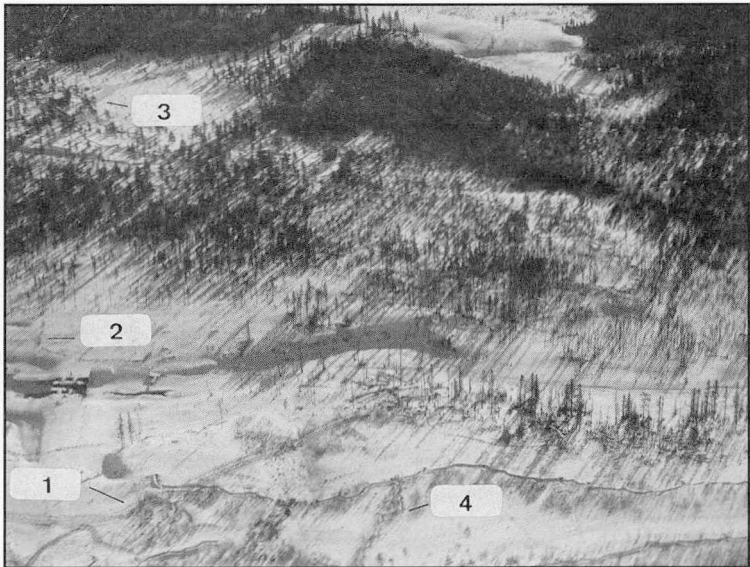
Vuoden 1943 lopulla kahteen ilmavoimien Brewster-hävittäjään oli asennettu kameravarustus. Toinen näistä, Brewster BW-367, sai tehtäväkseen hoitaa IV Armeijakunnan pyytämät kuvaukset. Ko-



VI Armeijakunnan tiedustelutiedoilla täydentämä ik-tiedustelukartta. (Jyri Paulahajun kokoelmat)

An air reconnaissance map supplemented with intelligence information by VI Corps.

neeseen oli asennettu Fairchild FRD-3 KC automaattikamera. Brewster oli IV Armeijakunnan komentopaikan lähellä, Suulajärvellä, olleen Lentolaivue 24:n koneita. Armeijakunnan Tyk.3:n eli tykistöosaston tiedustelukuvatoimisto hankki samalla sopivat laitteet ilmakuvafilmiä prosessointiin. Tykistöosaston tiedustelutoimiston stereotutkijat puolestaan hoitivat sitten kuvantulkinnan.



Brewster-hävittäjäkuvauksen eräs kuva Kannaksen Lumisuoilta talvella 1944. Hävittäjäkuvaus paljasti yksityiskohtia neuvostojoukkojen asemista. 1= ja 3= monirivinen piikkilankaeste, 2=yksirivinen piikkilankaeste, 4=taistelu- ja yhteyshautoja. (Jyri Paulahajun koelmat)

A photograph of Lumisuo on the Karelian isthmus taken by a Brewster fighter in winter 1944. The fighter's picture disclosed details of the Soviet troops' positions. 1 and 3 indicate multiple rows of barbed wire obstacles; 2 a single row barbed wire obstacle; 4 firing and communications trenches.

Helmikuussa 1944 lennettiin 13 lentoa, joista 12 onnistui. Todetakaan, että lennot suoritettiin 2–3 koneen BW-partiaina, joita suojasi neljän koneen Messerschmitt-parvi. Vain yksi eli BW-367 oli varustettu kameralla. Toukokuun alussa vihollinen oivalsi, että BW-koneryhmä harrastaa valokuvaustiedustelua ja ryhtyi vastatoimiin hävittäjillään. Näin kävi 14.5. kuvauslennolla ja seurauksena oli kiivas ilmataistelu suojaavien MT-koneiden ja neuvostoliittolaisten Lagg-5-koneiden kesken. Yksi Lagg-5 kone ammuttiin alas. Tapahtuma johti kuitenkin siihen, että Lentorykmentti 3:n komentaja lopetti BW-kuvaukset, sillä kone oli auttamatta jo liian hidas. Kannaksen Ryhmän Esikunta piti antamassaan lausunnossa hävittäjäkuvauksia onnistuneina, vaikkei niiden kattama alue ollut loppujen lopuksi täysin riittävä.²⁶

Kokonaisuudessaan jatkosodan hävittäjäkuvausten merkitys jäi vähäiseksi.

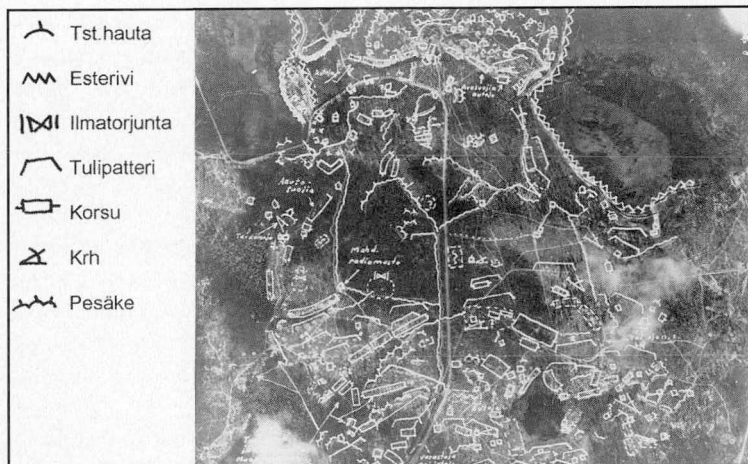
IV Armeijakunnassa yhteistoiminta ontuu alkukesällä 1944²⁷

Kuvantulkinta keskittyi kuten aiemmin mainittiin, pääasiallisesti armeijakuntien tykistöosastoon, joskin myös divisioonissa oli stereotutkijoita selvittämässä oman lohkonsa asioita. Painottuminen armeijakuntatasolle toimi hyvin Itä-Karjalan yhtymissä, mutta Kannaksella IV Armeijakunnassa kaikki ei sujunut yhtä hyvin.

Kevättalven 1944 lopulla tykistötiedustelun saamien havaintojen johdosta armeijakunnan tykistökomentaja, eversti Oskar Sippola oli huolissaan neuvostojoukkojen alati kasvavasta liikehännästä ja pyysi jatkuvasti tiedustelukuvauksia. Hän saikin niitä kohtuullisen hyvin.

Armeijakunnan tykistöosastolla oli käytössään oma laboratorio ja kuvantulkintaan stereotutkija-upseerit. Armeijakunnan esikunnassa oli noudatettu ilmakuvien suhteen samaa menettelyä kuin muissakin armeijakunnissa. Mutta siihen sitten loppuikin yhtäläisyys.

IV Armeijakunnassa ilmakuvista poimittiin ulos vain vihollisen tykistöasemia ja yleensä oman tykistön kannalta tärkeitä tulituskohteita. Minkäänlaista operatiivista kokonaisanalyysia ei tehty. Mahdollisuudet tähän olivat kuitenkin suorastaan otolliset, sillä toukokuun lopulla ja kesäkuun alussa 1944 ilmakuvista olisi ollut muokattavissa monin verroin vakavampi vihollistilannekuva kuin



Kesäkuun 2. päivänä 1944 kuvattiin pitkä jono Siestarjoelta Lempaalaan. Kuvien kattamalta alueelta paljastui selkeästi neuvostojoukkojen hyökkäysryhmitys ja lähes 150 erilaista tykistön, heittämistön ja raketinheittämistön tuliasemaa. Tästä kuvasarjasta ja sitä edeltäneestä toukokuun lopulla otetusta varsin kattavasta sarjasta IV AKE:n tykistöosastossa ei kuitenkaan tehty kokonaisanalyysiä. Kuvassa on eräs otos kesäkuun 2. päivän sarjasta. (Jyri Paulaharjun kokoelmat)

On 2 June 1944 a long series of photographs was taken from Siestarjoki to Lempaala. From the area covered by the photographs the grouping of the Soviet troops for their attack and about 150 separate artillery, mortar and rocket-launcher firing positions could be distinguished. The artillery section of IV Corps headquarters never undertook a comprehensive analysis of this series of photographs or of an extremely broad series taken at the end of May. The picture shows a shot from the series taken on 2 June.

mikä oli armeijakunnan komentajalla ja tykistökomentajalla. Kaiken lisäksi tykistöosaston tulkintatietoja ei annettu lainkaan operatiiviselle osastolle. Osastojen välillä oli muuri.

Tämän omituisen menettelyn oli käskenyt armeijakunnan komentaja. Tykistökomentajakaan ei pyrkinyt sitä muuttamaan,

päinvastoin. Toukokuun 29.päivän kuvauksen filmikasetti jätettiin IV Armeijakunnan tykistöosastolle Suulajärvellä ja kesäkuun 2.päivän lennon kuvasarjat hoidettiin Ilmavoimien kuvakeskuksesta kuriirilla siten, että armeijakunnan tykistöosastolla oli jo illalla 2.6 yksi tutkimaton kuvasarja, seuraavana päivänä tuli kaksi sarjaa lisää ja loput armeijakunnan pyytämistä seitsemästä sarjasta saatiin 6.6. Kuvat olivat teknisesti hyvin onnistuneita ja stereopeitto oli riittävä. Näiden lisäksi IV AKE:lla oli entuudestaan 30.5. otetut kuvat, jotka kattoivat vihollisen selusta-alueen kohtuullisen hyvin. Nämä kuvat oli toimitettu Joensuusta tutkittuina tykistöosastolle ja myös päämajalle 31.5.1944.

Kuvaavaa armeijakunnan omien tulkintatietojen yksipuolisuudelle oli tykistöosaston 9.6.1944 aamulla kuriirilla päämajaan lähetetty määräaikaisilmoitus²⁸ tiedustelukuvauksen tulkintatuloksisista. ”... *ilmakuvauksen sekä vankitietojen niukkuuden takia on kuitenkin tällä hetkellä vielä mahdotonta saada selvää kuvaa vihollisen tykistön tämänhetkisestä ryhmityksestä... stereotutkimuksella on määritetty patteri, raskas jaos, raskas jaos, ilmatorjuntapatteri, patteri...viime päivien tähystyshavainnot antavat aiheen olettaa, että vihollistykistöllä on ollut tai on parhaillaan käynnissä ehkä huomattaviaakin ryhmitysmuutoksia...*” Armeijakunnan käsityksen mukaan vastassa oli 22 patteristoa sekä Levasovon alueella rautatietykistöä. Uudet, raportissa mainitut yksiköt sisältyivät edellä olevaan lukuun. Itse asiassa kuvissa oli lähes koko neuvostojoukkojen etummainen hyökkäysryhmitys ja muun muassa yli 200 uutta tykistön tuliasemaa. Raportti oli päämajassa vastaanottomerkintöjen mukaan 11.6. ja päämajan tiedusteluosastolla diaarion mukaan vasta 17.6. Yksikään asiakirja ei kerro, ehdittiinkö tähän raporttiin lainkaan paneutua. Kannaksen torjuntataistelut olivat jo tuolloin käynnissä täydellä voimalla.

IV Armeijakunnan Esikunnan tykistöosaston ylläpitämä viholliskortisto ja laaditut yhteenvedot olivat vain tykistön toimintaa palvelevia. Kvantulkintaa suorittavat stereotutkijat listasivat koordinaattiluetteloihinsa havaitut vihollisen tuliasemat, merkitsivät vieheen asean oletetun lajin ja onko kyseessä uusi vai vanha. Joukkoosastokortistoon merkittiin arviointi asianomaisesta tykistöyksiköstä. Tykistöosastolla oli ilmakuvien ohella käytössään myös mitauspatterien laskemat tuliasemat sekä niiden perustamien kauko-tähystyspaikkojen aistihavainnot syvältä vihollisen selustasta. Il-

makuvatulkinnan tulokset, mittaustiedustelun havainnot ja operatiivisen tiedustelun saamat tiedot eivät vain kohdanneet toisiaan riittävän tehokkaasti.

IV Armeijakunnan Esikunnassa ei todellakaan yhteistyö tykistön ja operatiivisen johdon kesken sujunut kuten sen olisi pitänyt tapahtua. Tilannekuvan muodostamisen peruselementit olivat ole-massa mutta hajallaan; ei vain löytynyt yhdistäjää. Oli myös kyseenalaista, olivatko hiljattain vaihdetut stereotutkijat riittävän hyvin perehtyneitä alaansa.

Sen sijaan VI Armeijakunnan lohkolle Syvärillä meneteltiin ke-sällä 1944 aivan toisin. Kahdella Blenheim-koneella toteutetun kii-reisen tiedusteluilmakuvauksen tulokset analysoitiin yhdessä ope-ratiivisen osaston kanssa ja jo saman vuorokauden aikana ryhdyttiin asianmukaisiin vastatoimiin.

Kesällä 1944 tiedustelukuvattiin runsaasti ja rintamien ollessa liikkeellä eri yhtymien oman kuvantulkinnan mahdollisuudet oli-vat rajalliset. Ilmavoimien kuvakeskus tarjosi nyt auttavan käten-sä, pyynnöstä toimitettiin tilaajille, etenkin Kannakselle tulkittuja kuvasarjoja. Tämä nopeutti suuresti päätösten tekoa.

Tiedusteluilmakuvaus ja pikakartat²⁹

Talvisodan aikana korostui tarve saada karttoja valtakunnan rajo-jen ulkopuolelta erityisesti ilmavoimien ja sissien käyttöön. Maam-me topografinen uudiskartoitus kun oli edennyt rauhan vuosina turhan verkkaisesti karttalaitosten keskinäisten kannauksien vuok-si. Väli rauhan kuukausina topografiupseerit kehittivät pikakartoi-tusmenetelmät, joita sovellettiin menestyksellisesti koko jatko-sodan ajan erityisesti Itä-Karjalassa. Pikakartoitusmenetelmien kes-keisinä peruselementteinä olivat tiedustelu- ja kartoitusilmakuvat.

Kartoituslennot suunniteltiin Topografipataljoonassa yhdessä ar-meijakuntien esikunnan kanssa ja hyväksyttiin päämajassa pää-majamestarilla. Tämän jälkeen ilmavoimien johto antoi kuvauksis-ta tarvittavat käskyt ja ohjeet. Myös tiedustelu kuvausmateriaalia käytettiin eräiden pikakarttojen perusaineistona. Pikakarttoja laa-tivat Topografipataljoonan tuella myös eräiden armeijakuntien ty-kistöosastot. Painatus tapahtui osastojen rotaprint-koneilla.

Topografinen pikakartta (top.tt-kartta)

Topografinen pikakartta laadittiin nopeasti tavallisesti mittakaavaan 1:20 000 pääasiallisesti ilmakuvapikakartan ja sotasaaliskarttojen pohjalta. (Kartasta käytettiin kahdenlaista nimikettä; tiedustelu- ja tähystyskartta tai tulenjohto- ja tähystyskartta). Kartan pohjakuviot piirrettiin ilmakuvapikakartasta selvittämällä yksityiskohdat stereotutkimuksella ja käyttämällä soveltuvin kohdin venäläisten topografisten karttojen tietoutta.

Topografinen pikakartta oli tarkoitettu pääasiassa jalkaväkeä varten, joskin se soveltui myös tykistön käyttöön. Topografisia erityispikakarttoja olivat ne, joihin stereotutkimuksen perusteella merkittiin todetut vihollisen asemat. Nämä tiedustelukartat soveltuivat hyvin tykistön tulenjohtotehtäviin.

Ilmakuvapikakartat

Ilmakuvapikakartta käsitti ilmakuvayhdistelmästä valokuvaamalla valmistetun pikakartan. Sodan aikana käytettiin kahta erilaista ik.pikakarttalajia. Nopein valmistaa oli *ilmakuva-, tulenjohto- ja tähystyskartta (ik-tt-kartta)*, jonka kuvayhdistelmään voitiin käyttää kaikkia ilmakuvia. Varsinaisen kuvamateriaalin muodostivat ilmavoimien tiedustelulenkoilla ottamat otokset, joissa yksittäisten kuvien kallistusasento oli tuntematon ja jotka eivät peittäneet laajempia alueita. Ne oli yleensä otettu pitkin operatiivisesti tärkeitä etenemis- ja tiesuuntia muodostaen erillisiä kuvajonoja.

Mikäli kuvapeitto oli riittävä, liitettiin yksittäiset kuvat toisiinsa ns. kuvakolmioimisperiaatetta noudattaen siten, että kuvien keskipisteiden yhdistysviivat lankesivat päällekkäin. Kuvat leikattiin ja liimattiin kiinni toisiinsa, jolloin tulokseksi saatiin tavallisesti noin 10–15 kilometriä pitkä kuvajono.

Ik.tt-karttalehdet monistettiin joko valokuvaamalla tai painamalla rotaprint- tai syväpainossa. Ratkaisevana tekijänä tt-karttoja valmistettaessa oli nopeus, jolla tiedustelukuvat tuloksineen saatiin joukoille. Jatkuvassa työskentelyssä valmistusnopeus oli keskimäärin 10–15 karttalehteä vuorokaudessa eli 50–75 kilometriä tiejonoa. Monistuskäärät olivat 50 valokuvavedosta ja 500 rotaprint- tai 1 000 syväpainovedosta.

Ilmakuvapikakartta valmistettiin yleensä kartoitusvalokuvien perusteella. Kuvaus tapahtui mittakamerolla ja hyvin tarkoin normaalin kartoituskuvauksen ohjearvoja noudattaen. Myös kuvaukset olivat enimmäkseen aluekuvauksia, joskin myös jonoja otettiin. Kuvauskamerana oli käytetyin RMK 20/3030-laajakulmakamera.

Kuvat oikaistiin, jolloin kuvioiden tarkkuus oli olennaisesti parempi kuin tt-kartoissa. Kuvat liitettiin toisiinsa samalla tekniikalla kuin tt-kartoissakin. Sen jälkeen määritettiin useita kiintopisteitä, joiden avulla määritettiin mittakaava ja koordinaattiruudusto. Kuvatulkinta täydensi maastokuvioita, lisäksi karttaan merkittiin nimistö. Ilmakuvapikakarttoja käyttivät hyväkseen erityisesti kenttätykistö. Tykistökomentajat pitivät ilmakuvapikakarttaa kohtuullisen hyvänä, osin jopa erinomaisena tulenjohtokarttana.

Varsinainen ilmakuvakartta laadittiin rauhanajan kuvaus- ja valmistusmenetelmiä noudattaen. Niiden valmistus tapahtui tavallisesti Topografipataljoonan ilmakuvakomppaniassa Helsingissä, jossa oli parhaat laitteet kuvien käsittelyyn.

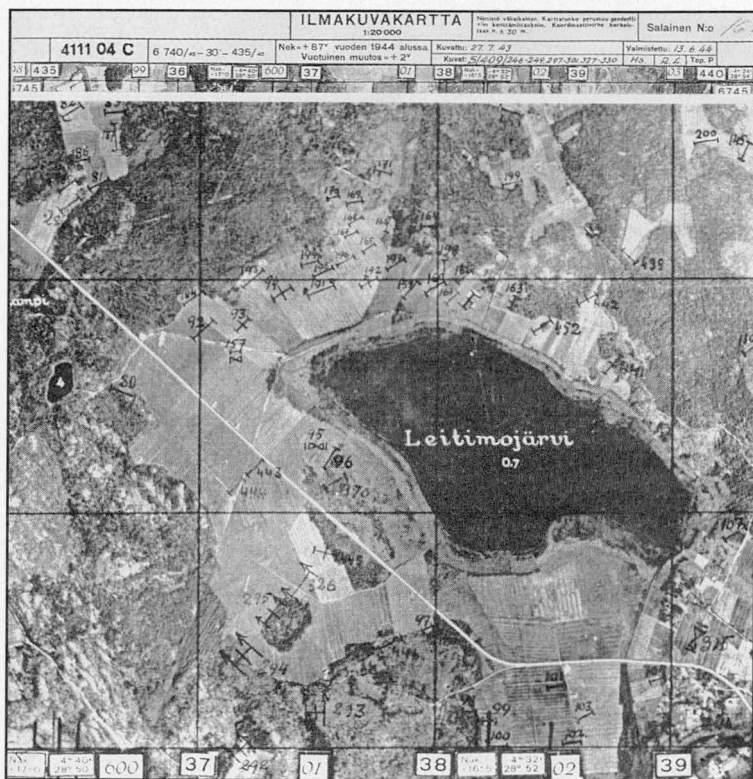
Sodan aikana kartoituskuvattiin erityisesti kenttätykistöä varten suunniteltuja puolustuslinjoja ja alueita selustoineen mahdollisen vetäytymisen varalta kaikilla rintamasuunnilla. Muun muassa Kannaksella kuvattiin kesällä 1943 VT- ja VKT-linjat ympäristöineen. Filmit taltioitiin päämajan topografiseen osastoon mahdollista tarvetta silmälläpitäen. Kesäkuun 1944 torjuntataistelujen aikana kyettiin siten nopeasti valmistamaan ja jakamaan joukoille tarkkoja ilmakuvakarttoja.

Kesän 1944 taistelujen aikana valmiuskuvaukset suunnattiin kaikkien rintamasuuntien selustaan ja kotimaan järvikapeikkoihin.

Päätteeksi

Sotien kokemukset osoittivat ilmavoimien ja kenttätykistön pitkäaikaisen rakentavan yhteistyön menestykseksi, useassa tapauksessa välttämättömyydeksi. Erityisesti Kannaksella Vuosalmen ja Tallin-Ihantalan taisteluissa tiedusteluilmakuvaus oli ehdoton perusedellytys raskaan kaaritulen tarkalle ja oikea-aikaiselle toiminnalle sekä nopeille ja selkeille operatiivisille johtopäätöksille.

Sodan aikana tykistötiedustelun merkitys ja arvostus kasvoivat, siitä oli osoituksena vuonna 1943 armeijakuntien tykistöosastoon



Talin-Ihantalan taisteluihin liittyen Leitimojärven vaiheessa IV Armeijakunnan tykistöosastossa merkittiin maalit ilmakuvakartalle, jonka perusaineisto oli kuvattu 27.7.1943, mutta joka sitten valmistettiin nopeasti ilmakuvakartaksi 13.6.1944. Leitimojärven kohta kuvassa suurennettuna. (Pk Oskar Sippola / Sota-arkisto)

During the Leitimojärvi phase of the Tali-Ihantala battles IV Corps's artillery section marked the targets on an air photograph map, the basic material of which had been photographed on 27 July 1943 but which was then rapidly prepared as an air photograph map on 13 June 1944. The picture shows an enlargement of the Leitimojärvi sector.



Lapin sodan viimeiset kuvaukset kevättalvella 1945 Enontekiön tuntumassa paljastivat saksalaisten asemien yksityiskohtia. (Jyri Paulahajun kokoelmat)

The last photographs from the Lapland War in late winter 1945 near Enontekiö show the details of the German positions.

perustetut tiedustelukuvaustoimistot (Tyk.4 tai Tyk3.) Vastaavasti päämajan tykistöosastoon tuli myös uusi alan toimisto.³⁰

Tiedusteluilmakuvien ja kartoituskuvien kohtalo sotien jälkeen oli synkkä. Liittoutuneiden Valvontakomissionin määräyksestä heinäkuussa 1945 höyrysi kuljetusjuna Neuvostoliittoon mukanaan 32 rautatievaunullista ns. luovutetun alueen kartoja ja painokiviä sekä viisi vaunullista ilmakuvia negatiiveineen, kaikkiaan runsaat 95 000 ilmakuva. Materiaali on sillä tiellä. Jonkin verran ilmakuvia ehdittiin siirtää Stella Polaris -operaation yhteydessä Ruotsiin.

Eri yhteyksistä, lähinnä perikuntien taholta ja erilaisten käskyjen liitteistä on viime vuosikymmeninä koottu Sota-arkistoon kohtalaisen hyvä kokoelma eri rintamasuuntien ilmakuvista. Kansallisaarre!

Lähdeviitteet

- ¹ Porro etc : "La fotografica aerea", Roma 1923.
- ² Aarne Bremer. "Ilmavoimien osallistuminen Suomen vapaussodassa vuonna 1918" Helsinki 1934.
- ³ Jyri Paulaharju: "Tykistömme kehto-Perkjärvi" Vammala 2001. Perkjärven leireihin osallistui lähes aina ilmavoimien asettama lento-osasto. Tehtävät olivat moninaiset.
- ⁴ Ibidem.
- ⁵ Aimo E Juhola: "Ilmavoimien suorittama ilmavalokuvaustoiminta sotavuosina 1939–1945 I osa". Tutkimus 1995, Sota-arkisto.
- ⁶ Ibidem ja Jyri Paulaharju: "Alikersantti Juho Mäkelän sotataival", Sotaveteraani 2/2002. Juho Mäkelä toimi IV AKE:n tykistöosaston valokuvauslaboratoriossa ja maakaukokuvaustehtävissä.
- ⁷ Ibidem.
- ⁸ Ibidem.
- ⁹ Jyri Paulaharju, Matti Koskimaa, Martti Sinerma: "Suomen kenttätykistön historia, 2.osa", Pieksämäki 1994. Tehtävät oli ohjeistettu ja rajattu pistemaalien määrityksiin.
- ¹⁰ Mittauspatterien arkistot 1939–1940, Sota-arkisto, Jyri Paulaharju: "Perkjärveltä Niinisaloon" Hämeenlinna 1974. Maaliluettelot ja havaintokirjat ovat tallella ja seikkaperäiset.
- ¹¹ Jyri Paulaharju: "Rautatiepatterit" Tykkimies 2002. Rautatieykköpatteri tulitti myös Kollaalla joitain tehtäviä, lähinnä kartta-ammuntona.
- ¹² KanAE:n kirj n:o 65/tyk/171/5.3.1940.
- ¹³ Jyri Paulaharju ja Martti Uosukainen: "Puolustusvoimat kuvaajana". Nurmijärvi 2000.
- ¹⁴ II AKE:n kirj n:o 1080/Tyk/2e/1.4.1949. T 20209. Sota-arkisto.
- ¹⁵ Aimo E Juhola: Suomen ilmavoimien sotilaallisiin toimiin liittynyt Ilmavalokuvaustoiminta vv. 1939–1945 II osa@ Tutkimus. Sota-arkisto.
- ¹⁶ Jyri Paulaharju: "Tykistötiedustelu Hangon rintamalla 1941" Sotahistoriallinen Aikakauskirja 2/1982. Hangon Ryhmän tsto VII:n spk:t 1941. Sota-arkisto.
- ¹⁷ Aimo E Juhola (kts s.14). Näiden lentojen lisäksi suoritettiin kartoituskuvauksia, jotka samalla palvelivat tykistötiedustelua.
- ¹⁸ Jyri Paulaharju, Matti Koskimaa, Martti Sinerma: "Suomen kenttätykistön historia, 2.osa" Pieksämäki 1994, Veikko Jurama: "Hannuksela vastaan Laurila" Vammala 2002. Viimeksi mainitussa teoksessa selvitetään ilmakuvatulkinnan heikkoutta ja tietojen pimitämistä 19.D:ssa. Tykistö sai divisioonan esikunnasta tulkintatietoja, joita ei annettu JR 16:n komentajalle eversti Matti Laurilalle.
- ¹⁹ Kts viitteet 17 ja 14. Lentorykmentti 4:n kirj 437/KV/1e/ sal/30.5.1944 T 17546. Sota-arkisto.
- ²⁰ Kts. viite 17.
- ²¹ Topografipataljoonan kirj n:o 145/II/A5/sal/ 14.4.1943. Sota-arkisto.
- ²² Topografipataljoonan arkisto 1941–1944. T 23794/2.
- ²³ VI AKE:n kirj n:o 1053/Tyk./23 sal./5.9.1941.
- ²⁴ VI AKE:n kirj n:o 1100/Tyk./40/21.4.1942.

- ²⁵ VI AKE:n arkisto 1944.T 5039.
- ²⁶ IV AKE:n tykistöosaston arkisto 1944.
- ²⁷ IV AKE:n tykos:n arkisto 1944 ja Aimo E Juholan tutkimus ” Ilmavoimien suorittama valokuvaustiedustelu Karjalan kannaksen rintama-alueilla ajalla 1.1.–8.6.1944” Tutkimus. Sota-arkisto. Jyri Paulaharju: ”Mittaustiedustelun saamat tulokset Karjalan kannaksella ennen neuvostojoukkojen suuroffensiivia kesällä 1944” Sotahistoriallinen Aikakauskirja 4/1985. IV AKE:n tykistöosaston arkisto 1944, T 21791 Sota-arkisto. Mittauspattereiden kaukotähystyshavaintopäiväkirjat. Sota-arkisto. IV AKE:n tykos:n ilmakuvaluettelo. 2.MittPtrin spk 1944, 5.Mitt.Ptrin spk 1944.
- ²⁸ IV AKE:n kirj n:o 1225/Tyk.2/75 sal/9.6.1944. III AKE:n kirj n:o 1418/Tyk.2/126/sal/8.6.1944 Sota-arkisto T 21791/5.
- ²⁹ Jyri Paulaharju: ”Sotilaat kartoittavat” Topografikunta 1997.
- ³⁰ kts. viite 18.

Summary

AIR RECONNAISSANCE PHOTOGRAPHY - THE EYE OF THE FIELD ARTILLERY

Close collaboration between the field artillery and the Air Force began in 1920 when the then inspector of artillery, Colonel Vilho Nenonen, became interested in the possibilities offered by air photography for firing by the field artillery. In 1923 the inspector of artillery issued an order according to which every artillery officer had to be able to determine targets from air photographs. Thus air reconnaissance photography became an essential part of artillery intelligence.

During the Winter War (1939-40) air reconnaissance photography followed an already established procedure in which requests for photography came principally from the corps' artillery commanders to the Air Force liaison officers and from them on to the photographic flying units. The interpretation of the pictures was the responsibility of the artillery. During the Winter War photographic interpretation was concerned almost exclusively with identifying enemy artillery firing positions. The interpreters of the stereo photographs had not been trained in the comprehensive operational analysis of the pictures.

During the Peace of Moscow (1940-41) the methods of artillery intelligence were improved and the necessary equipment was procured. However, there was not time during the months of the Interim Peace to train sufficient professionally-capable photographic interpreters.

During the Continuation War (1941-44) the principal demand for air reconnaissance photography still came from the field artillery, which also retained responsibility for photographic interpretation. There were great difficulties in the work of comprehensive analysis during the offensive phase of the war in 1941 because the stereographic interpreters lacked sufficient tactical insight. Corps and divisional interpreters were trained under the direction of the Topographical Survey Battalion and capable analysts were trained during the course of the war from among these.

The examination of reconnaissance photographs with its emphasis on the artillery did not work everywhere as hoped for. In IV Corps, which was in defensive positions on the Karelian isthmus, cooperation between artillery intelligence and the Corps's operations section functioned badly. At the beginning of June 1944 the artillery section had in its possession a series of air

reconnaissance photographs the comprehensive analysis of which would have revealed in good time the intentions of the Soviet troops to attack. Full use was not made of these pictures and they were not added to the results obtained from artillery ranging intelligence.

In Olonets, on the other hand, the information obtained from the interpretation of air reconnaissance photographs by VI Corps was distributed immediately to the operational command and the necessary counter-measures were begun in the course of the same day.

Various rapidly-produced maps, the basis of which were reconnaissance and mapping photographs, also came under artillery intelligence. The Finnish method of rapid map production was unique in the world for its speed and precision.

Photographic reconnaissance flights were undertaken frequently during the Continuation War. In all there were 925 successful photographic missions and in addition 280 mapping photographic missions, resulting in over 95,000 negatives. By order of the Allied Control Commission in July 1945 five railway wagons of air photographic material and 32 wagons of maps were transported to the Soviet Union. And there they still remain. A small number of air photographs were sent to Sweden with other intelligence material in the Stella Polaris operation.

Over the decades the Military Archives of Finland have assembled a fairly good collection of wartime air reconnaissance photographs from various sources such as posthumous donations and appendices to other information.

Martti Peltonen*

ILMAVOIMIEN TUKI SUURSAAREN VALTAUKSESSA KEVÄTTALVELLA 1942

Neuvostojoukot poistuivat Suursaaresta joulukuun alkupuolella 1941 ja miehittivät saaren uudelleen tammikuun 2. päivänä 1942. Saaren joutuminen jälleen viholliselle oli paha takaisku. Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati siirsi Rannikkopataljoona 2:n Kirkonmaasta Haapasaaristoon jo 2.–3.1., ja Päämaja antoi 4.1. Merivoimien Esikunnalle käskyn aloittaa viipymättä Suursaaren takaisinvaltauksen suunnittelu. Rannikkopataljoonan koulutus vaativalta jäätaistelua varten aloitettiin. Seuraavien kahden ja puolen kuukauden aikana selvitettiin hiihtopartioiden ja lentotiedustelun avulla yksityiskohtaisesti vihollisen puolustusryhmitys Suursaaressa. Samaan aikaan lentotiedustelun ja radiokuuntelun avulla seurattiin vihollisen toimintaa itäisellä Suomenlahdella.¹

Suursaaren valtausta edeltänyt lentotiedustelu 2.1.– 13.3.1942

Merivoimille alistettu ja everstiluutnantti Jaakko Moilasen komentama Lentolaivue 6 vastasi Itä-Suomenlahden ja samalla Suursaaren näkö- ja lentokuvaustiedustelusta talvisodassa sotasaaliiksi saaduilla Tupolev SB-2 -pommi- ja Polikarpov I-153 -hävittäjäkoneillaan tammikuun alusta lähtien. Tiedustelutulokset toimitettiin kuriirina heti lentojen jälkeen Merivoimien Esikuntaan ja Ilmavoimien Esikuntaan. Laivueen 2. Lentueen Tupolev-koneiden tukikohdaksi oli Malmi, ja 3. Lentueen Polikarpov-hävittäjät toimivat Haminan Lupinlahdelle auratusta jäätukikohdasta. Kolmas Lentue avusti myös Lentorykmentti 3:n Lentolaivue 30:n Fokker D.XXI

* (s. 1940) everstiluutnantti, filosofian lisensiaatti. Kirjoittanut muun muassa teoksen Ilmasotakoulun historia 1918–1980 (1993) sekä useita sotahistoriaan ja erityisesti ilmavoimiin liittyviä tieteellisiä artikkeleita.

-hävittäjiä Kotkan ja Haminan alueen hävittäjätorjunnassa. Kapteeni Erkki Jauri komennettiin yhteysupseeriksi Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin Esikuntaan Haminaan 23.2.1942.

Toisen Lentueen päällikkö majuri Birger Ek sai 2.1. klo 09.20 käskyn lähettää kaksi Tupolev SB-2 -koneetta pommivarustuksien tiedustelulennolle Somerin–Seiskarin–Lavansaaren–Tytärsaaren–Suursaaren alueelle. Koneiden miehistöille kerrottiin, että omia joukkoja on liikkeellä Haapasaarilta Suursaaren suuntaan, Somerilla on omia joukkoja ja Suursaarella tilanne on epäselvä. Lumipyry esti kuitenkin lennon. Lentolaivue 30:n Fokker D.XXI -koneet kävivät puolen päivän aikaan Suursaaren päällä, mutta eivät nähneet omia eivätkä vihollisia. Illalla klo 20.00 Lentolaivue 6:n Esikuntaan Malmille välitettiin tieto, että vihollinen oli miehittänyt Suursaaren, ja että omat joukot olivat vetäytyneet sieltä. Toinen Lentue sai käskyn pitää kaksi Tupolev-koneetta valmiina 3.1. klo 09.00 alkaen tiedustelutehtävää varten. Koneet oli myös varustettava 50 kilon pommeilla. Lumipyry keskeytti jälleen lennon Pellingin tasalla puolen päivän aikaan.²

Lumipyryyn tauottua lentotoiminta käynnistyi 5.1., jolloin tehtiin ensimmäinen näkö tiedustelulento. Suursaareen. SB-6-koneetta ohjasi lentueen päällikkö kapteeni Ek. Seuraavana päivänä SB-6 ohjaajanaan kersantti Lindström lensi reitin Suursaari–Lavansaari–Seiskari–Tytärsaari. Tiedustelun lisäksi pommitettiin Suursaaren lähellä jäällä ollutta vihollisosastoa. Ensimmäiset ilmakuvat Suursaaresta saatiin 7.1., ja kopiot kuvista toimitettiin Haapasaareen 2. Rannikkopataljoonalle. Tammikuun 13. päivän lennolla tuhottiin myös yksi jäällä liikkunut vihollisen moottoriajoneuvo. Kuukauden lopulla 27. ja 28. päivinä SB-koneella tehtiin kuvaus- ja pommituslennot Suursaareen. Ensimmäisellä lennolla kuvaus epäonnistui kameran filmikasetin jäädyttyä ja pommilastista irtosivat vain 100 kilon pommit 50 kilon pommien jäädessä ripustimiin. Toisella lennolla kuvauksen esti lumipyry ja sumu, pommitus sen sijaan onnistui hyvin. Tiedustelu- ja kuvauslentoja tehtiin aina sään salliessa. Toisen Lentueen Tupolev SB-2 -koneet tekivät tammi–helmikuussa 12 sotalentoa Suursaaren, Lavansaaren, Tytärsaaren ja Seiskarin alueelle. Viidestä kuvauslennosta onnistui kolme, kolmella lennolla pommitettiin vihollisen joukkoja ja asemia. Helmikuun 18. päivän alueilmakuvauksen tuloksena valmistettiin aluekuvakartta. Laivueen komentaja everstiluutnantti Moilanen vei seuraavana päivänä

nä kartan henkilökohtaisesti Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin Esikuntaan. Neljällä tiedustelulennolla Tupolev SB-2 -konetta suojasi kaksi 3. Lentueen Polikarpov I-153 -hävittäjää. Toisella Lentueella oli lentokuntoisia Tupolev SB-2 -koneita päivittäin kahdesta kolmeen, ja niillä hoidettiin myös Länsi-Suomenlahden, Pohjois-Itämeren, Ahvenanmeren ja Pohjanlahden meritiedustelu.³

Kolmannen Lentueen päällikkö kapteeni Pehr-Eric Ahonius sai laivueen komentajalta 7.1. käskyn tiedustella lentueelle tukikohta Haminan läheltä. Tiedustelun perusteella kentän paikaksi valittiin Haminan itäpuolella ollut Lupinlahti, jonne rannikkoprikaatin yksi pataljoona teki polkemalla 1200 metriä pitkän ja 120 metriä leveän kiitotien. Kolme Lentueen Polikarpov I-153 -hävittäjää (VH-11, VH-12 ja VH-13) oli toimintavalmiina uudessa tukikohdassa 13.1. alkaen yhden (VH-17) jäädessä moottorivian takia vielä Malmille. Laivueen komentajan käskyn mukaan lentueen tehtävät antoi laivueen esikunta, vain hätätilassa lentoja sai tehdä rannikkoprikaatin esikunnan pyynnöstä. Ensimmäinen tiedustelutehtävä saatiin 14.1., mutta voimakas lumisade keskeytti kahden koneen tiedustelulennon Haapasaaren tasalla. Seuraavana päivänä valmistuivat suorat puhelinyhteydet Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin Esikuntaan ja Kotkan ilmavalvonta-aluekeskukseen.

Ensimmäinen onnistunut tiedustelulento tehtiin kahdella koneella 16.1. Lennon aikana koneet tulittivat konekiväärein vihollisen miehittämiä rakennuksia. Tämän jälkeen lennot jatkuivat aina sään salliessa, ja ne tehtiin pääsääntöisesti kahdella koneella. Jokaisella lennolla tulitettiin konekiväärein Suursaaren olleita vihollisen joukkoja ja pesäkkeitä. Usein lennot ulotettiin Tytärsaaren ja joskus myös Lavansaaren. Tammikuun 21. päivän tiedustelulennolla hävittäjät tapasivat Suursaaren ja Tytärsaaren välillä kuusi tuntematonta yksimoottorista konetta, joissa oli suomalaiset kansallisuusmerkit. Kotkan ilmavalvonta-aluekeskuksen mukaan omia hävittäjiä ei ollut alueella. Kyse oli todennäköisesti suomalaisilla tunnuksilla varustetuista vihollisen hävittäjistä. Kaksi päivää myöhemmin ammuttiin tuleen Suursaaren edustalla jäällä ollut venäläinen MBR-2 lentovene. Helmikuun 11. päivänä laivueen komentaja kielsi tiedustelulennot Suursaaren yläpuolella alle 500 metrin korkeudella. Syynä olivat vihollisen ilmatorjunnan aiheuttamat vauriot koneissa. Tämä vaikeutti jossain määrin yksityiskohtaisten tietojen hankintaa. Maaliskuun 11. päivän iltana

Kotkan tukikohtaan tullut 2. Lentueen Dornier Do 22 -kone teki lentolehtisten pudotuslennon Suursaaren. Saapuessaan saaren päälle koneesta ammuttiin vihollisen omakonetunnus, joten tehtävä voitiin suorittaa ilman ilmatorjunnan häirintää. Tässä käytettiin samaa taktiikkaa, mitä viholliskoneet olivat käyttäneet aikaisemmin pommittaessaan Haapasaarta.

Kaikkiaan 3. Lentueen koneet tiedustelivat Suursaaren alueen 33 kertaa yhteensä 65 konesuorituksella maaliskuun 13. päivään mennessä. Tiedustelutulokset toimitettiin heti Merivoimien Esikuntaan ja Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin Esikuntaan. Tiedustelulla selvitettiin vihollisen ryhmitys, ilmatorjunnan sijainti ja laatu Suursaareissa sekä Suursaaren ja sieltä pois tapahtuneet joukkojenkuljetukset. Helmikuun 22. päivänä lentue sai tehtäväkseen etsiä kaksi Lentolaivue 30:n tiedustelu- ja torjuntalennolla pakkolaskun tehnyttä Fokker D.XXI -hävittäjää. Toinen koneista löytyi Askerin luota ja toinen tuhoutuneena jäältä 5 km Lupista etelään. Kolme päivää myöhemmin lentueen kaksi konetta tiedusteli Haapasaaren ja Suursaaren välillä jäällä olleiden rannikkopataljoonan tekemien varustusten kunnan ja naamiointin. Helmikuun 28. päivänä selvitettiin Suursaaren ilmatorjunnan laatu. Maaliskuun 12. päivään mennessä oli kartoitettu Suursaaren ilmatorjunta lähes asean tarkkuudella. Saaren pohjoisrivillä oli 40 mm:n ilmatorjuntatykki, pohjoiskärjessä ilmatorjuntakonekivääri, Hirsikallion alueella kaksi 40 mm:n ilmatorjuntatykkiä, Suurkylässä ilmatorjuntaaseita ja Kappelniemen keskikohdalla bunkkeri ja siitä etelään 20 mm:n ilmatorjuntatykki. Tiedot välitettiin suoraan rannikkoprikaatille ja Merivoimien Esikuntaan sekä joko suoraan tai Ilmavoimien Esikunnan kautta omille lentoyksiköille. Maaliskuun 3. päivän tiedustelulennolla lentueen Polikarpov I-153 -hävittäjät paikansivat myös Lavansaareissa Suvisaaren eteläisessä metsänreunassa vihollisen uuden raskaan ilmatorjuntapatterin, joka ampui räjähtäviä ammuksia. Tieto välitettiin heti omille laivueille. Lentolaivue 30:n lentueenpäällikkö kapteeni Sven-Erik Sirén ilmoitti 3. Lentueelle, että saksalaiset aloittavat myös lentotiedustelun neljällä koneella itäisellä Suomenlahdella 11.3. Koneissa saksalaiset tunnuksat sekä keltainen rengas rungon ympärillä ja keltaiset siiven päät.

Tiedustelulentojen ohella 3. Lentueen tehtävänä oli avustaa Lentolaivue 30:tä Haminan ja Kotkan alueen hävittäjätorjunnassa, suo-

jata 2. Lentueen Tupolev SB-2 -koneita niiden kuvauslennoilla, rynnäköidä tarvittaessa Suursaaren–Lavansaaren jääalueella tavattuja vihollisosastoja vastaan. Helmikuun 4. päivänä lentue sai kaksi hälytystä. Aamupäivällä ilmavalvonta ilmoitti Lupin saaren yläpuolella olleesta viholliskoneesta, mutta torjuntaan lähetetty VH ei kuitenkaan tavannut vihollista. Iltapäivällä tuli toinen hälytys kuudesta vihollisen I-153 -koneesta, jotka pommittivat Haapasaarta. Torjuntaan lähtenyt VH näki viholliskoneet, jotka poistui-
vat hyökkäyksensä jälkeen Lavansaaren suuntaan. Muilla ilmavalvonnin pyytämällä torjuntalennoilla viholliskoneita ei nähty. Torjunnat epäonnistuivat, sillä tiedon saapuminen viholliskoneista ilmavalvonta-asemalta aluekeskuksen kautta lentueeseen kesti liian kauan. Syynä olivat huonot viestiyhteydet. Kolmannen Lentueen hävittäjät suojasivat neljä kertaa SB-koneiden tiedustelu- ja kuvauslentoja. Ensimmäinen lento uhkasi keskeytyä Haapasaaren kohdalla oman ilmatorjunnan tuleen 27.1. Lentäjien ampuessa omakonetunnuksen tulitus kuitenkin loppui. Tammikuun 30. päivänä siepatun radiosanomana mukaan vihollinen suunnitteli joukkojen kuljetusta Lavansaaresta Suursaareen. Kapteeni Ahonius sai tehtävän hyökätä hävittäjillä kuljetusta vastaan. Kaksi konetta lähtikin tehtävää suorittamaan klo 10.00, mutta voimakas lumipyry keskeytti lennon Haapasaaren tasalla. Helmikuun 15. päivänä kaksi lentueen hävittäjää suojasi Rannikkopataljoona 2:n joukkojen ja 50 hevosen kolonnaa Kilpisaaresta Someriin ja maaliskuun 4. päivänä saman pataljoonan harjoitusta jääalueella Haapasaaren ja Kilpisaaren välillä. Kapteeni Ahonius kävi myös 20.2. illalla Haapasaarella ja Somerissa sopimassa omille lentokoneille annettavista merkeistä ja viholliskonetietojen välittämisestä lentueelle. Ahonius ja luutnantti Paltila olivat myös useaan otteeseen asiantuntijoina alasmutterun vihollisohjaajan kuulusteluissa rannikkoprikaatin esikunnassa 23.–25.2. Kolmannen Lentueen konevahvuus oli tammikuusta maaliskuun 21. päivään kolmesta neljään kunnossa ollutta Polikarpov I-153 -hävittäjää.⁴

Lentolaivue 6:n 2. ja 3. Lentueen sekä Lentolaivue 30 tekemien tiedustelulentojen tuloksena Suursaaren valtausta suunnitellut Merivoimien Esikunta, Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati ja sen 2. Rannikkopataljoona pysyivät koko ajan tietoisina vihollistilanteen kehityksestä itäisen Suomenlahden alueella.

Suursaaren valtauksen lentotuki

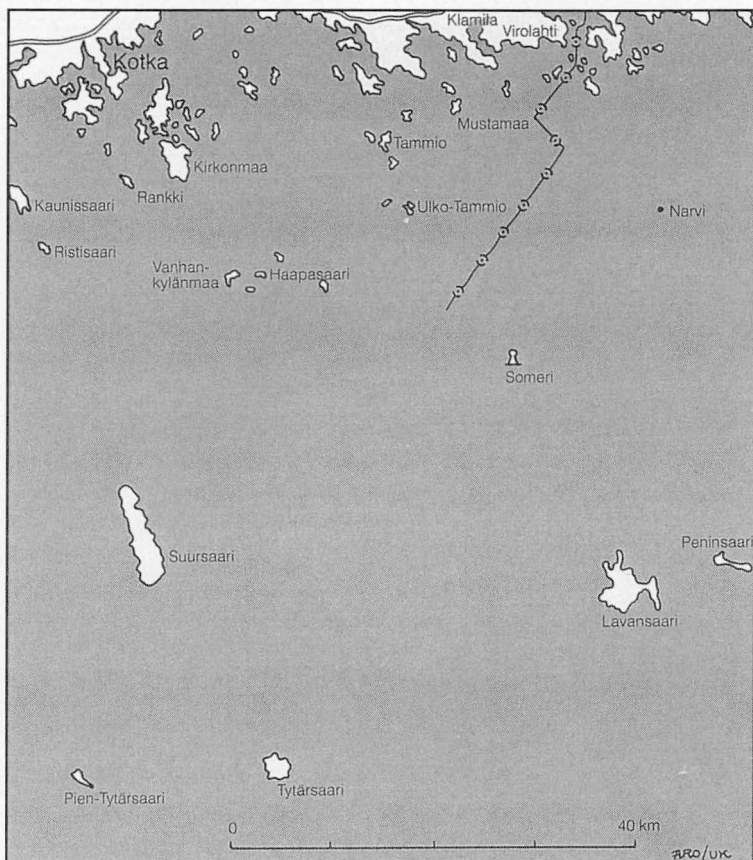
Valmisteluvaihe 13.–24.3.1942

Maaliskuun 12. päivänä Päämaja käski Suursaaren valtauksen suoraan Ylipäällikön alaisen Taisteluosasto P:n tehtäväksi. Osaston johtajaksi määrättiin kenraalimajuri A. Pajari, ja siihen tuli kaksi jalkaväkipataljoonaa ja yksi rannikkopataljoona sekä erillisyksiköitä Karjalan kannakselta. Joukot koottiin Kotkan–Kirkonmaan–Haapasaariston alueelle, ja niiden kouluttaminen outoihin taisteluoloihin aloitettiin viipymättä. Hyökkäystä edeltävinä öinä aurattiin myös jäätiet noin 10 kilometrin etäisyydelle Suursaaresta. Lisäksi taisteluosastolle alistettiin Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati ja Lentolaivue 6 valtauksen ajaksi. Hyökkäystä tukemaan Päämaja käski Lentorykmentit 3 ja 4. Aiemmin Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatin Esikunnassa ilmavoimien yhteysupseerina toiminut kapteeni Jauri määrättiin yhteysupseeriksi Taisteluosasto P:n Esikuntaan. Taisteluosaston esikunta siirtyi Kotkaan 16.3.⁵

Suursaaren valtauksen tukemiseen määrätyt lentojoukot ja niiden tehtävät

Vuorokausi Päämajan käskyn jälkeen Ilmapuolustuksen komentaja kenraalimajuri J. F. Lundqvist antoi oman käskynsä lentojoukkojen käytöstä Suursaaren valtauksen tukemiseksi. Tehtävää varten muodostettiin erillinen voimaryhmä, missä hävittäjätoiminnasta vastasi Lentorykmentti 3:n komentaja ja pommitustoiminnasta Lentorykmentti 4:n komentaja. Lisäksi Lundqvist määräsi, että Lentorykmentti 3:n ja 4:n komentajat saivat toimia itsenäisesti yhteistoiminnassa keskenään sekä Taisteluosasto P:n komentajan ja Lentolaivue 6:n komentajan kanssa. Hyökkäystä tukemaan käsketyt lento-osaston vahvuus oli 64 konetta:

- Lentolaivue 6: 6 Tupolev SB-2, 4 Polikarpov I-153, 2 Dornier Do 22,
- Lentorykmentti 3: 17 Fokker D.XXI, 13 Curtiss Hawk 75 A ja 6 Brewster B-239,
- Lentorykmentti 4: 12 Bristol Blenheim, 3 Junkers K 43f,
- Lentolaivue 16: 1 Fokker F.VIIa.



Kotkan edustalla olevat Suomenlahden ulkosaaret (kuva: Jatkosodan historia 6, s. 85).

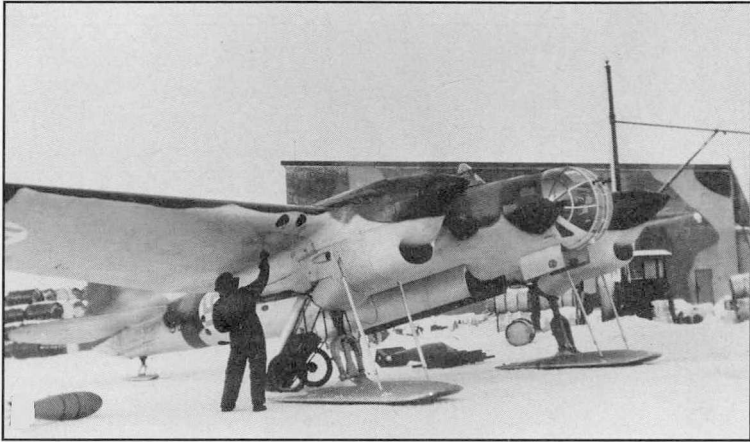
The outer islands in the Gulf of Finland off Kotka.

Junkers K 43f ja Fokker F.VIIa -koneista tehtiin sairaankuljetuslentue Lentolaivue 6:n alaisuuteen sotatoimen ajaksi. Lentojoukkojen yhteinen komentopaikka perustettiin 18.3. Kotkaan Taisteluosasto P:n Esikunnan yhteyteen. Ilmapuolustuksen komentaja siirtyi myös komentopaikkaan hyökkäyksen alettua. Taisteluosaston

komentajalla kenraalimajuri Pajarilla oli operaation valmisteluvaiheessa ja sen aikana käytössään varsin voimakas ilmatuki sekä apunaan peräti kaksi lentorykmentin komentajaa ja erillisen lentolaivueen komentaja. Lisäksi ilmapuolustuksen komentaja oli paikalla varsinaisen hyökkäysvaiheen aikana. Lentojoukkojen johtosuhteet olivat varsin erikoiset, sillä komentajat toimivat itsenäisesti yhteistoiminnassa keskenään ja kenraalimajuri Pajarin kanssa. Tosin ilmapuolustuksen komentajalla oli hyökkäyksen aikana mahdollisuus puuttua tapahtumien kulkuun. Toinen tapa hoitaa ilmavoimien tuki olisi ollut määrätä lentojoukoille operaation ajaksi ilmakomentaja.⁶

Everstiluutnantti Jaakko Moilasen komentama Lentolaivue 6, kuusi Tupolev SB-2 -pommikonetta, neljä Polikarpov I-153 -hävittäjää ja kaksi Dornier Do 22 -yhteyskonetta, alistettiin valtauksen ajaksi Taisteluosasto P:lle. Laivueen päätukikohtana oli Malmin lentokenttä, ja siihen tukeutuivat 1. Lentueen Dornier Do 22 -koneet sekä 2. Lentueen Tupolev SB-2 -pommikoneet. Laivueen 3. Lentueen I-153 -hävittäjät olivat Haminan Lupinlahden jääkentällä ja siirtyivät sieltä 19.3. Kotkan länsipuolelle tehdyille uudelle jääkentälle, minne saapuivat myös Lentorykmentti 4:n Junkers K 43f -koneet. Kenraalimajuri Pajari esitti rannikkoprikaatin esikunnassa käydessään 11.3. kapteeni Jaurille uuden jäätukikohdan rakentamista Kotkan edustalle. Jaurin tekemän tiedustelun perusteella Munsaaren ja Hirssaaren väliselle jääalueelle valmistui 14.–17.3. polkemalla kaksi havuilla merkittyä ja suksilaskutelineillä varustetuille koneille sopivaa ristikkäistä kiitotietä käsittävä kenttä. Pääkiitotie kulki luoteis–kaakkosuunnassa ja oli 1 200 m pitkä sekä 140 m leveä. Poikkikiitotien mitat olivat 1 200 m ja 70 m. Kotkan jääkenttä sai myös oman radioaseman. Maaliskuun 19. päivänä ilmavoimien komentaja käski Lentorykmentti 3:n kunnostaa kenttä jyräämällä pyöräkoneille sopivaksi. Jyräys ei kuitenkaan tuottanut toivottua tulosta.

Laivueen pommituslentueen tehtävänä oli Suursaaren lentokuvaus ja osallistuminen saarella olleiden vihollistukikohtien pommitukseen. Hävittäjälentueen tehtäväksi käskettiin näkö tiedustelu, rynnäköinti vihollisen jäällä olevia joukkoja vastaan ja hävittäjätorjunta. Lisäksi kaikilla alueelle suuntautuvilla lennoilla oli tiedustelutehtävä, jonka tulokset oli ilmoitettava pikaisesti taisteluosastoon. Laivueen kahden Dornier Do 22 sekä Lentorykmentti 4:ltä



Lentolaivue 6:n 2. lentueen Tupolev SB-2 -pommikone (SB-2) Malmin lentokentällä.

A Tupolev SB-2 bomber of 2 Flight, 6 Squadron, at Malmi airfield in March 1942. The aircraft has Russian-pattern skis.

saatujen kolmen Junkers K 43f ja Lentolaivue 16:n Fokker F.VIIa-koneen tehtävänä oli Taisteluosasto P:n huoltokuljetukset ja haavoittuneiden evakuointi.⁷

Hävittäjävoiman muodostivat everstiluutnantti Einar Nuotion komentaman Lentorykmentti 3:n Lentolaivueet 30 ja 32 sekä Lentolaivue 24:n 3. Lentue Lentorykmentti 2:sta. Sen tehtävänä oli suojata Taisteluosasto P:n marssi Haapasaarille ja niiltä edelleen Suursaareen, tukea hyökkäystä hävittäjätorjunnalla ja lentorynnäköin sekä vaikeuttaa vihollisen vetäytymistä Suursaaresta ja aiheuttaa sille tappioita. Lentorykmentti 3:n Lentolaivue 26 jätettiin Karjalan kannaksen joukkojen suojaksi. Majuri Lauri Bremerin komentaman Lentolaivue 30:n kalustona oli 17 Fokker D.XXI -hävittäjää ja päätukikohtana Suur-Merijoki. Laivueen työkentäksi määrättiin 20.3. alkaen Haminan edustalla Lupinlahdella ollut Lentolaivue 6:n käyttämä jääkenttä. Majuri Olavi Ehrnroothin komentaman Lentolaivue 32:n kalustona oli 13 Curtiss Hawk 75 A -hävittäjää ja tukikohtana Suulajärvi. Vahvennukseksi saatu Lentolaivue 24:n Brew-



Lentolaivue 30:n komentajan majuri L. Bremerin johtama seitsemän Fokker D. XXI -hävittäjän osasto kävi tutustumassa laivueelle määrättyyn työkenttään Haminan Lupinlahdessa 18.3.1942. Kuvassa Bremerin nimikkokone FR-157. (Kuva: Keski-Suomen Ilmailumuseo)

Major L. Bremer's section of seven Fokker D.XXI fighters from 30 Squadron getting to know the airfield allocated to the squadron at Lupinlahti near Hamina on 18 March 1942. The picture shows Bremer's aircraft FR-157.

ster B-239 -lentue Lentorykmentti 2:sta, kuusi hävittäjää, siirtyi Itä-Karjalan Kontupohjasta Immolaan 22.3. Lentueen sotapäiväkirjasta käy ilmi, että ohjaajilla ei Immolaan saavuttaessa ollut vielä mitään tietoa tulevasta tehtävästä. Everstiluutnantti Nuotio ja rykmentin tiedustelu-upseeri kapteeni Juhani Airaksinen siirtyivät Kotkaan perustettuun lentojoukkojen komentopaikkaan 18.3. Hävittäjätoiminnan johtamiseksi perustettiin Haapasaareen radiolla varustettu komentopaikka, ja sieltä rakennettiin yhteydet saaristossa oleviin ilmailuvanta-asemiin ja käytössä olleisiin tukikohtiin Suulajärvelle, Suur-Merijoelle, Immolaan ja Lupinlahden työkentälle, missä oli myös radioasema. Hyökkäävien joukkojen mukana olevalle yhteysupseerille annettiin lisäksi liikkuva radioasema ns. ohjausasema.⁸

Everstiluutnantti Tauno Somerton komentaman Lentorykmentti 4:n tehtävänä oli tukea valtausta tarvittaessa pommittamalla saarella olevia viholliskohteita, vaikeuttaa vihollisen vetäytymistä ja aiheuttaa sille tappioita sekä asettaa lentokalustoa haavoittuneiden evakuointiin ja huoltokuljetuksiin. Tehtävän sai majuri Armas Eskolan komentama Lentolaivue 42, jota vahvennettiin Lentolaivue 44:n yhdellä lentueella, neljä Bristol Blenheim -pommittajaa. Vahvennettu laivue, 11 Bristol Blenheimiä, oli toimintavalmiina työkentäksi määrättyssä Ilmmolan tukikohdassa 19.3. illalla. Laivueen yksi Blenheim jäi moottorinvaihdon takia vielä Värtsilään. Lentolaivue 48:n kolme Junkers K 43f -konetta lennettiin Malmin tukikohtaan, missä ne alistettiin Lentolaivue 6:lle. Rykmentin komentaja siirtyi Kotkaan samaan aikaan Lentorykmentti 3:n komentajan kanssa 18.3.⁹

Valmisteluvaiheen lentotoiminta

Ilmavoimien käskyn saatuaan *Lentolaivue 6:n* komentaja everstiluutnantti Moilanen saapui Dornier Do 22 -koneella Malmilta Haminan Lupinlahdelle ja ilmoittautui Taisteluosasto P:n komentajalle kenraalimajuri Pajarille Haminassa 14.3. Täällä hänelle selvitettiin Suursaaren valtaamista koskeva alustava suunnitelma ja määrättiin laivueen lentueiden tukikohdat. Toinen Lentue jäi edelleen Malmille, mutta kolmannen Lentueen tukikohdaksi tuli Kotkan länsipuolelle tehtävä uusi jääkenttä. Taisteluosaston esikuntaan saapui myös Lentorykmentti 4:n komentaja everstiluutnantti Toivo Somerto. Moilanen, Somerto ja Lentolaivue 6:n 3. Lentueen päällikkö kapteeni Ahonius sopivat Lupinlahdella lentueen mahdollisesta tuesta Lentolaivue 42:lle. Lentotoiminnan johtamista varten Moilanen ja laivueen tiedustelu-upseeri kapteeni K. Ritjärvi siirtyivät Taisteluosasto P:n Esikuntaan 19.3. Laivueelle alistetut Lentorykmentti 4:n kolme Junkers K 43f -konetta saapuivat Malmille päällikkönsä kapteeni Ragnar Laineen johdolla 19.3. aamulla. Täällä koneet maalattiin valkoisiksi ja ne lennettiin seuraavana päivänä Kotkan länsipuolella olevaan tukikohtaan. Lentolaivue 16:n Fokker F.VIIa oli lennetyt Äänislinnasta Lupinlahdelle jo 17.3. Täältä kone siirtyi Kotkan jääkentälle samaan aikaan 3. Lentueen kanssa. Lentolaivue 6:n konevahvuus lisääntyi vielä kahdella koneella kolman-

nen Lentueen saadessa lentokoneelta lisää kaksi Polikarpov I-153 -hävittäjää 21.3. Laivueella oli nyt kuusi Tupolev SB-2 -pommitusmikonetta, kuusi Polikarpov I-153 -hävittäjää ja kaksi Dornier Do 22 -yhteistoimintakoneita.¹⁰

Lentotoiminta Taisteluosasto P:n hyväksi käynnistyi heti. Maaliskuun 14. päivänä 2. Lentueen Tupolev SB-2 kuvasi 3 000 metrin korkeudelta kahden 3. Lentueen Polikarpov-hävittäjän suojaamana Suursaaren. Tehtävä epäonnistui osittain, koska kaikkien jonojen kuvauskorkeus ei ollut sama. Seuraavana päivänä Merivoimien Esikuntaan toimitettiin kolme sarjaa pystykuvia ja Taisteluosasto P:lle yksi sarja. Kolmannen Lentueen hävittäjien tiedustelulennot Suursaaren-Lavansaaren-Tytärsaaren alueelle olivat lähes päivittäisiä, ja ne tehtiin kahdella koneella. Tulokset toimitettiin heti koneiden laskeuduttua taisteluosaston esikuntaan, joka siirtyi Kotkaan 16.3. Tiedusteluun käytettiin 15.–24.3. kaikkiaan 17 konesuuritusta. Tiedustelun tarkkuudesta antaa hyvän kuvan esimerkiksi VH-16:n ja VH-17:n tiedusteluilmoitus 22.3.: ”Suursaaren Suurkyllän ja Laivaloveniemen puolivälissä olevalla niityllä seipäitä pystyssä, seipäät yläpäästä teroitettuja. Korsualueella paljon jälkiä, valtatie liikennöity, teiltä paljon polkuja länsirannalle runsaammin pohjoisosassa.” Vihollinen varautui ilmeisesti jopa maahanlaskuhyökkäykseen. Laivueen komentaja antoi esikäskyn lentueen siirrostä Lupinlahdelta Kotkaan 15.3. Kaksi päivää myöhemmin kapteeni Ahonius ja sotilasmestari Tynkkynen kävivät tarkastamassa uuden tukikohdan, ja koneet lennettiin sinne 19.3. iltapäivällä. Lentue sai lentokoneelta lisää kaksi Polikarpov I-153 -hävittäjää 21.3. ja sen konevahvuus nousi kuuteen. Lentueen ohjaajista vänrikki Salminen tiedusteli taisteluosaston partion mukana laskupaikan huolto- ja evakuointikoneille Suursaaren lähistöltä. Partiomatka tehtiin hiihtäen 15.–16.3. yöllä.

Laivueen 2. Lentueen Tupolev-pomittajat ja Dornier-yhteistoimintakoneet harjoittelivat Suursaaren valtausta silmällä pitäen pommituksia 16.–18.3. maalien sijaitessa jäällä Santahaminan edustalla ja Malmin ampumarata-alueella. Yötiedustelua samoilla koneilla harjoiteltiin 18.–19.3. Lisäksi yksi Dornier harjoitteli keran savuverhon levitystä Santahaminan edustalla. Kolmannen Lentueen hävittäjät ampuivat tuleen Suursaaren moottorihäiriön takia jääneen ja tavaravarjoilla peitetyn vihollisen MBR-2 -lentoveen 19.3. Tiedon koneesta välitti radiotiedusteluysikkö.



Lentolaivue 6:n Dornier Do 22, DR-198, Suursaaren operaation aikana Kotkan jäätukikohdassa 23.3.1942. (Kuva: Keski-Suomen Ilmailumuseo)

Dornier Do 22 number DR-198 of 6 Squadron at the base on the ice at Kotka during the Suursaari operation on 23 March 1942.

Aamulla 20.3. Taisteluosasto P:n Esikunta pyysi viistokuvasarjaa Suursaaren länsirannasta. Kello 13.30 2. Lentueen SB-7 starttasi Malmilta ja sai suojakseen Kotkan edustalla kaksi Polikarpov-hävittäjää. Kuvauksen jälkeen hävittäjät tulittivat konekivääreillä saaren länsirannalla Vähäsomerikonlahdessa, Notkohellin luona, Selkäapajanniemessä ja Mustalovenniemessä olleita vihollisen asemia. SB-7:n ottama kuvasarja oli taisteluosaston esikunnassa seuraavana päivänä kello 10.00. Samana päivänä kenraalimajuri Pajari julkaisi käskynsä Suursaaren valtauksesta yöllä 24.–25.3. Käskyn sisältöön palataan Suursaaren valtausluvussa. Iltapäivällä kaksi 3. Lentueen hävittäjää suojasi Haapasaaressa pidettyä paraatikatselmusta. Kahdeksan vihollisen I-153 -hävittäjää hyökkäsi Kilpisaassa ja kuusi Somerissa olleiden joukkojen kimppuun puolenpäivän aikaan 17.3. Ilmavalvonta-aluekeskuksen hälytys saapui Lupinlahteen taas niin myöhään, että omat koneet eivät ehtineet ajoissa torjuntaan. Sama toistui noin viikkoa myöhemmin 23.3., kun seitsemän vihollishävittäjää tulitti konekivääreillä Lupissa ja

Somerissa olleita joukkoja. Laivueen komentaja määräsi nyt 3. Lentueen pitämään kaksi hävittäjää jatkuvasti lähtövalmiina.

Suursaaren edustalla jäällä olleet taisteluosaston tiedusteluelimet välittivät 23.3. illansuussa tiedon, että vihollisosasto oli matkalla pitkin saaren itärantaa etelään. Kolmas Lentue sai tehtävän rynnäköidä havaittua maalia vastaan. Kello 17.45 luutnantti Palttila ja kersantti Jänkivaara lähtivät matkaan kahdella hävittäjällä, mutta eivät löytäneet vihollisosastoa. Koneet tulittivat konekiväärein saaren kaakkoisrannalla Lehtsatamassa ollutta avointa vartiopaikkaa ja pohjoisempana Kiiskinkylässä valaistuja taloja. Omista joukoista näkyi selvästi kaksi hevosta, jotka olivat matkalla Lupista etelään. Kello 18.25 startanneet vänrikki Niemeijer ja kersantti Koskinen palasivat takaisin myös tyhjin toimin. Asiaa selvitettyä päädyttiin siihen, että mahdollinen vihollisosasto oli ehtinyt näkösuojaan saaren rannalle tai että kyseessä olivat saaren eteläkärjestä 3–4 kilometrin päässä olleet paljaat ahtojääkasamat. Seuraavana aamuna klo 05.45 starttasi kaksi Polikarpov-hävittäjää tiedustelulennolle Suursaaren–Tytärsaaren alueelle. Tulokset olivat taisteluosaston esikunnassa ja ilmavoimien komentopaikassa parin tunnin kuluttua. Komentopaikasta lähetettiin tulokset viipymättä myös Lentorykmentti 3:een ja 4:ään kaukokirjoitinsanomana: ”Ojaniityn (Ojamaanniityt) koilliskulmasta ampui it n. 40 mm aseella. Samoin Suurkylän pohjoisreunassa olevalta kalliolta ja Pohjoisriviltä n. 20 mm aseella. Lehtsatamassa on avoin vartiopaikka. Tytärsaaren ja Suursaaren välillä on aurattu tie. Korsu rannalla Maahellinniemi viimeisen i:n kohdalla 10 m rannasta. Selkäapajaniemen nokassa pesäke 10–15 m rannasta, niemen kärjessä oleva bunkkeri poltettu. Leipäletto o:sta suoraan rannalle päin 30–40 m rannasta kaksi pesäkettä. Purjekallion kupeessa rannalla pohjoisin pesäke n. 100 m rannasta, eteläisin pesäke Vähä-Somerikonlahti i:stä suoraan rannalle n. 20 m rannasta ja siitä 50 m maihin pesäke (it-ase?). It-tulta Suurkylän pohjoislaidalta ja Pohjoisriviltä.”¹¹ Sanomasta saa selkeän käsityksen näkölentotiedustelun tarkkuudesta.

Ilmavoimien käsky osallistumisesta Suursaaren valtaukseseen saapui kuriiripostina *Lentorykmentti 3:n* Esikuntaan Immolaan 15.3. klo 11.50, kaksi päivää sen allekirjoittamisen jälkeen. Rykmentin esikunnassa toimittiin nopeasti, sillä Lentolaivue 30:lle annettiin kaukokirjoitinsanomana käsky kaksi tuntia myöhemmin työkentän

tiedustelusta molempia laivueita silmällä pitäen Haminan ja Kotkan alueelta. Lentolaivueiden 30 ja 32 komentajat majurit Lauri Bremer ja Olavi Ehrnrooth määrättiin saapumaan seuraavan päivän aamuna Immolaan, missä rykmentinkomentaja everstiluutnantti Einar Nuotio antoi heille suullisen käskyn klo 13.30 laivueiden tehtävistä Suursaaren valtauksessa. Kirjallinen käsky lähetettiin kuriiripostina laivueille Suulajärvelle 17.3. aamupäivällä. Rykmentinkomentaja ja tiedustelu-upseeri kapteeni Juhani Airaksinen lähtivät ilmavoimien komentopaikkaan Kotkaan seuraavana päivänä. Illalla Immolaan saapui Lentorykmentti 4:n komennuskunta valmistelemaan pommituslentolaivueen tulevaa siirtoa. Suursaaren operaation ulkopuolelle jäänyt Lentolaivue 26 suojaasi Ruotsin kruununprinssiä Suomen-vierailulle tuonutta lentokonetta 19.3. Kolme päivää myöhemmin saapui rykmentille alistettu Lentolaivue 24:n kuusi Brewster-hävittäjää käsittänyt lentue Immolaan.

Lentolaivueiden 30 ja 32 lentotoiminta Taisteluosasto P:n hyväksyi käynnistyi 17.3. aamulla kahdeksan Curtiss-hävittäjän etsintälennolla Suomenlahdella tarkoituksena selvittää vihollisen liikenne jätse Suursaaren tai sieltä pois. Vihollisesta ei kuitenkaan saatu havaintoja. Iltapäivällä Lentolaivue 32:n komentaja käski siirtää radioasema ”Jorman” Haapasaareen. Aseman tunnukseksi määrättiin ”Rapa” ja lentojen johtajaksi Haapasaareen luutnantti Aimo Euramo. Asema oli toimintavalmiina 18.3. illalla klo 20.30, ja sieltä saatiin ensimmäiset säätiedot tulevalta toiminta-alueelta seuraavana aamuna. Rykmentin hävittäjälaihueet suojaivat Taisteluosasto P:n joukkojenkuljetuksia Kirkonmaan-Somerin-Lupin alueella 18.3. klo 05.30–14.55. Tehtävän aloitti Lentolaivue 30 seitsemällä Fokker-koneella, sen jälkeen paikalle saapui kahdeksan Lentolaivue 32:n Curtiss-hävittäjää. Kaikkiaan Fokker-osasto teki viisi ja Curtiss-osasto kaksi lentoa. Paluulentoilla tiedusteltiin Suursaaren-Tytärsaaren välinen jääalue. Neljän seuraavan päivän aikana rykmentin lentotoiminta suuntautui kahta neljän ja kahden Fokker-hävittäjän tiedustelulentoa lukuun ottamatta Kannakselle. Lentolaivue 30 Fokker-pari havaitsi 22.3. klo 17.45 tiedustelulennolla kaksi vihollisen kuorma-autoa ja hevosvetoisen kolonnan matkalla Seiskariin. Koneet hyökkäsivät vihollisen kimppuun ampuen hevoset ja toisen kuorma-auton tuleen. Seuraavat joukkojen suojauslennot Haapasaaren ja Lupin välillä tehtiin kuudella ja viidellä Fokker-hävittäjällä iltapäivällä 23.3. ja varhain aamulla 24.3. Ryk-

mentin Fokker ja Curtiss-hävittäjät lensivät kaikkiaan 74 konekohtaista suojaus-, tiedustelu- ja etsintälentoa toiminta-alueelle 17.–24.3., kosketusta vihollisen koneisiin ei kuitenkaan saatu. Lumipyry, joka alkoi 23.3., vaikeutti lentotoimintaa seuraavien päivien aikana.

Lentolaivue 30:n suorittaman alustavan tiedustelun perusteella rykmentinkomentaja käski 19.3. lähettää jyräyskaluston kiitotien tekemiseksi jälle Kotkan edustalle lähelle Lentolaivue 6:n tukikohtaa. Mikäli kiitotie valmistuisi ajoissa, laivueet käyttäisivät sitä työkenttänä Suursaaren valtauksen aikana. Työkomennuskunta mukanaan tarvittava kunnostuskalusto ja radio lähti matkaan Suulajärveltä seuraavana aamuna junalla ja autoilla klo 06.30. Kiitotiealueen kunnostaminen aloitettiin heti perilletulon jälkeen 20.3. illalla seitsemän tonnia painavilla piikki- ja sileällä jyrällä. Työ oli hankalaa, sillä lunta oli noin puoli metriä. Luutnantti Pentti Nurmisen johtama Lentolaivue 32:n osasto, 11 ohjaajaa ja viisi mekaanikkoa, mukanaan kaksi ilmatorjuntakonekivääriä ja lentokoneiden huoltokalustoa lähti Kotkaan linja-autolla ja kuorma-autolla 21.3. puolenpäivän aikaan. Laivueenkomentaja majuri Ehrnrooth saapui 22.3. puolenpäivän aikaan Curtiss-hävittäjällä tarkastamaan uuden työkentän kuntoa. Jyräyksestä huolimatta kiitotien pinta jäi sen verran pehmeäksi, että laskeutuminen ja nousu pyörätelineellä varustetulla hävittäjällä olisi mitä todennäköisimmin aiheuttanut koneen vaurioitumisen. Ehrnrooth päättikin, että laivueen koneet käyttävät Suulajärven tukikohtaa tukiessaan Suursaaren tehtävää hyökkäystä. Luutnantti Nurmisen komennuskunta palasi Suulajärvelle seuraavana päivänä. Kiitotien kunnostamiseen tarvittava kalusto sen sijaan jätettiin toistaiseksi tehdylle työkentälle, koska Lentolaivue 30:n suksitelineillä varustetut Fokker D.XXI-hävittäjät pystyisivät tarvittaessa käyttämään kenttää.¹²

Saatuaan ilmavoimien käskyn *Lentorykmentti 4:n* osallistumisesta Suursaaren valtauksen rykmentinkomentaja everstiluutnantti Somerto ilmoittautui 14.3. klo 13.30 Taisteluosasto P:n komentajalle kenraalimajuri Pajarille Haminassa. Täällä hänelle selvitettiin taisteluosaston pääpiirteinen hyökkäyssuunnitelma ja sen tarvitsema lentotuki. Somerto neuvotteli myös yhteistoiminnasta Lentolaivue 6:n komentajan everstiluutnantti Moilasen kanssa. Kaksi päivää myöhemmin Somerto antoi oman käskynsä Lentolaivue 42:n lentueiden sekä lento- ja aseteknisen henkilöstön siirrosta Immo-

laan, missä niiden oli oltava toimintavalmiina 19.3. illalla. Samalla hän alisti yhden Lentolaivue 44:n lentueen Lentolaivue 42:lle. Kapteeni Poimion johtama järjestelykomennuskunta lähti autoilla Värtsilästä Immolaan 17.3. aamulla. Seuraavana päivänä Somerto lähti rykmentin esikunnasta Luonetjärveltä ilmavoimien komento- paikkaan Kotkaan ja ilmoittautui siellä kenraalimajuri Pajarille. Täällä laadittiin yksityiskohtainen toimintasuunnitelma vahvennettua Lentolaivue 42:ta varten. Siinä määritettiin tarkasti mm. ensimmäiset pommituskohteet. Suunnitelman perusteella rykmentinkomentaja antoi 22.3. klo 22.30 käskyn Lentolaivue 42:lle Taisteluosasto P:n tukemisesta Suursaaren valtauksessa.

Vahvennettu Lentolaivue 42 oli toimintavalmiina työkentällään Immolassa 19.3. illalla klo 20.00. Paikalla oli 11 Bristol Blenheim -pommittajaa, 12 koneen miehistöt sekä tarvittava kone- ja ase- tekninen henkilöstö. Yksi laivueen koneista oli moottorin vaihdossa päätukikohdassa Värtsilässä ja se saatiin käyttöön vasta aamulla 27.3. Laivueenkomentajana toimi majuri Armas Eskola sekä lentueiden päällikköinä kapteeni Kosti Lehmus, kapteeni Asser Poimio ja luutnantti Tauno Iisalo. Laivueen komentaja ja lentueiden päälli- köt tutustuivat tarkasti Suursaaren karttaan ja ilmavalokuvaan, joihin oli merkitty saarella olevien vihollisen kenttävarustuksien ja raskaiden aseiden sijainti. Vahvimmin varustettu ja miehitetty oli rantaviiva Mustakallio–Pohjoisrivi–Hirskallio–Lipeäniemi–Purje- niemi–Kipparniemi eli saaren pohjois- ja itäranta. Majuri Eskola sai rykmentinkomentajalta kaukokirjoitinsanomana käskyn 22.3. myöhään illalla saapua yhteyskoneella Kotkaan seuraavana aamuna. Täällä hänelle annettiin rykmentin käsky laivueen tehtävistä Suur- saaren valtauksessa. Käskystä selvisi, että vihollisen arvioitu vahvuus oli 500–800 miestä rannikkopuolustusjoukkoja. Elävän voiman pääosa oli ilmeisesti Suurkylän, Pohjoiskallion korsukylän ja Kiiskinkylän alueilla, tykistöä ei ollut lukuun ottamatta joitakin panssarintor- juntatykkejä. Vihollista huollettiin pääasiallisesti lentoteitse öiseen aikaan. Meren jää kesti keveiden panssarivaunujen käytön, ja vihol- lisella oli joitakin panssaroituja lentorekiä. Yksityiskohtaiset tiedot saaren ilmatorjunnasta laivue sai kaukokirjoitinsanomana 24.3. aamulla. Taisteluosasto P:n hyökkäyksen oli määrä alkaa 24.–25.3. aamuyöllä, mutta sitä siirrettiin kaksi vuorokautta huonon sään takia. Valmisteluvaiheen aikana Lentolaivue 42 teki yhden seitse- män koneen keskitetyn pommihyökkäyksen Itä-Karjalaan 20.3.¹³

Taisteluosasto P:n suunnitelma

Taisteluosasto P:n komentajan kenraalimajuri A. Pajarin 21.3. antamassa hyökkäyskäskevissä joukot jaettiin kolmeen osaan. Everstiluutnantti Sotisaaren komentaman Osasto S:n (kaksi jalkaväkirykmenttiä, tykkijoukkue, kranaatinheitinkomppania, ilmatorjuntajoukkue ja pioneerijoukkue) tehtävänä oli päähyökkäys Suursaaren länsirannalle. Majuri Miettisen johtaman Osasto M:n (esikuntakomppania ja kolme vahvennettua komppaniaa) piti sitoa, harhauttaa ja estää vihollisjoukkojen mahdollinen pako itään. Taisteluosaston reservinä oli majuri Sokajärven johtaman Rannikkopataljoona 2:n pääosat. Hyökkäystä tuki everstiluutnantti Terän komentamana kaksi patteria ja raskas kranaatinheitinkomppania.¹⁴

Käskevissä annettiin myös lentoyoukoille tarkat tehtävät. Taisteluosastolle alistetun Lentolaivue 6:n hävittäjien piti tiedustella jatku-



Lentolaivue 6:n 3. lentueen ohjaajia. Äärimmäisenä oikealla lentueen päällikkö kapteeni Ahonius, toinen vasemmalta kersantti Koskinen, vääpeli Lahtonen ja väriikki Niemeijer. (Kuva: Keski-Suomen Ilmailumuseo)

Pilots of 3 Flight, 6 Squadron.

vasti vihollisen liikennettä ja mahdollisia joukkojensiirtoja Suursaaren–Lavansaaren–Tytärsaaren alueella yhteistoiminnassa Lentorykmentti 3:n hävittäjien kanssa sekä hyökätä edullisia maaleja vastaan. Lähtiedustelulla oli selvitettävä Suursaareissa olleen vihollisen ryhmitys ja kenttävarustus. Lisäksi laivueen hävittäjien piti estää yhdessä Lentorykmentti 3:n hävittäjien kanssa vihollisen ilmatiedustelu erityisesti 26.–28.3, suojata taisteluosaston joukkojen siirto Kirkonmaalta Haapasaarelle ja Luppiin sekä torjua vihollisen ilmahyökkäykset Luppiin. Laivueen pommikoneiden piti pommittaa yhdessä Lentolaivue 42:n kanssa vihollismaaleja Suursaareissa ja sen läheisyydessä. Ensimmäisen pommihyökkäyksen piti tapahtua klo 05.40–06.00 Selkäapajanniemeen ja Vetteljärven korsualueelle. Laivueen Dornier Do 22 -koneiden tiedustelukohde oli H-hetkeä edeltävänä yönä Suursaari. H-hetkestä alkaen koneiden tuli pommittaa Suursaaren itä- ja kaakkoispuolella havaittuja vihollismaaleja sekä savuttaa hyökkäyksen alkaessa Pohjoiskorkia ja sen lähiympäristö. Laivueelle alistetun kuljetuslentueen tehtävänä oli haavoittuneiden evakuointi ja mahdolliset huoltokuljetukset.

Lentorykmentti 3:n Lentolaivueet 30 ja 32, Fokker D.XXI ja Curtiss Hawk -hävittäjät, ja Lentolaivue 24:n 3. Lentue, Brewster-hävittäjät, muodostivat ilmatuen varsinaisen torjuntavoiman. Laivueiden päätehtävänä oli estää viholliskoneiden pääsy taistelualueelle. Lisäksi hävittäjien piti vaikeuttaa vihollisen vetäytymistä Suursaaresta ja tuottaa sille tappioita rynnäköimällä jäällä olevia joukkoja ja kalustoa vastaan. Lentotiedustelun painopiste oli Lavansaaren suunnassa.

Lentorykmentti 4:n Lentolaivue 42, 11 Bristol Blenheim -pommittajaa, muodosti pääpommitusvoiman. Ensimmäisen koko laivueen pommihyökkäyksen oli oltava ohi, mikäli se on sään huomioon ottaen mahdollista, klo 05.30 aamulla ja toisen tarkempi aika käskettäisiin myöhemmin. Ensimmäisen pommihyökkäyksen maaleina olivat vihollisen asemat Majakallion kaakkoispäässä (painopistealue), Majakalliosta noin 400 metriä itään oleva korsualue ja Vähäsomerikonlahden konekivääripesäkkeet. Toisen pommihyökkäyksen maaleina olivat vihollisen asemat Mustakallion maastossa, Pohjoiskorkian radioasema ja tähytyspaikka sekä Pohjoisrivillä olleet ilmatorjunta- ja panssaritorjunta-aseet. Mahdollisesta kolmannesta pommihyökkäyksestä taisteluosaston komentaja ilmoitti käskevänsä erikseen. Lisäksi pommikoneiden tuli hyökätä saaresta vetäyty-

vää vihollista vastaan ja tiedustella kaikilla lennoilla tarkoituksena selvittää vihollisen mahdollinen irtautuminen, apuvoimien tulo ja ilmatorjunta-aseiden sijainti.

Yhteysvälineinä lentojoukkojen ja maavoimien välillä olivat radio, viitoitus- ja viestivaatteet, viestinpudotus sekä sovitut valomerkit. Taisteluosaston komentopaikan radioyhteydestä vastasi ilma-voimien yhteysupseeri kapteeni Jauri. Hän myös huolehti tarpeen vaatiessa komentopaikan ilmaisemisesta viestivaatteella kiireellisissä viestinpudotustapauksissa. Taistelujoukkojen oli omien koneiden pyytäessä valorakettitunnuksella (kuusi punaista tähteä) ilmoitettava sijaintinsa viitoitusvaatteella. Omien koneiden ollessa päällä oli saarelle tunkeutuneiden joukkojen ilmoitettava etulinjan sijainti viitoitusvaatteella, samoin omille pommittajille oli ilmaista vihreillä valoraketeilla Purjekallion, Majakallion, Suurkylän, Pohjoiskorkian, Haukkavuoren, Veteljärven, Liivalahden ja Kiiskinkylän saavuttamisesta.¹⁵

Sää lämpeni kuitenkin huomattavasti suunnitellun valtausyön 24.–25.3. edellä, ja kenraalimajuri Pajari päätti siirtää operaation alun tapahtuvaksi 26.–27. yöllä. Ennusteen mukaan sää, pilvikorkeus 600–1 000 metriä, pilvisuus 3/10–7/10, tuuli luoteesta 8–17 metriä sekunnissa, pakkasta 4–8 astetta, mahdollistaisi ilmapommitukset käskettynä aikana. Taisteluosaston komentaja ja komentoporras siirtyivät Vanhakylänmaan linnakkeelle 25.3. Kaksi muuta johtamispaikkaa olivat Suursaaren luoteispuolella ja Suursaarella. Seuraavana päivänä joukoille ilmoitettiin H-hetki, 27.3. klo 04.00. Hyökkäystä edeltävänä iltana pakkasta oli 6 astetta, lunta jäällä noin 10 senttimetriä ja sivumyötäinen tuuli 10–16 metriä sekunnissa. Taistelujoukot aloittivat siirtymisen kohti Suursaarta Haapasaaren ja Lupin tukialueelta aurattuja jääteitä pitkin autoilla, hevosajoneuvoilla ja hiihtohinauksella 26.3. illalla. Osasto S oli hyökkäysryhmityksessä saaren länsipuolella aamulla klo 03.00, rannikkopataljoona seurasi Osasto S:n jäljessä. Osasto M siirtyi samaan aikaan aseisiin jälle saaren itäpuolelle.¹⁶

Lentojoukkojen toiminta 25.–26.3.1942

Lentolaihue 6 sai käskyn kuvata Suursaari 25.3 aamupäivällä. Tupolev-kuvauskone lähti Malmilta ja sai suojakseen kaksi Polikar-

pov-hävittäjää Kotkan tasalla. Luutnantti Virtasen ohjaama SB-8 joutui kuitenkin keskeyttämään lennon Suursaaren lähellä moottorihäiriön takia. Käännyttyään takaisin kone teki pakkolaskun jälle Kaunissaaren edustalle, jolloin tähystäjänä toiminut vänrikki Wahlström loukkaantui lievästi. Kuljetuslentueen Junkers nouti Wahlströmin Kaunissaaresta Kotkaan. Toisella Junkersilla taas kuljetettiin kaksi potilasta Kotkasta Helsinkiin. Kuvaus korvattiin myöhemmin näkö tiedusteluna kahdella 3. Lentueen hävittäjällä. Lentolaivue 24:n 3. Lentueen kaksi Brewster-hävittäjää lähtivät myös ensimmäiselle tiedustelulennolle Immolasta iltapäivän alussa, mutta huono sää keskeytti lennon heti sen alkuvaiheessa. Samana aamuna alkoivat myös Taisteluosasto P:n joukkojen siirrot Kirkonmaalta Haapasaarille ja Luppiin. Lentolaivue 6:n 3. Lentue suojaasi siirtoja yhdessä Lentolaivue 30:n ja 32:n hävittäjien kanssa porrastetusti alkaen klo 06.15. Lentueen neljä Polikarpov-paria vastasi tehtävästä klo 06.15–11.00 ja Lentolaivue 30:n Fokker-hävittäjät kuuden koneen osastolla neljä kertaa ensin klo 11.00–12.30 ja sen jälkeen klo 14.30–18.15. Lentolaivue 32:n viiden Curtiss-hävittäjän osasto oli paikalla klo 12.00–14.00. Viimeisen Polikarpov-parin laskeutumista Kotkaan vaikeutti erittäin voimakas sivutuuli. Vänrikki Niemeijer (VH-15) joutui tuulen takia keskeyttämään laskun. Hän teki polttoaineen loputtua pakkolaskun Kotkan satamaan, jolloin kone meni ympäri ja vaurioitui. Joukkojen siirron suojaamiseen käytettiin yhteensä 37 konesuoritusta Fokkerien ensimmäisen kuuden koneen lennon keskeytyessä kovan lumipyryn takia klo 10.00. Kello 17.50 tiedustelu havaitsi Seiskarista noin 5 km itään jäällä vihollisen 10 miestä ja kaksi hevosta käsittäneen joukon. Paikalle lähetetty kuuden Fokkerin osasto tuhosi sen. Sää oli koko päivän epävakainen ajoittaisen lumi- ja räntäsateen takia. Suulajärvellä Lentolaivue 32:n tukikohdassa alimmat pilvet olivat vain noin 200 metrin korkeudella.

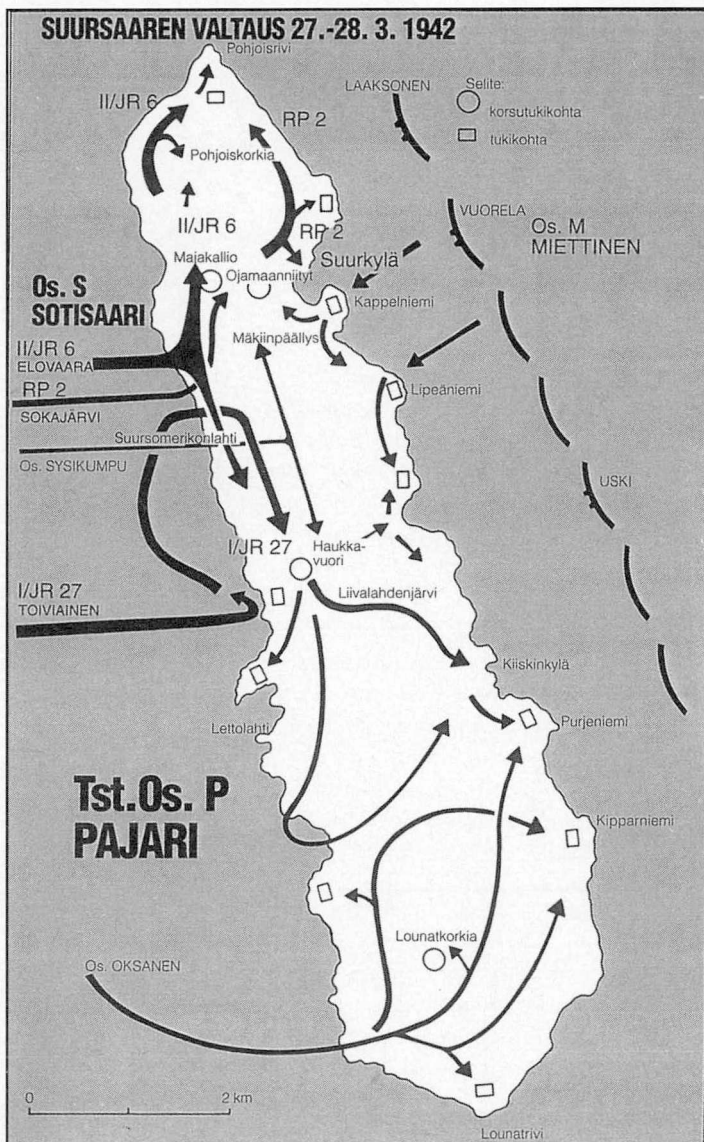
Lähtöalueella olleiden taistelujoukkojen suojauslennot jatkuivat seuraavana päivänä 26.3. varhaisesta aamusta alkaen. Suomenlahden pohjukassa ja Suulajärvellä pysytellyt matala sää ja sakea lumisade keskeyttivät 10 Curtiss-hävittäjän lennon kaksi kertaa aamulla noin 10 minuuttia lähden jälkeen. Laivueen lentotoiminta keskeytyi tämän jälkeen koko päiväksi. Lentolaivue 30:n Fokker-hävittäjät sen sijaan partioivat Haapasaaren–Lupin alueella klo 05.10 alkaen koko päivän klo 19.30:een saakka. Ensimmäinen ja

viimeinen suojauslento tehtiin seitsemällä koneella, toinen yhdeksän koneen osastolla ja loput kahdeksan koneen voimin niin, että omat hävittäjät olivat koko ajan suojattavan alueen yläpuolella. Viimeisen Fokker-osaston johtaja kapteeni Veikko Karu teki klo 18.20 moottorihäiriön takia onnistuneen pakkolaskun Vanhakylänmaan saaren luoteispuolelle. Kone ei kärsinyt vaurioita. Immolassa olleen Lentolaivue 24:n 3. Lentueen kuusi Brewstwr-hävittäjää tekivät myös ensimmäisen valvontalentonsa Suursaaren alueelle klo 07.00–09.45. Taisteluosasto P:n joukkojensiirto lähtöasemaan sujui oman hävittäjäsuojan ansiosta häiriöttä, sillä vihollisen Lavansaaressa olleet Polikarpov I-153 ja I-16 -hävittäjät pysyivät tukikohdassaan. Lentolaivue 6:n SB-lentue sai aamupäivällä käskyn kuvata Lupin ja Suursaaren välisen jääalueen. Luutnantti Malmarin ohjaama SB-7 nousi Malmilta klo 12.00 ja lento kesti puolitoista tuntia. Kuvat toimitettiin taisteluosaston komentopaikkaan samana iltana. Illan aikana tuulen voimakkuus Malmin kentällä nousi 18 metriin sekunnissa estäen lentotoiminnan. Kaksi 3. Lentueen Polikarpov-hävittäjää tiedusteli iltapäivän alussa Suursaaren ja sen lähiympäristön. Tulokset välitettiin myös heti koneiden laskeutumisen jälkeen Vanhakylänmaan linnakkeelle. Kahdella kuljetuslentueen Junkers-koneella tehtiin iltapäivän aikana niin ikään kaksi tiedustelulentoa Lupin ja Suursaaren väliselle alueelle jäällä olleiden railojen paikantamiseksi. Jälkimmäisellä lennolla kuvattiin idästä suoraan Lupin rantaan ja siitä edelleen rannan suuntaisena jatkunut railo. Railo ylitti hyökkäystä varten auratun jäätien kääntyen sen jälkeen etelään kohti Suursaarta. Railon keskileveys oli noin 20 cm. Lentorykmentti 4:n komentaja antoi kaukokirjoitusanomana käskyn Lentolaivue 42:lle iltapäivällä klo 15.42. Käskysä määrättiin ensimmäisen ja toisen pommihyökkäyksen ajoiksi klo 05.20–05.25 ja 08.20–08.25, jolloin oma tykistö ampuu Suursaaren pohjoisosassa todettuja ilmatorjunta-aseita. Hyökkäykset piti tehdä länsi-itä-suunnassa. Aamun säätiedot annettaisiin klo 04.15 mennessä. Laivueesta taas pyydettiin, että aamun säätiedot saataisiin viimeistään klo 04.10, sillä koneiden oli lähdettävä jo klo 04.15.¹⁷

Suursaaren valtaus

Pommituslennot

Taisteluosasto P:n hyökkäys käynnistyi tykistön ja kranaatinheittimistön tulella 27.3. H-hetkellä klo 04.00. Kymmenen minuuttia myöhemmin annettiin kaukokirjoitinsanomana toiminta-alueen säätiedot Immolaan Lentolaivue 42:lle: pilven alaraja Suursaaren kohdalla 1 500 metriä ja Kotkassa 600 metriä, tuuli 200 metrin korkeudessa 13,5 ja 1 000 metrin korkeudessa 17 metriä sekunnissa sekä ilmanpaine 743,1 m/m. Sää näyttikin suosivan hyökkäystä, etenkin kun Immolassa oli kirkasta. Ilmanpaine enteili kuitenkin sään muuttumista huonompaan suuntaan, ja klo 04.25 Kotkasta tuli ilmoitus sään vähittäisestä huononemisesta. Laivueen koneet ehtivät kuitenkin lähteä ennen tiedon saapumista. Tuntia myöhemmin pilvikorkeus Kotkan alueella oli noin 300 metriä ja sää huononi edelleen. Kello 06.00 alkoi iltapäivän alkuun saakka kestänyt sankka lumisade. Näkyvyys vaihteli 500 metristä kahteen kilometriin. Klo 04.40 Lentolaivue 42, 11 Bristol Blenheimin -pommittajaa, oli ilmassa kokoontuneena lentueittain matkalla Kotkan kautta kohti Suursaarta. Etukäteen laaditun suunnitelman mukaan piti kapteeni Lehmuksen johtaman viisikoneisen lentueen pommittaa Majakallion kaakkoispäässä olleita vihollisasemia sekä luutnantti Iisalonen ja kapteeni Poimion johtamien kolmekoneisten lentueiden Majakalliosta itään ollutta korsualuetta ja Vähäsomerikonlahden konekivääriasemia. Oman tykistötulen takia koneiden tuli välttää kolmiota Luppi-Simpkanrako-Hirskallio. Koneiden lähestyessä Kotkaa sää huononi kuitenkin nopeasti. Seuraavassa ote luutnantti Iisalonen suoritusilmoituksesta: ”Saimaan ja Nuijamaan välillä pilvien alaraja oli noin 200 m, alentuen siitä jatkuvasti länteen päin lennettäessä. Ylämaan kohdalla pilvien alaraja oli noin 100 m ja näkyvyys huono, sekä Miehikkälästä Pyhtäälle 10–100 m ja näkyväisyys edelleen huono. Paikoitellen oli lieviä lumikuuroja. Matalassa säässä lentue lensi Kotkan ohi löytyen seuraava kiintopiste vasta Vahterpäässä seurattessamme rannikkoa. Kello oli 5.20. Käännyimme takaisin pilvessä olleen aukon paikan kohdalla. Välitömästi tämän jälkeen jouduimme lentämään matalalla pilvessä, mutta lentue pysyi koossa. Tultuamme matalan sään läpi, korkeus 75–100 m, seurasi BL-105 vasemmalla siivellä, mutta BL-149 oli



Suursaaren valtaus 27.-28.3.1942. (Kuva: Jatkosodan historia 6, s. 86.)

The capture of Suursaari, 27-28 March 1942.



Bristol Blenheim -pommikoneen maksimipommikuorma oli 850 kg. Suursaaren operaatiossa oli pommeja koneissa noin 550 kg. (Kuva: Sotamuseo)

A Bristol Blenheim bomber. Its maximum bomb load was 850 kg. During the Suursaari operation the bomb loads were 550 kg.

kadonnut näkyvistä. Noin 10–15 sekuntia tämän jälkeen BL-105:n kk.-ampuja huomasi BL-149:n syöksyvän melkein suoraan maahan noin 200 m BL-105:n takana. Kiertäen noin 1/4 kierrosta oikealle. Koneen pommit räjähtivät, jolloin leimaus näkyi myös johtokoneeseen. Kello oli 5.23 BL-105 eksyi johtokoneesta jatkettaessa lentoa matalalla.” Luutnantti Iisalonen johtokone BL-107 ja BL-105 laskeutuivat molemmat onnistuneesti Immolaan. BL-149:n jäännökset löytyivät myöhemmin rannalta noin 15 km Loviisasta kaakkoon.

Edellä olevasta käy erittäin hyvin selville, millaisiin vaikeuksiin Lentolaivue 42:n pommittajat joutuivat pyrkiessään täyttämään niille määrätyn tehtävän. Matkaan lähteneestä 11 koneesta ainoastaan kolme pääsi perille kohteeseen. Kapteeni Lehmuksen johtamasta lentueesta kaksi Blenheimiä pommitti klo 05.24–05.25 Majakallion maalia 450 ja 700 metrin korkeudelta. Pommeja pudotettiin

yhteensä 1 050 kiloa (8 × 100 kg ja 20 × 12,5 kg). Koneiden tähystäjien havaintojen mukaan pommit osuivat maalialueen rakennuksiin. Kyseessä oli Majakallion korsualue eli Iisalton lentueen maali. Lentueen kolme muuta konetta eivät päässeet kohteeseen, vaan ne joutuivat kääntymään takaisin. Paluulennolla BL-147 eksyi ja syöksyi jälle Boistön ja Lehtinensaarten väliin. Samaan aikaan kapteeni Poimion lentueesta yksi Blenheim (BL-159) pommitti Vähasomerikonlahden maalia 700 metrin korkeudelta pudottaen 525 kiloa pommeja (4 × 100 kg ja 10 × 12,5 kg). Koneen tähystäjän mukaan pommit osuivat maalialueelle. Muut kaksi lentueen koneista kääntyivät huonossa säässä takaisin ja pudottivat pomminsa jälle, BL-157 klo 05.43 Ristiniemen lounaispuolelle ja BL-158 klo 05.30 Suursaaresta 20 km etelään. Molemmat tuhoutuneet Blenheim-koneet kuuluivat Lentolaivue 44:ään.

Lentolaivue 6:n pommituslentueen piti käskyn mukaan pommittaa Selkäapajanniemeä ja Vetteljärven korsualuetta. Malmilla vallinnut 15–18 metrin sivutuuli esti koneiden lähdön. Laivueen komentaja antoi tämän jälkeen 3. Lentueen Polikarpov-hävittäjille syöksypommitus- ja rynnäkkötehtävän samoihin maaleihin. Kello 05.50 neljän VH:n partio nousi ilmaan Kotkan tukikohdasta, mutta joutui sakean lumipyryn takia kääntymään takaisin Suursaaren länsipuolella. Partio hajosi kaarrossa ja vänrikki Salmisen ohjaama VH-11 syöksyi jäähän. Kone tuhoutui ja Salminen loukkaantui vakavasti. Jäältä tehtyjen havaintojen mukaan koneiden korkeus oli takaisinkaarrossa vain noin kaksi metriä. Salminen vietiin Haapaaraan kenttäsaairaalaan.

Suursaaren valtauksen tueksi tarkoitettu ensimmäinen pommi-hyökkäys epäonnistui lähes täysin. Toista klo 08.20 alkavaksi suunniteltua pommihyökkäystä ei toteutettu huonon sään takia.¹⁸

Taisteluosasto P:n hyökkäys Suursaaren valtaamiseksi alkoi aikataulun mukaan ja jatkui menestyksekkäästi epäonnistuneesta ilmatuesta huolimatta. Hämärä ja lumipyry suojasivat hyökkäviä joukkoja. Puoleen päivään mennessä joukot olivat vallanneet Suursaaren länsirannan ja eteläosan. Kello 12.35 VH-16 nousi ilmaan Kotkan tukikohdasta säätiedustelulennolle Suursaaren yläpuolelle. Tiedustelun perusteella lentotoimintaa voitiin jatkaa. Taisteluosaston yhteysupseeri kapteeni Jauri pyysi illansuussa Lentolaivue 6:n aamuksi suunniteltua pommitusta Selkäapajanniemeen ja Lentorykmentti 4:ltä pommitusta Larinsuon itälaidasta Kiiskinkylään

johtavalle tielle. Pommitusten piti tapahtua klo 18.55 mennessä. VH-parin tiedustelulennon jälkeen neljä SB-pommittajaa lähti Malmilta käskettyä myöhemmin klo 18.25. Osaston suojaksi määrätty neljä VH-hävittäjää hyökkäsivät käskettyä maalia vastaan klo 18.40. Kolmella koneella oli konekiväärien lisäksi neljä 12,5 kilon sirpalepommiä. SB:t saapuivat kohteelle klo 18.52 ja pommitivat niemessä olleita vihollisen asemia 300–700 metrin korkeudelta. Viimeisen koneen kaikki pommit eivät irronneet ensimmäisellä ylilennolla ja kone teki uuden ylilennon pudottaen loput pommeista. Kaikkiaan pommeja pudotettiin 2 000 kg. Laivueen hyökkäyksen jälkeen Osato S:n joukot valtasivat Selkäapajanniemen.

Lentorykmentti 4:n komentaja käski klo 18.03 Lentolaivue 42:n hyökätä yhdellä lentueella. Yksi laivueen Blenheim pommitti 400 metrin korkeudelta Larinsuolta Kiiskinkylään johtavalla tiellä olleita vihollisen joukkoja klo 18.55. Pommisarja 4 × 100 kg ja 10 × 12,5 kg osui tielle ja sen välittömään läheisyyteen. Tehtävä onnistui vasta kolmannella ylilennolla, sillä pilven alaraja oli 300–400 metriä ja näkyvyys neljästä kuuteen kilometriä. Ajan niukkuuden takia muut lentueen koneet eivät olisi ehtineet kohteelle käsketyssä ajassa, joten ne eivät lähteneet. Taisteluosaston tueksi tehty toinen pommihyökkäys onnistui Lentolaivue 6:n osalta varsin hyvin. Lentolaivue 42:n käsky Immolaan saapui sen sijaan liian myöhään ja käsketyistä neljästä Blenheimistä tehtävään pystyi vain yksi kone. Somerto käskikin laivuetta pitää seuraavasta aamusta klo 05.00 alkaen yhtä lentuetta välittömässä lähtövalmiudessa käytettäväksi Suursaaren pohjoiskärkeen pesiytyneen ja saaresta jälle paenneen vihollisen tuhoamiseen. Laivuetta ei kuitenkaan tarvittu, ja välitön valmius purettiin illalla klo 19.00. Laivueen käskettiin jälleen pitää yksi lentue lähtövalmiina 30.3. klo 12.30 alkaen, sillä jäällä Peninsaaren ja Lavansaaren välillä oli havaittu vihollisosasto matkalla Lavansaareen. Hyökkäyskäskyä ei kuitenkaan annettu, ja Lentolaivue 42:n tehtävä Suursaaren operaatioissa päättyi seuraavana yönä klo 24.00. Kuljetuslentueen evakuointikuljetukset Suursaaren valtausaikana jäivät yhteen lentoon. JU-124 saapui Suursaaren rantaan tiedustellulle laskeutumisalueelle 27.3. klo 16.20 ja vei yhden vaikeasti haavoittuneen taistelijan Helsinkiin.¹⁹

Hävittäjäsuoja

Taisteluosasto P:n hyökkäyksen ja sitä tukevien pommikoneiden suojaksi tarkoitettujen Lentorykmentti 3:n hävittäjälaivueiden suojauslennot alkoivat 27.3. klo 05.15. Suulajärveltä lähteneen 10 Curtiss-hävittäjän lennon keskeytti huono sää. Lupinlahdelta samaan aikaan startanneet kuusi Fokkeria pääsivät Suursaaren alueelle ja viipyivät siellä puolitoista tuntia, mutta ne eivät nähneet omia pommikoneita. Huono sää esti myös vihollisen hävittäjien tulon taistelualueelle. Kello 06.30 rykmentin esikuntaan ilmoitettiin omien joukkojen saavuttaneen Haukkavuoren, Mäkiinpäällyksen ja Purjekallion korsukylän. Kello 08.30 Lupinlahdelta lähteneen kahdeksan Fokker-hävittäjän lento keskeytyi lumipyryn takia kohta lentoonlähdön jälkeen. Samoin tapahtui 20 minuuttia myöhemmin Suulajärveltä lähteneelle 10 Curtiss-hävittäjälle. Kello 12.40 saapui ilmoitus, että omat joukot olivat vallanneet pohjoisessa Pitkänahonraon ja Majakallion, saaren keskiosassa Variskallion, etelässä Lounatkorkian sekä itärannalla Kappelniemen ja Lipeäniemen. Sää parani puolenpäivän aikaan, jolloin Lupinlahdelta nousi ilmaan kuusi Fokkeria tehtävänään tiedustelu Suursaaren alueella. Koneet palasivat tukikohtaansa klo 14.30. Noin 20 minuuttia tämän jälkeen vihollisen I-153 ja I-16 -hävittäjistä koostunut osasto saapui alueelle. Kaksi koneista tulitti saaren itärannalla jäällä olutta Osasto M:n komppania Uskin tukikohtaa. Tappiot olivat yksi kuollut ja kolme haavoittunutta sekä yksi hevonen. Hälytys Lupinlahdelle tuli hieman Fokkerien laskeutumisen jälkeen ja laivueen toiset kuusi konetta nousivat torjuntalennolle klo 14.50. Saapuesaan taistelualueelle neljä viimeistä viholliskonetta oli poistumassa itään. Syntyneessä takaa-ajossa Fokkerien onnistui ampua alas yksi I-153. Tämän jälkeen Fokkerit partioivat taistelualueen yläpuolella pari tuntia. Koneet kohtasivat pois lähtiessään kaksimoottorisen pommikoneen, joka lähestyi Suursaarta etelästä. Pommittaja lensi saaren länsipuolta pohjoiseen ja kääntyi sen pohjoispuolitse itään. Fokkerien lähestyessä pommittaja ampui omakonettunutta, joten sen annettiin jatkaa lentoaan. Myöhemmin selvisi, että kyseessä oli vihollispommittaja, jonka tehtävä jäi suorittamatta.

Koska sää oli oleellisesti parantunut, omien joukkojen hävittäjäsuoja pyrittiin pitämään aukottomana. Suulajärveltä starttasikin Curtiss-lentue, neljä konetta kapteeni Aulis Bremerin johdolla klo

15.55. Saapuessaan Suursaaren päälle lentue joutui ilmataisteluun neljää vihollishävittäjää vastaan ja ampui alas yhden I-153 ja I-16 -koneen. Koneet kuuluivat vihollisen noin 20 konetta käsittäneeseen hävittäjäosastoon. Kuusi osaston I-153-hävittäjää oli hetkeä aikaisemmin hyökännyt Osasto M:n komentopaikkaa vastaan aiheuttaen seitsemän kaatuneen ja viiden haavoittuneen tappiot. Samaa aikaan 10 I-153 ja I-16 -hävittäjää tulitti jäällä olleita Osasto M:n joukkoja tuloksetta. Curtiss-osaston lisäksi paikalle saapui kuusi Fokker-hävittäjää, jotka kävivät Suursaaren ja Lavansaaren välillä tuloksettoman ilmataistelun vihollisen I-153 ja I-16 -koneita vastaan. Paluulennolla Fokkerit kohtasivat Haapasaaren yläpuolella kaksi vihollisen pommikonetta, jotka pakenivat pilvien suojaan. Päivän viimeisen suojauslennon teki seitsemän Curtiss-hävittäjän osasto klo 16.40–18.30. Osasto ei havainnut alueelle saapuneita uusia vihollishävittäjiä, jotka tulittivat tuloksetta jäällä olleita Osasto M:n joukkoja. Vihollisen ilmahyökkäykset jatkuivat vielä yön aikana, mutta Taisteluosasto P:n joukot eivät kärsineet enää uusia tappioita.²⁰ Hyvin suunniteltu hävittäjäsuoja petti osittain, ja Suursaaren itäpuolella olleet taistelujoukot kärsivät jonkin verran tappioita.

Illalla klo 22.00 pohjoisesta edenneet Taisteluosasto P:n joukot saivat yhteyden etelästä edenneeseen osastoon, ja kenraalimajuri Pajari keskeytti hyökkäyksen yön ajaksi. Vihollisella oli enää hallussa Suursaaren eteläkärki, Lounatrivi ja Kipparniemi. Illalla saapui myös ilmavoimien komentopaikkaan Kotkaan taisteluosaston kaukokirjoitusanomana. Siinä ilmoitettiin noin 100 miehen vahvuisen vihollisosaston murtautumisesta Pohjoisrivin motista jälle klo 19.50 ja suuntaavan Lavansaarta kohti sekä pienemmän osaston vetäytymisestä Liivalahden pohjoispuolelle jälle suunta itään. Samalla käskettiin Lentolaivue 6:n ja Lentorykmentti 3:n tiedustella heti aamun valjettua vihollisen sijainti ja hyökätä sirpalepommein ja konekiväärein sitä vastaan. Omien joukkojen suojauslentojen piti myös jatkua heti aamulla. Varhain seuraavana aamuna aloitettu vihollisasemien valtaus saatiin loppuun klo 17.00 mennessä.²¹

Maaliskuun 28. päivä oli Suursaaren valtauksen vilkkain lento- toimintapäivä. Sirpalepommein varustettu Lentolaivue 6:n VH-pari nousi ilmaan Kotkan tukikohdasta klo 05.40 ja suuntasi Suursaaren ja Tytärsaaren väliselle alueelle. Noin 60 vihollisen osasto löytyi matkalla Lavansaaren. Paikalle saapuivat myös Suulajärveltä klo



Lentolaivue 6:n 3. lentueen Polikarpov I-153 -hävittäjät VH-12 ja 18 Kotkan jäätukikohdassa Suursaaren operaation aikana. (Kuva: Keski-Suomen Ilmailumuseo)

Polikarpov I-153 fighters numbers VH-12 and 18 of 3 Flight, 6 Squadron at the base on the ice at Kotka during the Suursaari operation.

05.15 lähteneet Lentolaivue 32:n kuusi Curtiss-hävittäjää. VH:t hyökkäsivät vihollisosaston kimppuun pommein ja konekiväärein Curtiss-osaston partioidessa yläpuolella. Lupinlahdelta klo 05.05 lähtenyt seitsemän Fokker-hävittäjän osasto kohtasi 40 minuuttia myöhemmin 20 vihollishävittäjän osaston lähellä Suursaaren pohjoiskärkeä. Syntyi noin 10 minuuttia kestänyt ilmataistelu, jonka jälkeen vihollismuodostelma hajaantui ja pyrki irtautumaan taistelusta. Takaa-ajoon liittyivät myös alueella olleet kuusi Curtiss-hävittäjää. Ilmavoittoja ei kuitenkaan saatu. Sen sijaan kaksi Fokker-hävittäjää vaurioitui niin pahoin, että ne lennettiin rykmentin kenttälentovarikolle korjattavaksi. Lisäksi toisen Fokkerin ohjaaja vänrikki Mattila haavoittui päähän, ja hänet kuljetettiin kuljetuslentueen Junkers-koneella Tilkan sotilassairaalaan Helsinkiin. Suulajärveltä klo 06.00 lähtenyt toinen kuuden Curtiss-hävittäjän osasto joutui myös ilmataisteluun kahdeksaa vihollishävittäjää vas-

taan. Curtiss-ohjaajat ampuivat alas kaksi I-153 ja yhden I-16-hävittäjän sekä pakottivat yhden I-16-hävittäjän laskeutumaan jäälle Suursaaren itäpuolelle. Tieto viholliskoneen pakkolaskusta välitettiin Lentolaivue 6:n 3. Lentueelle, ja lentuetta käskettiin varautumaan koneen mahdolliseen evakuointiin. Samaan aikaan Suursaaren yläpuolella partioi myös kahdeksan Fokker-hävittäjän osasto. Lentolaivue 24:n Brewster-lentue lähti Immolasta klo 07.00 kohti Suursaarta vapauttamaan Fokkerit suojaustehtävästä. Paikalle tuli myös kaksi vihollisen kymmenkoneista I-153-osastoa. Brewsterit hyökkäsivät toisen osaston kimppuun ja ampuivat alas viisi konetta loppujen vetäytyessä takaisin Lavansaaren suuntaan. Samaan aikaan Lentolaivue 6:n VH-pari teki tiedustelulennon Suursaaren ja Tytärsaaren väliselle alueelle etsien tuloksetta vetäytyvää vihollisosastoa. Seuraava VH-pari lähti samalle alueelle klo 07.45. Parin tehtävänä oli tiedustella maatahystyksellä havaitun vihollisen I-16-hävittäjän sijainti sekä etsiä ja tuhota Lavansaaren länsipuolella jäällä ollut vihollisosasto. Alas ammuttu I-16 löytyi jäältä noin 20 km Suursaaren eteläkärjestä itään nokallaan pystyssä. Noin 20 vihollista käsittävä osasto oli kaivautuneena lumeen jäällä olleen railon vieressä. Kun VH:t hyökkäsivät osastoa vastaan, paikalle tuli vihollisen I-153-hävittäjä ja ampui hyökkääjiä rakettitykillä. Kuuden Lentolaivue 32:n Curtiss-hävittäjän saapuessa paikalle viholliskone vetäytyi Lavansaaren ilmatorjunnan suojaan. Nyt sattui myös ikävä sekaannus yhden Curtiss-hävittäjän ampuessa VH-18:aa, johon se sai kaksi osumaa ennen kuin huomasi koneen omaksi. Aamun kolmen ensimmäisen tunnin aikana omat hävittäjät ampuivat alas kahdeksan vihollisen hävittäjää.

Seuraava Lentolaivue 30:n kuuden Fokker-hävittäjän osasto partioi Suursaaren yläpuolella kaksi tuntia klo 08.00 alkaen. Puoli yhdeksän koneet havaitsivat kaksimoottorisen pommikoneen lähestyvän saarta. Yksi hävittäjistä yritti lähestyä sitä, mutta kone oli Fokkereita selvästi nopeampi ja poistui etelään. Kello 08.50 Fokker-osasto havaitsi noin 30 miehen vahvuisen vihollisosaston noin viisi kilometriä Lavansaaresta länteen. Osasto tuhottiin konekivääritulella. Fokkerien jälkeen omien Suursaaresta olevien joukkojen ilmasuojana vuorottelivat Lentolaivue 32:n hävittäjät (kolme kertaa) ja Lentolaivue 30:n hävittäjät (viisi kertaa) sekä Lentolaivue 24:n viisi Brewsteriä kaksi kertaa klo 16.00 mennessä. Curtiss-osaston vahvuus oli kuusi konetta ja Fokker-osaston vahvuus vaihteli vii-



Lentolaivue 32:n käytössä ollut Curtiss Hawk 75 A -hävittäjä edusti jatkosodan alussa Brewster B 239:n ohella parasta hävittäjävoimaa. (Kuva: Martti Peltosen kokoelma)

The Curtiss Hawk 75 A fighters used by 32 Squadron.



Brewster B 239 -hävittäjä. (Kuva: Sotamuseo)

A Brewster B 239 fighter.

destä seitsemään koneeseen. Lentolaivue 6:n VH-pari teki kaksi tiedustelulentoa, toisen puolenpäivän aikaan ja toisen iltapäivällä. Jälkimmäisellä etsittiin tuloksetta Suursaaresta etelään vihollista takaa ajamaan lähtenyttä omaa partiota.

Kenraalimajuri Pajari tarkasti Suursaaren vallanneet joukot Suurkylänlahdella pidetyssä paraatissa klo 16.30 alkaen. Paraatin suojaamistehtävä oli annettu Lentolaivue 32:n 12 Curtiss-hävittäjälle. Koneiden ollessa Lavansaaren ja Suursaaren välillä alkoi maaradioasemilta saapua viholliskoneviestejä Lavansaaren suunnalta lähestyvistä suuresta vihollishävittäjäosastosta. Paraatin päättyessä 12 Curtiss-hävittäjää aloitti ilmataistelun 29:ää vihollisen I-153 ja I-16 -konetta vastaan. Taistelun kuluessa Curtiss-lentäjät ampuivat alas 18 viholliskonetta ilman omia tappioita. Suursaareissa olevien joukkojen suojauslentoja jatkoi Lentolaivue 30 kahdella kuuden koneen Fokker-osastolla klo 19.05 asti. Lentolaivue 6:n VH-pari teki myös alkuillasta vielä yhden tiedustelulennon Suursaaren ja Lavansaaren väliselle alueelle ja tulitti konekiväärein pientä vihollisosastoa noin 5 km länteen Lavansaaresta. Päivä oli lentojoukkojen osalta erittäin onnistunut. Lentolaivue 6:n ja Lentorykmentti 3:n hävittäjät tekivät 28.3. aikana kaikkiaan 130 konekohtaista lentoa. Ilmataisteluissa tuhottiin 26 vihollishävittäjää ja pakotettiin yksi laskeutumaan jälle noin 10 km Suursaaresta itään. Omat tappiot olivat kaksi vaurioitunutta Fokker-hävittäjää ja yksi haavoittunut ohjaaja. Vihollisen Lavansaareen pyrkineitä joukkoja vastaan hyökättiin menestyksellisesti neljä kertaa. Vänrikki Mattilan lisäksi kuljetuslentueen Fokker F.VII vei edellisenä päivänä VH-koneen jäähän syöksyssä pahoin loukkaantuneen vänrikki Salmisen Haapasaaren kenttäsaaralasta Tilkkaan.²²

Suursaaren valtauksen varmistaminen 29.–31.3.1942

Suursaaren valtauksen jälkeen everstiluutnantti Sotisaaren johtamat Taisteluosasto P:n joukot jäivät saareen 30.3. asti ja luovuttivat sen jälkeen vastuun saaren puolustamisesta Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatille.²³ Lentorykmentti 3:n hävittäjien partiointi Suursaareissa olleiden joukkojen ilmasuojana jatkui 30.3. saakka. Lentorykmentti 4:n tukitehtävä päättyi samana päivänä, vaikka sen pommikoneita ei käytetty sotalentoihin enää 27.3. jälkeen. Len-



Kuljetuslentolaivueen Fokker F. VII -sairaankuljetuskone Haapasaasen edustalla 28.3.1942. Kone kuljetti edellisenä päivänä lento-onnettomuudessa pahoin loukkaantuneen vänrikki Salmisen Helsinkiin Tilkan sairaalaan. (Kuva: Keski-Suomen Ilmailumuseo)

Fokker F.VII casualty evacuation plane belonging to the Transport Flight near Haapasaari on 28 March 1942. The previous day the plane had carried Ensign Salminen, who had been badly injured in an air accident, to the hospital at Tilkka in Helsinki.

tolaivue 6:n alistus taisteluosastolle päättyi myös 30.3. klo 24.00. Laivue sai tiedon asiasta vasta seuraavana aamuna klo 10.00.

Lentorykmentti 3

Maaliskuun 29. päivä oli Lentorykmentti 3 hävittäjien osalta varsin työntäyteinen. Lentolaivueiden 30, 32 ja 24 koneet partioivat klo 05.15 ja 19.15 välisenä aikana niin, että Suursaaren yläpuolella oli jatkuvasti ainakin yksi hävittäjäosasto. Vihollishävittäjät sen sijaan pysyivät poissa alueelta. Lentolaivue 30:n Fokker-hävittäjät olivat Suursaaren yläpuolella 12 kertaa. Osaston vahvuus oli neljällä lennolla kuusi, kahdella lennolla viisi, viidellä lennolla neljä ja kerran kaksi Fokker-hävittäjää. Lentolaivue 32:n Curtiss-hävittäjät olivat suojaustehtävässä kuusi kertaa kuuden koneen vahvuusel-

la osastolla ja Lentolaivue 24:n Brewster-hävittäjät kolme kertaa kuuden koneen osastolla. Konekohtaisia lentoja kertyi yhteensä 110. Vaikka vihollisen hävittäjät eivät uskaltautuneet Suursaaren alueelle, yksinäinen pommikone yritti kaksi kertaa tunkeutua sinne. Ensimmäisen kerran epäilyttävä pommikone lähestyi Suursaarta koillisesta jo klo 05.45. Kuuden Fokkerin osasto kääntyi sitä kohti, jolloin kone ampui omakonetunnuksen ja kääntyi pois. Takaa-ajon päätyttyä pommikone kääntyi takaisin saarta kohti. Tätä jahtia jatkui noin 20 minuuttia, minkä jälkeen Fokker-osasto hyökkäsi sivulta. Pommikoneessa oli kuitenkin saksalaiset tunnuksot joten se jätettiin rauhaan. Myöhemmin selvisi, että kyseessä oli viholliskone. Toisen kerran suojaustehtävässä ollut Fokker-osasto tapasi saksalaisin tunnuksin varustetun vihollispommittajan iltapäivällä. Kone kuitenkin pakeni nopeasti. Molemmilla kerroilla lienee kyseessä ollut vihollisen aseellinen tiedusteluyritys. Omat hävittäjämme kohtasivat kaksi kertaa myös saksalaisia Messerschmitt-hävittäjiä, jotka partioivat Lavansaaren ja Suursaaren välisellä alueella.

Seuraavan päivän aamulla Lentolaivue 24:n kuuden Brewsterin osasto aloitti Suursaaresta poistuvien Taisteluosasto P:n suojauslennot klo 05.15. Tehtävää jatkoi Lentolaivue 32 kuudella Curtiss-hävittäjällä. Lyhyen tauon jälkeen Brewsterit saapuivat uudelleen Suursaaren yläpuolelle. Brewstereitä seurasi jälleen Curtiss-osasto. Osaston koneista vänrikki Nyholmin ohjaama CU-553 teki moottorihäiriön takia laskuteline sisällä pakkolaskun Suursaaren pohjois-päähän noin 200 metriä rannasta klo 11.40. Kone kärsi pieniä vaurioita, mutta ohjaaja selvisi ehjin nahoin. Tämän jälkeen suojaustehtävän otti Lentolaivue 30. Laivueen Fokker-hävittäjät partioivat alueella kaksi kertaa neljän koneen ja kerran seitsemän koneen osastolla. Viimeisen suojauslennon teki jälleen kuusi Brewsteriä klo 17.25–18.15. Kaikkiaan Lentorykmentti 3:n hävittäjät lensivät viimeisenä toimintapäivänään 45 konekohtaista suojauslentoa Taisteluosasto P:n hyväksi. Suojauslennoilla tiedusteltiin myös Suursaaren, Lavansaaren ja Seiskarin välistä jääaluetta. Tällöin havaittiin, että neuvostojoukoilla oli uusia jääteitä ja runsaasti vahvalla ilmatorjunnalla suojattua liikennettä Oranienbaumista Seiskariin. Lentolaivue 24:n Brewster-lentueen alistus Lentorykmentti 3:lle päättyi 31.3. aamulla ja koneet lennettiin takaisin tukikohtaansa Kontupohjaan. Rykmentinkomentaja everstiluutnantti Nuotio ja tiedustelu-upseeri kapteeni Airaksinen palasivat Kotkasta Immolaan.²⁴

Lentolaivue 6

Vähän puolenyön jälkeen 29.3. yksi vihollisen pommikone pääsi ilmavalvonnan läpi Kotkan yläpuolelle. Koneen maalina oli todennäköisesti satama tai Lentolaivue 6:n tukikohta, sillä pommit putosivat noin 500 metrin päähän kentästä. Yksi rakennus vaurioitui ja yksi ihminen sai surmansa. Kolmannen Lentueen kahden VH-hävittäjän ensimmäinen tiedustelulento aamulla klo 06.20 suuntautui Suursaaren, Tytärsaaren ja Lavansaaren väliselle alueelle. Tytärsaari vaikutti tyhjältä. Kello 12.05 yhteysupseeri kapteeni Jauri pyysi tiedustelua Tytärsaareen, sillä siellä oli havaittu tulipalo, toisena tehtävänä oli paikantaa pakkolaskun tehnyt vihollisen I-16-hävittäjä. VH-16 ja VH-18 lähtivät matkaan 20 minuuttia myöhemmin. Tytärsaaresta paloi kansakoulu ja kaksi muuta rakennusta. Jäällä Tytärsaaresta Lavansaaren suuntaan ei ollut jälkiä eikä liikennettä. Pakkolaskun tehnyt ja kunnossa oleva I-16 oli jäällä noin kahdeksan kilometriä Suursaaren kärjestä itäkaakkoon. Tiedustelulennon jälkeen Lentolaivue 6:n komentaja majuri Moilanen esitti kenraalimajuri Pajarille 20 miehen lähettämistä lentokuljetuksella hävittäjien suojaamana Tytärsaareen ja antoi samalla kuljetuslentueelle valmistautumiskäskyn. Tehtävää ei kuitenkaan toteutettu. Sen sijaan lentomestari Raution ohjaama JU-128 mukanaan yksi ohjaaja, väepeli Lahtonen, ja kaksi mekaanikkoa lähti klo 16.45 evakuoimaan jäällä ollutta I-16-hävittäjää. Lahtonen ja mekaanikot tarkastivat koneen, jonka jälkeen Junkers hinasi sen rullaten noin kolmen kilometrin päähän Kiiskinkylästä. JU-128 palasi Kotkaan. Lahtosen ja mekaanikkojen valvonnassa kone hinattiin edelleen Kiiskinkylään, missä sen kunnostus alkoi seuraavana päivänä.

Saksalaisilta saadun sotavankitiedon mukaan oletettavasti Oranienbaumin motista lähti 29.3. klo 03.00 hiihtorykmentti (1–2 pataljoonaa) ja kahdeksan pienoishyökkäysvaunua päämääränä Suursaari ja välipysähdyspaikkana Seiskari. Lentolaivue 6 sai käskyn tiedustella ja pommittaa vihollisosastoa. Kapteeni Ekin johdolla lähti Malmilta kolme SB-pommittajaa klo 21.30 tehtävää suorittamaan, varamaalina oli Lavansaaren kylä. Yksi koneista kääntyi takaisin moottorihäiriön takia. Kaksi jatkoi kohdealueelle, mutta vihollisosastoa ei löytynyt, joten koneet pommittivat Lavansaaren kylää. Kolmannen Lentueen kaksi VH-hävittäjää jatkoivat vihollis-

osaston etsintää seuraavana aamuna klo 05.30. Vihollisosastosta ei näkynyt jälkeäkään Tytärsaaren–Lavansaaren jääalueella. Sen sijaan nähtiin Somerin ja Lavansaaren puolivälissä oma noin 25 miehen vahvuinen partio matkalla pohjoiseen ja Tytärsaaren pohjoiskärjestä noin 3–4 kilometriä oma noin 100 miestä ja 20 hevosta käsittänyt osasto matkalla Suursaareen. Osasto antoi sovitun merkin ja levitti viitoitusvaatteet. Kaksi ja puoli tuntia myöhemmin kolme VH-hävittäjää nousi ilmaan Kotkan tukikohdasta tehtävänä Suursaaresta Haapasaaren paalaavien taisteluosaston osien suojaus ja vihollistiedustelu Suursaaren–Tytärsaaren jääalueella. Yksi koneista joutui moottorihäiriön takia kääntymään takaisin tukikohtaan Haapasaaren kohdalla. Mahdollista vihollisosastoa ei tavattu, sen sijaan koneet ilmoittivat klo 09.00, että Tytärsaaresta paluumatkalla olleen oman joukon alkupää oli saavuttanut Suursaaren eteläkärjen.

Toiselle Lentueelle annettiin klo 12.00 käsky varustaa Dornier-kone yötidustelua varten. Tehtävänä oli etsiä edelleen saksalaisilta sotavankitietona saatua vihollisen hiihtoprikaattia. Samaan aikaan 3. Lentueen kuorma-auto mukanaan kolme mekaanikkoa lähti hinaamaan starttiautoa Suursaaren I-16-koneen käynnistystä varten. Kuljetus saapui perille klo 16.15 ja sotasaaliskone hinattiin Kiiskinkylästä Suurkylän rantaan. Illalla klo 20.15 DR-197 ohjaajanaan luutnantti Haapanen lähti Malmilta varustuksenaan neljä 50 kilon sirpalepommia. Suursaaren–Seiskarin–Tytärsaaren–Lavansaaren jääalueella ei havaittu minkäänlaista vihollisosastoa, joten kone pommitti varamaalina ollutta Lavansaaren kylää 1 000 metrin korkeudelta. Paluulennolla havaittiin korkealla Suursaaren yläpuolella viholliskone, joka pudotti saareen valopommin. Oma ilmatorjunta ampui konetta kohti saamatta osua. Seuraavana aamuna 3. Lentueen kaksi VH-hävittäjää teki vielä tuloksettoman tiedustelulennon Suursaaren ja Tytärsaaren väliselle alueelle klo 07.10–08.20. Vajaa tunti myöhemmin vääpeli Lahtonen lensi sota-saaliiksi saadun I-16-hävittäjän Suurkylän edustalta Kotkan tukikohtaan. Kone oli vanhaa mallia, ja sen aseistuksena oli kaksi konekivääriä sekä raketiripustimet molemmissa siivissä. Kone sai Suomessa tunnuksen IR-101. Kaksi 3. Lentueen kuorma-auton mukana tulleista mekaanikoista jäi avustamaan jälle pakkolaskun tehneen Curtiss-hävittäjän siirrossa. Kone nostettiin jalaksille ja hinattiin Kotkaan.²⁵

Vastuun Suursaaren puolustuksessa jäätyä Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaatille Lentolaivue 6:n ja Lentorykmentti 3:n komentajat sopivat yhteistoiminnasta rannikkoprikaatin hyväksi. Kapteeni Jauri jäi edelleen Lentolaivue 6:n yhteysupseeriksi rannikkoprikaatin esikuntaan ja 3. Lentue pysyi Kotkan tukikohdassa. Lentorykmentti 3:n hävittäjien lennoista alueelle ilmoitettiin 3. Lentueen päällikölle kapteeni Ahoniukselle, ja hän välitti tiedon edelleen kapteeni Jaurille. Ahonius puolestaan informoi Lentorykmentti 3:a lentueen lentotoiminnasta. Ahoniuksen vastuulla oli myös kaikkien tiedustelutietojen välittäminen rannikkoprikaatin esikuntaan.²⁶

Lopuksi

Suursaaren valtauksen ilmatuki oli ilmavoimien suurin maavoimien yksittäisen taistelun tukemiseksi suoritettu operaatio asemansodan aikana. Siihen käytettiin yli puolet Lentorykmentti 4:n pommitusvoimasta²⁷ ja kaksi kolmasosaa Lentorykmentti 3:n hävittäjävoimasta vahvennettuna Lentorykmentti 2:n yhdellä lentueella. Operaatioon osallistunut merivoimille alistettu Lentolaivue 6 vastasi myös valtauksen suunnitteluvaiheen lentotoiminnasta tammi-kuun alusta 13. päivään maaliskuuta.

Suunnitteluvaiheen aikana Lentolaivue 6:n Tupolev SB-2 -pommittajat tekivät tukikohdastaan Malmilta 12 konekohtaista tiedustelu- ja kuvauslentoa Suursaaren. Kolmella lennolla myös pommitettiin saarella olleita vihollisen asemia. Ilmakuvausten tuloksena valmistettiin Suursaaresta aluekartta. Laivueen Polikarpov I-153 -hävittäjät vastasivat Haminan Lupinlahdella olleesta tukikohdastaan Suursaaren suuntautuneesta näkö tiedustelusta. Kaikkiaan hävittäjät tekivät 65 konekohtaista sotalentoa, niistä kahdella parin suorituksella suojattiin Rannikkopataljoona 2:n joukkoja ja neljällä kuvauskoneita. Lentolaivue 6:n koneiden tiedustelulentojen tulosten perusteella Suursaaren valtauksen suunnitteluvastuussa olleet Merivoimien Esikunta ja Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati pysyivät koko ajan tietoisina vihollistilanteesta itäisen Suomenlahden alueella.

Suursaaren valtauksen valmisteluvaiheessa 13.–26.3. Lentolaivue 6:n hävittäjät ja pommittajat sekä Lentorykmentti 3:n hävittäjät tekivät yhteensä 98 konekohtaista tiedustelu-, pommitus-, suojaus- ja rynnäkkölentoa Taisteluosasto P:n tukemiseksi. Valmiste-

luvaiheen tiedustelulennot onnistuivat hyvin ja taisteluosasto sekä pommituslaivue saivat kaiken tarvitsemansa vihollistiedon. Samaa voidaan sanoa myös vastapuolen lentotiedustelusta, sillä viholliskoneet käyttivät onnistuneesti suomalaisia omakonetunnuksia sekä saksalaisia konetunnuksia.

Saaren valtauksen aikana ja sen jälkeen 27.–30.3. sotalentojen määrä nousi 545 konesuoritukseen. Valtaosa lennoista oli tarkoitettu joukkojen ilmasuojaksi. Käydyissä ilmataisteluissa Lentolaivueiden 30 ja 32 hävittäjät ampuivat alas 30 vihollisen hävittäjää, 23 niistä oli Polikarpov I-153 ja seitsemän I-16 -tyyppiä. Omat menetykset olivat kaksi vaurioitunutta Fokker D.XXI -hävittäjää. Lisäksi Lentolaivue 6:n yksi Polikarpov I-153 -hävittäjä vaurioitui pahoin pakkolaskussa ja toinen tuhoutui maahansyöksyssä. Myös yksi Fokker D.XXI ja yksi Curtiss Hawk -hävittäjä tekivät moottorihäiriöiden takia pakkolaskun koneiden vaurioiden jäädessä vähäisiksi. Hävittäjätorjunta valtauksen valmisteluvaiheessa epäonnistui ainakin osittain, sillä vihollisen koneet pääsivät kaksi kertaa hyökkäämään Haapasaaren ja Lupin alueelle ryhmittyneitä taisteluosaston joukkoja vastaan. Torjunnan myöhästyminen johtui ilmalavonnan epävarmasta toiminnasta ja huonoista viestiyhteyksistä. Myös hyökkäysjoukkojen suojaaminen ensimmäisenä valtauspäivänä epäonnistui osittain vihollisen hävittäjien päästessä kolme kertaa lähes vapaasti tulittamaan jäällä olleita Osasto M:n joukkoja aiheuttaen niille tappioita.

Valtauksen aikana tehdyssä kahdessa pommihyökkäyksessä Lentorykmentti 4:n neljä Bristol Blenheim -pommittajaa pudotti 2 100 kiloa, Lentolaivue 6:n kolme Tupolev SB-2 -pommittajaa 2 000 kiloa ja Polikarpov I-153 -hävittäjät 150 kiloa pommeja Suursaarella olleisiin vihollisen aseisiin. Ensimmäinen 11 Blenheim-pommittajan hyvin etukäteen suunniteltu hyökkäys epäonnistui lähes täydellisesti, sillä ainoastaan kolme konetta selvisi kohteelle asti ja kaksi syöksyi jäälle tuhoutuen täysin. Syynä epäonnistumiseen oli erittäin nopeasti huonontunut sää, sakea lumipyry ja matalapilvikorkeus. Myös ohjaajien puutteellinen mittarilentotaito vaikutti osaltaan tehtävän epäonnistumiseen. Samoista syistä epäonnistuivat vielä vuonna 1943 helmikuussa Sekehen huoltotukikohdan ja syyskuussa Lavansaaren keskitetyt pommitukset. Viimeksi mainitun jälkeen ilmavoimien komentaja antoi käskyt mittarilentokoulutuksesta ja ”pommitusmuodostelman johtamisesta”.²⁸ Lento-

laivue 42:n sotapäiväkirjan mukaan huono sää ei mahdollistanut tarkasti aikaan sidottua keskitettyä pommitusta, mutta yksittäisin konein tehdyt hyökkäykset olisivat ehkä olleet mahdollisia.²⁹

Lähdeviitteet

- ¹ Jatkosodan historia 6, Porvoo 1994, s. 85–86.
- ² SArk spk 17824, Le.Lv. 6:n spk 1.1.–31.12.1942.
- ³ Ibid; SArk spk 17929, 2./Le.Lv. 6:n spk 18.6.41–29.7.42.
- ⁴ Ibid; SArk spk 17831, 3./Le.Lv. 6:n spk 26.1.41–27.3.42; spk 17991, E/Le.R 4:n spk:n n:o 5 liite 40 ja sen alaliite 1.
- ⁵ Jatkosodan historia 6 s. 86–87; SArk spk 17824, Le.Lv 6:n spk 1.1.–31.2.1942; spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42.
- ⁶ Sark StietNK 1/10, B. Gabrielsson, Ilmavoimat Suomen sodassa 1941–1944, s. 99–100; spk 17824, Le.Lv. 6:n spk:n 1.1.–31.12.1942 liite 65, Lentolaivue 6:n taistelukertomus. Valtaukseseen osallistuneen lento-osaston vahvuudesta on eri lähteissä esitetty toisistaan hieman poikkeavia lukuja. Tekstissä olevat konevahvuudet ovat valmisteluvaiheen alun lukuja pvm.13.3.1942.
- ⁷ SArk spk 17824, Le.Lv 6:n spk:n 1.1.–31.12.42 liite 65, Lentolaivue 6:n taistelukertomus; Gabrielsson liite 25; Ilmavoimien käsky, IlmavE, Osasto 1 n:o 1061/III L/2b sal 13.3.1942; spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42.
- ⁸ SArk spk 17974, E/Le.R 3:n spk 1.1.42–31.12.42; spk 17890, 3./Le.Lv. 24:n spk 17.6.41–5.10.42; spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.3.–28.3.42; Gabrielsson s. 96, 99–101.
- ⁹ Gabrielsson s. 95–96; Ilmavoimien Esikunnan kirjasto, Jouko Saarinen, Lentorykmentti 4:n sotahistoria 22.6.41–4.9.44, s. 42; SArk spk 17943, Le.Lv. 42:n spk 28.12.41–7.6.42.
- ¹⁰ SArk spk 17824, Lentolaivue 6:n taistelukertomus; spk 17831, 3./Le.Lv. 6:n spk 21.6.41–27.3.42; spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42.
- ¹¹ SArk spk 17824, Le.Lv. 6:n spk 1.1.42–31.12.42 liite 65, Le.Lv. 6:n taistelukertomus ja sen liitteet 10, 14, 16 ja 17; spk 17831, 3./Le.Lv. 6:n spk 21.6.41–27.3.42; spk 17929, 2./Le.Lv. 6:n spk 18.6.41–29.7.42; spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42; spk 17991, E/Le.R 4:n spk n:o 5:n liite 40 evl Somerton pitämä Suursaaren valtausta koskeva spk liite 15.
- ¹² SArk spk 17974, E/Le.R 3:n spk 1.1.42–31.12.42; spk 17927, Le.Lv. 32:n spk 17.6.41–15.4.42; spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42; Stiet.NK 1/10, Gabrielsson s. 100.
- ¹³ SArk spk 17991, E/Le.R 4:n spk n:o 5 liite 40 evl Somerton Suursaaren valtausta koskeva spk, Le.R 4:n komentajan käsky 22.3.42; spk 17943, Le.Lv. 42:n spk 28.12.41–7.6.42; Jouko Saarinen s. 42.

- ¹⁴ Jakosodan historia 6 s. 87.
- ¹⁵ SArk spk 17824, Le.Lv. 6:n spk:n 1.1.–31.12.42 liite 65 ja sen liite 7 Tst.Os. P:n käsky 21.3.42; spk 17991, E/Le.R 4:n spk n:o 5 liite 40, evl Somerton pitämä Suursaaren valtausta koskeva spk.
- ¹⁶ Jatkosodan historia 6 s. 87–88; SArk spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42 liite 1.
- ¹⁷ SArk spk 17824, Le.Lv. 6:n spk:n 1.1.42–31.12.42 liite 65 ja sen liite 27, Le.Lv. 6:n taistelukertomus; spk 17929, 2./Le.Lv. 6:n spk 18.6.41–29.7.42; spk 17831, 3./Le.Lv. 6:n spk 21.6.41–27.2.42; spk 17927, Le.Lv. 32:n spk 17.6.41–14.4.42; spk 17890, 3./Le.Lv. 24:n spk 17.6.41–5.10.42; spk 17991; E/Le.R 4:n spk n:o 5 liite 40; spk 17943, Le.Lv. 42:n spk 28.12.41–7.6.42; spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42.
- ¹⁸ SArk spk 17991, E/Le.R 4:n spk n:o 5 liite 40, evl Somerton pitämä Suursaaren valtausta koskeva spk ja sen liite 18; spk 17943, Le.Lv. 42:n spk 28.12.41–7.6.42; spk 17824, Le.Lv. 6:n spk 1.1.–31.12.42 liite 65, Le.Lv. 6:n taistelukertomus; spk 17831 3./Le.Lv. 6:n spk 21.6.41–27.3.42; spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42.
- ¹⁹ SArk spk 17824, E/Le.Lv. 6:n spk 1.1.–31.12.42 liite 65, Le.Lv. 6:n taistelukertomus ja sen liitteet 32 ja 33; spk 17929, 2./Le.Lv. 6:n spk; spk 17831, 3./Le.Lv. 6:n spk 21.6.41–27.3.42; spk 17991, E/Le.R 4:n spk n:o 5 liite 40, evl Somerton pitämä Suursaaren valtausta koskeva spk ja sen liitteet 33 ja 35; spk 17943, Le.Lv. 42:n spk 28.12.41–7.6.42; spk 23545, Osasto Sotisaaren hyökkäys Suursaareen 26.–28.3.1942 s. 29.
- ²⁰ SArk spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42; spk 17974, E/Le.R 3:n spk 1.1.42–31.12.42; spk 17927, Le.Lv. 32 spk 17.6.41–15.4.42; spk 18962, Kertomus Osasto Miettien toiminnasta Suursaaren valtauksessa vuonna 1942.
- ²¹ SArk spk 17824, Le.Lv. 6:n spk 1.1.–31.12. liite 65 ja sen liite 34, Tst.Os. P:n sanoama 117/Op/sal 27.3.; Jakosodan historia 6 s. 88–89.
- ²² SArk spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42; spk 17824, Le.Lv. 6:n spk 1.1.–31.12.42 liite 65 ja sen liitteet 35, 36, 37, 38, 40 ja 41; spk 17832, 3./Le.Lv. 6:n spk 28.3.–9.10.42; spk 17927, Le.Lv. 32:n spk 17.6.41–15.4.42; spk 17974, E/Le.R 3:n spk 1.1.–31.12.42.
- ²³ Jatkosodan historia 6 s. 89.
- ²⁴ SArk spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.3.–28.3.42; spk 17974, E/Le.R 3:n spk 1.1.–31.12.42; spk 17927, Le.Lv. 32:n spk 17.6.41–15.4.42; spk 17890, 3./Le.Lv. 24:n spk 17.6.41–5.10.42.
- ²⁵ SArk spk 23542, Taistelukertomus lentojoukkojen toiminnasta Suursaaren valtauksessa 26.–28.3.42; spk 17824, Le.Lv. 6:n spk:n 1.1.–31.12.42 liite 65 ja sen liitteet 47 ja 50; spk 17929, 2./Le.Lv. 6:n spk 18.6.41–29.7.42; spk 17832, 3./Le.Lv. 6:n spk 27.3.–9.10.42.
- ²⁶ SArk spk 17824, Le.Lv. 6:n spk 1.1.–31.12.42.
- ²⁷ Uuden Dornier Do 17 -kaluston tammikuussa 1942 saanut Lentolaitos 46 oli Suursaaren valtauksen aikaan vielä koulutuksessa.
- ²⁸ Pajari, Risto, Jatkosota ilmassa, Juva 1982, s. 153–158.
- ²⁹ SArk spk 17943, Le.Lv. 42:n spk 28.12.41–7.6.42.

Summary

AIR FORCE SUPPORT DURING THE CAPTURE OF SUURSAARI (GOGLAND)

The air support during the recapture of Suursaari (Gogland) undertaken on 26–28 March 1942 was the largest operation carried out by the Air Force in support of a single land forces operation during the period of static warfare. Employed in the operation were over half of the bomber strength of 4 Wing and two-thirds of the fighter strength of 3 Wing augmented by one flight of 2 Wing. 6 Squadron, which was under the command of the naval forces, took part in the operation and was also responsible for air operations during the planning phase from the beginning of January to 13 March.

During the planning phase 6 Squadron's Tupolev SB-2 bombers undertook from their base at Malmi 12 individual reconnaissance and photographic flights over Suursaari. Enemy positions on the island were also bombed on three flights. A topographical map of Suursaari was prepared as the result of the air photography. From their base at Lupinlahti near Hamina the squadron's Polikarpov I-153 fighters undertook visual reconnaissance of Suursaari. In all the fighters flew 65 individual combat missions two of which protected troops from 2 Coastal Battalion and four escorted photographic aircraft. On the basis of the reconnaissance results attained by the aircraft of 6 Squadron the Naval Forces Headquarters and the Eastern Gulf of Finland Coastal Brigade, which were responsible for planning the capture of Suursaari, remained constantly informed of the enemy situation in the east of the Gulf of Finland.

On 12 March General Headquarters ordered Combat Group P, directly subordinate to the commander-in-chief, to capture Suursaari. The Group's commander was Major-General A. Pajari. 6 Squadron was placed under the command of the Combat Group and 3 and 4 Wings were ordered to support the attack. The strength of the air group thus formed was 64 aircraft:

6 Squadron:	6 Tupolev SB-2, 4 Polikarpov I-153, 2 Dornier Do 22
3 Wing:	17 Fokker D.XXI, 13 Curtiss Hawk 75A, 6 Brewster B-239
4 Wing:	12 Bristol Blenheim, 3 Junkers K 43f
16 Squadron:	1 Fokker F.VIIa

From 18 March the command post of the Air Force units was ready at Kotka.

During the preparatory phase for the capture of Suursaari from 13 to 26 March the Polikarpov I-153 fighters and Tupolev SB-2 bombers of 6 Squadron together with 3 Wing's Fokker D.XXI and Curtiss Hawk fighters flew altogether 98 flights on reconnaissance, bombing, escort and attack missions in support of Combat Group P. The reconnaissance flights of the preparatory phase succeeded well and the Combat Group and the bomber squadron (42 Squadron) obtained all the information they needed about the enemy. The same could be said of the opposing side's air reconnaissance because enemy aircraft successfully used Finnish and German aircraft markings.

The Combat Group's assault began at 04.00 on 27 March and the island was taken by the evening of the following day. During the assault and afterwards on 27-30 March the number of combat missions rose to involve 545 individual flights. Most of these missions were intended to provide air cover for the troops. In the course of air combats on 27-28 March the Fokker and Curtiss fighters of 30 Squadron shot down 30 enemy fighters, of which 23 were Polikarpov I-153 and seven I-16 models. Finnish losses were two damaged Fokker D.XXI fighters. In addition one Polikarpov I-153 fighter of 6 Squadron was badly damaged during a forced landing and a second was destroyed in a crash. Also one Fokker D.XXI and one Curtiss Hawk fighter had to make forced landings because of engine trouble although the damage to the machines was slight. Fighter defence during the preparatory phase of the attack failed at least partially because enemy aircraft were twice able to attack the Combat Group's troops assembled in their start area. The late arrival of the defence was due to the uncertain work of the air surveillance system and bad communications. In addition the covering of the assault troops during the first day of the operation failed in part when enemy fighters managed almost unopposed to fire three times on troops of Combat Group P while they were on the ice, causing them losses of eight dead and eight wounded.

The first raid, very well planned in advance, by 11 Blenheim bombers of 42 Squadron at 05.30 on 27 March failed almost completely because only three aircraft found the target and two were completely destroyed crashing on to the ice. The reason for the failure was very rapidly worsening weather, a thick snowstrom and low cloud. The pilots' defective instrument flying skills also contributed to the failure of the mission. According to the war diary of 42 Squadron bad weather made precisely-timed concentrated bombing impossible but perhaps attacks by individual aircraft would have been possible. A second raid at 18.55 by three Tupolev bombers and four Polikarpov I-153 fighters of 6 Squadron and one Blenheim bomber of 42 Squadron again succeeded well and after the raids the troops of the Combat Group occupied the enemy positions in the southern part of the island. During the two bombing raids

four Bristol Blenheim bombers of 42 Squadron dropped 2,100 kilos of bombs while from 6 Squadron three Tupolev SB-2 bombers dropped 2,000 kilos and four Polikarpov I-153 fighters 150 kilos of bombs on enemy positions on Suursaari.

Olavi Martikainen*

MUISTEMIA SOTAVANKEUDESTANI NEUVOSTOLIITTOSSA 15.9.1942–25.12.1944

Jatkosota alkoi osaltani JR 30:n tykkikomppaniassa korpraalina hieman ennen juhannusta kesällä 1941. Rykmentti muodostettiin Kuopiossa. Varsinaiset sotatoimet alkoivat Uudessa-Värtsilässä, josta lähdimme hyökkäämään Jänisjärven kautta Sortavalaan heinäkuun 10. päivän iltana kello 17. Ollessamme Sortavalan edustalla minut lähetettiin Upseerikouluun Niinisaloon elokuun alkupäivinä 1941 kurssille 52. Kurssin päätyttyä tuli ylennys vänrikiksi 7.11.1941 ja määräys kouluttajaksi joukkueen varajohtajana, ”sant-sarina” kurssille 53. Tämän kurssin päätyttyä sain määräyksen samaan tehtävään kurssille 54. Näin ollen tulin olleeksi Upseerikoulussa kaikkiaan kolme kurssia.

Taraskinsaaren aika

Upseerikoulun kurssin 54 päätyttyä heinäkuun lopulla 1942 sain määräyksen Henkilötäydennyskeskukseen (HTK) Hyrynsalmelle ja sieltä Kiestinkiin. Kiestingissä tuli komennus Linnoituspataljoona 15:een ja sieltä edelleen kenttävartion päälliköksi Tuoppajärven Taraskinsaareen. Tulevista tehtävistä sanottiin pataljoonassa, että Taraskinsaarella olevan kenttävartion tehtävänä on suorittaa il-mavalvontaa. Rintamatilanteesta kerrottiin, että omat joukot ovat Tuoppajärven länsirannalla ja länsipuolella. Yhtenäistä rintama-linjaa ei ole, ainoastaan kenttävartioita. Vartioiden paikkoja ei kerrottu. Vihollinen on järven itäpuolella. Sen tarkempaa tietoa sotilaallisesta tilanteesta ei selvitetty. Minulle kuitenkin kerrottiin, että saarella olo on rauhallista ”kesäloman” viettoa. Tehtäväni oli

* (s. 1918) metsänhoitaja ja lainopin kandidaatti. Valmistui vänrikiksi Upseerikoulusta Niinisalossa 1941 kurssilta 52. Toimi joukkueen varajohtajana, ”santsarina” Upseerikoulussa 1941–42 kursseilla 53 ja 54 ja Kenttävartion päällikkönä Kiestingin Tuoppajärven Taraskinsaarella, josta joutui sotavangiksi 1942.



Kirjoittaja oli oppilaana Upseerikoulussa kurssilla 52 ja "santsarina" kursseilla 53–54 vuonna 1942. (Kuva: Olavi Martikaisen kokoelmat)

The author as a trainee on Course 52 of the Officers' School and as an instructor on Courses 53–54 in 1942.

päästä saaren päällikkö, vänrikki Nordfors takaisin pataljoonaan. Nordforsin kanssa meillä ei ollut enempää keskusteluja tilanteesta, ja hän lähti saarelta heti, kun meille tulevat tavarat oli saatu puretuiksi veneestä. Tämän jälkeen aloin tutustua saaren tilanteeseen ja oloihin tarkemmin.

Meitä suomalaisia oli saarella kaikkiaan kahdeksan miestä, seitsemän sotamiestä ja minä päällikkönä. Miehet olivat lähinnä Koillismaalta ja hyvin tottuneita tämänkaltaiseen omatoimiseen eristettyyn kämppälämään. Usean siviiliammatti oli metsuri. Iältään he olivat jo hieman vanhempia, joku oli nostomies. Meidän lisäksi saarella oli kolme saksalaista alppijääkäriä. He olivat radisteja ja pitivät yhteyttä linnuntietä noin 20–25 km:n päässä olevaan pataljoonaan. Kenttävartion tehtävähän oli ilmaavulvonta.

Meidän suomalaisten yhteydenpito pataljoonaan tapahtui pääasiallisesti muonaa ja postia kuljettavan moottoriveneen välityksellä. Merkittävä syy määräykseeni saarelle oli varmaan se, että minun arveltiin ylioppilaana kielen puolesta selviävän saksalaisten kanssa. Selvisinhän minä, mutta mitään vilkkaampaa kanssakäymistä ei kuitenkaan syntynyt. Minulla olisi ollut mainio tilaisuus saada käytännön harjoitusta saksan kielessä.

Majoitusta varten Taraskissa oli kaksi suomalaisten rakentamaa hirsikämppeä ja savusauna. Ne sijaitsivat saaren länsirannalla. Me suomalaiset asuimme suuremmissa, melko tilavassa talossa. Makuupaikkoina miehillä oli yksi pitkä lautalaveri. Laitoin itselleni kämpän takaseinustalle hyvin matalajalkaisen sängyn kehikon ja pohjaksi siihen ladoin kuusen oksista joustinalustan, jonka päälle laitoin ohuen patjan. Saksalaiset asuivat omassa kämpässään.

Taraskinsaaren itäreunan korkeimmalla kohdalla oli venäläisten aikoinaan rakentama valvontatorni. Se lienee rakennettu metsäpalojen valvomista varten. Suomalaisten toimesta sinne oli vedetty puhelinyhteys majoituskämpältä. Saaren pohjoispuolella sijaitsevalla hieman suuremmalla Pyhäsaari-nimisellä saarella oli pieni pahoin rappeutunut kirkko. Se lienee ollut jonkin suuremman luostarin erakoitunut pieni sivukirkko.

Taraskinsaaren luoteis- ja länsipuolella oli pari pientä saarta ja muutama avoluoto. Taraskin-Pyhäsaaren ryhmästä oli länteen suomalaisten hallussa olevaan mantereeseen vain muutamia satoja metrejä. Järven itärantaan vihollisen puolelle oli useita kilometrejä.

Jokaisella suomalaisella oli kivääri m/91. Minulla oli lisäksi Beretta-pistooli. Kämpän edessä pihamaalla oli ensimmäisen maailmansodan aikainen raskas konekivääri. Mitähän lie ajateltu, kun paikalle oli raahattu raskas konekivääri, jolla niissä oloissa ei ollut mitään käyttöä. Konekiväärin lisäksi meillä ei ollut yhtään konetuliastetta, käsikranaattia tai maamiinaa. Kun pyysin tarkoitukseen sopivaa aseistusta, sanottiin, että ette te niitä tarvitse. Te vain kalastelisitte niillä. Toisaalta meillä ei ollut minkäänlaista mahdollisuutta selvittää sellaisella miehityksellä tositalanteesta, olipa aseistus mikä hyvänsä.

Vihollisen miehittämänä Taraskin saariryhmä olisi arka paikka mantereella olevalle, pelkkiin kenttävartioidin perustuvalla Tuoppajärven länsirannan miehitykselle. Sieltä olisi ollut helppo lähettää partioita ja suurempiakin joukkoja mantereelle kenttävartioiden riesaksi. Valvontatornista oli mahdollista pitää silmällä koko Tuoppajärven liikennettä ja tapahtumia myös meidän miehittämällä ranta-alueilla. Jos saarilla olisi taisteluelkelpoinen vihollisen tukikohta, olisi sen tuhoaminen meidän vähäisillä joukoilla ja vesistön ylityksiin tarvittavan kaluston puuttuessa ollut vaikeaa. Oli helpompaa ratkaista saarista mahdollisesti aiheutuva riesa miehittä-

mällä ne ilman ajatustakaan niiden puolustamisesta. Me estimme pelkällä läsnäolollamme vihollista käyttämästä saaria hyväkseen. Kun saaret olivat meillä, se helpotti mantereella toimivia kenttävartiota.

Tuoppajärven itärannalta vihollisen oli helppo tarkkailla elämämme moottoriveneen melko säännöllisten käyntien perusteella ja seurata radiotoimintaa. Me olimme viholliselle ”vapaata riistaa” ja suuri houkutus käydä tuhoamassa meidät. Viholliselle meidän saarilla olosta ei ollut muuta haittaa, kuin että se ei voinut saarien kautta lähettää partioita mantereelle eikä läheltä valvoa meidän toimintoja. Jälkeenpäin olen pohtinut silloista tilannetta ja päätynyt siihen, että rintamajohto tietien tahtoen uhrasi meidät saavuttaakseen tällä tavalla etua muualla mahdollisimman pienellä materiaalinmenetyksellä. Tutustuttuani pataljoonan sotapäiväkirjaan sieltä käy selvästi ilmi, että vihollisella oli usein nahinoita kenttävartioiden kanssa. Johdon on täytynyt ymmärtää, että melko suuren Taraskinsaaren pelkkä ryhmän vahvuinen kiväärein varustettu tukikohta on erittäin riskialtis. Sodassa joudutaan harkitsemaan eri vaihtoehtoja tilanteiden mukaan. Saattaa olla jossakin tapauksessa kokonaisuuden kannalta tietoisesti parempi ottaa pienempi riski, jos sillä on mahdollista saada aikaan suurempi hyöty muualla. Tästä saattoi olla nyt tällä kertaa kysymys.

Elämää Taraskinsaarella

Pataljoonasta lähtiessä minulle sanottiin, että olette kuin lomalla Taraskissa. Tämä pitikin paikkansa. Elämä oli samoihin kaavoihin kangistunutta ja urautunutta päivästä toiseen. Muona- ja postimoottorin käynti toi vaihtelua yksitoikkoiseen elämään ja uutisia suuresta maailmasta. Oikeastaan parasta saarella oli saksalainen sissimuona. Armeijan muonan jälkeen sille osasi antaa arvoa. Se oli varsin monipuolista, maittavaa ja runsasta. Muona sisälsi monia herkkuja, joita siihen aikaan ei ollut saatavissa suurellakaan rahalla edes mustasta pörssistä. Annoksiin kuului mm. suklaata, tupakkaa ja alkoholia.

Pikku esineiden valmistaminen oli jokaisen harrastus. Minäkin valmistin koivun tuohesta taidokkaan voirasian. Se oli palautettu vangiksi jäämisen jälkeen vanhemmilleni samoin kuin upseerivyyö-

ni. Ne olivat ainoat esineet, joka sain takaisin Taraskin ajan tavarostani. Ahkera saunominen kuului luonnostaan elämään. Vangiksi joutumista edeltäneenä päivänä ammuimme peuran Pyhäsaareta ja valmistimme ”viimeisen aterian”.

Saksalaisilla ja meillä oli omat taloutemme, ja muutoinkin kanssakäyminen supistui vain elämisen ja olemisen välttämättömään yhteydenpitoon. Pataljoonan apteekista kävi muuan virkailija kalastamassa, mutta tarkastajia ei käynyt. Vartiointi saarella oli järjestetty niin, että yöllä nukkuma-aikaan ulkona oli yksi mies vartiossa kerrallaan kaksi tuntia. Niinä aikoina, jolloin oltiin ulkosalla, ei ollut varsinaista vartiomiestä, jokainen oli silloin tavallaan vartija. Tällainen vartiointi oli järjestetty jo ennen saarelle tuloani. Pidin tämänkaltaista vartiointia tehottomana, jopa tarpeettomana ja vailla minkäänlaista hyötyä.

Näissä oloissa melko suuressa saarella olisi tarvittu aivan toisenlainen vartiointi. Tehokas vartiointi olisi edellyttänyt saaren itärannalle sekä tähytyksen että konetuliaseman vartioineen. Maamiinoilla ja ansalangoilla olisi pitänyt estää tai ainakin ilmoittaa kutsumattomien vieraiden tulo. Saaren silloisilla voimilla ja varusteilla ei voitu järjestää tehokasta vartiointia. Miehet eivät kertakaan ottaneet puheeksi kenttävartiossa olon vaaroja. Paras suojamme näissä oloissa oli kesän ja öiden valoisuus. Tämä suoja oli syksyn edistyessä heikentynyt ja pian poistunut kokonaan niin kuin tapahtumat sitten osoittivat.

Ilmavalvontaa, mitä varten kenttävartio sanottiin perustetun, suoritimme kauniin selkeän sään aikana puhelimella varustetussa tornissa. Mikäli näkyvyys oli huono, ei tornivalvontaa ollut. Sinä aikana kun olin Taraskissa, emme nähneet yhtään lentokonetta emmekä kuulleet yhdenkään koneen ääntä. Onkin ilmeistä, että ilmavalvonta oli peitetarina meille, kun ei haluttu suoraan sanoa, että merkityksemme on siinä, että olemme saarilla ja vihollinen saa sen salailematta tietää moottoriveneen liikenteestä ja radiotoiminnasta. Vihollisella oli myös erittäin hyvät tuoreet tiedot paikallisista tapahtumista. Sen saatoin myöhemmin kuulusteluissa havaita.

Sodankylän rintamaveteraanit järjestivät joitakin vuosia sitten retken Kostamukseen, Uhtualle (Kalevalaan), Kiestinkiin ja Louheen. Järjestäydyin tälle matkalle mukaan, ja se avasi näkymiä myös Taraskinsaaren tapahtumien osalta. Matkalla oli mukana juuri Tuoppajärven länsirannalla olleiden kenttävartioiden miehiä.

He kertoivat, että heillä oli asumuksena hyvin varustetut korsut, joiden ympärillä oli piikkilanka- ja maamiinasuojaus. Aseina oli kevyet konetuliaseet, käsikranaatteja ja maamiinoja. Minulle vahvistui käsitys, että Taraskin porukan merkitys oli juuri siinä, että me olimme Taraskissa. Läsnaolo siellä oli pääasia. Minäkin uskoin, että meillä oli toimiva ilmavalvontaryhmä saksalaisine radisteineen todellista tarvetta varten. Tämä näyttää olleen täydellinen virheajatus ja tarkoituksellinen harhautus.

Vangiksi joutuminen

Varusmiesaikaisen sanonnan mukaan tapahtui ”kusiherätys”, kun porukka ennalta ilmoittamatta kovalla huudolla ja melulla herätettiin kesken makeita unia. Meillä oli todellinen kusiherätys. Syyskuun 15. päivän aamuna 1942 noin kello 7:n aikaan vihollisen partio avasi konepistoolitulen kämppäämme. Olin tuolloin tosin hereillä puolihorroksissa odotellen kahvin valmistumista, kun luotisade meni hyvin läheltä pääni ylitse ja samalla kuului monien konetuliaseiden yhtäaikaisesta ampumisesta syntyvä valtava äänipahu. Sänkyäni oli hyvin matala ja se pelasti minut. Suurin osa miehistä oli jo jalkeilla, jokunen ulkona ja pari keittelemässä kahvia. Siinä vaiheessa ryömin miesten makuulaverin alle. Siellä oli jo kaksi miestä ja heidän viereensä hivuttauduin. Tuli lakkasi eikä käsikranaattiakaan heitetty sisään.

Tilanne osaltani oli sen verran hämmentävä, että tapauksesta ei jäänyt selvää kuvaa mieleeni. Sen muistan kuitenkin selvästi, että mielessäni kävi ajatus ampua itseni. Minulla oli pistooli kädessäni siinä vaiheessa, mutta en ampunut. Jätin pistoolini laverin alle, kädet ylhäällä menin ovelle ja ulos laverin alla olleiden miesten kanssa. Toisen nimi oli Erkki Nissinen, toisen nimeä en muista. Kun menimme ulos, oli vihollisen partio piirittänyt talon. Arvelin, että heitä oli siinä 10–12 miestä. Osa oli ilmeisesti saksalaisten mökin luona. En kuitenkaan huomannut muuta toimintaa. Omassa olossa oli tarpeeksi olemista siinä tilanteessa. Saksalaisista jäi kaksi miestä vangiksi.

Partiossa oli yksi suomea ymmärrettävästi puhuva mies. Hän oli joko karjalainen tai inkeriläinen. Hän oli aika puhelias ja kertoi, että partio oli ollut jo pitempään yhdessä. Siinä oli opiskelijoita ja jo

valmistuneita miehiä. Hän kertoi, että he olivat tulleet saareen jo toista vuorokautta aikaisemmin yöllä. Hän kysyi, mitä me olimme edellisenä päivänä ampuneet. Mehän olimme saaneet Pyhäsaaresta peuran. Partion johtajaa miehet puhuttelivat "tavarits leutnant", toveri luutnantti. Mitään kuulusteluja tai sentapaista keskustelua ei enemmälti käyty.

Meitä vankeja lähdettiin kuljettamaan Taraskin itärannalle kädet selän taakse sidottuina jonossa sotilas ensimmäisenä minä seuraavana ja muut perässä. Muutama konepistoolimies kulki jonon sivussa. Pääosa partiosta kulki omia teitään. Heitä en nähnyt tässä yhteydessä. Kun olimme kulkeneet jonkin matkaa, kuului pari konepistoolisarjaa. Varmaankin haavoittuneet miehet silloin ammuttiin. Ilmeisesti partion tehtävänä oli tuhota tukikohta ja ottaa vankeja.

Erkki Nissinen ja minut istutettiin samaan veneeseen kädet sidottuina, ja meitä lähdettiin soutamaan Tuoppajärven itärannalle. Saksalaiset olivat toisessa veneessä. Venettä en nähnyt, sillä veneessä ei saanut liikkua eikä katsella taakse. Toinen vene tuli jossakin meidän takana, sillä meidän veneen lähtiessä Taraskista ei toista venettä näkynyt rannalla. Se oli ilmeisesti hieman syrjässä piilotettuna partion saarelle tulon jälkeen.

Kun saavuimme järven itärannan tuntumaan, käskettiin meidät vangit matalaksi veneenpohjalle. Yksi partion miehistä ampui pitkän konepistoolisarjan ilmaan. Näin he ilmoittivat omilleen tulostaan, jotta sieltä päin ei tulisi tulta vastaan. Kun pääsimme rantaan, ampuivat miehet veneen seulaksi. Sitä venettä ei voinut enää tämän jälkeen käyttää.

Rannasta lähdettiin viemään Nissistä ja minua sisämaahan päin. Noin kilometrin kävelyn jälkeen tulimme muutamia taloja käsittävään tyyppilliseen karjalaiseen kylään. Siellä minut vietiin yhteen taloon, joka varmaankin oli kylänvanhimman. Siellä hän, vanhahko karjalainen mies, piti ensimmäisen kuulustelun. Hän puhui hyvin ymmärrettävää karjalaisten käyttämää suomea. Hän myös kirjasi oleellisen kuulustelusta. Valitettavasti en muista enää kuulustelun sisältöä. Täällä Erkki Nissisen ja minun tieni erosivat. En nähnyt häntä enää koskaan. Hän pääsi sotavankeudesta, mutta tiemme eivät sattuneet myöhemminkään kohtaamaan toisiaan. Samassa talossa saksalainen alikersantti ja minä yövyimme. Tuvassa oli iso uuni, jossa oli iso uuninpankko. Sellaisia olin nähnyt ennen van-

haan Suomessakin. Yöksi meidät käskettiin pankolle ja konepistoolimies jäi tupaan meitä vartioimaan.

Seuraavana aamuna minua lähdettiin kuljettamaan kuorma-auton lavalla kahden vartijan kanssa. Määränpää oli Sorokka. Siellä minut sijoitettiin tyhjänä olevan koulun yhteen suureen luokkahuoneeseen, jossa oli sänky ja jonkinlainen patja ja peitto. Muita huonekaluja ei ollut. Minulle tuotiin vadissa jonkinlaista keittoruokaa, mutta kaiken tapahtuneen jälkeen ei ollut minkäänlaisia ruokahaluja. Asetin vadin keittoineen huoneen keskelle lattialle. Pian siihen tuli kuitenkin kutsumaton ruokavieras, melko kookas rotta. En häitistellyt sitä ja omine aikoineen se häipyi siitä. Tämän jälkeen alkoivat kuulustelut.

Kuulustelut ja Sorokan-aika

Iltapäivällä minut vietiin jonnekin toiseen paikkaan, jossa taas jatkettiin kuulusteluja. Niitä oli niin paljon ja niin usein, etten pysty enää näin pitkän ajan kuluttua yksilöimään erillisiä kuulustelukertoja. Mieleeni on kuitenkin jäänyt, että kuulusteluissa käytiin elämäni vaiheet aika tarkkaan läpi.

Alussa tietenkin pääpaino oli sotilasasioissa. Melko pian kuulustelijat kuitenkin huomasivat, että tietoni paikallisista sotilasasioista olivat olemattomat. Heille näytti olevan selvää, että minulla ei ole paikallista sotilaallista tietämystä. Näin jälkeenpäin tulee pakostakin mieleen, että varmuuden vuoksi Taraskinsaaren vartioryhmän johtajaksi valittiin minut, jolla Niinisalosta toiselta puolen Suomea tulleena ei ollut sellaista tietoa, josta mahdollisella vangiksi joutumisellani olisi viholliselle sanottavaa hyötyä.

Kuulustelut olivat pääosin yöllä. Venäläisillä tuntui olevan suorastaan tapana kuulustella öisin. Kuulustelijat olivat yleensä suomea puhuvia upseereja. Kerran minut vietiin Vienan Kemiin kuulusteltavaksi. Siellä oli venäläisillä korkean tason esikunta. Olin tuntevinani kuulustelevan upseerin arvomerkeistä, että hän olisi kenraali. Tulkkina oli suomea puhuva naiskapteeni. Tästä kuulustelusta pääsin vähällä, sillä kuulustelijalla näytti jo ennakkoon olleen tieto siitä, ettei minusta paljon herunut tietoja.

Kun käytän ilmaisua suomea puhuva kuulustelija, tarkoittaa se, että suomen kieli saattoi olla hyvinkin karjalais-inkeriläispainot-

teista tai sitten aivan hyvää suomen kirjakieltä. Kuulustelijoina saattoi olla myös Neuvostoliittoon muuttaneita alkuaan Suomen kansalaisia. Taustojani kuulusteltaessa kerroin, että olin kuulunut suojeluskuntaan. He pitivät sitä suomalaiselle upseerille luonnollisena, eikä siitä puhuttu enempää. Tuolloin en kuitenkaan kertonut, että kuuluin myös AKS:ään.

Pari kuukautta vangiksi joutumisen jälkeen jouduin uudestaan kuulusteluihin, ja minulle sanottiin, että te kuulutte AKS:ään ja teidän valanumeronne on 2 662. Eipä siinä voinut muuta sanoa, kuin että niinpä taitaa olla. Pidin sen ajan tavan mukaan AKS:n merkkiä ”rähinäremmissä”. AKS:säläisyyden näki ja tiesi siitä, mutta se, että he tiesivät valanumeroni, oli minulle arvoitus. Itse merkkiä, jossa on valanumero, he eivät saaneet.

Kaikkiaan jouduin olemaan Sorokassa pari viikkoa. Jo heti alkuun minulta otettiin kaikki vaatteet ja tilalle annettiin venäläiset varusteet. Ilmeisesti he käyttivät näitä alusvaatteista lähtien omien desanttinsa pukemiseen. Sain tilalle uuden tummansinisen toppapuvun, joka minulla oli sitten milteipä koko vankeuteni ajan. Alusvaatteiksi sain mustan paidan ja pitkät alushousut. Kengät olivat jo kertaalleen miltei loppuun käytetyt. Meillä Suomessa naurettiin ennen sotia toppapuvuille ja vinkkelitossuille. Toppapuku osoittautui kuitenkin erittäin käytännölliseksi ja monipuoliseksi vaateparreksi. Se oli kevyt, lämmin ja sitä pystyi käyttämään yöllä myös patjana. Ruokailuvälineiksi sain uuden, hyvin koristeellisen ja paksusti lakatun puulusikan, joka minulla on vieläkin kotona kirjahyllyssäni sille varatulla kunniapaikalla.

Neuvostoliiton sotavankileirit

Neuvostoliitossa oli vankileirejä, joissa oli sotavankeja sotilaallisen arvoasteikon mukaan miehistöstä upseereihin, vänrikistä majuriin, esiupseerit ja kenraalit. Leirejä oli runsaasti ympäri laajaa Neuvostoliiton maata. Vangit olivat enimmäkseen saksalaisia, romanialaisia ja unkarilaisia sekä pienemmässä määrin hyvinkin monista maista.

Suomalaisia lienee joutunut vangeiksi Neuvostoliittoon 3 500–4 000 henkilöä. Tarkkoja lukuja ei saada koskaan selville. Vangeiksi joutuneita teloitettiin jo heti vangiksi joutumisen tilanteessa ja

kuulustelujen yhteydessä. Nykytietojen mukaan sotavankileireillä kuoli noin 40 prosenttia sinne joutuneista suomalaisista. Menehtyminen tapahtui yleensä niin, että riittämättömän ja huonon ravinnon heikentämä vanki kuoli herkästi kulkutauteihin ja muihin sairauksiin. Leireillä oli tosin järjestetty sairaanhoito sairaaloiheen, mutta niissä oloissa, joissa maan omat kansalaiset olivat vaikeassa tilanteessa, sotavankien hoito ja huolto oli heikkoa.

Tserepovetsin sotavankileirin aika

Tserepovetsin kaupunki sijaitsee noin 600 km itään Leningradista (nykyisestä Pietarista). Kaupungin kupeessa sijaitsi parakkimainen vankileiri. Tserepovetsin leirillä oli sekä miehistöä että upseereita. Tälle leirille vartijat kuljettivat minut junassa.

Kansainvälisten sopimusten mukaan upseereilla ei teetetä töitä. Tätä ei noudatettu Tserepovetsin leirillä. Minut määrättiin siivoamaan komendantin toimisto. Jäykällä juuriharjalla veden ja hiekan avulla yritin saada piintyneen lian lattiasta siinä joten kuten onnistuen. Minusta tuntui, että leirin johdon käsky ei ollut teettää minulla töitä. Paikallinen työnjohtaja, nazalnik, halusi simputtaa suomalaista upseeria tällä tavalla. Jouduin myös pesemään sairaalassa elämänsä loppua odottavia potilaita, joilla mikään ei enää pysynyt sisällä. Onneksi tämä tehtiin saunassa ja oli käytettävissä haaleaa vettä. Toimin myös pyykkärinä pesulassa.

Yksi ikävimmistä tehtävistä koko vankeuteni aikana oli, kun erään suomalaisen sotamiehen kanssa jouduimme hautaamaan edellisenä yönä kuolleen vangin. Me veimme vain joidenkin räsyisten vaatekappaleiden peittämän ruumiin leirin lähellä olevalle pienelle niitylle nelipyöräisillä rattaila. Saattajana ja vartijana oli kiväärimies. Tämä tapahtui marraskuussa ja silloin maa oli jo jäässä. Lapiolla ja rautakangella yritimme kaivaa hautaa, mutta hankalaa se oli. Vartija jo kyllästyi kylmissään touhuun ja käski laskea ruumiin kaivamaamme matalaan hautaan. Sen teimme ja peitimme haudan jäätyneillä maalohkareilla. Vainajan kansallisuutta emme tienneet. Suomalainen hän ei ollut.

Kuulustelujen filosofiaa

Kuulustelun kulku on riippuvainen kuulustelijasta. Kuulusteltava on siinä alistettu osapuoli. Vangiksi joutuminen on jo sinänsä henkistä tasapainoa järkyttävä tapahtuma. Kun tässä mielentilassa ja alistetussa asemassa joutuu vastailemaan kysymyksiin, jotka mieltää sellaisiksi, ettei niistä saisi kertoa, kuulusteltava pyrkii välttämään totuuden kertomista puhumalla muunnettua totuutta. tai sanomalla, ettei tiedä. Tässä vaiheessa kuulustelija pyrkii saamaan totuuden esille uhkailemalla tai käyttämällä fyysistä väkivaltaa. Kuulusteltavasta riippuu, miten mennään eteenpäin.

Minut pantiin seisomaan kädet ylhäällä, ja selän takana oleva sotilas löi konepistoolin perällä, kun kädet kivusta ja väsymyksestä laskeutuivat alas. Kipu oli pitemmän päälle suorastaan helvetillistä. Tätä kesti usean tunnin ajan. Suuremman kivun aikana pienempää kipua ei juuri huomaa. Myöhemmin muussa yhteydessä suoritetussa magneettikuvauksessa ilmeni, että selkäni oli tullut tässä yhteydessä murtuma.

Tserepovetsissä jouduin maakellariin laitettuun selliin. Leirillä kellariin oli tehty kolme selliä. Niissä oli kapea laveri maalattian päällä. Siellä sain ruuaksi lepää ja vettä. Minulle annettiin kynä ja paperia ja siihen piti kirjoittaa vastauksia niihin kysymyksiin, jotka kiikastivat kuulusteluissa. Tällaisessa sellissä jouduin olemaan kolme-neljä vuorokautta. Koko ajan olin siellä ainoana vankina. Kopissa vallitseva hiljaisuus ja painostava henkinen tunnelma oli hermoille käypää. Kellarissa vartijana oli kiväärimies. Paavo Yli-Vakkuri toi kerran mahorkkasätkän. Se piristi kummasti. Sattui olemaan inhimillinen vartija, joka antoi tuoda tupakkaa ja polttaa siellä. Vartija olisi itse kärehtänyt, jos päivystävä upseeri olisi satunut tulemaan paikalle. Jälkeenpäin olen ajatellut, että meilläkin rangaistuksena käytössä ollut vettä ja leipää -tuomio yhdistettynä yksinäiselliin oli aika rankka tuomio.

Kun kuulustelut olivat edistyneet niin pitkälle, että ruvettiin käymään läpi koko siihenastisia elämänvaiheita, se oli jo helpompaa. Kuulustelijat vaihtuivat usein ja kysymykset olivat suurelta osin samoja, joita jossakin aikaisemmassa vaiheessa oli jo selvitty. Kuulustelija kirjasi kuulustelun kulun ja liitti paperit entisten joukkoon. Oli pyrittävä muistamaan, mitä jo aikaisemmin oli kertonut, ettei olisi tullut puhutuksi ristiin.

Venäjän kielen opiskelun yhteydessä oli Kuopion Lyseossa ollut esillä Venäjän kirjallisuuden klassikoita kuten Tolstoi, Dostojevski ja Puškin. Kun toin ne nyt esille, herätti se ihmettelevää myönteisyyttä kuulustelijassa.

Kuljetus Orangin leirille

Joulukuun alkupuolella 1942 minua lähdettiin kuljettamaan Orangin leirille. Saattajina oli kolme sotilasta, joista yksi oli aliupseeri. Matka tehtiin junassa. Neuvostoliitossa on vankien kuljetusta varten siihen tarkoitukseen valmistettuja vankivaunuja. Ne ovat samanlaisia kuin meillä olivat vanhat kolmannen luokan makuuvaunut, kuitenkin niin, että ovien yläosa oli avoin ja rautaristikolla varustettu. Käytävältä oli vapaa näkyvyys hyttiin. Hytissä oli kaksi päällekkäistä makuulaveria. Tällaisessa vaunussa minua lähdettiin kuljettamaan.

Samassa vankivaunussa oli maan omia rikollisia. Samassa hytissä oli ajoittain jopa toistakymmentä miestä. Rikollisvankeja jäi matkan varrella pois ja uusia tuli tilalle. Vankivaunu liitettiin johonkin sellaiseen junaan, johon se sattui sopimaan ja joka meni oikeaan suuntaan. Matkanteko oli hidasta sopivia junia odoteltaessa. Kuljettajillani oli matkamuona mukana. Leipä oli pääasiallinen ruoka matkan aikana.

Moskovassa jouduimme odottelemaan kolme–neljä päivää sopivaa junaa, joka kuljettaisi meitä eteenpäin. Vartijoille se tuntui sopivan hyvin, sillä kun yksi mies oli minua vahtimassa, toiset nauttivat Moskovan elämästä. Kaupungilla olevat miehet toivat tilapäisiä tyttöystäviään katsomaan suomalaista sotavankia. He jakoivat varmaan näille ystävättärilleen ja kenties muillekin minun muoniani, sillä Moskovassa ja sen jälkeen jouduin olemaan milteipä syömättä. Siinäähän nälkiintyi entisestään. Sitten vartijat antoivat erittäin suolaista kalaa, ja nälkäinen syö sitä niin paljon kuin on tarjolla. Sen jälkeen tulee mahtava jano eikä vettä anneta. Kun sitä sitten saa, juo aivan likaa. Se taas aiheuttaa sen, että tulee tarve virtsata eikä käymälään päästetä. Minäkin jouduin tyhjentämään itseäni kenkääni. Jokainen kyllä tietää, että tarve virtsata voi olla sietämätön.

Vihdoin saavuimme junamatkan päähän. Juna pysähtyi jollekin

seisakkeelle. Se ei ollut kuitenkaan se paikka, minne olimme matkalla. Minut komennettiin junasta ulos, ja kolmen saattajani kanssa lähdimme kävelemään juuri sataneen lumen ohuesti peittämää polkua. Jalkapatikka alkoi aamupäivällä. Illan tullen pysähdyimme erään yksinäisen talon luo, ja siinä varsin vaatimattomassa talossa yövyimme, minä ja kolme sotilasta. Minut komennettiin huoneen seinustalla olevan sängyn alle. Tästä yöstä jäi erityisesti mieleeni, kun talon jo vanhanpuoleinen emäntä vartijoiden huomaamatta pisti minulle salaa leivänpalan sängyn alle.

Aamulla jatkoimme matkaa, ja puolen päivän seutuvilla saavuimme pieneen kylään, jossa oli koko ympäröivää maisemaa hallitsevana suuri valkea kirkko venäläisille kirkkoille ominaisine sipulitorneineen. Kirkkoa ympäröi korkea, niin ikään valkea muuri, jonka sisäpuolella oli paljon kaksikerroksisia valkeita rakennuksia. Aikoinaan nämä olivat muodostaneet Orangin luostarin, joka myöhemmin oli muutettu vankileiriksi. Olimme saapuneet kaksi viikkoa kestäneen kuljetuksen jälkeen Orangin upseerileirille.

Orangin aika

Orangin kylä sijaitsee Okan ja Volgan yhtymäkohdassa olevasta Nižni Novgorodin kaupungista noin 150–200 km kaakkoon. Sinne ei ole rautatietä, vain varsin heikkokuntoinen mutkittilevä maantie. Näillä samoilla seuduilla on aikoinaan asunut suomalais-ugrilaisista kansoista mordvalaiset. Kerran kun olimme leirin ulkopuolella töissä ja vartijamme, nuori sotamies tiesi meidän olevan suomalaisia, hän sanoi ”kalevala”. Enempää keskustelua ei syntynyt, mutta hän saattoi olla kaukaisia sukulaisia. Orangin kylä on ilmeisesti muodostunut aikoinaan luostarin ympärille. Meillä ei ollut kylään minkäänlaista yhteyttä.

Leirille saavuin vartijoitteni saattelemana vähän ennen joulua 1942. Minut pantiin karanteeniin yksin aivan portin kyljessä olevaan rakennukseen. En ehtinyt olla siellä kuin kenties yhden vuorokauden. Karanteeni päättyi, kun tilat tarvittiin uusia tulokkaita varten. Oli tulossa vankilähetys Stalingradista. Minut vietiin leirilä jo olevien suomalaisten joukkoon. Tämä porukka oli pieni, kenties kuusi seitsemän miestä.

Orangissa silloin olleet suomalaiset olivat joutuneet jo hyökkäys-



Orangin luostarin kirkko kylältäpäin nähtynä. (Kuva: Olavi Martikaisen kokoelmat)

Oranskii Monastery seen from the village.

vaiheen aikana vangeiksi. Siellä oli useita lentäjiä ja oli pa siellä eräs vänrikki, Esa Heino nimeltään, joka oli joutunut Lapissa vangiksi jo talvisodan alussa. Vänrikki Paavo Yli-Vakkuri oli joutunut vangiksi jo elokuun alkupuolella 1941. Hän oli siviilissä metsänhoitaja. Meidän tiemme yhtyivät myöhemmin monessakin yhteydessä. Kun olin metsänhoitajan tutkintoon kuuluvassa kesäharjoittelussa Hyttiälässä Helsingin Yliopiston opetustilalla, Paavo Yli-Vakkuri oli siellä opettajana. Myöhemmin hän toimi metsänhoidon professorina Helsingin Yliopistossa ja näissä yhteyksissä sekä Sotavangit ry:n puitteissa tapailimme. Tykistön vänrikki Keijo Pulkkisen kanssa meillä oli paljon yhteistä vankeudessa. Hän oli sahausporukassa, ja myöhemmin me rakensimme yhdessä pärehöylän Graso-veitsin leirillä. Kuopiolainen lääkintäkapteeni Eino Paaso oli keskeinen henkilö vankien joukossa. Ilmavoimien luutnantti Kaarlo Rundqvist oli alkuun paneva voima myöhemmin, kun Suomessa perustettiin Sotavangit ry ajamaan sotavangiksi joutuneiden etuja.

Orangissa oli myös luutnantti Ahlblad. Hän oli minun tullessa leirille sairas ja hyvin heikossa kunnossa. Pian tuloni jälkeen hän kuoli.

Uutena vankina jouduin leirillä kertomaan sekä Suomen oloista että laajemminkin sodan kulusta. Luotettavat tiedot saatiin uusien vankien kertomina. Saimme myös joskus kuunnella venäjänkielisiä lähetyksiä keskusradiosta. Aluksi en osannut venäjää, mutta aikaa myöten se puute kyllä korjaantui. Voin sanoa, että laiskuudestani on edes kerran ollut konkreettista hyötyä. Kuopion Lyseossa lukio-luokilla oli pakollisena, mutta vaihtoehtoisena kielenä ranska tai venäjä. Ranskassa oli kylläkin hyvä opettaja, mutta hän oli tiukka ja vaativa, venäjän kielessä taas en jo lähellä eläkeikää oleva lehtori, joka oli jo vähän lepsu. Menin siitä, missä aita oli matalin ja otin venäjän.

Meitä suomalaisia oli koko Orangissa oloni aikana vähän. Leirin vahvuus lienee ollut siinä 2 500 vankia. Meidän lukumäärämme vaihteli 8–12 miestä. Toisia lähetettiin muille leireille ja uusia tuli tilalle. Vangit siirrettiin yleensä öisin. Kun mm. Eino Paaso vuoden 1943 lopulla siirrettiin muualle, lähtö tapahtui yöllä eikä Paaso tiennyt ennakkoon siitä mitään. Olin lainannut Paasolle silmälasia sahauksen aikana, kun hän alasahurina sai sahanpuruja silmiinsä. Lähtötohinoissa hän varmaan unohti antaa ne takaisin, ja niin menetin minulle tärkeät silmälasit. Oma postinkulkuakin leirien välillä oli. Se perustui paljolta siihen, että suomalaiset upseerit pienenä sotavankiryhmänä tai yksittäisinä henkilöinä erotuivat muista kansallisuuksista. Minulla on vielä hallussani pieni tervehdyskirje (lappu), jonka sain Grasovetsin leirille Orankiin jääneiltä kavereilta.

”1.7.44 vänrikki Olavi Martikaiselle

Heipä hei

Täällä ollaan ja odotellaan. Yleensä voidaan erinomaisesti. Holger vain hieman sairastelee, mutta ei mitään vaarallista. Voikaa paremmin kuin muut ihmiset, ehkäpä tässä vielä liitytään yhteen. Näkemiin ja kirjoittamiin. Nurmisen Pena, Holger Jer-
ring, Paavo Yli-Vakkuri, Risto Rekola, Esa Heino.”

He eivät tienneet, mille leirille minut oli siirretty. Kokeilun vuoksi he lähettivät ”pullopostin” ja tuurilla se tuli perille. En ole merkinnyt kirjelappuun, milloin sain sen. Se on saattanut tehdä pitkänkin

kierroksen leiriltä toiselle siirrettävien vankien kuljettamana, ennen kuin se löysi minut.

Majoitusoloista leirillä

Orangin luostaritaustasta johtui, että siellä oli suhteellisen paljon majoitus- ja muuta tilaa. Me suomalaiset asuimme aikoinaan luostarin munkkien asunnoksi tarkoitettussa huoneessa. Siinä oli pitkä puulavitsa. Mitään vuodevaatteita ei ollut. Täällä toppapukuni pääsi oikeuksiinsa. Se toimi sekä patjana että peittona. Ainakin alussa yöt olivat levottomia. Siellä oli aivan tuhattomasti lutikoita. Ei ollut mitään hyötyä tappaa niitä ja saada tyyppillinen lutikan haju pintaansa. Jos tappoi yhden, heti tuli toinen tilalle. Tottumus ja väsymys auttoivat hieman aikaa myöten. Jo aikaisemmin mainittu Esa Heino oli lutikkajutuissa erikoisuus. Häntä eivät lutikat häirinneet. Hänen ihossaan oli varmaan jotain sellaista ainetta, jota lutikat eivät sietäneet.

Kesällä me suomalaiset teimme ulkokäymälän. Sen valmistumista me hidastelimme tarkoituksellisesti, sillä me nukuimme siellä rakennusaikana ja jonkin aikaa myöhemminkin. Syöpäläiset eivät siellä häirinneet. Varsinainen käymälä oli majoitusrakennuksen toisessa päässä kaikkien siinä asuvien yhteisessä käytössä. Käymälä ei ollut istuttava, vaan lattiassa oli sopivankokoinen aukko, jonka edessä oli kaksi lattiaan naulattua laudasta tehtyä kengänpohjan muotoista koroketta osoittamassa, missä kohdassa kyykkien toimitus suoritettiin. Paperia ei ollut.

Luostarin komea sipulitorinen kirkko oli muutettu varastoksi. Siellä oli vielä himmenneitä jäänteitä freskoista seinillä. Joku oli tietävinään, että kirkon maalauksista oli mainintoja joissakin taidetta käsittelevissä teoksissa. Minulla oli ainutkertainen tilaisuus mitata painoni varastona käytetyssä kirkossa. Olimme säkittämässä viljaa myllyyn vietäväksi ja säkit punnittiin. Varastossa oli vaa-ka. Käytin tilaisuutta hyväkseni ja mittasin painoni toppapuvussa ja raskaat kengät jalassa. Se oli 48 kg. Pituuteni on 178 cm. Tämä oli ainoa kerta, kun sain tietää painoni vankeudessa.

Me suomalaiset muodostimme oman ruokakunnan. Ruoka haettiin keittiöltä ryhmän pääluvun mukaan yhtenä annoksena ja jaettiin sitten kämpässä jokaiselle osansa. Ruoan jakaminen oli tärkeä



Eräs majoitusrakennuksista. (Kuva: Olavi Martikaisen kokoelmat)

One of the buildings used as living quarters.

toimitus. Leipä, joka oli pääravinto, saatiin aamulla jo kello 7:n maissa. Leipä oli keittiöllä valmiiksi paloitetu ja mitattu tarkasti 600 gramman annoksiksi. Paloittelua oli jouduttu tarkistamaan liittämällä hammastikuilla täydennyspaloja annokseen. Leipä oli tummaa hyvin hapanta vuokaleipää. Leipäannoksia jaettaessa pidettiin tarkkaa lukua siitä, että sellaiset palat, joissa oli vuoaan kulmapaloja ja enemmän kuorta kuin vuokaleivän keskeltä leikatuissa paloissa, jaettiin jokaiselle muistissa olevan vuoron mukaan. Kuoressa on painolla mitaten tiiviimpänä enemmän viljaa kuin välipaloissa. Leivän piti sitten riittää koko päiväksi.

Jokaisella oli oma tyylinsä leivän syönnissä. Jotkut jakoivat sen pienempiin paloihin ja söivät pitkin päivää. Toiset kuten minä söivät heti koko annoksen. Leivän happamuutta vähennettiin myös kuumentamalla sitä kaminan päällä. Jos oli ripuli ja sitähan oli usein, leipä suorastaan poltettiin karrelle. Saatiin vatsaa kuivattavaa terveellistä hiiltä. Meillä oli upseerileirillä joskus puoli leipäänosta valkeaa leipää.

Keittoa saatiin iltapäivällä. Myös keittoruuat haettiin keittiöltä koko ryhmää varten yhtenä annoksena. Jokaisella oli oma kattilan-



Lusikka jota ei kertaakaan pesty vankeusaikana. Sitä käytettiin jakolusikkana, mistä johtuu merkkilovi lusikan varressa. Taustalla kirjoittajan sotavankeudessaan tekemiä puupiippuja.

The spoon which was never washed during the time in prison. It was also used to serve food, hence the notch in the handle. Straight and curved tobacco pipes.

sa tai muu kulhonsa. Keitot, olivatpa ne ryyneistä, jauhoista, kaloista, kaalista tai muusta, olivat aina hyvin laihoja. Kämpässä meillä oli kauha, jolla jako suoritettiin. Vaikka kuinka jaettavaa keittoa hämmennettiin, jäi jakokattilan pohjalle hieman sakkaa. Tämä jaettiin puulusikallani siten, että kattilan pohjalta otettiin sakkaa ja sormella jakaja pyyhkäisi ylimäärän puulusikan reunoja myöten pois ja kopsautti lusikan saajan kipun reunaan.

Lusikkani varren vasemmassa sivussa on lakkapinta rikkoutu-

nut. Se on säplääntynyt niistä lukemattomista iskuista ruokakulhojen reunaan, joita se sai nälkiintyneiden vankien tarkasti seurates-
sa ja odottaessa vuoroaan saada lusikan kopsautus astiansa reu-
naan. Olen mielessäni ajatellut, että tämä puulusikassani oleva lovi
symbolisoi hyvin sitä jatkuvaa nälkää, joka sai miehet miehet,
tulevat professorit, ylilääkärit ja johtajat vahtimaan tarkasti, että
saa vuorollaan lusikan kuvullisen laihan keiton sakkaa. Lusikkaani
ei ole pesty koko sinä kahden vuoden neljän kuukauden aikana,
jonka olin vankina. Olen sen nuollut sitäkin tarkemmin. Kertaa-
kaan vankeudessa en syönyt veitsellä ja haarukalla. Veitsiä ei van-
geilla muutoinkaan saanut olla. Monet tekivät itselleen leipäveit-
sen takomalla naulan litteäksi.

Vankeudessa hygienian laita oli vähän niin ja näin. Oli luovutta-
va monista vanhoista tottumuksista. Vettä ei ollut aina eikä riittä-
västi käytettävissä. Jo se aiheutti paljon muutoksia aikaisempaan
käyttäytymiseen.

Minulla oli tilaisuus käydä Orangissa syksyllä 1995. Siellä paljas-
tettiin Orangissa haudattujen (metsäleirillä kuolleiden) suomalais-
ten sotavankien muistopatsas. Suomen valtuuskunta tarjosi paikal-
lisille patsaan pystyttämiseksi tavalla tai toisella myötävaikutta-
neille henkilöille ja paikallisille tiedottajille Nižni Novgorodin ni-
mekkäässä ja laadukkaassa ravintolassa juhlaillallisen. Minulla oli
mukana puulusikkani, jota juuri Orangin leirillä oli käytetty jako-
lusikkana. Illallisen aikana keittoruokaan päästyä nousin seiso-
maan ja sanoin: "A gdie maja balšana loška" (missäs minun iso
lusikkani on?) ja otin lusikan takin povitaskusta. Lusikasta tuli sen
tapahtuman ja illan clou. Paikallinen televisio ja radio haastatteli-
vat minua ja minun oli kerrottava laajemminkin leirioloista van-
keusaikana. Mainittakoon, että Orangin vankileirinä ollut luostari
on luovutettu Venäjän kirkolle ja luostaria on ruvettu restauroi-
maan.

Lankun sahaus

Jo heti Orankiin tuloni jälkeen neljän-viiden suomalaisen miehen
ryhmä aloitti tammikuussa 1943 lankkujen ja lautojen sahauksen.
Muistan hyvin, kuinka leirillä ainoana miehistöön kuuluvana korp-
raali Pekka Ontojef, joka oli syntynyt Laatokan koillispuolelta Sal-

mista ja puhui venäjää kotikielensä, tuli kämppäämme ja kysyi, haluavatko herrat upseerit ryhtyä sahaamaan lankkuja ja lautaa ja pystytttekö te siihen. Me innoissamme heti kysymään, mitä siitä saa. Pekka selosti, että lisäleipää saa tuloksen mukaan ja jopa 400 g päivässä. Me innostuimme asiaan heti ja sanoimme Pekalle, että kyllä me osaamme sahata. Minä metsänhoitajan lukuja aloittaneena olin kuvissa kyllä nähnyt sahausta, mutta en käytännössä. Toisilla ei ollut niinkään paljon tietoa sahausesta.

Neuvostoliitossa pieniä työryhmiä kutsuttiin prikaateiksi. Me muodostimme sahausprikaatin. On ilmeistä, että leirin johdon taholta Pekan kanssa keskustellen oli päädytty tähän. Tässä on erityisesti huomattava, että meitä ei yritetty pakottaa töihin ja että me lähdimme vapaaehtoisesti sahaamaan. Pekka Ontojef oli prikaatin vankijohtaja. Leirin taholta oli työnjohtajina, nazalnikoina, venäläisiä. Eino Paaso ja minä muodostimme yhden työparin.

Kun aloitimme työt talvella 1943, sattui sinä vuonna olemaan Orangissa kovia pakkasia, pahimmillaan yli 40 astetta. Sahattavat puut olivat jäässä. Saha ei tahtonut pysyä edes siinä tukissa, jota yritettiin sahata. Sahaushan tapahtui niin, että oli kaksi tukevaa vajaan kahden metrin korkuista haarapukkia, joiden päälle sahattava tukki siihen lyötävillä vahvoilla rautakoukuilla tiukasti kiinnitettiin. Työparin alasaahurina oli Paaso ja ylhäällä tukin päällä keikkuvana yläsaahurina olin minä. Alasaahuri oli sahan voimakone, joka veti pitkän, meilläkin käytössä olleen justeerin tapaisen, mutta lankunsaahaukseen kehitetyn halkaisusahan voimalla alas. Yläsaahuri nosti sahan ylös ja ohjasi sahan kulkua.

Vaikka sahausken alku olikin hankalaa, opimme melko pian lankunsahausken niksit. Muistini mukaan sahasimme parhaimmillamme – tässä ei ole kalavaleita mukana – sulaa nopeakasvuista kuusipuuta 217 rakometriä (juoksumetriä). Normaali sahaustulos sulaa puuta laudoiksi sahattaessa oli noin 170 rakometriä. Valmistaa lautaa tai lankkua ei synny kuitenkaan noita määriä, sillä tukista joudutaan sahaamaan pinnat pois, ennen kuin päästään sahaamaan valmista tuotetta.

Tulimme niin taitaviksi, että sahasimme tuuman laudan vielä keskeltä halki. Omenapuuta sahattaessa pääsimme vain 25 rakometriin. Kuiva omenapuu on erittäin kovaa sahattavaa. Meillä oli sahan teroittamista varten viiloja ja muita työvälineitä. Käytin hyväkseni sahaa ja katkaisin siitä piikin ja tein piikistä samanlai-

sen lyhytteräisen puukon samanlaisen kuin Suomessa on suutarilla. Halkaisusahan hammas on melko pitkä ja sitä viilaamalla saa terävän puukon. Sahan teräs on sopivan kovaksi karkaistua.

Ensi töiksi aamulla sahauspaikalle tultua sytytimme nuotion, sillä sahattavan tukin viivoittamiseksi tarvittiin hiiltä, jolla ohut naru noettiin. Vetämällä se kireälle tukin päälle sahattavalle kohdalle saatiin narua ylöspäin nostamalla ja päästämällä jännitetty noettu naru irti suora pitkä viiva, jota pitkin yläsahuri voi ohjata sahaa. Samanlainen noettu viivoitus tehtiin tukin alapintaan. Myöhemmin olen leikilläni sanonut, että sahaustyö oli elämäni huippukohtia. Olin vientisahan johtaja. Kaikki mitä me sahasimme, vietiin leiriltä ulos muualle.

Leirielämää Orangissa

Aamulla ennen töihin lähtöä saatiin teetä ja jaettiin päivän leipäänokset. Sahauspaikka oli leirialueen ulkopuolella melko lähellä korkeaa valkeaksi maalattua leiriä kiertävää tiiliaitaa. Meitä oli saatamassa ja vartioimassa kaksi sotilasta. Leirin portilla pidettiin tarkkaa lukua ulosmenijöistä ja takaisinpalaajista.

Työnjohtaja oli valitsemassa sahattavat tukit ja määräämässä, minkä mittaista tavaraa valmistettiin. Sotilaat eivät saaneet keskustella meidän kanssamme emmekä me ottaa heihin millään tavalla yhteyttä. Sotilaat eivät saaneet myöskään antaa meille mitään työtä ja työntekoa koskevia määräyksiä.

Vapaapäiviä töistä oli muistaakseni kolme kuukaudessa. Siellä ei noudatettu viikkosysteemiä niin kuin meillä. Iltaisin ja vapaapäivinä pelasimme paljon korttia ja shakkia. Meille jaettiin Punaisen Ristin kortteja siinä mielessä, että lähettäisimme omaisillemme tietoja itsestämme. Tähän niitä ei käytetty. Ne käytettiin kylläkin tehokkaasti ja niistä tehtiin pelikortit. Suosituin peli oli Bismarck. Se on moniosainen peli, ja kaikkien osien pelaaminen vei useita tunteja.

Shakkipelin me valmistimme itse. Itse pelilaudan teimme sahaamastamme laudasta ja nappulat puusta volemalla. En muista, mistä me saimme väriainetta, mutta pelissä oli valkea ja punainen osapuoli. Laudan toin mukanani Suomeen.

Me saimme 10 ruplaa kuukaudessa päivärahaa. Siellä ei ollut

kanttiinia tai muutakaan kauppaa, jossa olisi voinut käyttää rahojaan. Leirin ulkopuolellekaan ei päästy tekemään ostoksia. Minikäänlaista rahataloutta ei leirillä muodostunut. Arvokasta ja haluttua olivat leipä ja tupakka. Jotkut leirin työnjohtajista olivat keksineet hyvän bisneksen. He möivät mahorkkaa vangeille, joilla ei ollut muuta mahdollisuutta käyttää rahojaan kuin ostaa tupakkaa. Mahorkka kasvaa pitkävartisena ja suurilehtisenä. Sen lehdistä saadaan parasta tupakkaa. Varresta rouhittu tupakka oli huonointa, ja tätä me saimme ostoissamme. Kymmenellä ruplalla sai yhden lasillisen, stakanin, karkeata rouhetta. Mittalasi oli samanlainen kuin Suomessa ennen sotia olivat pienet sinappilasit. Tupakalla voi vaihtaa leipää. Tulitikkulaatikollinen mahorkkaa vastasi 200:aa g leipää. Tämä oli vaihtokurssi koko vankeuteni ajan. Ei ollut inflaatiota tai deflaatiota. Ei revalvaatiota, ei mitään tupakkataloutta järkyttävää tapahtumaa. Ruplat olivat muuttuneet käyväksi rahaksi, tupakaksi.

Tupakalla saattoi ostaa kaikenlaisia pikku esineitä, joita vangeilla sattui olemaan. Minäkin ostin yhdeltä romanialaiselta upseerilta turkisliivit. Ennätin pitää niitä pari päivää, kun leiriltä kerättiin kaikki liivit pois. Romanianlaisilla turkisliivit kuuluivat normaaliin vaatetukseen. Keräämisen synnä sanottiin olevan täit, joita oli turkiksissa. Leirillä oli saunan tapainen laitos, jossa peseytymiseen oli käytettävissä vadillinen haaleaa vettä. Samalla se oli tavallisesti myös täisauna, ja saimme enemmän tai vähemmän puhtaat vaihtovaatteet. Tämä oli puutteistaan huolimatta odotettu ja piristäväkin tapahtuma.

Leirillä oli myös kirjasto. Siellä oli enimmäkseen venäjänkielisiä kirjoja. Löysin sieltä saksankielisen kirjan nimeltä Spartakus, joka kertoo gladiaattoreiden kapinasta muinaisessa Rooman valtakunnassa. Spartakus on näytetty filminä Suomenkin televisiossa. Rupsin lukemaan kirjaa ajanvietteenä, mutta myös oppiakseni saksaa. Kirjassa oli paljon minulle tuntemattomia sanoja, joiden merkityksestä en päässyt selville asiayhteydestäkään.

Ilmavoimien luutnantti Kaarlo Rundqvist oli ollut yhteysupseerina saksalaisten esikunnassa ja hallitsi täysin saksan kielen. Kalle suomensi minulle ne sanat, joita en itse pystynyt selvittämään. Näistä sanoista tein itselleni sanakirjan, joka on vieläkin hallussani yhtenä vankeudesta tuotuna muistoesineenä.

Kirjastossa oli myös lehtiä luettavana. Venäjänkielisenä taisi olla

ainoana Pravda (Totuus) ja saksankielisenä propagandalehti Freies Deutschland (Vapaa Saksa). Myös jokin suomenkielinen lehti kierteli kädestä käteen, nimeä en kuitenkaan muista. Lehtien hyödyllinen vaikutus oli se, että niistä sai mahorkkaan sätkäpaperia. Paperista oli aina kova puute. Se oli arvotavaraa leirillä. En käynyt montakaan kertaa kirjastossa. Kerralla näki sen tarjonnan. Siellä ei muistaakseni ollut yhtään suomenkielistä kirjaa.

Kirjaston olivat vallanneet ”klubin” miehet. He olivat saksalaisia, joilla oli Hitlerin vastainen asenne jo vangiksi joutuessaan. Suurin osa oli kuitenkin propagandan kyllästämiä ja vankeudessa kovan painostuksen alaisena periaatteitaan ja mielipiteitään muuttaneita. Saksalaisten vankien asenteiden muuttuminen lisääntyi selvästi, kun alkoi yhä enemmän tulla Stalingradissa vangiksi joutuneita. Saksalaisten poliittisten mielipiteiden muutoksiin vaikutti varmaan paljon heidän rintamatilanteensa vaikeutuminen ja uusien vankien kertomat tilannekatsaukset. Myös se, että käännyttämisillä oli hieman paremmat olot leirillä kuin muilla, saattoi vaikuttaa asiaan.

Yleensä kuitenkin saksalaisten kanssa oli miellyttävää keskustella. Pysin erityisesti kieliharjoittelun vuoksi heidän kanssaan jututuille. Käypä kieli leirillä oli saksa. Me suomalaiset upseerit saimme olla rauhassa poliittiselta painostukselta. Meidän ryhmämme oli niin pieni, että mitään joukkotapahtumaa senkään vuoksi ei ollut mahdollista järjestää. Kerran oli elokuvaesitys, jonne meidät vietiin. Näytettiin, kuinka Kieivissä neljä saksalaisten kanssa yhteistoiminnassa ollutta miestä hirtettiin. Se oli julkinen ja paljon kansaa katsomaan kerännyt tapahtuma. Tätä tuskin voi sanoa poliittiseksi käännytystyöksi. Se oli minun osaltani ainoa tämänkaltaisen ryhmätapahtuma Orangissa.

Miltei jatkuvan paperinpuutteen vuoksi tein itselleni piipun. Jo ennen sotia olin siviilissä tottunut polttamaan käyrävartista piippua. Samanlaisen tein myös täällä. Sahauspaikalta sain sopivan käyrän puunoksan. Reiän laittaminen oli hieman mutkikkaampi juttu, mutta sekin onnistui, kun poltin rautalangalla kaksi kulmassa toisiinsa olevaa reikää ja tukin sitten hukkareitit. Piipuilla oli hyvä poltella karkeaa mahorkkaa, josta oli vaikea tehdä ainakin ohuita sätkiä. Saksalaiset rupesivat pyytelemään, että tekisin heillekin samanlaisia piippuja. Teinkin näitä sitten muutaman ja möin tilaajille. Hinta oli suoravartisesta piipusta 600 g leipää ja käyrä-

vartistesta 800 g. Hinnan ilmoitin jo tilausvaiheessa. Nälkä pakotti ja opetti siellä tekemään monenlaista.

Toin Suomeen tullessani vankeudesta lusikan ja piiput. Teitin niille kirjahyllyyn vitriinin, joten ne ovat jatkuvasti esillä. Kun sattuu joskus vastoinkäymisiä ja sattuuhan niitä, lusikka-piippuyhdistelmä lähettää viestin: "Älä sinä Olli pieniä harmittele. Olet sinä selvinnyt pahemmastakin." Olen pystynyt kääntämään ikävät kokemukset ajatuksissani myönteiseksi voimaksi. Olen mielissäni siitä, että toin vankeudesta minulle siellä tärkeitä esineitä. Monet Suomeen palaavista vangeista heittivät kotimaahan päästyään "ryssän" kamat menemään.

Sahauskaverini Eino Paaso joutui olemaan vankina viisi vuotta. Hänellä oli karjalaisena välitön iloinen luonne ja kielitaitoisena hän jutusteli mielellään eri kansallisuutta olevien vankien kanssa. Hän oppi jo minun aikanani puhumaan auttavasti venäjää. Sattui ker- ran, kun tiesimme, ettei leirin henkilökunnasta kukaan puhunut suomea, että Paaso, joka oli hyvä laulaja ja entinen YL:n jäsen, lauleli leirin pihalla kirkon edustalla: "Silmien väliin ryssä, ellei se muuten tyssää..." Tämän sattui kuulemaan työnjohtaja. Hän meni Paason luo ja sanoi: "Doktor Finlandes, tämä oli niin kaunis laulu. Laulaisitteko sen uudelleen?" Ja Paasohan kajautti sen entistä komeammin. Taisi olla ainoita hupitapahtumia, mitä satuin olemaan kuulemassa.

Kerroin jo aikaisemmin, että kuuluiin AKS:ään. Vankeudessa ei näistä asioista keskusteltu edes omassa pienessä piirissä. Minäkään en siellä tiennyt yhdenkään vangin tämänkaltaisia taustoja. Vasta täällä Suomessa nähtyäni AKS:n jäsenluettelon selvisi, että mm. Paaso oli AKS:läinen. Orangissa meitä oli jäsenluettelon mukaan neljä AKS:läistä. Yleensä emme leirillä kyselleet toistemme taustoja. Tiesimme niistä vain sen, mitä kukin itse halusi kertoa. Liika uteliaisuus voi herättää epäluuloja. Sen sijaan kävimme syvällisiäkin keskusteluja sellaisistakin aiheista, jotka siviilissä eivät edes juolahtaneet mieleen tai joista keskusteleminen olisi loppunut omaan mahdottomuuteensa. Useastikin keskusteltu aihe oli, hyväksyttäisiinkö kannibalismi ääritapauksissa. Leirillä kierteli huhuina tarinoita, joiden mukaan Stalingradin jälkinäytöksissä olisi tällaistakin tapahtunut. Kun järkikopaltaan vielä ajattelukykyinen ihminen pannaan valitsemaan syömisen ja kuoleamisen väliltä, siivistys saattaa joutua väistymään perityn itsesäilytysvaiston tieltä.

Siviilissä varsinkin asevelvollisten keskeiset jutut saattoivat olla hyvinkin härskejä. Panin merkille, että jo pitempään vankina olleet ja perusteellisesti nälkiintyneet miehet eivät puhelleet ns. tuhmia. Jos joku vasta vangiksi joutunut hyväkuntonen mies aloitti tähän viittaavan kerronnan, se jollakin tavalla tuntui vastenmieliseltä ja lopahti alkuunsa.

Kun Paaso joutui vangiksi, hänellä oli mukanaan täytekytä, jossa oli hänen nimensä. Tietenkin vangiksiottajat tyhjensivät hänen tavaransa ja myös kynän. Jonkin ajan kuluttua venäläinen kapteeni joutui suomalaisten vangiksi. Hänellä oli Paason kynä, ja Paaso sai kynänsä aikanaan takaisin. Kaikenlaista sattuu. Paaso oli Suomeen päästyään Kuopiossa Savon Lastenlinnan ylilääkäri. Hän kuoli 1959. Paaso on tullut tässä monessakin yhteydessä mainituksi. Se johtuu siitä yksinkertaisesta syystä, että olimme monessa paljon yhdessä.

Grasovetsin leiri

Vuoden 1943 lopulla jouduin Grasovetsin leirille, jossa oli miehistöä ja upseereita. Tämäkin leiri oli vanhassa luostarissa. Siellä oli ollut jo talvisodan sotavankeja. Leiri sijaitsi jonkin verran lähempänä Pietaria kuin Tserepovets. Leiri oli vankimäärältään pienehkö, mutta pinta-alaltaan melko suuri. Leiriä ympäröi kaksinkertainen piikkilanka-aita. Leirin nurkissa ja pitkällä sivuilla oli vartiotornit, joissa kiväärimies oli vartiassa. Vartiotornit oli kaikissa sotavankileireissä. Ne takasivat tehokkaan vartiointin. Kerrottiin tarinoita, joiden mukaan jollakin leirillä vanki olisi tehnyt itsemurhan menemällä liian lähelle aitaa kielletylle alueelle.

Meillä oli asuttavana pieni puutalo, jossa oli muutamia huoneita. Täällä oli parhaat majoitustilat koko vankeuteni aikana. Talon edessä oli pieni puro. Vettä riitti, mutta ei ollut haluja mennä uimaan. Ruokailu tapahtui erillisessä rakennuksessa. Tämä oli vankeusaikanani ainoa leiri, jossa saimme syödä erillisessä ruokasalissa pöydän ääressä penkeillä istuen.

Pärehöyläys

Venäläiset tarvitsivat rakennustensa kattamiseen päreitä. Heillä oli iso työryhmä, joka sai aikaan päivän kuluessa noin 1 000–1 200 huonolaatuista pärettä. Heidän pärehöylänsä tekniikka oli niin huono, ettei sillä laitteella ollut mahdollista tehdä kunnollista käyttökelpoista tavaraa. Olin nuoruudessani isovanhempieni luona nähnyt kotitarvekäytössä olevan tehokkaan ja hyviä päreitä tuottavan höylän. Siinä oli voimanlähteenä polttomoottori. Esitin työnjohtajalle, että me voisimme tehdä tuottavamman pärehöylän. Hän hyväksyi tupakka-askin kanteen tehdyn suunnitelman.

Keijo Pulkkisen kanssa rakensimme pärehöylän, jossa käyttövoimana olivat sotavangit. Heitä tarvittiin vähemmän kuin entisessä höylässä. Metallimiehenä pajassa oli vänrikki Kaarlo Palmu, jolla oli Suomessa metalliverstas. Tällä höylällä valmistettiin päivässä noin 5 000–5 500 kunnollista pärettä pienemmällä miesmäärällä kuin aikaisemmin. Venäläiset olivat niin ihastuneita tähän höylään, että Keijo Pulkkinen ja minut julistettiin udarnikeiksi, iskutyöläisiksi. Meitä ei voitu julistaa stahanovilaisiksi, koska olimme sotavankeja. Tästä hyvästä me saimme lisäleipää, ja se oli siinä tilanteessa hyvä palkka.

Keväällä 1944 muistaakseni maaliskuun lopulla minut tultiin hakemaan komendantin toimistoon. Siellä everstin arvoinen leirin päällikkö johdatti minut toiseen huoneeseen, jossa istui siistiin siviilipukuun sonnustautunut mies. Hän kehotti hyvällä suomen kielellä minua istumaan huoneessa olevaan nojatuoliin ja tarjosi tupakan. Eversti seiso i oven pielessä kädet tiukasti housun saumoissa. Tilaisuudesta ei tullut tavanomaista kuulustelutapahtumaa. Pikemminkin voi sanoa, että kyseessä oli jonkinlainen johdattelu nimenomaan senhetkiseen tilanteeseen sodan loppumista ajatellen. Siviili kertoi, että mikäli rauhaa ei tule nyt, se tulee ensi syksynä.

Kun aloitimme keskustelun tai oikeammin sanottuna siviili puhui ja minä kuuntelin, seiso i eversti, joka ei osannut suomea, oven edessä asennossa. Hetken kuluttua siviili antoi kädellään merkin, ja eversti poistui. Jälkeenpäin olen pohtinut tätä tapahtumaa niin, että siviili syystä tai toisesta halusi hieman näpsäyttää everstiä ja seisotti häntä ovenpielessä meidän keskustellessa. Todennäköisempää saattaa kuitenkin olla, että tämän operaation tarkoitus oli varmistaa, ettei siviiliin ja ”kuulusteltavan” välillä tapahdu mitään

odottamatonta. Kun keskustelu oli rauhallisesti päässyt käyntiin, eversti saattoi poistua. Siviili halusi tietää myös mielialoista leirillä ja leirin oloista yleensäkin.

Suomeen päästyäni olin kuvista tuntevinani, että ”siviili” olisi ollut Tuure Lehén. Hänhän oli tietävästi Neuvostoliiton armeijan kenraali. Olipa siviili kuka tahansa, hän vaikutti asialliselta ja sotilasarvoltaan hän oli everstiä ylempi upseerien arvoasteikossa. Toisaalta niillä sotavankileireillä, joilla olin, toimi leirin päällikkönä korkea-arvoinen armeijan upseeri, mutta tosiasiallinen päätösvalta oli poliittisella upseerilla, politrukilla, joka oli upseeriarvoltaan leirin päällikköä alempi.

Aivan viime aikoina on lehdissä kerrottu, että kevättalvella 1944 oli ollut jonkinlaista yhteydenottoa rauhaa ajatellen, mutta sitä ei silloin tullut. Syksyllä tuli, niin kuin siviili oli ennustanut. Kesällä 1944 aavistelimme ja ennakoimme, että aivan lähiaikoina saattaa rintamalla alkaa aktiivista toimintaa. Grasovetsin maantieteellinen sijainti oli sellainen, että Neuvostoliiton alkaessa kesähyökkäystä ajatellen ryhmitellä uudelleen joukkojaan ilmavoimien siirrot etelästä kulkivat Grasovetsin seudun yli. Tuolloin kuului monena yönä peräkkäin lentokoneiden mahtavaa jyryää.

Äänistä päätellen lentokoneiden määrä oli suuri, sillä yhtäjaksoista jyryää kesti pitkään eikä sama kone nopealiikkeisenä anna kauankaan äänihavaintoja samaan paikkaan. Lentokoneiden siirrot jatkuivat useana yönä. Arvelimme, että siirrot etelästä pohjoiseen Suomen-rintamille kulkivat ensin muutaman sadan kilometrin etäisyydellä rajasta ja vasta lähempänä tulevia tukikohtiaan ne kääntyivät suoraan länteen, uuteen taisteluryhmytykseen.

Uudelleen Tserepovetsiin

Syyspuolella kesää pieni suomalaisporukkamme siirrettiin Tserepovetsin leirille. Jälkeenpäin ajatellen tämä siirto ennakoi jo myöhempiä tapahtumia. Syyskuun alkupäivinä olivat aseet vaienneet ja mekin olimme kuulleet leirin keskusradiosta välirauhan tulosta. Siinä oli ilmoitettu, että sotavangit vaihdetaan puolin ja toisin. Vihdoinkin koko pitkän vankeuden aikainen epävarmuuteni tulevaisuudesta näytti hieman selkeytyvän. Vankeudessa painoi koko ajan mieltä, pääseekö sieltä koskaan pois. Jos Suomessa tuomitaan

vankeuteen rikoksesta, saa tuomiossa kuitenkin tietää, milloin vapaus koittaa. Tätä tietoa ei ollut sotavankeudessa.

Näin kauniisti asiat eivät osaltani kuitenkaan olleet. Jouduin vielä vapauden kiihkeässä odotuksessa ja mielessäni jo vapaa elämä Suomessa yllätykselliseen kuljetukseen. Leirillä radiouutisten jälkeen kukin mielessään jo kuvitteli ja toivoi pikaista kotiinpääsyä. Tässä mielentilassa erikseen kuljetukseen joutuminen oli sokki ja täydellinen henkinen tyrmäys.

Henkisesti se on minuun vaikuttanut niin, että muistikuvat tuolta matkalta eivät ole piirtyneet aivoihin. Sen verran on jäänyt jotain hämärää mieleen, että minut vietiin Orangin leirin sivuleirille ”metsäleirille”. Täällä en kuitenkaan joutunut olemaan kuin lyhyen ajan. Pituutta en muista. Muisti alkoi palaillla pätkittäin, kun tajusin, että ollaan matkalla länteen.

Tultiin Volgan rannalle Nižni Novgorodiin, suureen mm. autoja valmistavaan teollisuuskaupunkiin. Sieltä muistan jo varmasti, kun meidät, kenties noin kymmenkunta vankia, vietiin vanhaan, aikoinaan arvorakennuksena olleeseen taloon. Sen sanottiin olleen upseerikerhon käytössä. Huoneissa oli vanhan ajan loistoa rapistuneen pinnan alla. Täällä emme joutuneet olemaan kuin vajaan päivän sopivaa junaa odottamassa. Keskenämme juttelimme siitä, että vartiosotilaiden asenne meihin oli muuttunut. Aseita ei ollut näkyvissä. Heillä oli pitkät manttelit ja pistoolit vyössä kotelossa manttelin alla. Heidän suhtautumisensa meihin oli milteipä ystävällistä.

Kun tulimme takaisin Tserepovetsiin, oli suurin osa siellä kuljetukseen joutuessani olleista vangeista jo päässyt lähtemään Suomeen. Tämä leiri toimi kokoomaleirinä, ja kaikki palautettavat vangit koottiin tänne Neuvostoliiton lukuisilta sotavankileireiltä. Elämä täällä oli kotiinpääsyn odotusta. Mielessäni oli kuitenkin pieni epävarmuudentunne, vaikka kaikki merkit viittasivat siihen, että piakkoin meidänkin lähtö toteutuu.

Jo aikaisemmin kerroin siitä, että Orangissa oli saksalaisilla Hitlerin vastainen poliittinen ”klubi”. Myös Tserepovetsissä oli poliittista toimintaa. Politrukkina siellä oli kapteeni Timošenko. Poliittinen klubi keskittyi sodan vastustamiseen. Suomen hallitusta tietenkin haukuttiin klubilaisten toimesta. Klubilaisten rungon muodostivat yliolokkarit. Heitä oli paljon tällä leirillä.

Sodan aikana oli vapautettu vankiloista ja turvasäilöistä huomattavasti

tava määrä poliittisesti toisuskoisia miehiä, joita sitten sijoitettiin kapteeni Nikke Pärmin joukkoihin. Näistä miehistä suuri osa loikasi heti tilaisuuden tullen vihollisen puolelle. Tästä teosta ylikorikarit saivat lisäannoksen leipää ja muutenkin heillä oli ylimääräisiä etuisuuksia. Heidät sijoitettiin helpompiin töihin ja he pääsivät mm. keittiöllä tarvittaviin erilaisiin tehtäviin. Keittiön työt olivat erittäin haluttuja, sillä keittiössä sai syödä tarpeekseen eikä tarvinnut olla ainaisessa nälässä. Etuoikeutetussa asemassa olevat klubin miehet halusivat säilyttää asemansa ja he olivat innokkaita poliittisen propagandan tekijöitä.

Suomalaisiin upseereihin ei leirillä suoritettu käännystyö tunnut tehoavan. Luulen, että sen vaikutus myös miehistön keskuudessa oli vähäinen. Jos tositalanteessa vangiksi joutuneella jo ennestään oli kielteinen suhtautuminen sotaan, se saattoi tulla esiin vankeudessa.

Suomalaisista sotavangeista sotilasarvoltaan korkeimpia olivat majuri Olli Korhonen ja lääkintämajuri Carl Johan Johansson. Johanssonia minä en tavannut vankeusaikana, mutta Olli Korhosen kylläkin. Hänen suoraselkäisyytensä ja tinkimätön kantansa vaikuttivat kaikkiin, joiden kanssa hän leirillä oli tekemisissä. Hän oli jollakin tavalla meikäläisten jyrkä selkäranka. Myöhemmin Suomessa hän siirtyi täysin palvelleena kenraaliluutnanttina reserviin. Carl Johan Johansson oli myöhemmin professori ja tutki sekä hoiti lapsettomuutta.

Lähtö Suomeen

Monivaiheinen lähdön odottelu täyttyi lähellä joulua 1944. Meille ilmoitettiin, että kuljetus Suomeen on edessä. Kasasin kangaspussiini niitä vähäisiä tavaroita, joita minulle oli kertynyt kahden vuoden ja lähes neljän kuukauden aikana. Meidät komennettiin nimenhuutoon parakin edustalle. Siinä kysyttiin, haluaako lähteä Suomeen. Ne, jotka eivät halunneet, siirtyivät naamat meihin päin omaan riviinsä meidän eteemme. Muistaakseni siitä ryhmästä, jossa olin, jäi toistakymmentä miestä lähtevien rivistöstä. En tiedä heidän motiivejaan, mutta luulen, että he olivat yliloikkareita, jotka eivät uskaltaneet lähteä kotiin. Saattoi joukossa olla myös kommunistisen aatteen läpitunkemia miehiä, jotka periaatteellisista syistä

jäivät Neuvostoliittoon. Olin huomaavinani, että muutamalla oli paha olla sinne jäävien rivissä meidän rivistömme edessä.

Meille annettiin uutta vaatetusta ennen lähtöä. Sain mm. saksalaisen manttelin, josta täällä kotona sitten teetin tupakkatakin. Ruokakulhon taisi saada jokainen kotiinlähtijä. Vaikeampi tilanne oli niillä, jotka sairauden takia joutuivat jäämään hoitoon. Venäläiset pyrkivät hoitamaan vaikeasti sairastuneet jonkinlaiseen kuntoon, ennen kuin heidät katsottiin voitavan palauttaa Suomeen. Sairaita, tuskin jaloillaan pysyviä miehiä koetettiin tukea rivissä, jotta he pääsisivät kotiin ja täällä hoitoon. Sinne jääneitä palautettiin myöhemmin pieninä ryhminä ja yksitellen. Sahauskaverini Eino Paaso pääsi monien vaikeuksien jälkeen Suomeen 11.7.1946 oltuaan sotavankina päivälleen viisi vuotta.

Suomeen saapuminen

Neuvostoliitto palautti Suomeen sotavangit kahdessa suuressa erässä. Ensimmäinen saapui Vainikkalaan 22.11.1944 ja toinen joulupäivänä 25.12.1944. Kuuluin jälkimmäiseen palautuserään.

Se oli tosiaan tuplajoulu. Meitä oli vastassa sairasjuna, jossa oli kaksikerroksiset sairausvuoteet. Ruokana tarjottiin melko laihaa velliä ja näkkileipää niin paljon kuin halusi syödä. Edelliselle saapumiserälle oli annettu hernekeittoa, joka oli liian vahvaa ruokaa pitkään nälässä olleille sotavangeille. Keitto aiheutti sairastumisia. Taisipa sattua kuolemantapauskkin. Tässä suhteessa meidän saapumiserällä kaikki meni hyvin.

Hangossa oli saksalaisten perua parakkikylä, jossa olimme karanteenissa kolme viikkoa. Täällä saimme heti tulon ja saunomisen jälkeen armeijan vaatetuksen. Heti tuloiltana oli tervetuliaisillallinen, jossa tarjottiin myös jonkin verran alkoholia. Monelle tuli siitäkin vähästä pahoinvointia, ja muistan, kuinka miehiä oli ulkona rivissä oksentamassa.

Täällä oli lääkärintarkastus ja taisipa miltei kaikilta löytyä yhtä ja toista vankeuden aiheuttamaa vaivaa ja sairautta.

Kuulustelujen keskeisenä kysymyksenä näytti olevan selvyden saaminen siitä, oliko joutunut vangiksi tositilanteessa vai oliko yliloikkari. Kuulustelijana oli armeijan upseeri. Tapaninpäivän iltapäivällä luettiin radiossa kaikkien jouluna saapuneiden nimet.

Tämän jälkeen alkoi puhelimitse tulla omaisilta ja tutuilta soittoja. Myös henkilökohtaisia vierailuja tuli leirille. Mekin soittelimme innokkaasti ja otimme yhteyttä omaisiin. Postia ja paketteja tuli leirille.

Leiri oli luonteeltaan karanteenileiri, ja se olisi edellyttänyt pysymistä siellä. Liikkumismahdollisuutemme olivat olleet vankeudessa milteipä olemattomat. Syntyi uhmamieltä pysyä täällä vain leirin alueella. Varsin moni kävi Hangon kaupungissa kuka mitäkin tekemässä. Alko oli monen matkan pääkohde. Omasta kokemuksesta voin sanoa, että alkoholinkestävyys oli varsin heikko, joskin innostusta aineeseen kyllä riitti.

Upseeriparakissa meillä oli usein päiväkausia ikkunoiden suojaksi ulkopuolelle asetetut lautasuojukset, jotta tunnelma säilyisi otollisena iltaa ja usein yötäkin vietettäessä.

Pian alkoi tulla kotiväeltä paketteja, joihin oli pyritty keräämään monenlaista ruokapuolta. Armeijan ruoka oli tilanteeseen hyvin sopeutettu, eikä liian vahvaa ruokaa alkuaikana annettu. Kotoa tullut ruoka ja muut herkut maistuivat siinä tilanteessa. Karanteenissa sai ensi kosketuksen senhetkiseen Suomen tilanteeseen, vaikka vähät veisasin näillä asioilla siinä ikionnellisessa sielutilassa.

Kuluihan se kolme viikkoa, jonka karanteeni kesti, ja pääsimme lähtemään kotiin. Kotiintulo ja lähiomaisten lämmin vastaanotto oli käsin kosketeltavan herkkä ja tunteita täynnä oleva tapahtuma. Otti oman aikansa tottua elämään vapaana ja itse omista asioistaan ja olostaan päättävänä kansalaisena. Isäni oli kuollut toukokuun 3. päivänä 1943. Tämän sain tietää vasta nyt, mutta tuo päivämäärä oli painunut mieleeni jo vankeudessa, sillä samana päivänä olimme alkaneet saada vahvennettua ruokaa. Leirillä oli kuolleisuus noussut niin korkeaksi, että leirin johto oli katsontu välttämättömäksi pyrkiä parantamaan hallinnasta ryöstäytyneitä tilannetta. Minulla oli juuri samaan aikaan erittäin paha ripuli, ja ilman ruoan paranemista olisin ilmeisesti menehtynyt.

Sotavankeuteen oli joutunut myös ilmavoimien kapteeni Ukko Miettinen, joka oli samalta ylioppilasluokalta Kuopion Lyseossa vuodelta 1937, sekä myös hävittäjä-ässä, kapteeni Lauri Pekuri, myöhemmin eversti ja Karjalan Lennoston komentaja, joka oli hänkin lyseolaisia, mutta pari luokkaa minua edellä. En tavannut kumpaakaan vankileireillä. Kuulin vasta Suomessa heidän vankeudestaan. Me tapailimme toisiamme Sotavangit ry:n puiteissa sekä

Ukko Miettisen kanssa lisäksi ylioppilasluokan luokkatapahtumissa. Molemmat ovat jo kuolleet.

Vankeuden jälkivaikutuksia

Sotavankeudestani on kyselyt paljon varsinkin paluun jälkeisinä vuosina, voipa sanoa vuosikymmeninä. Suomalaiset tai neuvostoliittolaiset eivät kieltäneet kertomasta noista ajoista ja tapahtumista.

Muistojeni eteen oli muodostunut jonkinlainen esirippu, jota en halunnut aukaista tai enemmälti raottaakaan. Tämä kielteisyys kertomiseen tuli jostakin aivojen syövereistä luonnostaan. Kokeemukset ja muistot olivat niin raskaat, että niistä vaistomaisesti pyrki eroon. Vähitellen vuosien kuluessa aika on tehnyt tehtävänsä ja avannut muistojen edessä olevan esiripun.

Muistan selvästi, milloin minulle kokemusten kertominen alkoi avautua. Yleisradio toimittaja Adolf Turakainen teki laajan haastatteluohjelman talvisodan päättymisen 50-vuotismuiston johdosta 1990. Tässä yhteydessä hän haastatteli minuakin. Osuuteni tässä yhteydessä oli vain muutamia minuutteja, mutta myöhemmin Yleisradio lähetti noin puolen tunnin ohjelmana haastatteluni lyhentämättömänä. Tästä alkoi avautumiseni. Tällä hetkellä ei ole enää sellaisia kertomisen esirippuvaikauksia kuin aikaisemmin. Toisaalta myös muisti pyrkii tasoittelemaan menneitä.

Sotavankia ei ymmärrä kuin toinen sotavanki. Tämä toteamus pitää paikkansa. Tästä pieni esimerkki: Kun leirillä kerroin toiselle kohtalotoverille, että minulla on vaikea ripuli, hän ymmärsi heti omasta kokemuksestaan, että siinä tilanteessa on leikki kaukana. Kysymys saattaa olla elämästä ja kuolemasta. Leireillä yksi tappavimmista sairauksista oli juuri ripuli, varsinkin jos se oli liitännäisenä johonkin raivoavaan kulkutautiin. Sotavanki tiesi erikseen kertomatta, että ripuli aiheutti minulle käytännössä monenlaisia hankaluuksia ruuan ja olemisen osalta sekä omakohtaista hiilen etsimistä ja saamista, leivän kuumentamista kaminan päällä niin, että siitä saa ripulia kuivattavaa hiiltä. Kun vapaudessa sanoo, että on ripuli, se kuitataan yleensä hyvin kevyesti. Korkeintaan saa ohjeen olla syömättä ja kehotuksen mennä apteekista hakemaan hiilitabletteja. Ripuli sotavankeudessa ja vapaudessa ovat aivan erilaisia tapauksia. Vapaudessa ajattelee ripulia omien kokemusten

pohjalta pienenä ohimenevänä haittana, vankeudessa taas elämän ja kuoleman kysymyksenä. On luonnollista, että tuntematta taustoja ei asiaan osaa suhtautua ja sitä ymmärtää oikein.

Toinen esimerkki: Televisiossa oli ohjelma suomalaisista ja venäläisistä sotavangeista. Kaikissa haastatteluissa tuli keskeisenä asiana esille nälkä. Nälkä vankeudessa on jatkuvaa. Se ei parane sillä, että saa virallisen normin mukaisen vangin päiväannoksen ruokaa. Se jää jäljelle syömisen jälkeenkin. Tapahtuu jatkuvaa laihutumista ja kehon kuivumista. Ruoka on aina mielessä. Kun täällä on nälkä, mennään jääkaapille ja ajetaan se pois. Ajatuksissa ei ole nälkä ainaisena painajaisena. Nälkään ei osaa suhtautua samalla tavalla vapaudessa ja sotavankeudessa. Minulle muodostui suorastaan sairaaloinen suhtautuminen ruokaan päästyäni vankeudesta. Ruokapaikassa, ravintolassa tai missä ruoka annettiin annoksena lautaselle, en voinut jättää yhtään tähdettä, vaikka vatsa ei olisi sitä enää huolinutkaan. Teki suorastaan pahaa, kun näin ruokaa jätettävän lautaselle. Tätä kautta kesti pitkään, mutta ajan kuluessa on elämä tältäkin osin palautunut normaaliksi.

Tuntuu siltä, että näitä muistelmiani moni lukee niin kuin jokin matkakertomusta. Minulle vankeus on ollut elämäni vaikein ja raskain vaihe.

Tammikuussa 1945 menin Helsinkiin jatkamaan metsänhoitajalukujani. Paluuni opiskelun pariin oli aluksi erittäin vaikeaa. Itse luottamukseni oli maan raossa enkä ollut uskaltanut mennä ensimmäiseen tenttiin. Sodan jälkeen yliopistossa oli normaalia useammin tenttimahdollisuuksia. Pari kertaa mahdollisuus osallistumiseen meni ohi. Olin lukenut ja valmistautunut hyvin ensimmäiseen tenttiin, jonka aihe oli ”Metsän tuhohyönteiset”, mutta uskallus ei riittänyt mennä tenttiin. Olihan siihen lopuksi mentävä, ja kun se meni kunniakkaasti läpi, alkoi usko ja luottamus myös opiskelun onnistumiseen kasvaa. Sain metsänhoitajan tutkinnon valmiiksi keväällä 1946. Myöhemmin suoritin työn ohella opiskellen lainopin kandidaatin tutkinnon, johon sain paperit joulun alla 1962.

Päästyäni vankeudesta tuo aika ei ollut yksistään päivisin mielessä. Varsinkin alkuaikoina olivat öiset painajaisunet hyvinkin usein muistuttamassa vankeudesta. Alussa ne olivat ruokaunia. Oli katettu hyvä ruokapöytä, ja juuri kun siihen piti mennä syömään, uni katkesi. Myöhemmin painajaiset tulivat uniin monissa muissa vankeuteen liittyvissä tapahtumissa. Nykyään sotavankeuteen liit-



Sotavankeudessa Orangissa menehtyneiden suomalaisten muistomerkki. Paljastettu 2.9.1995. (Kuva: Olavi Martikaisen kokoelmat)

Memorial to the Finns who died during imprisonment at Oranki. Unveiled on 2 September 1995.

tyviä painajaisunia on enää hyvin harvoin. Niiden sisältö on muuttunut kokonaan. Nälkäunia ei ole ollut pitkään aikaan.

Ollessani kevättalvella 1948 metsänhoitajana maanlunastuslautakunnassa Iisalmessa ehdotti kauppaneuvos Atte Aminoff, jonka kanssa olin ystäväystynyt, että lähtisin Ruotsiin metsänhoitajaksi. Aminoff oli Sotakorvausteollisuusvaltuuskunnan pyöreän puutavaran vientijohtaja. Hän oli tietoinen senhetkisestä poliittisesta tilanteesta ja sanoi, että Suomessa saattoi olla vaikeat ajat edessä. Kommunistit liikehtivät silloin, ja sanottiin, että he suunnittelivat Neuvostoliiton avustamana vallankaappausta. Suomessa Aminoff tunsu sotavankihistoriani ja sanoi, että ne vaikeudet riittävät yhdelle miehelle.

Lähdin Ruotsiin ja työskentelin Holmens Bruks ock Fabriks AB:ssä metsänhoitajana kaksi vuotta pääpaikkana Norrköping. Minulle ehdotettiin, että ottaisin poliittisen pakolaisen paperit ja jäisin Ruotsiin. Sanoin, että olen suunnitellut palaavani Suomeen.

Suomessa oli perustettu 1969 Kaarlo Rundqvistin aloitteesta Sotavangit ry ajamaan sotavankien etuja ja toimimaan heidän yhdysiteenä. Yhdistyksen Helsingin Seudun alaosasto perustettiin 1985 ja se aloitti toimintansa vuoden 1986 alussa. Olin sen perustajajäseniä ja ensimmäinen puheenjohtaja 12 vuotta. Sotavangit ry:n hallituksen ja työvaliokunnan jäsen olin 14 vuotta.

Lokakuun alkupäivinä 1996 sain erittäin vaikean sydäninfarktin, ja neljä päivää myöhemmin suoritettiin kolme ohitusleikkausta. Kun kiittelin leikkauksen suorittanutta tohtori Kaarnetta, sanoin, että olen saanut jatkoajan elämäni ja toivoin, että osaisin sen käyttää oikein. Tätä jatkoaikaa vietän 30-prosenttisena sotainvalidina parhaillaan.



Kirjoittaja Orangin kirkko taustallaan. (Kuva: Olavi Martikaisen kokoelmat)

The author with Oranki church in the background.

Summary

MEMOIRS OF MY TIME AS A PRISONER OF WAR IN THE SOVIET UNION, 15 SEPTEMBER 1942 - 25 DECEMBER 1944

I was taken prisoner on Taraski island, which is situated in Lake Topozero near Kesten'ga in Eastern Karelia. The Finns had an outpost there to carry out air observation. The strength of the outpost comprised seven Finnish soldiers and three German signallers who maintained contact with the battalion about 20 km away. The commander of the outpost was me, Ensign Olavi Martikainen.

In the morning of 15 September 1942 an enemy patrol comprising about fifteen men who had reached the island the previous night opened fire with sub-machine guns on the log house used as our living quarters. Some of the men were already awake and outside. All who were outside were killed or wounded by the firing. I was then still in my bed which had been made very low. The hail of bullets passed just above me and thanks to my low bed I remained in one piece. When the firing began a couple of men in the hut had managed to get under the bunk and I, too, squeezed in there beside the men. No hand grenades were thrown into the hut. After the firing stopped we were ordered out and went out with hands up. There around the hut were ten or twelve well-armed men from the patrol. The rest of the patrol were certainly attacking the hut of the German signallers. Two of us Finns were captured, a private named Erkki Nissinen as well as me. Two of the Germans were taken prisoner. We were sent with hands tied behind our backs to the eastern shore of the island. On the walk there a couple of short bursts of sub-machine gun fire were heard. That was surely when the wounded were shot. Nissinen and I were put into one boat, our hands still tied, and were rowed to the eastern shore of the lake which was held by the enemy.

The following day I was taken to Belomorsk where the main interrogations took place. I had so many and such frequent interrogations that I cannot after so long distinguish separate interrogations. However, the interrogators soon noticed that my knowledge of local military matters was non-existent. In retrospect I am compelled to think that for safety's sake I was chosen as commander of a weakly-armed group because I had no knowledge of the local military having just arrived from the Officers' School and there was no danger that I could reveal any local information of

importance to the course of the war if I were taken prisoner. Interrogations were chiefly at night. The Russians seemed positively to have the habit of interrogating at night. Once I was taken to Kem', where there was a high-level headquarters, to be interrogated. I think from his rank badges that the interrogator could have been a general.

The course of the interrogations depended on the interrogator. The person interrogated is the subordinate partner in the process. Being taken prisoner is already in itself an event which gives a shock to one's balance of mind. When in this mental state and in a subjugated position one has to answer questions which one conceives to be such as should not be answered, the person interrogated tries to avoid the truth by telling an altered truth or by saying that he does not know. At this stage the interrogator tries to get at the truth by threatening to use or using physical force. It depends on the person interrogated how things then proceed. I was made to stand with my hands raised while a soldier stood behind my back and hit me with a sub-machine gun when I tried to put my arms down through pain and tiredness. The pain over a longer period is sheer hell. This went on for a period of several hours. During the greater pain the lesser went unnoticed. Later a scan, taken in another connection, revealed that my back had been broken while this went on. Keeping the hands raised is a fiendish form of torture because in itself it leaves no traces. At Belomorsk all my clothes, including underclothes, were taken away obviously for use by Soviet parachutists dropped over Finland. In their place I received a new padded suit which proved to be a very good and multi-purpose garment. There I also got a very decorated thickly-lacquered spoon. That spoon was never washed throughout the whole time of my imprisonment but was licked the more precisely.

From Belomorsk I was taken by train to the Cherepovets camp, which was situated about 600 km east of Leningrad (now St Petersburg). The camp held both other ranks and officers. It acted as some sort of reception and collection camp. From there prisoners were sent to other camps in the vast Soviet Union. Prisoners of war were also assembled at this camp when their departure for Finland took place after the conclusion of the armistice in 1944. I had to stay at this camp only a couple of months. I was then sent by train to the officers' camp at Oranki. An NCO and two privates escorted me. There were prison trucks in the USSR, specially built for the conveyance of prisoners, which could be attached to trains going in the right direction and if the truck happened to be convenient for the train. Undertaking the journey was time consuming waiting for suitable trains. Waiting was not a question of minutes and hours but of days. In Moscow we had to wait three or four days for a suitable train. That seemed to suit my escort well. While one was guarding me the others were occupied in Moscow and brought from

there their temporary girl friends to look at a Finnish prisoner of war. Here I fared badly over the food allocated for my journey. The guards divided it among their girl friends. Then when I got food it was extremely salty fish. A hungry man eats as much of it as he is given. Then he becomes thirsty but gets nothing to drink. Then when he gets water he drinks rather too much of it. Then one cannot count on a lavatory. I even had to relieve myself into my shoes. Everyone knows how unbearable the need to relieve oneself is.

At last the train journey came to an end. The train stopped at some halt. I was ordered off the train and with my three escorts we began to walk along a path. When evening came we spent the night, I and the three soldiers, in the most modest house. I particularly remember that night because, unknown to the guards, the rather elderly housewife pushed a piece of bread for me under the bed beneath which I had been ordered to spend the night. We continued our journey in the morning and at about midday reached Oranskii Monastery which had been turned into a prison camp. After two weeks' transportation we were at Oranki officers' camp. The village of Oranki is situated about 150–200 km south-east of the confluence of the rivers Oka and Volga at the town of Gor'kii (now Nizhnii Novgorod).

The total strength of the Oranki officers' camp was about 2,500 men. There were from eight to twelve of us Finnish officers. The number varied. Men were taken to other camps and new ones came in their place. We began to saw planks and boards immediately in January 1943. There were then severe frosts at Oranki, at times over 40 degrees. We were all novices at sawing but gradually it began to get results. Additional bread was obtainable on the basis of what we sawed. It was this bread which spurred us on to sawing. We were not compelled to work. We went voluntarily, even eagerly, to saw because extra bread in addition to the 600 grammes a day was appreciable. The bread, which was the main food, was obtained in the morning at already about 7 o'clock. The bread was ready sliced in the kitchen. It was dark and very sour tin loaves. We received bread for our entire group at one time. Careful account was taken when dividing up the portions of bread that pieces from the corners of the tins and with more crust than those cut from the centre of the loaf were distributed in turn as everyone remembered. Measured by weight there was more grain packed into the crust than in the pieces in between.

Soups, too, were fetched from the kitchen in one portion for the whole group. Each group had its own pot or dish. The soups, whether they were of grains, flour, fish, cabbage or something else, were very thin and watery. In the hut we had a ladle with which to share out the soup. However much the soup was stirred, a few dregs remained at the bottom of the pot. These were shared out with my wooden spoon in such a way that the dregs were taken from the

bottom of the pot and the man doing the sharing out wiped the excess from the edge of the wooden spoon with his finger and thumped the spoon on the edge of the recipient's mug. In prison the standard of hygiene was a little so-so. In many respects old habits had to be abandoned. There was not always sufficient water available. That already caused many changes to earlier habits.

We received a daily allowance of 10 roubles per month. There was no canteen or other place to buy things. One could get coarse tobacco from the work foremen. A match box full of tobacco cost 200 grammes of bread. That was the rate of exchange for the whole of my time as a prisoner. Roubles had changed into tobacco as valid currency. Using tobacco one could 'buy' all sorts of little things which the prisoners chanced to have. I myself bought a fur jerkin from a Rumanian officer. I only managed to wear it a couple of days. All fur jerkins in the camp were collected up and it was said that there were lice in them. The camp had a sauna-like place in which a dish of lukewarm water was available for washing. There was also a delousing steam bath and we received more or less cleanly-washed new clothes.

I was released from prison on Christmas Day 1944. That was a real double Christmas. After three weeks' quarantine I got home. My homecoming and the warm reception from my close relatives was touchingly tender and full of emotion. It took time to get used to living as a free citizen who decided things for himself.

**Sotahistoriallinen Seura r.y.
Krigshistoriska Samfundet r.f.**

TOIMINTAKERTOMUS VUODELTA 2001

Vuosikokous

Sotahistoriallisen Seuran vuosikokous pidettiin Helsingissä Tieteiden talossa 22. päivänä helmikuuta 2001. Kokouksen puheenjohtajana toimi everstiluutnantti Antti Juutilainen ja sihteerinä majuri Petteri Jouko. Pöytäkirjantarkastajiksi ja ääntenlaskijoiksi valittiin kauppatieteiden maisteri Krista Huhtala ja filosofian maisteri Tapio Koskimies.

Hallitus

Vuosikokouksessa suoritettussa vaalissa Seuran hallituksen erovalitukset jäsenet valittiin uudelleen hallitukseen. Vuosikokouksen jälkeen hallitus aloitti työnsä seuraavalla kokoonpanolla:

puheenjohtaja:

everstiluutnantti,
valtiotieteen maisteri Ari Raunio

vakinaiset jäsenet:

filosofian tohtori	Eero Elfvingren
eversti	Pekka Kurenmaa
valtiotieteen tohtori	Jari Leskinen
professori	Ohto Manninen
toimistos sihteeri	Pirjo Pesonen
valtiotieteen maisteri	Markku Palokangas
varatuomari	Heikki Pohjolainen
komentaja	Ove Enqvist

varajäsenet:

toimitusjohtaja

diplomi-insinööri

valtiotieteen tohtori

Aimo Astala

Carl-Fredrik Geust

Esko Vuorisjärvi

Seuran hallitus valitsi keskuudestaan varapuheenjohtajaksi filosofian tohtori Eero Elfvengrenin ja taloudenhoitajaksi automuseonjohtaja Aimo Astalan. Hallituksen kutsumana sihteerinä toimi majuri Petteri Jouko.

Vuosikokouksen valitsemina tilintarkastajina ovat toimineet kauppatieteiden maisteri Hannu Siniharju (KHT), ja toimistopäällikkö Leo Saulamo; varalla toimitusjohtaja Kyösti Rainila ja diplomi-insinööri Matti Hongisto.

Seuran matkasihteerinä on toiminut toimistosihteerinä Pirjo Pesonen.

Jäsenmaksut

Vuosikokous päätti pitää jäsenmaksun 120 markassa. Ainaisjäsenmaksu kiinnitettiin suuruudeltaan kymmenkertaiseksi vuosijäsenmaksuksi. Vuoden 2000 jäsenmaksut olivat näin: vuosijäsenmaksu 120 mk, ainaisjäsenmaksu 1 200 mk ja lahjoittajajäsenmaksu 2 000 mk.

Jäsenistö

Kertomusvuoden lopussa Seurassa oli jäseniä yhteensä 567, joista kunniajäseniä 2, kutsujäseniä 1, lahjoittajajäseniä 3 ja ainaisjäseniä 26 sekä edellisten lisäksi yksi kirjeenvaihtajajäsen. Toimintavuoden aikana seuraan liittyi 45 uutta jäsentä.

Hallituksen tietojen mukaan seuraavat jäsenet siirtyivät ajasta ikuisuuteen: professori Heikki Paarma, lehtori Vieno Savikko, varatuomari Eero Schrey, diplomi-insinööri N. E. J. Lucander, filosofian maisteri Esko Koskimies, eversti, filosofian tohtori (h.c.) K.J. Mikola, eversti Pertti Kilkki sekä herra Randolph Koivisto.

Seuran toiminta

Vuosikokouksessa 22. helmikuuta seuran puheenjohtaja everstiluutnantti Ari Raunio esitteli Vuosalmen taisteluista koskevan multimediaesityksen. Paikalla oli 84 osallistujaa.

Kevätkokous pidettiin 3. huhtikuuta, jolloin filosofian tohtori Tapio Tiihonen esitelmöi vuoden 1944 suurtaisteluista Karjalan Kannaksella. Paikalla oli 87 kuulijaa.

Seuran kevätretki järjestettiin 19.5. Teemana oli Helsingin maalinnoitus. Oppaana toimi arkeologian opiskelija John Lagerstedt. Retkelle osallistui 45 henkilöä.

Seuran perinteinen syysretki tehtiin 6.–9. syyskuuta Aunuksen ja Maaselän kannaksille. Oppaina toimivat everstiluutnantti Ari Raunio ja FT Eero Elfvingren sekä professori Yuri Kilin. Retkelle osallistui 49 jäsentä.

Syyskokous pidettiin 2. lokakuuta. Kokouksessa esitelmöi valtiotieteen maisteri Pekka Silvast aiheenaan Porkkala Neuvostoliiton sotilaallisena tukikohtana. Paikalla oli 39 kuulijaa.

Toinen syyskokous pidettiin 4.12., jolloin kapteeni Vladimir Panschin esitelmöi Päämajan valvontaosaston toiminnasta jatkosodassa. Kokouksen yhteydessä paikallaolijoille jaettiin Sotahistoriallinen Aikakauskirja n:o 20. Paikalla oli 80 jäsentä.

Seuran hallitus kokoontui vuoden aikana 7 kertaa.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallisen Seuran julkaisujen toimituskuntaan ovat kuuluneet VTM Markku Palokankaan johdolla evl Antti Juutilainen, prof Ohto Manninen, toimituspäällikkö Pekka Saloranta sekä toimitussihteerinä filosofian ylioppilas Anssi Saari. Sotahistoriallinen Aikakauskirja n:o 20 saatiin painosta marraskuun lopulla.

Muu toiminta

Hallituksen jäsen, eversti Pekka Kurenmaa on edustanut seuraa Sotavainajien muiston vaalimisyhdistyksen neuvottelukunnassa.

Syksyllä järjestettiin toimintasuunnitelman mukainen Internet-

koulutus kolmena peräkkäisenä viikkona. Koulutuksen läpiviennistä vastasi opiskelija Sami Korhonen. Paikalla koulutuksessa oli viisi jäsentä.

Seuran puheenjohtaja Ari Raunio ylläpiti edelleen vuonna 1999 avattuja seuran kotisivuja Internetissä.